

ISSN: 2667-422X

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL, HUMAN AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES

Cilt	Volume	5
Sayı	Issue	12
Yıl	Year	2022

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2022, Cilt.5, Sayı.12

YAYIN KURULU

BAŞ EDITÖR

Prof. Dr. Yüksel ÖZTÜRK
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Turizm Fakültesi Gölbaşı Yerleşkesi, Ankara, Türkiye.
editor@sobibder.org
editor.sobibder@gmail.com
Telefon: +90 312 231 73 60/1847

DİL EDITÖRÜ

Doç. Dr. Ayşe Nevin SERT, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. nevin.sert@hbv.edu.tr

EDİTÖRLER KURULU

Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye. megilmez@kastamonu.edu.tr

Coğrafya: Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye. fdoker@sakarya.edu.tr

Çalışma Ekonomisi: Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. sakyalcin@anadolu.edu.tr

Çocuk Gelişimi: Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. ayukselen@medipol.edu.tr

Dilbilimi ve Edebiyat: Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye. kihsan@gazi.edu.tr

Ekonomi: Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. atilla.aydin@rumeli.edu.tr

Felsefe: Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye. nerkizan@mu.edu.tr

İletişim Çalışmaları: Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. yusufyurdagul@hotmail.com

İşletme Yönetimi: Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye. tarhan@baskent.edu.tr

Maliye: Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. acelikka@ogu.edu.tr

Muhasebe: Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. seyhan.cil@hbv.edu.tr

Pazarlama: Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD. ctosun@gwu.edu

Psikoloji ve PDR: Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. sefa.bulut@ihu.edu.tr

Siyasi Tarih: Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye. onursen@mersin.edu.tr

Sosyoloji: Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye. suna.tekel@inonu.edu.tr

Turizm ve Otel İşletmeciliği: Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Maskat, Umman sedatyuksel@gmail.com

Temel İslam Bilimleri: Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye. caglayanharun@gmail.com

Uluslararası İlişkiler: Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. snaktiyok@atauni.edu.tr

Yakın Çağ Tarihi: Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye. agunduz@gantep.edu.tr

Yönetim Bilişim Sistemleri: Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. ersinkaraman@atauni.edu.tr

Yönetim ve Strateji: Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye. harundemirkaya@kocaeli.edu.tr

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye.

Prof. Dr. Ahmet TAYFUN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.

Prof. Dr. Alptekin SÖKMEN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Arzu KILIÇLAR, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Prof. Dr. Cemalettin AKTEPE, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD.

Prof. Dr. Evren GÜÇER, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ, Central Florida Üniversitesi, Orlando, ABD.

Prof. Dr. Güler SAĞLAM ARI, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üni., Muğla, Türkiye.

Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.

Prof. Dr. Mehmet BAŞ, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Metehan TOLON, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Mithat ÜNER, Atılım Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Prof. Dr. Şeyhmus BALOĞLU, Nevada Üniversitesi, Las Vegas, ABD.
Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ, Portsmouth Üniversitesi, Portsmouth, İngiltere.
Prof. Dr. Zeynep ASLAN, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye.
Doç. Dr. Ali Turan BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Gül ERKOL BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye.
Doç. Dr. Kadri Gökhan YILMAZ, AHBV Üniversitesi, Ankara.
Doç. Dr. Lütfi BUYRUK, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni., Nevşehir, Türkiye.
Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye.
Doç. Dr. Mustafa SOLMAZ, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Nuray TOSUNOĞLU, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Saadet Pınar TEMİZKAN, Osmangazi Üni., Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üni., Maskat, Umman
Doç. Dr. Selma KALYONCUOĞLU, Ankara HBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Yaşar KAYA, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAR, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit AKIN, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üni., Kastamonu, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Seda ÖZDEMİR AKGÜL, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Zeki YÜKSEKBİLGİLİ, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

BU SAYIDA HAKEMLİK YAPANLAR

Prof. Dr. Hüseyin ÇEKEN, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
Prof. Dr. Kamil KAYA, İstanbul Gelişim Üniversitesi.
Prof. Dr. Metehan TOLON, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
Prof. Dr. Ömer DÜZBAKAR, Bursa Uludağ Üniversitesi.
Doç. Dr. Bilal DEVECİ, Kırklareli Üniversitesi.
Doç. Dr. Burhan SEVİM, Kastamonu Üniversitesi.
Doç. Dr. Füsun GÖKKAYA, İzmir Tınaztepe Üniversitesi.
Doç. Dr. Meryem KARAAZİZ, Yakın Doğu Üniversitesi.

Doç. Dr. Meyrem TUNA UYSAL, Süleyman Demirel Üniversitesi.
Doç. Dr. Mustafa KIRCA, Ordu Üniversitesi.
Doç. Dr. Tolga Fahri ÇAKMAK, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi.
Doç. Dr. Yaşar KAYA, İnönü Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÖKÇE AKPOLAT, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Ece ZEYBEK YILMAZ, İstanbul Gelişim Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Eda MEZDA, İstanbul Gelişim Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Esengül SALİHOĞLU, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Osman ARASLI, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Samettin BAŞOL, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Seyra KESTEL, İstanbul Gelişim Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Şirin Karal TEMÜROĞLU, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Umut ÇIVGIN, Bursa Teknik Üniversitesi.
Yrd. Doç. Dr. Manolya ÇALIŞIR, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi.

ODAK VE KAPSAM

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın odağında;
Sosyal Bilimler alanındaki profesyonellere akademik katkı sağlayan, sektörel uygulamalara katkı sağlayan teorik ve uygulama arasında köprü olan, Sosyal Bilimler alanlarında ulusal ve uluslararası karşılaştırmaları inceleyen eserler yer almaktadır.

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın kapsamında;
Arkeoloji, Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi, Avrupa Birliği, Bankacılık ve Sigortacılık, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat, Beşeri ve İktisadi Coğrafya, Bilgi ve Belge Yönetimi, Bölgesel Çalışmalar, Çağdaş Dünya Tarihi, Çocuk Gelişimi, Dilbilimi, Ekonometri, Erken Hristiyan ve Bizans Sanatları, Eskiçağ Tarihi, Felsefe, Finans, Fiziki Antropoloji ve Paleoantropoloji, Fiziki Coğrafya, Gazetecilik ve Medya Çalışmaları, Gelişim Psikolojisi, Genel Türk Tarihi, Görsel İletişim Tasarımı, Halkla İlişkiler, İktisadi Düşünce, İktisat Tarihi, İletişim Çalışmaları, Kamu Yönetimi, Makro İktisat, Maliye, Mikro İktisat, Muhasebe, Nicel Karar Yöntemleri, Organizasyon, Ortaçağ Tarihi, Osmanlı Kurumları ve Medeniyeti, Öğrenme-Bilişsel-Biyo-Deneysel Psikoloji, Pazarlama, Reklamcılık, Sanat Tarihi, Sinema, Siyasi Düşünceler, Siyasal Hayat ve Kurumlar, Siyaset Bilimi, Siyasi Tarih, Sosyal Hizmet, Sosyal Politika, Sosyal Psikoloji, Sosyal ve Kültürel Antropoloji, Sosyoloji, Turizm, Türk İslam Sanatı, Uluslararası İktisat, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Ticaret, Uygulamalı Psikoloji, Üretim ve Operasyon Yönetimi, Yakınçağ Tarihi, Yeniçağ Tarihi, Yerel Yönetimler, Kent ve Çevre Politikaları, Yönetim Bilişim Sistemleri, Yönetim ve Strateji, Yükseköğretim Çalışmaları yer almaktadır.

YAYIN SIKLIĞI

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi elektronik ortamda yayın yapan hakemli bir dergidir. Aylık yayın yapan dergide yılda 12 sayı yayınlanmaktadır.

YAYIN DİLİ

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi Türkçe olarak yayın yapmaktadır. Ancak her bir makalede İngilizce başlık, abstract ve keywords bulunmalıdır.

INDEX

SOBIAD Atıf Dizini

DRJI | Directory of Research Journals Indexing

RI-ROOTINDEXING

ResearchBib – Academic Resource Index

ROAD | ROAD, The Directory of Open Access Scholarly Resources

ISI | International Scientific Indexing

Eurasian Scientific Journal Index

ICI Index Copernicus International

General Impact Factor

CiteFactor

Asos Index

Scientific Indexing Services

EuroPub Database

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2022, Cilt.5, Sayı.12

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma Makalesi

SMA Tanılı Çocukları Olan Ailelerde Umutsuzluk Seviyeleri, Sosyal Destek ve Beslenme Sürecindeki Aile Tutumları

(Investigation of Despair Levels, Social Support Levels Given in The Treatment Process of SMA Families and The Examination of Family's Attitudes in The Nutrition Process)

Arzu Buse YILDIZ, Hande ÇELİKAY SÖYLER

ss.1674-1689.

Araştırma Makalesi

Paternalist, Açık ve İlişki Odaklı Liderlik Tarzlarının, Çalışanların Kurumsal Yönetişim Alguları ile İlişkilerinin İncelenmesi

(Investigation of the Relationship of Paternalist Leadership or Open and Relationship-Focused Leadership Styles and Employees' Perceptions of Corporate Governance)

Serap İNCEÖZ, Tuna USLU

ss.1690-1713.

Araştırma Makalesi

Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Okudukları Üniversite ve Bölüm Tercihlerinin Planlı Davranış Teorisi Bağlamında İncelenmesi

(Investigation of Vocational School Students' University and Department Preferences in the Context of Planned Behavior Theory)

Murat TEKBALKAN, Mehmet Ali ZENGİN

ss.1714-1732.

Araştırma Makalesi

Kamu Sektöründe ve Özel Sektörde Çalışan Öğretmenlerin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Memnuniyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

(An Evaluation on the Satisfaction of Teachers Working in the Public and Private Sector with Regard to the Teaching Profession)

Burcu ERDEM, Ümit AKCA

ss.1733-1746.

Araştırma Makalesi

Dokuzuncu Sınıf Lise Öğrencilerinde Madde Kullanımının Duygu Düzenleme ve Bağlanma Stilleri ile İlişkisinin İncelenmesi

(Examining the Relationship Between Substance use, Emotion Regulation and Attachment Styles in Ninth-Grade High School Students)

Aydın ERİNCİK, Hande ÇELİKAY SÖYLER, Azime Nur GÜRBÜZ
ss.1747-1764.

Araştırma Makalesi

Turizm Bölümlerinde Yöneticilik Yapan Akademisyenlerin Eğitim Profili

(Educational Profile of Academicians Working in Tourism Departments)

Ceren Eylem CAN, Uğur CEYLAN

ss.1765-1776.

Kavramsal Makale

Faiz Kavramı ve Tarihsel Perspektiften Faiz

(The Concept of Interest and Interest from the Historical Perspective)

Erdal HARUNOĞULLARI, Mustafa ÇALIŞIR

ss.1777-1797.

Kavramsal Makale

Dijital Oyun Fenomeninin Sosyolojisi

(Sociology of the Digital Gaming Phenomenon)

Hacer TOR, Tugay Yasin IRMAK

ss.1798-1817.

Kavramsal Makale

Kişilerarası İletişim Boyutuyla Covid 19 Pandemisinin Sosyo-Pskolojik Yansımaları

(Socio Psychological Reflections of The Covid 19 Pandemic with The Dimension of Interpersonal Communication)

Hüseyin DİKME, İpek SUCU

ss.1818-1828.

Kavramsal Makale

Türkiye ve Avrupa Ülkelerinde Okul Yöneticisi Eğitimi ve Atanma Süreçlerine İlişkin Bir Çalışma

(A Study on The School Administrators Education and Appointment Processes in Türkiye and European Countries)

Münir ŞAHİN

ss.1829-1854.

Kavramsal Makale

Nasihatnameler Özelinde 17. Yüzyıl Osmanlı Süvarilerinin Problemleri ve Dönemin Yazarlarının Çözüm Arayışları

(The Problems of the 17th Century Ottoman Cavalry and Their Search for Solutions in Nasihatnames)

Alpaslan DEMİR, Çağrı ONAR

ss.1855-1863.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

SMA Tanılı Çocukları Olan Ailelerde Umutsuzluk Seviyeleri, Sosyal Destek ve Beslenme Sürecindeki Aile Tutumları

Arzu Buse YILDIZ, Yüksek Lisans Öğrencisi, Yakınoğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Lefkoşa, KKTC, e-posta: arzubuseyildiz@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7201-3797>

Yrd. Doç. Dr. Hande ÇELİKAY SÖYLER, Yakınoğu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Lefkoşa, KKTC, e-posta: hande.celikay@neu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6735-1321>

Öz

Bu çalışmada SMA tanılı çocukları olan ailelerde umutsuzluk seviyeleri, sosyal destek ve beslenme sürecindeki anne tutumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın evrenini Türkiye’de yaşayan SMA aileleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi, amaçsal örnekleme yöntemiyle seçilen 252 SMA hastasının ailelerinden oluşmaktadır. Araştırmada veri toplamak için Kişisel Bilgi Formu, Verilen Sosyal Destek, Umutsuzluk ve Beslenme Süreci Anne Tutumları Ölçekleri kullanılmıştır. Araştırma ilişkisel tarama modeli ile yapılmıştır. Araştırma bulgusunda diğerlerinin görünüşüne tepki, gelecek ile ilgili duygular, motivasyon kaybı, umut ve umutsuzluk düzeyleri ile yetersiz dengesiz beslenmeye ilişkin tutumlar, negatif beslenme stratejileri, zorla besleme ve beslenme süreci anne tutumları düzeyleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Buna göre umutsuzluk düzeyleri arttıkça beslenme süreci anne tutumları düzeyleri de artmaktadır. SMA aileleri üzerine yapılacak olan çalışmaların farklı değişkenler ve geniş örneklemler üzerinde gerçekleştirilmesi önerilir.

Anahtar Kelimeler: Umutsuzluk, Sosyal Destek, Beslenme, Anne Tutumları.

Makale Gönderme Tarihi: 16.10.2022

Makale Kabul Tarihi: 20.12.2022

Önerilen Atf:

Yıldız, A. B. ve Çelikay Söyler, H. (2022). SMA Tanılı Çocukları Olan Ailelerde Umutsuzluk Seviyeleri, Sosyal Destek ve Beslenme Sürecindeki Aile Tutumları, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(12): 1674-1689.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2022, 5(12): 1674-1689. DOI:[10.26677/TR1010.2022.1153](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.1153)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**Investigation of Despair Levels, Social Support Levels Given in The Treatment
Process of SMA Families and The Examination of Family's Attitudes in The
Nutrition Process**

Arzu Buse YILDIZ, MSc. Student, Near East University, Institute of Social Sciences, Nicosia, TRNC, e-mail: arzubuseyildiz@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7201-3797>

Assistant Prof. Dr. Hande ÇELİKAY SÖYLER, Near East University, Faculty of Arts and Sciences, Nicosia, TRNC, e-mail: hande.celikay@neu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6735-1321>

Abstract

In this study, it is aimed to examine the despair levels of the SMA families in the treatment process, the social support levels given and the mother's attitudes in the nutrition process. The universe of the research is the SMA families living in Turkey. The sample of the study consists of families of 252 SMA patients selected by the purposeful sampling method. In the study, the social support scale, despair scale and nutrition process tonutrition process were used to collect data . The research was conducted with the relational screening model. In the finding of the research, positive and significant relationships were determined between the reacts to the appearance of others, the emotions related to the future, the loss of motivation, the levels of hope and despair, and the attitudes related to insufficient insufficient nutrition, negative nutrition strategies, forced nutrition and nutritional processes. Accordingly, as the despair levels increase, the level of nutritional processes increases. It is recommended that studies on SMA families be carried out on different variables and large samples.

Keywords: Hopelessness, Social Support, Nutrition, Mother's Attitudes.

Received: 16.10.2022

Accepted: 20.12.2022

Suggested Citation:

Yıldız, A. B. and Çelikay Söyler, H. (2022). Investigation of Despair Levels, Social Support Levels Given in The Treatment Process of SMA Families and The Examination of Family's Attitudes in The Nutrition Process, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(12): 1674-1689.

GİRİŞ

Spinal Musküler Atrofi (SMA), omurganın ön boynuzundaki motor nöron hücrelerine zarar veren nörodejeneratif bir hastalıktır. Yenidoğan ölümlerinin önde gelen genetik nedenidir. Genel popülasyonda otozomal çekinik hastalığın taşıyıcılık oranı 1/35, görülme oranı ise 1/6000'dir (Hayashi, 2009). Beşinci kromozomun uzun kolundaki SMN1 genindeki mutasyonlar spinal musküler atrofiye neden olmaktadır. Bu gen, RNA metabolizmasında yer alan ve hem çekirdekte hem de sitoplazmada bulunan bir house keeping proteini olan SMN (Survival Motor Neuron) proteinini üretmektedir (Monani, 2005; Simic, 2008).

Hastalara sağlanan sosyal yardımın kalitesi, psikososyal uyum düzeyleriyle de bağlantılıdır (Ok ve Kutlu, 2019). Silva ve diğerleri (2016), iyi bir sosyal desteğe sahip olmanın hastalık sürecini yönetmeyi kolaylaştırdığını, beslenme ve kilo yönetimi gibi alanlarda daha başarılı olduklarını bulmuştur. SMA tedavisi aynı zamanda kişinin sosyal hayatını da etkilemektedir. Sosyal aktivitelere katılmama durumu bu kişileri giderek sosyal hayattan uzaklaştırabilmektedir. Bu süreçte bireyin hayatındaki sosyal ilişkiler ve sosyal destek kritik öneme sahiptir (Plantinga vd., 2010; Tezel vd., 2011). Özellikle aileden, arkadaşlardan ve yakın akrabalarından gelen sosyal destek ve tedavide onların yardımı hastanın umutsuzluktan kurtulmasına ve hastalığa daha kolay uyum sağlamasına yardımcı olacaktır (Yücens vd., 2019).

Umutsuzluk, hastaların hayata bakışları, tedavi sürecine olan inançları ve uyum sağlama yetenekleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Hasta bireylerin çoğu umutsuzluk belirtileri göstermektedir (Andrade vd., 2015; Biçer ve Bayat, 2012; Cengiz ve Sarıtaş, 2019). Bu durum bireylerin fiziksel, duygusal ve ruhsal sağlıklarını olumsuz yönde etkileyebilmekte ve hayatlarını tehlikeye atabilmektedir (Mollaoğlu ve Candan, 2016). Hemşireler umutsuzluk yaşayan hastalara bakım verirken hastanın bireysel özelliklerini, hastalığın başlangıcını ve seyrini, tedavi sürecinde ortaya çıkabilecek komplikasyonları ve sosyal destek sistemlerini dikkate alarak hastaya özel bakım planlamalıdır (Yücens vd., 2019; Mollaoğlu ve Candan, 2016). Hastaların ruhsal hastalıkların altında yatan nedenler daha iyi anlaşıldıkça bakım verenlerin hastalara yardım etmeleri daha kolay olacak ve çoğu psikolojik sorun daha ortaya çıkmadan önlenilebilecektir (Biçer ve Bayat, 2012; Atik vd., 2015).

Akmaniş'in (2010) yatan hasta çocuklara sahip annelerin umutsuzluk düzeylerini algıladıkları sosyal desteğe göre inceleyen bir çalışmada, algılanan sosyal desteğin umutsuzluk düzeyleri ile negatif ilişkili olduğu bulunmuştur. Bakım verenlerin umutsuzluk düzeyleri üzerinde inceleme yapıldığında engelli bireylerin ailelerinin yüksek umutsuzluk düzeyine sahip olduğu, karamsar oldukları, yaşanan olumlu duyguların azaldığı ve tam aksine olumsuz duygularının daha fazla hissedildiği görülmektedir. Engelli üyeleri olan aileler, hissedilen umutsuzluk düzeylerini azaltabilmek için sosyal desteğe ihtiyaç duymaktadırlar (Erdoğan, 2013). Bakım verenlerin algıladıkları sosyal destek, sağlıklarını ve aile yaşamlarını olumlu şekilde etkilemektedir (Dökmen, 2012).

Ebeveynlerin en temel dürtülerinden biri, bebeklerini besleyerek yaşatmaktır. Yenidoğanda "yeme" davranışı "besleninceye" kadar gelişmediği için, neredeyse her zaman karşılıklı bir ilişki ve etkileşime bağlıdır (Doğan ve Ertem, 2005). Çocuklarını yemeye ikna etmekte güçlük çeken ebeveynler endişe duyabilir. Bu, çocuklarının davranışları üzerinde kontrol uygulamalarına yol açar (Anderson ve Lock, 2007). Duygusal zorluklar sonucunda gerginlik, sıkıntı ve huzursuzluk yaşayan anneler, yeni doğan bebeklerinde gerginlik ve huzursuzluk üretebilir. Gerginlik ve huzursuzluğun ardından bir etki-tepki mekanizması devreye girerek beslenmeyi giderek zorlaştırır. Anne, bebeğinin yemek yeme isteksizliğini olumsuz ve kendini reddedici bir davranış olarak gördüğü için daha da endişeli ve hatta öfkeli hissederse, emzirme süresini er ya da geç sonlandırabilir. Bu durum bebeğin acıkmasına, sinirlenmesine, bitkin düşmesine, strese

girmesine ve anneyi daha da endişelendirecek davranışlarda bulunmasına neden olabilmektedir (Erden ve Üstün, 2007).

Yıkıcı bir hastalık olmasına rağmen SMA'nın bireylerin ve ailelerinin yaşamlarını nasıl etkilediği hakkında çok az şey bilinmektedir. Yapılmış olan az sayıda çalışmaya göre, SMA hastalarının ve ailelerinin yaşam kalitesi düşerken, stres ve umutsuzluk düzeyleri de artmaktadır (Lamb ve Peden, 2008; Kocova vd., 2014). Bu nedenle araştırmanın problem cümlesi SMA ailelerinin tedavi sürecinde umutsuzluk seviyeleri, verilen sosyal destek düzeyleri ve beslenme sürecinde anne tutumları arasında bir ilişki var mıdır? şeklinde oluşturulmuştur.

SMA ailelerinin tedavi sürecinde umutsuzluk, sosyal destek ve beslenme sürecinde anne tutumları belirlenmesi ve bunları gidermeye yönelik girişimlerin yapılması önemlidir. Yapılın alan yazın incelenmesinde SMA ailelerinin tedavi süresinde umutsuzluk, sosyal destek ve beslenme sürecinde anne tutumları ile ilgili olarak yapılmış çok az sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Dolayısıyla bu SMA ailelerinin tedavi sürecinde umutsuzluk seviyeleri, verilen sosyal destek ve beslenme sürecinde anne tutumları arasındaki ilişkiyi belirlemek literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada SMA ailelerinin tedavi sürecinde umutsuzluk seviyeleri, verilen sosyal destek düzeyleri ve beslenme sürecinde anne tutumlarının incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada SMA ailelerinin tedavi sürecinde umutsuzluk seviyeleri, verilen sosyal destek düzeyleri ve beslenme sürecinde anne tutumlarının incelenmesi amacıyla ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelinde değişkenlerin aynı anda değişip değişmediği, bu değişimin nasıl meydana geldiği belirlenmeye çalışılmaktadır (Karasar, 2011).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye'de yaşayan SMA aileleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise amaçsal örnekleme yöntemiyle seçilen 252 SMA hastalarının ailerinden oluşmaktadır. Amaçsal örneklemin hedefi, derinlemesine araştırma yapmak için bilgi açısından zengin koşulları seçmektir (Büyüköztürk vd., 2008). Araştırmaya annelerin yanı sıra, annenin yokluğunda bakım veren kişiler ve babalarda dahil edilmiştir. Katılımcılara öncesinde katılımcı bilgilendirme ve aydınlatılmış onam formu verilmiştir. Katılımcı bilgilendirme ve aydınlatılmış onam formunda araştırmanın içeriği, katılımın gönüllülük esasına bağlı olduğu ve yanıtların anonim kalacağı bilgisi verilmiştir. Sosyo-demografik bilgi formu araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Veriler Şubat 2022-Haziran 2022 tarihleri arasında Türkiye de online anketler aracılığı ile yürütülmüştür. SMA hastalarının ailelerine Elim Sende Platformu, SMA Çocukları Derneği, SMA Hastalığı ile Mücadele Derneği, SMA Benimle Yürü Derneği aracılığıyla ulaşılmış, online olarak ailelerin katılımı derneklerin desteği ile gerçekleşmiştir. Bir kısım aileye ise yüzyüze ulaşılarak uygulama yapılmıştır. Veri toplama süreci iki ay sürmüştür. Katılımcılara, katılımlarından dolayı herhangi bir teşvik verilmemiştir (Bkz: Tablo 1.)

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcılarının %28.2'sinin 18-24, %37.7'sinin 25-34 ve %34.1'inin 35 ve üzeri yaş aralığında olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında katılımcıların %84.1'i kadın ve %15.9'u erkektir. Medeni durumları evli olan katılımcıların %88.5 ile en yüksek olduğu; bekar katılımcıların oranının %7.1 ve diğer medeni duruma sahip katılımcıların oranının %4.4 olduğu görülmektedir. Çalışan katılımcı oranı %31 iken çalışmayanların oranı %69'dur. Bakım verdiği kişi ile yakınlık derecesine göre anne baba cevabı veren katılımcı oranı %76.2, eş cevabı verenlerin

oranı %11.9 ve diğer cevabı verenlerin oranı %11.9'dur. Sosyal güvencesi SGK olanlar %56.3, diğer olanlar %7.9 ve sosyal güvenceye sahip olmayanlar %35.7 oranındadır. Oturduğu evin durumuna göre kirada oturanlar %55.6, mülk sahibi olanlar %9.5 ve diğer cevabı verenler %7.9'dur. Devlet tarafından bakım verdiği kişiden ötürü maddi yardım alan katılımcıların oranı %7.5, almayanların oranı ise %92.5'tir. Bakım verdiği yakınına 0-6 ay aralığında bakım verenlerin oranı %24.6, 7-12 ay aralığında bakım verenlerin oranı %43.7, 1 yıldan fazla bakım verenlerin oranı %22.6 ve 5 yıldan fazla bakım verenlerin oranı %9.1'dir. Bakım verdiği yakınının yaşadığı hastalık ve tedavi sürecinde psikolojisi etkilenen katılımcılar %98, etkilemeyenler ise %2'dir. Katılımcıların ailesinde kendisi haricinde başka bakım veren biri olanlar %28.6, olmayanlar %71.4 oranına sahiptir. Katılımcıların %9.5'i hastalık ve bu tedavi sürecinde ortaya çıkabilecek sorunlar veya bu hastalık ve tedavi süreci hakkında bir bilgi ya da eğitim almışken, %90.5'i almamıştır. İstanbul'da yaşayan katılımcıların oranı %27, Eskişehir'de yaşayanların oranı %16.7 ve diğer şehirlerde yaşayanların oranı %56.3'tür.

Katılımcılara Ait Bilgiler

Tablo 1. Katılımcıların Tanımlayıcı Özelliklere Göre Dağılımı

		(n)	(%)
Yaş	18-24	71	28.2
	25-34	95	37.7
	35 ve üzeri	86	34.1
Cinsiyet	Kadın	212	84.1
	Erkek	40	15.9
Medeni Durumu	Evli	223	88.5
	Bekar	18	7.1
	Diğeri	11	4.4
Eğitim Durumu	İlkokul	96	38.1
	Ortaokul	87	34.5
	Lise	43	17.1
Çalışıyor Musunuz ?	Lisans ve üstü	26	10.3
	Evet	78	31
	Hayır	174	69
Bakım Verdiğiniz Kişi İle Yakınlık Dereceniz Nedir ?	Anne-Baba	192	76.2
	Eş	30	11.9
	Diğeri	30	11.9
Sosyal Güvenceniz?	SGK	142	56.3
	Yok	90	35.7
	Diğer	20	7.9
Oturduğunuz Evin Durumu ?	Kira	140	55.6
	Mülk	24	9.5
	Diğer	88	34.9
Devlet Tarafından Bakım Verdiğiniz Kişiden Ötürü Maddi Bir Yardım Alıyor Musunuz ?	Evet	19	7.5
	Hayır	233	92.5
	0-6 Ay	62	24.6
Bakım Verdiğiniz Yakınınıza Ne Zamandır Bakım Vermektesiniz ?	7-12 Ay	110	43.7
	1 yıldan fazla	57	22.6
	5 yıldan fazla	23	9.1
Bakım Verdiğiniz Yakınınızın Yaşadığı Hastalık Ve Tedavi Sürecinde Psikolojiniz Etkilendi Mi ?	Evet	247	98
	Hayır	5	2
Ailenizde Sizin Haricinizde Başka Bakım Veren Biri Var Mı ?	Evet	72	28.6
	Hayır	180	71.4
Hastalığın Ve Bu Tedavi Sürecinde Ortaya Çıkabilecek Sorunlar Veya Bu Hastalık Ve Tadavi Süreci Hakkında Herhangi Bir Bilgi Ya Da Eğitim Aldınız Mı ?	Evet	24	9.5
	Hayır	228	90.5
Yaşadığımız Şehir?	İstanbul	68	27
	Eskişehir	42	16.7
	Diğeri	142	56.3

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmada katılımcıların kişisel bilgilerine ulaşmak amaçlanmıştır. Bunun için araştırmacı tarafından oluşturulan kişisel bilgi edinme formu kullanılmıştır. Kişisel Bilgi Edinme Formu, 'Yaş, Medeni Hal, Eğitim Durumu, Sosyo-Kültürel Düzey, Meslek' sorularından oluşan toplam 16 maddelik bireysel bilgi edinme aracıdır.

Beslenme Süreci Anne Tutumları Ölçeği (BSATÖ)

Beslenme süreci anne tutum ölçeğini Dilsiz ve Dağ (2018) tarafından geliştirilmiştir. Beslenme Süreci Anne Tutumları Ölçeği, bebeklik ve çocukluk döneminde olan bebek ve çocuk annelerinin beslenme yaklaşımlarını, duygularını ve fikirlerini anlamlandırmak amacıyla oluşturulmuştur. Bu ölçek, bebeklik ve erken çocukluk dönemindeki çocukların annelerinin beslenme prosedürlerine ilişkin tutumlarını değerlendirmek için Türkiye'de oluşturulmuş ilk ölçüm aracıdır. BSATÖ toplam 27 maddeden oluşmaktadır. 1=hiçbir zaman, 5=her zaman arasında değişen 5'li Likert tipi bir ölçektir. Ölçek; "Öğün sırasındaki Negatif Duygu Durumu", "Yetersiz/Dengesiz Beslenmeye İlişkin Tutumlar", "Negatif Besleme Stratejileri", "Zorla Besleme", "Diğerlerinin Görüşüne Tepki" olarak adlandırılmış olan beş faktörden oluşmaktadır. Faktörlerin birlikte açıkladığı toplam varyans oranı % 56.49'dur. Ölçeğe ait Cronbach Alpha değeri 0.91'dir, test-tekrar test güvenilirlik katsayısı 0.94'tür (Dilsiz, 2020). Bu çalışma için Cronbach alfa değeri 0.72 olarak bulunmuştur. Ölçek toplam puanındaki yükselme beslenme sürecindeki olumsuz anne tutumuna işaret etmektedir.

Beck Umutsuzluk Ölçeği (UÖ)

Umutsuzluk Ölçeği, umutsuzluğun ölçülebilmesi amacıyla Beck ve arkadaşları tarafından oluşturulmuş olan bir ölçektir. Ölçek 20 önermeden oluşmaktadır ve kendi kendine uygulanmaktadır. 11 doğru ve 9 yanlış anahtar cevap vardır, her doğru cevap için 1 puan verilmekte ve yanlış cevaplar için bir puan düşürülmektedir. Gelecekle ilgili duygular ve beklentiler 1, 6, 13, 15, 19. önermelerde; Motivasyon kaybı 2, 3, 9, 11, 12, 16, 17, 20. önermelerde; umut 4., 7., 8., 14. ve 18. önermelerde aktarılmaktadır. Tegin (1980) üniversite öğrencileri üzerinde iki-yarım test ve test-tekrar test tekniklerini kullanarak yaptığı bir araştırmada, ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları, sırasıyla $r=.78$ ve $r=.65$ güvenilirlik katsayıları ile yüksek sonuçlar vermiştir. Aynı çalışmanın örnekleminde yarı yarıya bölme güvenilirliği $r=.61$ olarak bildirilmiştir (Durak ve Palabıyıköğlu, 1994). Bu çalışma için Cronbach alfa değeri 0.80 olarak bulunmuştur.

Verilen Sosyal Destek Ölçeği (VSDÖ)

Türkiye'de bakım verenlerin 'sosyal destek' düzeylerini ölçen bir ölçek olmadığı için bakım verenlere yönelik Verilen Sosyal Destek Ölçeği, Sosyal Destek Veren Davranışlar Envanteri'nden uyarlanmıştır (Erol, 2008). Verilen Sosyal Destek Ölçeği özellikleri 200 kişi üzerinde teste tabi tutulmuştur. Ölçeğin Cronbach Alpha değeri .80-.91 aralığındadır. Verilen sosyal desteği "verilen araçsal, verilen bilgisel, verilen duygusal sosyal destek" olmak üzere 3 alt boyutta ölçmektedir. Ölçek, 25 maddeden oluşan ve üç faktörlü bir yapıya sahip 5'li Likert tipindedir. Ölçeğin sonuçları 25 ile 125 puan arasında değişmektedir. Bu ölçek duygusal, bilgisel ve araçsal olmak üzere üç alt ölçeğe ayrılmıştır. Duygusal alt ölçeğin (10 madde) Cronbach alfası 0.86, araçsal alt

ölçeğin (8 madde) Cronbach alfası 0.80, bilgisel alt ölçeğin (7 madde) Cronbach alfası 0.82 ve genel ölçeğin (25 madde) Cronbach's alpha değeri 0.91'dir (Aktaş ve Berk, 2012). Bu çalışma için Cronbach alfa değeri 0.79 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Verilerin Analizi SPSS 25 istatistik paket programı ile gerçekleştirilmiştir. Tanımlayıcı veri analizinde yüzde, frekans, ortalama ve standart sapma kullanılmıştır. Araştırmanın değişkenleriyle normallik varsayımı, çarpıklık ve basıklık verileriyle değerlendirilmiştir. Basıklık ve çarpıklık katsayılarının +1.5 ile 1.5 arasında olduğunda normal dağılım kabul edilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Bu çalışmada çarpıklık ve basıklık değerleri +1.5 ile -1.5 arasında değiştiği için parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir. Beslenme Süreci Ölçeği, Umutsuzluk Ölçeği ve Verilen Sosyal Destek Ölçek puanlarının sosyo-demografik özelliklere göre incelenirken ikili gruplar için Bağımsız Gruplar t-testi; ikiden fazla gruplarda ANOVA kullanılmıştır. Parametrik testlerde Post-hoc testi olarak Scheffe tercih edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkilerde Pearson Korelasyon Analizi yapılmıştır. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki yordayıcı etkisine balmak için regresyon analizi yapılmıştır.

BULGULAR

Araştırmaya dahil edilen katılımcıların beslenme süreci anne tutumları, umutsuzluk ve verilen sosyal destek puanları eğitim durumuna göre karşılaştırılarak incelenmiştir. (Bknz: Tablo 2.)

Tablo incelendiğinde, katılımcıların eğitim durumlarına göre yetersiz dengesiz beslenmeye ilişkin tutumlar, zorla besleme, diğerlerinin görünüşüne tepki, gelecek ile ilgili duygular, motivasyon kaybı, umut, duygusal destek, araçsal destek, bilişsel destek ve verilen sosyal destek toplam puan ortalamalarının anlamlı bir farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır ($p<0,05$). Bununla birlikte katılımcılardaki en yüksek yetersiz dengesiz beslenmeye ilişkin tutumlar puan ortalamasının ilkökul eğitim seviyesinde; en yüksek gelecek ile ilgili duygular puan ortalamasının ortaokul eğitim seviyesinde; en yüksek zorla besleme, diğerlerinin görünüşüne tepki, duygusal destek, araçsal destek, bilişsel destek ve verilen sosyal destek toplam puan ortalamalarının lise eğitim seviyesinde; en yüksek motivasyon kaybı ve umut puan ortalamalarının ise lisans ve üstü eğitim seviyesinde olduğu görülmektedir.

Tablo incelendiğinde, katılımcıların eğitim durumlarına göre negatif beslenme stratejileri ve beslenme süreci anne tutumları puan ortalamalarının anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır ($p>0,05$). Bununla birlikte bu boyutlarda katılımcıların eğitim durumlarına göre puan ortalamalarının benzer olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Eğitim Durumuna Göre Beslenme Süreci Anne Tutumları, Umutsuzluk ve Verilen Sosyal Destek Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

Değişkenler	Eğitim	N	Ort.	Ss.	f	p
Yetersiz Dengesiz Beslenmeye İlişkin Tutumlar	İlkokul	96	20.5	4.93	5.17	0.00*
	Ortaokul	87	18.75	4.59		
	Lise	43	17.06	3.93		
Negatif Besleme Stratejileri	Lisans ve üstü	26	18.80	7.08	1.10	0.34
	İlkokul	96	15.17	3.35		
	Ortaokul	87	14.51	3.24		
Zorla Besleme	Lise	43	14.23	3.25	11.18	0.00*
	Lisans ve üstü	26	14.11	5.68		
	İlkokul	96	13.04	2.63		
Diğerlerinin Görünüşüne Tepki	Ortaokul	87	12.21	2.44	4.85	0.00*
	Lise	43	15.32	3.42		
	Lisans ve üstü	26	13.88	4.44		
Beslenme Süreci Anne Tutumları	İlkokul	96	12.44	2.42	2.38	0.07
	Ortaokul	87	11.55	2.10		
	Lise	43	13.32	2.84		
Gelecekle İle İlgili Duygular	Lisans ve üstü	26	12.69	4.11	2.50	0.05*
	İlkokul	96	76.42	12.41		
	Ortaokul	87	71.26	12.55		
Motivasyon Kaybı	Lise	43	74.72	11.96	9.78	0.00*
	Lisans ve üstü	26	76.26	22.29		
	İlkokul	96	7.43	1.92		
Umut	Ortaokul	87	7.72	2.17	4.52	0.00*
	Lise	43	6.83	2.24		
	Lisans ve üstü	26	6.76	2.12		
Duygusal Destek	İlkokul	96	10.85	1.97	7.54	0.00*
	Ortaokul	87	11.42	2.06		
	Lise	43	12.34	1.95		
Araçsal Destek	Lisans ve üstü	26	12.84	2.07	4.10	0.00*
	İlkokul	96	6.77	1.27		
	Ortaokul	87	6.93	1.31		
Bilişsel Destek	Lise	43	7.39	1.23	5.78	0.00*
	Lisans ve üstü	26	7.65	1.49		
	İlkokul	96	18.26	3.51		
Verilen Sosyal Destek Toplam	Ortaokul	87	18.62	3.29	7.75	0.00*
	Lise	43	21.20	3.58		
	Lisans ve üstü	26	20.23	5.55		
	İlkokul	96	17.39	3.68	4.10	0.00*
	Ortaokul	87	18.14	3.52		
	Lise	43	19.72	3.33		
	Lisans ve üstü	26	18.92	5.31	5.78	0.00*
	İlkokul	96	15.18	2.98		
	Ortaokul	87	15.56	2.76		
	Lise	43	17.41	3.83	7.75	0.00*
	Lisans ve üstü	26	17	4.82		
	İlkokul	96	68.97	12.33		
	Ortaokul	87	71.13	11.86	7.75	0.00*
	Lise	43	79.74	12.94		
	Lisans ve üstü	26	76.92	20.23		

*p<0,05

Araştırmaya dahil edilen katılımcıların beslenme süreci anne tutumları, umutsuzluk ve verilen sosyal destek puanları bakım verdiği yakınına bakım verme süresi durumuna göre karşılaştırılarak incelenmiştir. (Bknz: Tablo 3.)

Tablo 3. Katılımcıların Bakım Verdiği Yakınına Bakım Verme Süresi Durumuna Göre Beslenme Süreci Anne Tutumları, Umutsuzluk ve Verilen Sosyal Destek Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

Değişkenler	Ne zamandır bakım vermektedirsiniz	N	Ort.	Ss.	F	p
Yetersiz Dengesiz Beslenmeye İlişkin Tutumlar	0-6 Ay	62	20,01	5,54	2,17	0,09
	7-12 Ay	110	18,59	4,01		
	1 yıldan fazla	57	19,85	5,78		
	5 yıldan fazla	23	17,60	5,78		
Negatif Besleme Stratejileri	0-6 Ay	62	15,30	3,66	3,54	0,01*
	7-12 Ay	110	14,44	3,14		
	1 yıldan fazla	57	15,22	3,74		
	5 yıldan fazla	23	12,73	4,48		
Zorla Besleme	0-6 Ay	62	13,04	3,05	12,96	0,00*
	7-12 Ay	110	12,18	2,44		
	1 yıldan fazla	57	14,64	3,38		
	5 yıldan fazla	23	15,26	3,41		
Diğerlerinin Görünüşüne Tepki	0-6 Ay	62	12,41	2,68	3,96	0,00*
	7-12 Ay	110	11,85	2,09		
	1 yıldan fazla	57	13,28	3,06		
	5 yıldan fazla	23	11,82	3,52		
Beslenme Süreci Anne Tutumları	0-6 Ay	62	75,61	14,41	4,64	0,00*
	7-12 Ay	110	71,52	10,71		
	1 yıldan fazla	57	79,36	15,39		
	5 yıldan fazla	23	71,86	17,77		
Gelecekle İle İlgili Duygular	0-6 Ay	62	6,74	1,98	7,05	0,00*
	7-12 Ay	110	7,69	2,09		
	1 yıldan fazla	57	7,91	2,07		
	5 yıldan fazla	23	6,13	1,79		
Motivasyon Kaybı	0-6 Ay	62	11,74	2,07	6,20	0,00*
	7-12 Ay	110	11,3	2,05		
	1 yıldan fazla	57	11,03	2,05		
	5 yıldan fazla	23	13,08	1,92		
Ümut	0-6 Ay	62	7,25	1,45	3,76	0,01*
	7-12 Ay	110	6,92	1,29		
	1 yıldan fazla	57	6,70	1,25		
	5 yıldan fazla	23	7,65	1,07		
Duygusal Destek	0-6 Ay	62	18,41	3,55	2,76	0,04*
	7-12 Ay	110	18,74	3,38		
	1 yıldan fazla	57	20,10	4,02		
	5 yıldan fazla	23	20,04	5,59		
Araçsal Destek	0-6 Ay	62	17,09	2,96	4,07	0,00*
	7-12 Ay	110	18,05	3,64		
	1 yıldan fazla	57	19,19	3,79		
	5 yıldan fazla	23	19,52	5,79		
Bilişsel Destek	0-6 Ay	62	15,29	3,35	1,84	0,14
	7-12 Ay	110	15,73	2,85		
	1 yıldan fazla	57	16,42	3,81		
	5 yıldan fazla	23	16,86	4,46		
Verilen Sosyal Destek	0-6 Ay	62	69,09	11,94	4,41	0,00*
	7-12 Ay	110	71,02	12,25		
	1 yıldan fazla	57	76,63	14,46		
	5 yıldan fazla	23	77,17	19,91		

*p<0,05

Tablo 3 incelendiğinde, katılımcıların bakım verdiği yakınına bakım verme süresi durumuna göre negatif beslenme stratejileri, zorla besleme, diğerlerinin görünüşüne tepki, beslenme süreci anne tutumları, gelecek ile ilgili duygular, motivasyon kaybı, umut, duygusal destek, araçsal destek ve verilen sosyal destek toplam puan ortalamalarının anlamlı bir farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır ($p<0,05$). Bununla birlikte katılımcılardaki en yüksek negatif beslenme stratejileri ve motivasyon kaybı puan ortalamalarının 0-6 ay aralığında; en yüksek zorla besleme, umut, araçsal destek ve verilen sosyal destek toplam puan ortalamalarının 5 yıldan fazla; en yüksek diğerlerinin görünüşüne tepki, beslenme süreci anne tutumları, gelecek ile ilgili duygular ve duygusal destek puan ortalamalarının 1 yıldan fazla süredir bakım veren katılımcılarda olduğu görülmektedir.

Tablo incelendiğinde, katılımcıların bakım verdiği yakınına bakım verme süresi durumuna göre yetersiz dengesiz beslenmeye ilişkin tutumlar ve bilişsel destek puan ortalamalarının anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır ($p>0,05$). Bununla birlikte bu boyutlarda katılımcıların puan ortalamalarının benzer olduğu görülmektedir.

Araştırmaya dahil edilen katılımcıların umutsuzluk, verilen sosyal destek ve beslenme süreci anne tutum puanları eğitim durumuna göre karşılaştırılarak incelenmiştir. (Bknz: Tablo 4.)

Tablo 4. Katılımcıların Umutsuzluk, Verilen Sosyal Destek ve Beslenme Sürecinde Anne Tutumları Puanları Arasındaki İlişkilere Ait Pearson Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1.Diğerlerinin Görünüşüne Tepki	r 1												
	p												
2.Gelecekle İle İlgili Duygular	r -0.032	1											
	p 0.61												
3.Motivasyon Kaybı	r -0.069	-0.751**	1										
	p 0.279	0											
4.Umut	r -0.066	-0.765**	.825**	1									
	p 0.299	0	0										
5.Umutsuzluk Toplam	r -0.158*	0.057	.556**	.463**	1								
	p 0.012	0.37	0	0									
6.Duygusal Destek	r 0.105	-0.137*	.254**	.263**	.249**	1							
	p 0.097	0.03	0	0	0								
7.Araçsal Destek	r 0.013	-0.103	.258**	.270**	.297**	.769**	1						
	p 0.834	0.103	0	0	0	0							
8.Bilişsel Destek	r 0.069	-0.180**	.274**	.289**	.235**	.796**	.710**	1					
	p 0.277	0.004	0	0	0	0	0						
9.Verilen Sosyal Destek Toplam	r 0.102	-0.179**	.321**	.328**	.304**	.911**	.903**	.890**	1				
	p 0.105	0.004	0	0	0	0	0	0					
10.Yetersiz Dengesiz Beslenmeye İlişkin Tutumlar	r .413**	.151*	-.364**	-.342**	-.400**	-.242**	-.253**	-.244**	-.284**	1			
	p 0	0.016	0	0	0	0	0	0	0				
11.Negatif Besleme Stratejileri	r .560**	.167**	-.239**	-.235**	-.184**	-0.048	-.145*	-0.103	-0.108	.534**	1		
	p 0	0.008	0	0	0.003	0.445	0.021	0.102	0.087	0			
12.Zorla Besleme	r .644**	-0.018	0.019	-0.041	-0.022	.143*	0.054	.137*	.157*	.245**	.514**	1	
	p 0	0.778	0.769	0.522	0.725	0.023	0.397	0.029	0.013	0	0		
13.Beslenme Süreci Anne Tutumları	r .777**	0.097	-.246**	-.253**	-.288**	-0.069	-0.150*	-0.09	-0.103	.792**	.797**	.673**	1
	p 0	0.123	0	0	0	0.275	0.017	0.156	0.102	0	0	0	

Tablo 4 incelendiğinde katılımcıların diğerlerinin görünüşüne tepki, gelecek ile ilgili duygular, motivasyon kaybı, umut ve umutsuzluk puanları ile duygusal destek ($r=0.105$; $p>0,01$), araçsal destek ($r=0.013$; $p>0,01$), bilişsel destek (0.069 ; $p>0,01$) ve verilen sosyal destek toplam ($r=0.102$; $p>0,01$) puanları arasında pozitif yönlü ve anlamlı olmayan ilişkiler bulunduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcıların diğerlerinin görünüşüne tepki, gelecek ile ilgili duygular, motivasyon kaybı, umut ve umutsuzluk puanları ile yetersiz dengersiz beslenmeye ilişkin tutumlar ($r=0.413$; $p<0.01$), negatif beslenme stratejileri ($r=0.560$; $p<0.01$), zorla besleme ($r=0.644$; $p<0.01$) ve beslenme süreci anne tutumları ($r=0.777$; $p<0.01$) puanları arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcılarda diğerlerinin görünüşüne tepki, gelecek ile ilgili duygular, motivasyon kaybı, umut ve umutsuzluk puanları arttıkça yetersiz dengersiz beslenmeye ilişkin tutumlar, negatif beslenme stratejileri, zorla besleme ve beslenme süreci anne tutumları puanları artmaktadır.

Yapılan stepwise yöntemi ile yapılan regresyon analizindeki regresyon katsayıları incelendiğinde, verileri en iyi açıklayan 3 model aşağıdaki gibidir. Araştırmaya dahil edilen katılımcıların umutsuzluğun beslenme süreci anne tutum puanları üzerindeki yordayıcı etkisine ait regresyon sonuçları incelenmiştir. (Bknz: Tablo 5.)

Tablo 5. Katılımcılarda Umutsuzluğun Beslenme Süreci Anne Tutumları Üzerindeki Yordayıcı Etkisine Ait Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Sh	β	t	p
(Sabit)	127.266	11.857		10.734	0.00*
Umut	-3.009	1.199	-0.29	-2.51	0.013*
Gelecekle İle İlgili Duygular	-1.953	0.649	-0.298	-3.011	0.003*
Motivasyon Kaybı	-1.513	0.738	-0.231	-2.051	0.041*
		R=0.318	(F(3.248)=9.307		p<0.01

* $p<0,05$ Bağımlı Değişken: Beslenme Süreci Anne Tutumları

Tablo 5 incelendiğinde, katılımcılarda umut ($\beta=-0.29$; $p<0.05$), gelecek ile ilgili duygular ($\beta=-0.298$; $p<0.01$) ve motivasyon kaybı ($\beta=-0.231$; $p<0.05$) düzeylerinin beslenme süreci anne tutumlarını negatif yönde yordadığı anlaşılmaktadır. Katılımcılarda beslenme süreci anne tutumları değişiminin %10'u umut, gelecek ile ilgili duygular ve motivasyon kaybı tarafından açıklanmaktadır ((F(3.248)=9.307, $R^2= .101$, $p<0.01$).

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma SMA ailelerinin tedavi sürecinde umutsuzluk seviyeleri, verilen sosyal destek düzeyleri ve beslenme sürecinde anne tutumları incelenmiştir. Araştırmanın bulgusunda, eğitim durumlarına göre yetersiz dengersiz beslenmeye ilişkin tutumlar, zorla besleme, diğerlerinin görünüşüne tepki, gelecek ile ilgili duygular, motivasyon kaybı, umut, duygusal destek, araçsal destek, bilişsel destek ve verilen sosyal destek düzeylerinin değiştiği tespit edilmiştir. Diğer yandan katılımcıların eğitim durumlarına göre negatif beslenme stratejileri ve beslenme süreci anne tutumları düzeylerinin değişmediği tespit edilmiştir. Bununla birlikte, katılımcıların eğitim durumuna göre beslenme süreci anne tutumları düzeylerinin ilkökul eğitim seviyesinde en yüksek olduğu fakat bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı anlaşılmıştır. Katılımcıların verilen sosyal destek düzeylerinin ise lise eğitim durumunda en yüksek olduğu görülmüştür. Literatürde yapılan çalışmalar bu çalışmada ulaşılan bulguları desteklemektedir (Üngüren ve Ehtiyar, 2009; Coşkun ve Akkaş 2009). Başka çalışmalarda da Küren (2019) ve Cebirbay ve Aktaş (2017) tarafından anne-babaların çocukların beslenmesine ilişkin genel görüşleri ile kendi çocuklarının beslenme alışkanlıkları arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmasında, ebeveyn eğitim düzeyi arttıkça beslenme alışkanlıklarını anlama düzeylerinin artacağı bulunmuştur. Ayrıca

eğitim düzeyi arttıkça yetersiz dengesiz beslenmeye ilişkin tutumlar, umutsuzluk ve kaygı düzeylerinin düştüğü, eğitim düzeyi düşük olan bireylerde ise tam tersi durumların olduğu görülmektedir (Eş, 2013). Literatür de yapılan çalışmalar incelendiğinde bu araştırmada ulaşılan sonuçların desteklendiği görülmektedir.

Katılımcıların bakım verilen kişiye yakınlık derecesi durumuna göre negatif beslenme stratejileri, diğerlerinin görünüşüne tepki, beslenme süreci anne tutumları, gelecek ile ilgili duygular, motivasyon kaybı ve araçsal destek düzeylerinin değiştiği tespit edilmiştir. Bunun yanında bakım verilen kişiye yakınlık derecesi durumuna göre yetersiz dengesiz beslenmeye ilişkin tutumlar, zorla besleme, umut, duygusal destek, bilişsel destek ve verilen sosyal destek düzeylerinin değişmediği tespit edilmiştir. Bununla birlikte, katılımcıların bakım verilen kişiye yakınlık derecesine göre beslenme süreci anne tutumları düzeylerinin eş yakınlık derecesinde en yüksek olduğu anlaşılmıştır. Katılımcıların verilen sosyal destek düzeylerinin ise anne-baba yakınlık derecesinde en yüksek olduğu fakat bu farkın anlamlı olmadığı görülmüştür. Alan yazındaki çalışmalar incelendiğinde yatalak aile bireylerinin hastalarıyla ilgili birincil bakıcı kararları geleneksel değerlere göre alınmakta ve kız çocuklarına genellikle bakıcı olarak öncelik verilmektedir. Bakıcı olarak eşler, kadınların akrabaları, kızları, eşleri, oğulları, diğer akrabaları ve akraba olmayan kadınlar sayılmaktadır (Kekeç, 2011). Çeşitli araştırmalarda, bakım verenlerin ağırlıklı olarak kadın olduğu ve kadınların bakım vermeye uygun görülmesinin en önemli nedeninin, aile zamanının kadınlar için doğal bir görev olarak değil, ev işlerini sıklıkla görmeleri ve daha duyarlı olmaları olduğu tespit edilmiştir. Kadınların sadakat ve sorumluluk duygusu nedeniyle daha hassas davrandıkları, güçlü ve yakın ilişkiler kurabilecekleri ve bakım verme güçlükleriyle daha iyi başa çıkabildikleri düşüncesi de bunun temel nedenlerinden biridir (İnci, 2006). Bu nedenle bakım, maddi ve manevi desteğe ihtiyaç duyan bakıcıları biyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel alanlar başta olmak üzere pek çok açıdan etkileyen bir durumdur. Yatağa tam bağımlı kişilerin uzun süreli bakıma ihtiyaç duyması, yaşam beklentisinin artmasıyla birlikte hastane yatışlarının artması, bakıcıların genellikle ailenin bir üyesi olması, ailelerin ve bakım verenlerin ruh hallerini ve deneyimlerini etkileyen faktörler olduğu düşünülebilir.

Araştırmanın önemli bulgularından olan diğerlerinin görünüşüne tepki, gelecek ile ilgili duygular, motivasyon kaybı, umut ve umutsuzluk düzeyleri ile yetersiz dengesiz beslenmeye ilişkin tutumlar, negatif beslenme stratejileri, zorla besleme ve beslenme süreci anne tutumları düzeyleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Buna göre umutsuzluk düzeyleri arttıkça beslenme süreci anne tutumları düzeyleri de artmaktadır. Bir diğer bulguda katılımcıların umutsuzluk düzeyleri ile verilen sosyal destek düzeyleri arasında anlamlı ilişkiler keşfedilmiştir. Alan yazında yapılan araştırmalar incelendiğinde Akmaniş'in (2010) otistik çocuğa sahip annelerin umutsuzluk düzeylerini algıladıkları sosyal desteğe göre inceleyen bir çalışmada, katılıma ilişkin algılanan sosyal desteğin umutsuzluk düzeyleri ile negatif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Sosyal destek düzeyi ile katılımcıların umutsuzluk düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Yine Tansı (2009) tarafından yapılan çalışmada umutsuzluk ile algılanan sosyal destek puanları arasında negatif yönde ve anlamlı bir ilişki gözlenmiştir. Katılımcıların aldıkları sosyal destek arttıkça umutsuzluklarının azaldığı belirtilmiştir. Tan ve diğerleri (2005), umutsuzluk ile algılanan sosyal destek puanları arasındaki ilişkiyi incelediklerinde, ikincil boyutlardaki motivasyon puanları ile sosyal destek toplam puanları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulmuşlardır. Umutsuzluk temel olarak kişinin geçmişteki olumsuz yaşam olaylarından kaynaklanmaktadır. Kişiler bu olaylarının sebepleri hakkında düşünürken diğer yandan da meydana gelebilecek olumsuz sonuçlarına odaklanırlar ve umutsuzluk bu durumun bir sonucu olarak meydana gelir (Şahin, 2002). Umutsuzluğun ortaya çıkması ile beraber çaresiz ve suçlu hissetme, mutsuz olma duygusu da kendisini gösterir (Ağır, 2007). Literatürde konu ile ilgili çok fazla çalışma olmamasına yanında bireylerdeki

umutsuzluğun beslenme süreci anne tutumları için önemli bir değişken olduğu düşünülebilir. Sosyal desteğin, umutsuzluk düzeyi ile ilişkili olduğu düşünüldüğünde SMA ailelerinin sosyal destek mekanizmalarını canlı tutmanın önemli olduğu düşünülmektedir. Alan yazın incelendiğinde O'connor ve diğerleri (2000)'ne göre umutsuzluk bireyin geleceğe yönelik kötümserliği olup, depresyon ve intihar arasındaki arabulucudur. Umutsuzluk gelecekte meydana gelecek olayların şimdiki olaylardan daha kötü olacağı düşüncesi ve geleceğe karşı olumsuz tutum ve beklentilerin bir sonucudur (Bayam vd., 2002). Bu sonuçlar incelendiğinde, umutsuzluğun kişinin geleceğine veya şimdiki yaşantıya ilişkin inançsızlık, isteksizlik ve karamsarlık duygularını barındırdığı görülmektedir. Bireyi amaçlarına ulaşmaktan alıkoyduğu gibi, bir duruma veya olaya istekli ve inançlı olmasını da engeller. Kişinin ruh halini olumlu düşüncelerden uzaklaştırarak karamsarlığa sürüklemesi olarak düşünülebilir.

Umut, gelecek ile ilgili duygular ve motivasyon kaybı düzeylerinin beslenme süreci anne tutumlarını negatif yönde yordadığı tespit edilmiştir. Katılımcılarda beslenme süreci anne tutumları değişiminin %10'u umut, gelecek ile ilgili duygular ve motivasyon kaybı tarafından açıklanmaktadır. Alan yazın incelendiğinde doğrudan umutsuzluk, verilen sosyal destek ve beslenme sürecinde anne tutumları incelendiği araştırmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte çoğu zaman toplumdaki diğer bireyler de SMA çocuğu ve ailesine karşı empatiden yoksun olabilmekte ve bu aileler sosyal hayatta bazı engellerle karşılaşabilmektedir. Bu zorlukların yanı sıra sağlık ve evde bakım gibi birçok ihtiyacın bir arada karşılanması gerekmektedir. Bu nedenle, bu zorlukların hafifletilmesinde, SMA ailelerinin kabullenme ve iyileşme aşamasına daha hızlı geçmelerini sağlamada, çocukların ve kendilerinin yaşam kalitelerini artırmada, baş etme becerilerini geliştirmede ve hareket etmelerinde çevreden alacakları sosyal destek büyük önem taşımaktadır. Özellikle çalışma hayatındaki bireylerin, talepler, baskılar ve işle ilgili görevlerin etkisiyle SMA'li çocukların ihtiyaçlarını karşılamada evde bakım sağlamada ve iş-yaşam dengesini kurmada daha çok zorlanacakları öngörülmektedir. Bu nedenle SMA çocuğu olan ailelerin umutsuzluk ve verilen sosyal destek ve beslenme sürecinde anne tutumlarını ayrı bir başlık olarak çalışılması gerekli görülmüştür. Bu çalışmada umutsuzluk, verilen sosyal destek düzeyi ve beslenme sürecinde anne tutumları bir bütün olarak ele alınmıştır.

Bu araştırmada 252 SMA tanılı bireyin ailesine ulaşılmıştır. Araştırmaya annelerin yanı sıra, annenin yokluğunda bakım veren kişiler ve babalarda dahil edilmiştir. Bulguların genellemebilirliğini arttırabilmek için daha büyük örneklemelerle çalışılması önerilmektedir. SMA tanılı bireylerin sürekli bakıma ihtiyaç duymaları, anne ve babanın bu sebeple çalışma dünyasından çekilebilmeleri, tedavi masraflarının yüksek olması nedeniyle tedaviye erişimin kısıtlı olması ve mali güçlükler yaşanması ailelerin yaşadıkları önemli güçlükler arasındadır. SMA ailelerinin sosyal destek mekanizmalarının güçlendirilmesi, umutsuzluk seviyelerinin azalmasında önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir.

Yeterli sosyal desteğe sahip olmayan SMA ailelerinin sosyal destek kaynaklarının artırılması sağlanmalıdır. Tedavi ekibinin önemli bir unsuru olarak SMA hemşireleri, karşılaştıkları sorunlarla nasıl başa çıkacakları konusunda hasta aileleriyle iletişime geçerek onlara yardımcı olmalıdır. Ayrıca psikologlar umutsuzlukla karşı karşıya kalan aileleri incelerken kişisel özelliklerini de değerlendirmeli ve buna uygun girişimler planlamalıdır

KAYNAKÇA

Ağır, M. (2007). *Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri ile Problem Çözme Becerileri ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Akmanış, B. (2010). *Otistik Çocuğu Olan Annelerin Algıladıkları Sosyal Desteğe Göre Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Aktaş, A. ve Sertel Berk, H. (2012). Verilen sosyal destek ölçeği'nin psikometrik özellikleri. *Psikoloji Çalışmaları*, 32(2), 71-84.
- Anderson, A. C. ve Lock, J. (2007). Beslenme Bozuklukları. (Editör) Steiner, H. ve Yalom D. I.: *Okul-Öncesi Çocuklarının Terapisi* içinde (ss. 253-261) İstanbul: Prestij Yayınları.
- Andrade, S. V., Sesso, R. and Diniz, D. H. D. M. P. (2015). Hopelessness, suicide ideation, and depression in chronic kidney disease patients on hemodialysis or transplant recipients. *Brazilian Journal of Nephrology*, 37, 55-63.
- Atik, D., Atik, C., Asaf, R., and Cinar, S. (2015). The effect of perceived social support by hemodialysis patients on their social appearance anxiety. *Medicine Science*, 4(2), 2210-2223.
- Bayam, G., Okay, T., Dilbaz, N. ve Açıkgöz, Ç. (2002). Sivil savunma birliği çalışanlarında kaygı, umutsuzluk ve öğrenilmiş güçlülük düzeyleri ve posttravmatik stres bozukluğu sıklığı. *Kriz Dergisi*, 10(1), 1-9.
- Bıçer, S. ve Bayat, M. (2012). Diyaliz tedavisi alan bireylerin umut umutsuzluk ve sosyal destek düzeyleri. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, (7), 1-21.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç, Ç. E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Cebiray, M. A., and Aktaş, N. (2017). Determination of Breakfast Habits of 4-6 Year Old Children Attending Preschool Education Institutions and Their Parents' Nutrition Knowledge. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 3,1-11.
- Cengiz, D. U. and Sarıtaş, S. Ç. (2019). The effect of illness perception on hopelessness level of patients receiving hemodialysis. *Turkish Journal Nephrology*, 28(4), 257-262. doi:0.5152/turkjnephrol. 3477.
- Coşkun, Y. ve Akkaş, G. (2009). Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyleri ile Sosyal Destek Algıları Arasındaki İlişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1): 213-227.
- Dilsiz, H. (2020). Beslenme Süreci Anne Tutumları Ölçeği (BSATÖ): Geliştirilmesi, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, 14, 1-9.
- Doğan, D. G. ve Ertem, İ. Ö. (2005). Bebeklik Ve Erken Çocukluk Döneminde Yeme Sorunları. (Editör) Ertem, İ. Ö.: *Gelişimsel Pediatri* içinde (ss. 227-246) Ankara: Çocuk Hastalıkları Araştırma Vakfı.
- Dökmen, Z. Y. (2012). Yakınlarına bakım verenlerin ruh sağlıkları ile sosyal destek algıları arasındaki ilişkiler. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 3-38.
- Durak, A. ve Palabıyıkoglu, R. (1994). Beck Umutsuzluk Ölçeği Geçerlilik Çalışması. *Kriz dergisi*, 2(2), 311-319.
- Erden, G. ve Üstün, B. (2007). Bebeklik ve Çocukluk Döneminde Yeme Sorunları: Beslenmede İlişkinin Önemi. (Editör) Aysev, A. S. ve Taner, Y. I.: *Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları* içinde (ss. 541-552) Ankara: Johnson & Johnson.
- Erdoğan, B. (2013). *Evde Bakım Hizmeti Alan Özürlü Bireye Sahip Ailelerin Sosyo-Ekonomik Durumlarının İncelenerek, Umutsuzluk Ve Yaşam Doyumunu Düzeylerinin Belirlenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.

- Eş, A. (2013). *Zihinsel Engelli Bireye Sahip Annelerin Çocuklarını Kabullenişleri İle Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Hayashi, M. (2009). Oxidative stress in developmental brain disorders. *Neuropathology*, 29(1), 1-8.
- İnci, H.İ. (2006). *Bakım Verme Yükü Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması, Geçerlilik ve Güvelinirliği*, Pamukkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Denizli.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kekeç, M. (2011). *Hemodiyaliz Tedavisi Alanlar Bakım Veren Bireylerin Bakım Yükü ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi*, Erciyes Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Kayseri.
- Kocova, H., Dvorackova, O., Vondracek, P. and Haberlova, J. (2014). Health-related quality of life in children and adolescents with spinal muscular atrophy in the Czech republic. *Pediatric Neurology*, 50(6), 591-594. doi:10.1016/j.pediatrneurol.2014.01.037.
- Küren, M. (2019). *Ebeveynlerin Çocuk Beslenmesine Yönelik Genel Görüşleri İle Kendi Çocuklarının Beslenme Alışkanlıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yüksek lisan tezi). Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Okul Öncesi Eğitimi Ana Bilim Dalı, KKTC.
- Lamb, C. and Peden, A. (2008). Understanding the experience of living with spinal muscular atrophy: A qualitative description. *Journal of Neuroscience Nursing*, 40(4), 250-256.
- Mollaoğlu, M. and Candan, F. (2016). Illness perception and hopelessness in hemodialysis. *Archives of Clinical Nephrology*, 2(1), 44-48.
- Monani, U. R. (2005). Spinal muscular atrophy: a deficiency in a ubiquitous protein; a motor neuron-specific disease. *Neuron*, 48(6), 885-896.
- O'Connor, R. C., Connery, H. and Cheyne, W. M. (2000). Hopelessness: The role of depression, future directed thinking and cognitive vulnerability. *Psychology, Health & Medicine*, 5(2), 155-161.
- Ok, E. and Kutlu, F. Y. (2019). Hopelessness, anxiety, depression and treatment adherence in chronic hemodialysis patients. *International Journal of Caring Sciences*, 12(1), 423-429.
- Plantinga, L. C., Fink, N. E., Harrington-Levey, R., Finkelstein, F. O., Hebah, N., Powe, N. R. and Jaar, B. G. (2010). Association of social support with outcomes in incident dialysis patients. *Clinical Journal of the American Society of Nephrology*, 5(8), 1480-1488.
- Silva, S. M. D., Braido, N. F., Ottaviani, A. C., Gesualdo, G. D., Zazzetta, M. S. and Orlandi, F. D. S. (2016). Social support of adults and elderly with chronic kidney disease on dialysis. *Revista Latino-Americana de Enfermagem*, 24(e2752), 1-2.
- Simic, G. (2008). Pathogenesis of proximal autosomal recessive spinal muscular atrophy. *Acta Neuropathologica*, 116(3), 223-234.
- Şahin, A. (2002). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin umutsuzluk düzeyleri üzerine bir araştırma. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(13), 143-157.
- Tan, M., Okanlı, A., Karabulutlu, E. ve Erdem, N. (2005). Hemodiyaliz hastalarında sosyal destek ve umutsuzluk arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 8(2), 32-39.
- Tansı, T. (2009). *Koroner Arter Bypass Yapılan Hastalarda Sosyal Destek İle Umutsuzluk Düzeyi İlişkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Tezel, A., Karabulutlu, E. and Şahin, Ö. (2011). Depression and perceived social support from family in Turkish patients with chronic renal failure treated by hemodialysis. *Journal of Research in Medical Sciences: The Official Journal of Isfahan University of Medical Sciences*, 16(5), 666-673.

Üngüren, E. ve Ehtiyar, R. (2009). Türk ve Alman Öğrencilerin Umutsuzluk Düzeylerinin Karşılaştırılması ve Umutsuzluk Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Turizm Eğitimi Alan Öğrenciler Üzerinde Bir Araştırma. *Journal of Yasar University*. 14(4), 2093-2127.

Yücens, B., Kotan, V. O., Özkayar, N., Kotan, Z., Yüksel, R., Bayram, Ş. and Göka, E. (2019). The association between hope, anxiety, depression, coping strategies and perceived social support in patients with chronic kidney disease. *Dusunen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 32, 43-51.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Paternalist, Açık ve İlişki Odaklı Liderlik Tarzlarının, Çalışanların Kurumsal Yönetişim Algıları ile İlişkilerinin İncelenmesi*

Öğr. Gör. Serap İNCEÖZ, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Sivas, e-posta: sinceoz@cumhuriyet.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6382-7118>

Prof. Dr. Tuna USLU, Fenerbahçe Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, İstanbul, e-posta: tuna.uslu@fbu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5616-2987>

Öz

İşletmelerde çalışanların çalışan performansı üzerinde etki sahibi olabilecek en önemli faktörlerden birinin liderlik tarzı olduğu bilinmektedir. Liderin astlarını koordine etme, motivasyonlarını artırabilme, farkındalıkları üzerinde etki yaratabilme ve belirli bir hedefe ulaşma konusunda isteklilik düzeylerini belirleyecek olan liderin sahip olduğu liderlik tarzıdır. Organizasyonun veya kuruluşun başarılı ya da başarısız olması konusunda, lider önemli bir belirleyicidir. İşletmelerin karşılaştıkları zorluklarla ve değişken koşullarla mücadele etme kabiliyetleri hususunda etkili ve güçlü bir liderlik tarzı oldukça belirleyicidir. Paternalist liderlik, açık liderlik ve ilişki odaklı liderlik tarzları, diğer liderlik tarzlarına göre genellikle çalışanlar tarafından daha olumlu karşılanmaktadır. Her iki tarzı da sahip oldukları özellikler itibarıyla, çalışan odaklı olmaları, iletişimi ön planda tutmaları ve sorunları aşma konusunda katılımcı bir yol benimsemeleri göz önüne alındığında kurumsal yönetişim konusunda merak uyandırıcı bir araştırma konusu olarak görülmektedir. Bu çalışma, paternalist, açık ve ilişki odaklı liderlik tarzlarının, örgütlerdeki çalışanlar üzerinde yarattığı kurumsal yönetişim algısına dair etkilerin incelenmesi, önerilen hipotezlerin ölçülmesi ve literatürde sergilenmiş olan yaklaşımların incelenmesi amacıyla yürütülmüştür. Bu amaçla Sivas ve Kayseri illerinde 192 yöneticinin katıldığı bir anket çalışması yapılmış ve elde edilen veriler, nicel analiz yöntemleriyle analiz edilerek yorumlanmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde işletmelerde çalışan bireylerin demografik özellikleri ile liderlik tarzlarına karşı tutumları ve bu tutumlarının da sonucu olarak kurumsal yönetişim algılarında farklılıklar tespit edilmiştir.

* Bu çalışma, İstanbul Gedik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde Prof. Dr. Tuna USLU danışmanlığında yürütülen ve "Aile İşletmelerinde Yönetişim Temelli Yapılanmanın, İşgören Algısına Göre Kurumsal Adalet, Örgütsel Bağlılık ve Liderlik Tarzları ile İlişkisi" adını taşıyan doktora tezi çalışmasından üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Paternalist Liderlik, Açık Liderlik, İlişki Odaklı Liderlik, Kurumsal Yönetişim, Çalışan Performansı.

Makale Gönderme Tarihi: 30.10.2022

Makale Kabul Tarihi: 19.12.2022

Önerilen Atf:

İnceöz, S. ve Uslu, T. (2022). Paternalist, Açık ve İlişki Odaklı Liderlik Tarzlarının, Çalışanların Kurumsal Yönetişim Algıları ile İlişkilerinin İncelenmesi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(12): 1690-1713.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2022, 5(12): 1690-1713. DOI:[10.26677/TR1010.2022.1154](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.1154)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Investigation of the Relationship of Paternalist Leadership or Open and Relationship-Focused Leadership Styles and Employees' Perceptions of Corporate Governance

Lecturer Serap İNCEÖZ, Sivas Cumhuriyet University, Vocational School of Social Sciences, Sivas, e-mail: sinceoz@cumhuriyet.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6382-7118>

Prof. Dr. Tuna USLU, Fenerbahçe University, Sports Science Faculty, İstanbul, e-mail: tuna.uslu@fbu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5616-2987>

Abstract

It is known that one of the most important factors that can have an impact on the employee performance of the employees working in the enterprises is the leadership style. The fact that will determine the level of willingness of a leader to coordinate his subordinates, increase their motivation, influence their awareness and achieve a certain goal is the leadership style of the leader. The leader is a vital component of the success or failure of an organization or organization. An effective and strong leadership style is highly decisive in the ability of enterprises to cope with the challenges they face and changing conditions. Paternalistic, open and relationship-oriented leadership styles are generally more favorably perceived by employees than other leadership styles. Considering that both styles are employee-oriented, prioritize communication and adopt a participatory way of overcoming problems, they are seen as an intriguing research topic in corporate governance. This study has been carried out in order to examine the effects of paternalistic, open and relationship-oriented leadership styles on the perception of corporate governance on employees in organizations, to test the hypothesis that have been proposed, and to examine the approaches exhibited in the literature. For this purpose, a survey study has been conducted with the participation of 192 managers from Sivas and Kayseri provinces and the obtained data have been analyzed and interpreted with quantitative analysis methods. As a result of the findings, it has been determined that the demographic characteristics of the individuals working in the enterprises and their attitudes towards leadership styles and as a result of these attitudes, differences on the perceptions of corporate governance.

Keywords: Paternalistic Leadership, Open Leadership, Relationship-Oriented Leadership, Corporate Governance, Employee Performance.

Received: 30.10.2022

Accepted: 19.12.2022

Suggested Citation:

İnceöz, S. and Uslu, T. (2022). Investigation of the Relationship of Paternalist Leadership or Open and Relationship-Focused Leadership Styles and Employees' Perceptions of Corporate Governance, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(12): 1690-1713.

GİRİŞ

Liderlik işlevi, işletmelerin başarısında göz ardı edilemez düzeyde önemli bir etkiye sahiptir. İşletmenin yönetiminde ve işletmenin hedeflerine ulaşmasına yardımcı olmak için, çalışanını etkileyen ve motive eden yöneticiler çeşitli liderlik vasıflarına sahip olarak kabul edilir. Northouse (2007) liderliği, insanların ne şekilde etkilenebileceğine ve onları örgütsel hedeflere ulaşmaları için nasıl motive edilmesi gerektiğine dair süreçlerin tümü olarak tanımlamaktadır. Bunun yanı sıra liderlik ve liderle ilgili farklı tanımlara da bakıldığında; liderlik “bir grubu hedeflere ulaşma yolunda etkileme süreci” ve lider de “başkalarını etkileyebilen ve yönetim yetkisine sahip kişi” olarak tanımlanmaktadır (Robbins ve Coulter, 2005).

Doktrine bakıldığında, liderliğe dair zaman içinde geliştirilen üç ana liderlik yaklaşımı bulunmaktadır. Bunlar, özellikler yaklaşımı, davranışsal yaklaşım ve durumsallık/olumsallık yaklaşımı olarak sıralanabilir (Stodgill, 1974). Bu yaklaşımların her biri liderliğin farklı boyutlarını ve bunların liderler ile takipçileri arasındaki ilişki üzerindeki etkilerini tanımlamaktadır. Bu yaklaşımların oluşumu ile şekillenen alternatif yaklaşımlar da mevcuttur. Bunlar, karizmatik liderlik yaklaşımı, etkileşimci liderlik yaklaşımı ve dönüşümcü liderlik yaklaşımıdır (Bhargavi ve Yaseen, 2016). Bunların da ötesinde liderin sahip olduğu karakteristik özelliklerin doğrudan biçimlendirdiği liderlik tarzları mevcuttur. Yöneticinin sahip olduğu liderlik tarzı da liderlik vasfına sahip olup olmadığı kadar önemlidir ve örgütlerin performansı, liderin sahip olduğu liderlik tarzı ile doğrudan ilişkilidir (Ireland ve Hitt, 2005; Stahl, 2007).

Etkili liderliğin doğru biçimde tanımlanabilmesi adına yürütülen tartışmalar uzun süredir önemli bir düzeyde devam etmektedir (House vd., 2004). Bununla birlikte, bu tartışmalar farklı kültürel bağlamlara sürüklenirken, mevcut bilgimiz ve kavrayışlarımız da oldukça sınırlı görünmektedir (Drost ve Yon Glinow, 1998). Liderlik araştırmalarında böylesi bir durumda olan liderlik tarzlarından biri de paternalist liderliktir. Paternalist liderlik, yönetim alan yazınında gelişimi devam etmekte olan bir çalışma alanı olarak göze çarpmaktadır. Ancak araştırmacıların paternalist uygulamaların tanımlanması ve etkinliğine dair bakış açıları arasında halen önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Bunun yanı sıra çalışanların iş tatmini, motivasyonu ve iş-yaşam dengesine odaklanan bir yaklaşımı temsil eden ve açık ve ilişki odaklı liderlik olarak ifade edilen bir diğer liderlik modeli de liderlik araştırmalarında dikkat çekici konular arasında yer almaktadır (Li, 2010).

Örgütlerdeki liderlik potansiyeline ve yönetim yetkinliğine ek olarak, iş süreçlerinde yukarıdan aşağıya iletişim verimliliğinin inovasyonu artırdığı görülmektedir. Küçük işletmelerdeki yönetim becerilerinin ve girişimcilerin çalışanları ile yüz yüze iletişimlerinin artması kurumlarda yeni fikirlerin ortaya çıkmasına neden olan örgüt ikliminin oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir (Uslu, 2012). Ayrıca rekabet nedeniyle küçük işletmeler piyasalardaki paradigma değişikliklerini ve yeni kriterleri daha hızlı kavramak zorunda kalırken, büyük işletmeler ve kamu kurumları bu süreçlere daha geç uyum sağlayabilmektedir (Uslu, 2017). Bu nedenle günümüzde işgören dostu koşulların yaratılması ve çalışanları motive eden faktörlerin iyileştirilmesi için dönüşümcü, otantik ve açık liderlere ihtiyaç vardır. Dönüşümcü liderler, çalışanın yaptığı anlamlı iş ve etkili örgütsel iletişim ortamı ile kendini iyi hissetmesini sağlar. Otantik ve açık liderler ise, liderlik rollerinin çalışanlarla paylaşılan yönlerine odaklanarak yönetime yeni bakış açıları da sunar. Dönüşümcü, otantik ve açık liderlik tarzlarının her biri örgütteki pozitif psikolojik değişkenler üzerinde etkili yaklaşımlardır (Uslu ve Rodoplu Şahin, 2017).

Özel sektör kurumlarında profesyonel üst yönetim ve beyaz yakalı çalışanların stratejik karar süreçlerine yeterince dahil edilmemesi; Türkiye'deki kurumsal rekabet araçlarının ve düzeyinin endüstriyel ülkelerin gerisinde olmasına, işletmelerin geleneksel ve kurumsallaşmamış aile

şirketi yapısına, kurumsal yönetim ilke ve standartlarının benimsenememesine, strateji oluşturmada yetersiz veri toplamaya ve uygun olmayan konjonktüre, yazılı yetki ve sorumlulukların yetersizliğine ve yönetim kurulu üyelerin aynı oranda karar alma hakkının olmamasına bağlanabilmektedir (Uslu, 2015a).

LİDERLİĞİN KURAMSALLAŞMA SÜRECİ ve LİDERLİK KAVRAMINA YAKLAŞIMLAR

Bir yönetici, bir organizasyonda sahip olduğu yönetsel yetkiler sayesinde belirlenmiş olan resmi bir ilişki nedeniyle lider olarak kabul edilebilir. Bunun yanı sıra, sahip oldukları özellikler sebebiyle tarih boyunca resmi bir hiyerarşi ilişkisine ihtiyaç duymaksızın önemli yönetsel yetkinlikler sergileyen liderler de görülmüştür. Liderlik olgusunun incelemeye oldukça elverişli bu yönü yönetim bilimleri açısından dikkat çekici olmuştur. Liderlik olgusu, üzerine hem nicel ve hem de nitel araştırma yöntemleri yürütülerek çalışmalar yapılan, istatistiksel ve matematiksel modellemelerinden, liderlik ölçeklerinin geliştirilmesine kadar birçok konuda olgunlaşmış bir konu haline gelmiştir. Her biri liderliğin farklı boyutlarını ele alan; davranışsal yaklaşım ve durumsallık/olumsallık yaklaşımı olmak üzere şekillenen üç klasik yaklaşım (Stodgill, 1974) dışında, karizmatik liderlik yaklaşımı, etkileşimci liderlik yaklaşımı ve dönüşümcü liderlik yaklaşımı gibi yaklaşımlar da mevcuttur (Bhargavi ve Yaseen, 2016).

Liderlik üzerine geliştirilen üç klasik yaklaşımın dışındaki yaklaşımlara değinmek gerekirse; karizmatik liderlik yaklaşımına göre, bu tür liderler, takipçilerinin ihtiyaçlarını, değerlerini, tercihlerini, arzularını ve isteklerini kişisel konular olmanın ötesine taşıyarak kolektif arzulara dönüştürürler. Ayrıca, takipçiler liderin misyonuna son derece bağlı olur, misyon yararına önemli kişisel fedakarlıklar yapabilecek ve görevin gerektirdiğinin ötesinde performans gösterebilecek düzeyde motivasyona sahip olurlar. Bennis ve Nanus (1985) ve Tichy ve Devanna (1986) çalışmalarında bu tür liderlerin, liderlik ettikleri örgütler ve takipçileri üzerinde dönüştürücü bir etkiye sahip olduğunu ifade etmektedirler.

Literatüre bakıldığında, karizmatik liderlik, etkileşimci liderlik ve dönüşümcü liderlik yaklaşımları, karizmatik liderlik ekseninde temellendirilmektedir (House ve Howell, 1992). Dönüşümcü lider, takipçilerini olağanüstü sonuçlar elde etmeleri için teşvik eden ve ilham veren (dönüştüren) kişidir (Robbins ve Coulter, 2005). Bu tür bir lider, takipçilerinin gelişim ihtiyaçlarına özen gösterir, hali hazırda olan sorunlara yeni bir şekilde bakmalarına yardımcı olarak takipçilerin sorunlar hakkındaki farkındalıklarını değiştirirler. Bireysellikten uzaklaşarak grup hedeflerine ulaşılması için, takipçilerini ekstra çaba göstermeleri konusunda teşvik edebilir. Tüm bu yönler değerlendirildiğinde House ve Howell (1992)'in yaklaşımlarının temeli anlaşılabilir.

Özellikle çalışanları motive eden faktörlerin iyileştirilmesi için dönüşümcü ve açık liderlere ihtiyaç duyulmaktadır. Dönüşümcü liderlik yaklaşımına göre hem lider hem de çalışanlar belirli amaçlar doğrultusunda ayrışma gösterebilmektedir. Dönüşümcü liderlik, personel güçlendirme ve pozitif yaklaşım çalışanların ayrışmalarını ve olumsuzluklarını değiştirmede etkilidir. Ayrıca dönüşümcü liderlik, çalışanın yaptığı anlamlı iş ve etkili örgütsel iletişim ortamı ile kendini iyi hissetmesini sağlar. Bu süreçte açık liderlik ise ayrıca liderlik rollerinin ortak ve paylaşılan yönlerine odaklanarak yönetime yeni bir yaklaşım tarzı sunar (Uslu, 2016).

Bir diğer yaklaşım olan, etkileşimci liderliğin önerdiği model ise, lider tarafından takipçileri üzerinde gerek ödüllendirme gerekse cezalandırma yoluyla etki kurduğu bir liderlik tarzına odaklanır. Dönüşümcü liderlik yaklaşımının tam tersine, etkileşimci yaklaşıma sahip liderler ileriye dönüş değişimlere odaklanmak yerine, mevcut durumun korunması üzerinde dururlar.

Bu tarz bir yaklaşıma sahip olan liderler, yapılan hataları ve ortaya çıkabilecek eksiklikleri takip edebilmek için takipçilerinin çalışmalarını dikkatle izleme yoluna giderler. Bu liderlik tarzı, kriz yönetimi ve bunun gerektirdiği acil durumlarda olduğu kadar çalışmaların belirli bir standarda bağlı biçimde yapılması gerektiğinde de güçlü yönlerini göstermektedir (Odumeru ve Ogbonna, 2013).

Karizmatik liderlik ekseninde temellendirilen bu yaklaşımların her birinin durumsallığı sabit olmak üzere güçlü ve zayıf yönleri bulunmaktadır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde diğer liderlik yaklaşımlarının dışında, bu çalışmanın konusunu da oluşturan paternalist, açık ve ilişki odaklı liderlik yaklaşımları ele alınacaktır.

PATERNALİST, AÇIK VE İLİŞKİ ODAKLI LİDERLİK TARZLARI VE ÇALIŞANLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Paternalist Liderlik Tarzı ve Çalışanlar Üzerindeki Etkileri

Paternalist liderlik üzerine yürütülen araştırmaların sayısı, son yirmi beş yıldır gittikçe artmaktadır. Ancak yönetim kavramı çerçevesinde değerlendirildiğinde paternalizmin kuramsallaşma süreci, paternalizmi meşru iradenin bir biçimi olarak tanımlayan Max Weber'in eski dönem araştırmalarına kadar uzanmaktadır. Ekonomi ve Toplum isimli çalışmasında Weber (1968), meşru otorite türlerini geleneksel, karizmatik ve bürokratik olarak sınıflandırmıştır. Geleneksel kural biçimleri, paternal bir otorite tarafından yönlendirilen kurallara bağlıdır. Paternalist liderlik, lidere kişisel bağlılık ve sorgusuz sualsiz itaat gibi değerlere dayanmaktadır. Weber'e göre geleneksel paternal otoritenin, temelleri, model aldığı ataerkil hanede yaşantısında yatmaktadır.

Bunun yanı sıra, aynı dönemlerde Uzakdoğu ekonomisi halen bir gelişim sürecindeyken, buradaki işletme sahiplerinin ve yöneticilerinin liderlik tarzlarının Batı'dakilerden çok farklı olduğuna dair çalışmalar yapılmıştır (Silin, 1976). Yola çıkılan bu varsayımın ve ulaşılan sonucun, Tayvan'da faaliyet gösteren büyük bir özel şirkette yürütülen ve görüşmeler yoluyla veri toplanmış olan bir çalışmaya dayandığı bilinmektedir (Silin, 1976).

1980'lere geldiğinde, Redding (1990), 72 işletme sahibi ve yönetici ile gerçekleştirdiği detaylı mülakatlar yoluyla yürüttüğü çalışmasında, Çin kapitalizmi olarak adlandırılan ve paternalizmin kilit bir unsur olduğu farklı bir ekonomik kültür konseptini tanımladı. Redding'in paternalist liderliğin tanımını Silin ile benzer şekilde yapmış olsa da Redding ulaştığı bir ek bulgu ile dikkat çekti ve bunu iyi niyetli liderlik olarak tanımlamıştır (Redding, 1990). Silin (1976) ve Redding'in (1990) çalışmaları üzerinde temellendirdiği çalışmasında Westwood (1997), aile şirketleri için paternalist bir yöneticilik modeli önermiş ve paternalist liderliğin merkezileşme, düşük formalizasyon, uyumun sağlanması ve bireycilik ile karakterize edilen bir kavram olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra, paternalist liderliğin unsurlarını; didaktik liderlik, spesifik olmayan niyetler, itibar oluşturma, otoritenin korunması, siyasi manipülasyon, patronaj ve adam kayırma, çatışmaların yayılması, uzaklık ve sosyal mesafe ve diyalog ideali.

Padavic ve Earnest (1994), eşit olmayan bir otorite etkileşim biçimi olarak paternalizmin günümüzde de sürdüğünü ve çalışanların önemli psikolojik ihtiyaçlarını karşıladığını ileri sürmüşlerdir. Ayrıca, işverenlerin paternalizmi stratejik yönetim enstrümanları arasında uygun bir seçenek olarak görmeleri gerektiğini dile getirmişlerdir.

Paternalist liderlik tarzının etkinliğine ilişkin çalışmalara bakıldığında; Westwood (1997), başarılı liderliğin "ikiz gereksinimleri" (razı gelme ve uyum) karşıladığından, Çin iş yaşamı bağlamında paternalist liderliğin etkili olduğunu öne sürmüştür. Sinha (1990), paternalist liderlikte iyi

niyetlilik ve otoritenin bir arada bulunmasının, geleneksel toplumlardaki, besleyici, şefkatli ve güvenilir ama aynı zamanda otoriter, talepkar ve katı bir disiplinci olan baba figürüne ilişkin değerlerden kaynaklandığını ileri sürmüştür.

Baba otoritesi ile yardımseverlik arasındaki ilişkinin, Jackman'ın (1994) paternalizmi karakterize ederken "kadife eldiven" olarak adlandırdığı kavramı da yansıtıyor olduğu düşünülebilir. Terimin dayandığı geleneksel baba-çocuk ilişkisi, babanın çocuklarının ihtiyaçlarını ve yüksek yararlarını tartışmasız bir şekilde anlamasını sağlayan ahlaki bir çerçeve içinde, çocuklarının tüm davranışlarını ve önemli yaşam kararlarını otoriter bir şekilde yönlendirdiği bir ilişkiyi ifade etmektedir. Babaların, üzerlerinde mutlak bir otoriteye sahip olmalarına rağmen, çocuklarına karşı gerçek anlamda iyi niyetle hareket ettikleri varsayılmaktadır (Jackman, 1994).

Paternalist liderlik üzerine literatürün mevcut durumu, iyi niyetli paternalist eylemlerin ne ölçüde gerçekten iyi niyetlerle yürütüldüğü konusunda önemli bir anlaşmazlık olduğunu göstermektedir. Batılı bilim insanları penceresinde ise, "anakronizm" (Padavic ve Earnest, 1994) ve "zorlayıcı olmayan sömürü" (Goodell, 1985) gibi metaforlarda yansıtılan, paternalist liderlikteki iyi niyetin sorgulandığı görülmektedir.

Elli yıldan fazla bir süre önce, McGregor (1960) insanları yönetmek için, Teori X ve Teori Y şeklinde iki temel yaklaşım önermiştir. Otoriter bir yönetim tarzı olarak Teorisi X, insanların doğası gereği sorumluluktan hoşlanmadığını ve ortalama bir çalışanın yönlendirilmek istediğini varsaymaktadır. Buna karşılık, Teori Y, katılımcı bir yönetim tarzı olarak, insanların motive olmaları koşuluyla, kontrol ve ceza olmaksızın kendi kendilerini yöneteceklerini varsayar. Paternalist liderlikte "iyi niyet" ile ilgili mevcut tartışmalar, bu erken yönetim teorileri bağlamında daha iyi anlaşılabilir. Öte yandan literatürde, paternalizmin kesinlikle ve gerçekten iyi niyetli olduğunu ve otoriterlikten farklı olduğunu öne süren çok sayıda teorik ve az sayıda da ampirik çalışma bulunmaktadır. Çalışmalar, paternalizmin Batılı olmayan kültürlerde etkili bir liderlik tarzı olduğunu göstermektedir (Farh ve Cheng, 2000; Martinez, 2003; Pellegrini ve Scandura, 2006; Uhl-Bien ve Maslyn, 2005). Bununla birlikte, Batı kültürü çerçevesinde de, paternalizm ve otoriterlik arasındaki negatif yönlü korelasyona rağmen, paternalist liderlik otoriterlik ile eş tutulmaktadır (Uhl-Bien ve Maslyn, 2005). Paternalist liderlikte ana unsur, çalışanların refahıdır. Liderin iyi niyetli yaklaşımı gerçektir ve çalışanlar, liderin bu yaklaşımına saygı ve takdir hisleriyle birlikte sadakat gösterirler.

Paternalist liderliğin yukarıda ele alınan tanım ve boyutları göz önüne alındığında, çıktılarının değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda, liderin sahip olduğu bu paternalist özelliklerine çalışanların ne şekilde yanıt verdiklerinin ve bunun işletmeye olan yansımalarının incelenmesi güncel ve önemli bir konudur.

Bu bağlamda, paternalist liderliğin çalışanlar üzerindeki etkilerine odaklanarak alan yazına bakıldığında; lider ancak astlarını üç şekilde etkileyebiliyorsa etkilidir: Yabancılaşmalı katılım (lidere duyulan korku veya saygıdan kaynaklanan), ahlaki katılım (liderin tanınması nedeniyle) ve hesapçı katılım (astın kişisel çıkarına dayalı) (Etzioni, 1961). Bu çerçevede, paternalist liderliğin üç boyutu (iyi niyetli, ahlaki ve otoriter liderlik) ile bir astın psikolojik tepkisi arasındaki gerçek ilişki incelenmelidir. Bu sorunun cevabı kısmen Cheng'in (1995a, 1995c) paternalist liderliğin ikili modeli üzerine yürüttüğü araştırmasında ele alınmıştır. Klinik bir yaklaşım kullanarak, Cheng büyük bir işletme sahibini gözlemlemiş ve çalışanlarıyla görüşmeler gerçekleştirmiştir. 18 Tayvanlı aile şirketi sahibi ve 24 birinci düzey yönetici ile görüşmeler yapmıştır. Cheng, yalnızca Çinli işletmelerde paternalist liderliğin yaygınlığını doğrulamakla kalmamış, aynı zamanda liderin iyi niyetli davranışlarına yanıtının minnettarlık çerçevesinde gerçekleşeceğini belirlemiştir.

Çalışanlar çerçevesinde bakıldığında paternalist liderlik yaklaşımının iyi niyetli olduğuna dair

bir soru işareti olmadığında olumlu bir etki yaratacağı düşünülmektedir. Literatürde yürütülmüş olan çalışmalar da bu düşünceyi onaylar niteliktedir (Cheng, 1995a; Cheng, 1995b; Silin, 1976). Araştırmanın bundan sonraki bölümünde bir diğer liderlik tarzı olan açık ve ilişki odaklı liderlik olgusu ele alınacaktır.

Açık ve İlişki Odaklı Liderlik Tarzları ve Çalışanlar Üzerindeki Etkileri

Son yıllarda bilgi ekonomisinin dinamikleri ile birlikte değişen iş ekosistemleri, gelişen yenilikçi ve çevik yaklaşımlar, kendi yönetim gereksinimlerini de beraberinde getirmiş, örgütlerde inovasyon faaliyetlerini ve işbirliğini sağlamak için iletişim ve ilişki odaklı bir liderlik yaklaşımına olan ihtiyaç da artmıştır. Bu bağlamda teknolojinin ve çoklu ortam iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte liderin özelliklerinin nasıl değiştiği örgüt ve endüstri psikolojisi alanında tespit edilmeye çalışılmaktadır. Araştırmalar, çalışan yaratıcılığının organik örgütsel yapılar, demokratik yönetim ve işbirlikçi liderlik ile yakından ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Yöneticilerin işgörenlerin duygu ve düşüncelerini anlamaya yönelik davranışları ile özellikle çalışan yaratıcılığının pozitif ilişkili olduğu görülmektedir. Örgüt çalışanlarının yaratıcılığının, amirlerinin ve yöneticilerinin teşvik, takdir, destek, açık iletişim ve geri bildirim çabalarından etkilendiği göstermektedir (Uslu, 2015b).

İlişki odaklı liderlik, çalışanların iş tatmini, motivasyonu ve iş-yaşam dengesine odaklanan bir liderlik yaklaşımı olarak ön plana çıkmaktadır. Bu tarzı benimseyen liderler, çalışanlarını desteklemeye, motive etmeye ve geliştirmeye odaklıdır. Olumlu ilişkiler kurmak ve iletişimi teşvik etmek yoluyla ekip çalışmasını ve iş birliğini teşvik etmektedirler. İlişki odaklı liderler, her bir çalışanın refahını ön planda tutar ve bireysel ihtiyaçlarını karşılamak için zaman ve emek harcamaktan çekinmezler. Bu anlamda, ikramiye ödemeleri gibi teşvikler sunarlar, işletme kaynaklı oluşabilecek sorunların çözümleriyle ilgilenirler, güçlü ve zayıf yönlerini öğrenmek için çalışanlarla daha aktif bir etkileşim içine girerler ve rekabetçi olmayan bir çalışma ortamı yaratırlar (Reilly, 1968). Bu tür liderler, işyerinde verimliliğin, bireylerin motive oldukları olumlu bir ortam oluşturmayı gerektirdiğinin farkındadırlar. Bu nedenle bu tür liderler, memnuniyetsizlik, can sıkıntısı, kişisel çatışmalar ve işten ayrılma gibi sorunların en asgari düzeyde kalmasını sağlamak için bireylerin kişiliğine öncelik ve değer verir (Graen ve Uhl-Bien, 1995).

İlişki odaklı liderlik ile liderler tamamen ekip üyelerini organize etmeye, desteklemeye ve geliştirmelerine katkıda bulunmaya odaklanırlar. Bu katılımcı ve yönetim olgusuna zemin hazırlayıcı bir tarzıdır. Bunun yanı sıra bu tarz liderler iyi ekip çalışmasını ve yaratıcı iş birliğini teşvik etme eğilimindedirler. Ayrıca ekip üyeleri, liderlerinin gerektiğinde destek sağlayacağını farkında oldukları için risk almaya daha istekli olabilirler (Tabernero vd., 2009). Bunun yanı sıra, Li (2010) tarafından ortaya konulan açık liderlik tarzı, liderlik rollerinin ortak yönlerine odaklanarak liderliğe yeni bir yaklaşım getirmektedir. Li (2010) açık liderliği, "hedeflere ulaşmak için bireylerin bağlılığını artırmayı hedeflerken, kontrolü elinde tutma ihtiyacından vazgeçecek güven ve alçakgönüllülüğe sahip olmak" olarak tanımlamaktadır. Tanımdan da anlaşılacağı gibi, açık liderlik, çalışanların liderlik rollerini liderle paylaşmalarını gerektirir. Bu açıdan, yönetim tarafından bu liderlik yaklaşımının benimsendiği yerlerde yetkilendirilmiş çalışanlar görülmesi beklenebilmektedir.

Esasında açık liderlik, Li'nin (2010) bilgi paylaşımı ve karar verme olmak üzere iki ana kategoriye ayırarak tanımladığı on yaklaşımsal ve davranışsal öğeden oluşmaktadır. Açık liderlik yaklaşımıyla bilgi paylaşımı; açıklama, güncelleme, iletişim kurma, toplu kaynak kullanımı ve platformlara/gruplara dahil olma süreçlerini kapsamaktadır (Li, 2010). Açık liderlik modelinde karar verme süreçlerinde ise; merkezi, demokratik, kendi kendini yönetebilen ve paylaşılmış

yetkiler gibi önemli unsurların gerekliliği bulunmaktadır (McCarthy vd., 2010). Açık bir liderlik yaklaşımı ile bilgi paylaşımının durumu açıklama, iletişimi sürdürme ve güncelleme, topluluk için kaynak kullanımı ve topluluğa dahil olmayı içermesi beklenir. Açık liderlik karar verme açısından da liderlik yaklaşımının merkezi idare, demokratik tutum, güçlendirilmiş çalışanlar, kendi kendini yöneten ve dağıtılmış yetkiler ve paylaşılmış liderlik rollerini aynı anda içermesi gerektiğinin altını çizer (Uslu, 2016).

Ayrıca işgörenleri süreçlere dahil etme ve işte güçlendirme, çalışanların psikolojik gücünün ve örgütselliğinin temel öncülüdür ve liderlik stilleri ile çalışanların olumlu tutumları arasında aracı bir değişkendir. Pozitif yönetici tutumları, örgütsel iletişim etkinliğini artırmakta ve daha sonra çalışanların güçlenmesi üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Ayrıca çalışanların güçlendirilmesi, çalışanların psikolojik gücünün kilit öncülüdür ve liderlik stilleri ile çalışanların olumlu tutumları arasında aracı bir değişkendir (Uslu ve Rodoplu Şahin, 2017). İşgörenlerin psikolojik sermayelerini, pozitif tutum ve davranışlarını yükseltmede etkili olan açık ve ilişki odaklı liderlik yaklaşımının, çalışanların hem işle ilgili performanslarını hem de rollerinin ötesinde proaktif davranışlarını geliştirmede etkili olduğu da tespit edilmiştir. Amirleri ile ilişkileri samimi, dürüst ve birbirine bağlı olan çalışanlar olumlu yönde güçlenmekte ve bu sayede kuruma katkı sağlama istekleri artmaktadır. Ayrıca böyle bir liderlik yaklaşımının örgütün yenilikçilik ve kurumsal girişimcilik algısında da etkili olduğu anlaşılmaktadır (Uslu, 2014; Uslu vd., 2015).

Öte yandan ilişki odaklı ve açık liderlik yaklaşımının Türkiye'de diğer liderlik tarzlarına göre daha az yaygın olduğu anlaşılrsa da girişimciliği arttırdığı tespit edilmiştir. Bu liderlik tarzı, muhtemelen ülkemizdeki örgütlerin kurumsallaşma düzeyi ve kurum kültürü ile ilgili olarak ve kamu sektöründe daha alt düzeyde kullanılan diğer liderlik yaklaşımlarının gölgesinde kalmaktadır (Uslu, 2015a; Uslu, 2017).

Açık ve ilişki odaklı liderlik tarzları, zaman içinde önerilmiş olan iki farklı liderlik tarzı olsalar da özellikle lider-çalışan iletişiminin üst düzeyde olması, çalışanların ön planda tutulması ve katılımcılıkla birlikte çalışana yönetim süreçlerinde söz hakkı sahibi olduğunu hissettirmesi gibi özellikleriyle, bütünleştirilerek incelenebilecek tek bir model (Uslu, 2017) olarak önermenin mümkün olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın amaçları doğrultusunda, paternalist liderliğin ve açık ve ilişki odaklı liderlik modellerinin etkilerinin ölçülmek istendiği kurumsal yönetim kavramına dair genel çerçeveye hakkında bundan sonraki bölümde bilgiler aktarılacaktır.

KURUMSAL YÖNETİŞİM

En genel ifadeyle kurumsal yönetim, bir piyasa ekonomisinde, bir tarafta kurumsal yöneticiler ve girişimciler (kurum içindekiler) ile diğer tarafta şirketlere aktarımı yapanlar arasındaki ilişkiyi yöneten yasalar, yönetmelikler ve kabul edilmiş iş uygulamaları dahil olmak üzere özel sektör ve kamu gücü uygulamalarını ifade etmektedir (OECD, 2001). Kurumsal yönetişime ilişkin olarak birçok farklı yaklaşım bulunmakla birlikte, çalışmanın ekseninde özellikle Yöneticilik Teorisi (Stewardship Theory) dikkat çekmektedir. Yöneticilik teorisi, yöneticiler ile firmanın başarısı arasında güçlü bir ilişki olduğu varsayımına dayanmaktadır ve bu nedenle yöneticiler, firma performansını yüksek tutarak işletmeyi ve çıkarlarını da yüksek tutabilirler (Davis vd., 1997). Bu bağlamda değerlendirildiğinde, sahip olduğu lider profilini yöneticiliğe dair yetkinlikleriyle birleştirmeyi başarabilen yöneticilerin başarılı bir yönetim sergileyecekleri düşünülebilir. Bunun yanı sıra, liderin takipçileri ile kuracağı ilişkinin şekli kurum yönetim bağlamında oldukça belirleyicidir. Çalışmanın bulgular ve tartışma bölümünde konuya dair detaylar bulgular eşliğinde derinlemesine ele alınacaktır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde, çalışmanın metodolojisi, yürütülen araştırma ile elde edilen veriler, bulgular ve bunlara dair değerlendirmeler verilecektir

YÖNTEM

Alan yazında, liderlik tarzlarının çalışanlar üzerinde oluşturduğu etkiler ilgi çekici bulunarak farklı boyutlarıyla sıklıkla incelenmiştir. Paternalist, açık ve ilişki odaklı liderlik tarzları da diğer liderlik tarzları gibi yönetim bilimleri çalışmaları için dikkat çekici olmuştur. Her iki liderlik tarzı da sahip oldukları özellikler itibarıyla, çalışan odaklı olmaları, iletişimi ön planda tutmaları ve sorunları aşma konusunda katılımcı bir yol benimsemeleri göz önüne alındığında kurumsal yönetim konusunda merak uyandırıcı bir araştırma konusu olarak değerlendirilmiştir.

Bu düşüncelerden hareketle, yürütülen araştırma tasarımı sürecinde; araştırmanın evreni Sivas ve Kayseri illeri olarak belirlenmiş, araştırmanın örneklemi oluşturan ve işletmelerde yönetici olarak görev yapan 192 kişiden anket yoluyla veri toplanılmıştır. Toplanan bu veri SPSS paket programla analiz edilmiştir. Yapılan analizlerde ortalama değerlerin karşılaştırılmasında Bağımsız t-testi, iki ve daha fazla ortalama değer karşılaştırılmasında ise ANOVA Testi kullanılmıştır. Ölçekler arası korelasyonun ölçümünde ise Pearson Korelasyon Testi uygulanmıştır.

Konuyla ilgili olarak öncelikle çalışanların demografik verileri; cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, iş yönetimi alanında eğitim alınmış olması durumu ve aile bireylerinde başka bir yöneticinin bulunmasına dair durum olmak üzere beş ayrı kategoriye ayrılmıştır.

Bu beş kategorinin; Paternalist Liderlik Ölçeği (PLÖ), Açık ve İlişki Odaklı Liderlik Ölçeği (AİÖL) ve Temel Kurumsal Yönetişim Ölçeği (TKYÖ) olmak üzere kullanılan üç ölçek üzerinde anlamlı etkilere sahip olacağı düşüncesiyle şu hipotezler önerilmiştir:

H1: Paternalist liderlik tarzının, genç çalışanlar üzerindeki etkisi, orta ve ileri yaş gruplarına göre etkisi daha yüksektir.

H2: İş yönetimi alanında eğitim almış çalışanların, almamış olanlara göre Açık ve ilişki odaklı liderlik tarzına yönelik tutumları daha yüksektir.

H3: Çalışanların eğitim düzeyleri arttıkça, kurumsal yönetim olgusuna yönelik algıları arasında doğru orantılı bir ilişki vardır.

H4: Paternalist liderlik tarzının çalışanların kurumsal yönetim algıları üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

H5: Açık ve ilişki odaklı liderlik tarzı ile çalışanların kurumsal yönetim algıları arasında doğru orantılı bir ilişki mevcuttur.

Bu hipotezlerin ölçümü için aşağıda detayları aktarılan üç ölçek kullanılmıştır.

Paternalist Liderlik Ölçeği

Pellegrini ve Scandura'nın 2006 yılında geliştirmiş olduğu ve Aycan (2006) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Paternalist Liderlik Ölçeği" beş alt boyuttan elde edilmiştir. Birinci alt boyut "işyerinde aile atmosferi" 5 maddeden meydana gelmektedir. İkinci alt boyut olay, "bireyselleştirilmiş ilişkiler" 4 maddeden oluşmaktadır. Üçüncü boyut olan "İşgörenlerin iş dışı yaşamlarına katılma" 4 maddeden oluşmaktadır. Dördüncü boyut "sadakat beklentisi" 3 maddeden, beşinci boyut "statü hiyerarşisi ve otorite" 5 maddeden oluşmaktadır. Ölçek

toplamda 26 maddeden oluşmaktadır. Ölçekteki ifadeler 5'li Likert şeklindedir (Aycan, 2006). Ölçekteki ifadeler çalışanlar tarafından cevaplanmıştır. Ölçek, çalışanların bağlı oldukları ilk yöneticiyi ne derece Paternalist olarak algıladıklarını ölçmektedir (Aycan, 2006; Pellegrini vd., 2006).

Açık ve İlişki Odaklı Liderlik Ölçeği

Envanterde bulunan "Açık ve İlişki Odaklı Liderlik" Li (2010) tarafından ortaya atılan yaklaşımdan yola çıkılarak, ilgili literatürden (Tiwana, 1999; Brown ve Isaacs, 1996) derlenmiştir (Uslu, 2017). On bir ifadeden oluşan bu ölçeğin faktör açıklayıcılığı %80 ve tutarlılığı %90'ın üzerinde tespit edilmiştir

Temel Kurumsal Yönetişim Ölçeği

Temel Kurumsal Yönetişim Ölçeği (TKYÖ), Kula ve Tatoğlu'nun 2006 yayımlanan Kurumsal Yönetişim kitabında aktardığı Kurumsal Yönetim ölçümünde kullanılan Gill'in 2001'de çalışmasından alınarak envantere eklenmiştir. Bu ölçek kamu yönetiminde, finansal kurumların ve Dünya Bankası'nın raporlarında, ayrıca yüksek öğretim kurumlarının öğretim müfredatlarında da kendine yer bulmuştur (Bai vd., 2004).

BULGULAR

Araştırmanın amaçları doğrultusunda yürütülen veri toplama çalışmaları sonunda elde edilen bulgular çalışmanın bu bölümünde detaylı olarak aktarılmıştır. Katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, iş yönetimi eğitimi alıp almama durumları ve ailede farklı bir yönetici bulunup bulunmamasına ilişkin demografik kriterler olmak üzere beş ayrı kategoride incelenen veriler şu şekildedir.

Katılımcıların Demografik Verilerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların Cinsiyetine İlişkin Elde Edilen Bulgular

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Çalışanların Cinsiyetleri ile Paternalist Liderlik Tutumları ve Alt Boyutları Arasındaki İlişki

	Cinsiyet	Katılımcı Sayısı	Ortalama	SS	t	p
Yardıms severlik	Erkek	126	41,1508	9,12935	-,108	,914
	Kadın	66	41,3030	9,45429		
Ahlak	Erkek	126	19,1190	4,73389	-,707	,480
	Kadın	66	19,6364	4,96646		
Yönet sel Otoriter	Erkek	126	11,4365	2,76694	-1,189	,236
	Kadın	66	11,9545	3,05051		
Davranış sal Otoriter	Erkek	126	19,9127	5,90866	,492	,623
	Kadın	66	19,4394	7,06264		
Paternalist Liderlik	Erkek	126	91,6190	16,22781	-,281	,779
	Kadın	66	92,3333	17,71599		
Tüm Ölçekler						

Tablo 1'de araştırmaya katılan çalışanların cinsiyetleri ile Paternalist liderlik tutumları ve alt

boyutları arasındaki ilişki verilmiştir. Buna göre cinsiyet ile Paternalist liderlik tutumları ve alt boyutları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>0,05$).

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Çalışanların Cinsiyetleri ile Açık ve İlişki Odaklı Liderlik Tutumları ve Alt Boyutları Arasındaki İlişki

	Cinsiyetini z	Katılımcı Sayısı	Ortalama	SS	t	p
Açık ve İlişki Odaklı Liderlik Ölçeği	Bay	126	44,3016	9,11813	1,048	,296
	Bayan	66	42,7727	10,47311		

Tablo 2'ye göre; araştırmaya katılan çalışanların cinsiyetleri ile açık ve ilişki odaklı liderlik tutumları ve alt boyutları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p>0,05$).

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Çalışanların Cinsiyetleri ile Temel Kurumsal Yönetişim Tutumları ve Alt Boyutları Arasındaki İlişki

	Cinsiyetiniz	Katılımcı Sayısı	Otalama	SS	t	p
Şeffaflık	Bay	126	39,3016	7,01686	,113	,910
	Bayan	66	39,1818	6,85208		
Hesap Verebilirlik	Bay	126	29,0317	6,22117	-,032	,975
	Bayan	66	29,0606	5,41473		
Sorumluluk	Bay	126	22,3175	4,97618	-,023	,982
	Bayan	66	22,3333	3,82435		
Adil Yönetim	Bay	126	37,2222	7,86881	,253	,801
	Bayan	66	36,9242	7,53109		
Disiplin	Bay	126	30,9127	6,31699	1,514	,132
	Bayan	66	29,4545	6,38311		
Bağımsızlık	Bay	126	28,3730	6,76430	1,838	,068
	Bayan	66	26,4697	6,91536		
Sosyal Farkındalık	Bay	126	23,5000	4,92950	2,391	,018
	Bayan	66	21,7273	4,78313		
Temel Kurumsal Yönetişim Tüm Ölçek	Bay	126	210,6587	36,95882	1,010	,314
	Bayan	66	205,1515	33,73072		

Tablo 3'te görüldüğü üzere araştırmaya katılan çalışanların cinsiyetleri ile temel kurumsal yönetim tutumları ve şeffaflık, hesap verebilirlik, sorumluluk, adil yönetim, disiplin ve bağımsızlık alt boyutları arasında istatistiksel anlamlı bir ilişki bulunamazken ($p>0,05$), erkek katılımcıların ($23,500\pm 4,929$) kadın katılımcılara göre ($21,727\pm 4,783$) sosyal farkındalık tutumları daha yüksek bulunmuştur ($p>0,05$, $t=2,391$).

Katılımcıların Yaşlarına İlişkin Elde Edilen Bulgular

Tablo 4. Araştırmaya Katılan Çalışanların Yaşları ile Paternalist Liderlik Tutumları ve Alt Boyutları Arasındaki İlişki

		KT	df	KO	F	p
Davranışsal Otoriter Lider	Gruplar Arası	601,163	3	200,388	5,370	0,001
	Gruplar İçi	7014,837	88	37,313		
	Toplam	7616,000	91			
Paternalist Liderlik Tüm Ölçek	Gruplar Arası	2220,453	3	740,151	2,722	0,046
	Gruplar İçi	51120,026	88	271,915		
	Toplam	53340,479	91			

Tablo 5. Araştırmaya Katılan Çalışanların Paternalist Liderlik Tutumlarının Yaş Grupları Arasındaki İlişki

Ölçek ve Alt Boyutu		Ortalama Fark	SH	%95 Güven Düzeyi			
				LB	UB		
Davranışsal Otoriter Liderlik Alt Boyutu	25 Yaş Altı	26-45 Yaş	2.597*	1,228	0,036	0,17	5,02
		46-65 Yaş	5.135*	1,394	0,000	2,39	7,89
		66 ve Üzeri	-2,531	3,688	0,493	-9,81	4,74
	26-45 Yaş	25 Yaş Altı	-2.597*	1,228	0,036	-5,02	-0,17
		46-65 Yaş	2.538*	1,058	0,017	0,45	4,63
		66 ve Üzeri	-5,128	3,575	0,153	-12,18	1,92
	46-65 Yaş	25 Yaş Altı	-5.135*	1,394	0,000	-7,89	-2,39
		26-45 Yaş	-2.538*	1,058	0,017	-4,63	-0,45
		66 ve Üzeri	-7.667*	3,635	0,036	-14,84	-0,50
	66 ve Üzeri	25 Yaş Altı	2,531	3,688	0,493	-4,74	9,81
		26-45 Yaş	5,128	3,575	0,153	-1,92	12,18
		46-65 Yaş	7.667*	3,635	0,036	0,50	14,84
Paternalist Liderlik Tüm Ölçek	25 Yaş Altı	26-45 Yaş	0,345	3,315	0,917	-6,20	6,89
		46-65 Yaş	7.906*	3,763	0,037	0,48	15,33
		66 ve Üzeri	-4,365	9,957	0,662	-24,01	15,28
	26-45 Yaş	25 Yaş Altı	-0,345	3,315	0,917	-6,89	6,20
		46-65 Yaş	7.561*	2,856	0,009	1,93	13,20
		66 ve Üzeri	-4,709	9,651	0,626	-23,75	14,33
	46-65 Yaş	25 Yaş Altı	-7.906*	3,763	0,037	-15,33	-0,48
		26-45 Yaş	-7.561*	2,856	0,009	-13,20	-1,93
		66 ve Üzeri	-12,271	9,813	0,213	-31,63	7,09
	66 ve Üzeri	25 Yaş Altı	4,365	9,957	0,662	-15,28	24,01
		26-45 Yaş	4,709	9,651	0,626	-14,33	23,75
		46-65 Yaş	12,271	9,813	0,213	-7,09	31,63

Araştırmaya katılan katılımcıların yaşları ile paternalist liderlik tarzın tutumlarında bir ilişki olup olmadığını tespit edebilmek adına tek yönlü ANOVA testi uygulanmıştır. Bunun sonucunda, paternalist liderlik ölçeği ($F=5.370$, $p<.005$) ve davranışsal otoriter ($F=2.722$, $p<.005$) alt boyutu arasında anlam bir ilişki tespit edilmişken; yardımsever, ahlak, yönetsel otoriter alt boyutları çerçevesinde anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir (Tablo 4).

Gerçekleştirilen ANOVA testi ile elde edilen ilişkinin hangi gruplar arasında farklılaştığını tespit edebilmek adına post hoc testi uygulanmıştır. Bunun sonucunda, davranışsal otoriter alt boyutunda, 26-45 ve 46-65 yaş grupları ile, 25 yaş altı çalışanlar arasında 25 yaş altı çalışanlar lehine bir fark; 46-65 yaş ile 26-45 yaş arasında 26-45 yaş lehine; 46-65 yaş ile de 66 yaş ve üzerindeki gruplarda 66 ve üzeri yaş grubu lehine anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Paternalist liderlik ölçeği çerçevesinde ise, 46-65 yaş ile 25 yaş altı çalışanlar arasında, 25 yaş altı çalışanlar lehine anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6. Araştırmaya Katılan Çalışanların Yaşları ile Açık ve İlişki Odaklı Liderlik ve Kurumsal Yönetişim Tutumlarının Yaş Grupları Arasındaki İlişki

		KT	df	KO	F	p
Şeffaflık	Gruplar Arası	309,656	3	103,219	2,181	0,092
	Gruplar İçi	8897,323	188	47,326		
	Toplam	9206,979	191			
Hesap Verebilirlik	Gruplar Arası	143,152	3	47,717	1,359	0,257
	Gruplar İçi	6600,514	188	35,109		
	Toplam	6743,667	191			
Sorumluluk	Gruplar Arası	75,182	3	25,061	1,187	0,316
	Gruplar İçi	3970,797	188	21,121		
	Toplam	4045,979	191			
Adil Yönetim	Gruplar Arası	76,440	3	25,480	0,422	0,738
	Gruplar İçi	11353,805	188	60,393		
	Toplam	11430,245	191			
Disiplin	Gruplar Arası	109,257	3	36,419	0,899	0,443
	Gruplar İçi	7619,238	188	40,528		
	Toplam	7728,495	191			
Bağımsızlık	Gruplar Arası	189,679	3	63,226	1,351	0,259
	Gruplar İçi	8795,134	188	46,783		
	Toplam	8984,813	191			
Sosyal Farkındalık	Gruplar Arası	4,449	3	1,483	0,060	0,981
	Gruplar İçi	4656,254	188	24,767		
	Toplam	4660,703	191			
Temel Kurumsal Yönetişim Tüm Ölçekler	Gruplar Arası	2477,625	3	825,875	0,638	0,592
	Gruplar İçi	243534,828	188	1295,398		
	Toplam	246012,453	191			
Açık ve İlişki Odaklı Liderlik Ölçeği	Gruplar Arası	368,754	3	122,918	1,339	0,263
	Gruplar İçi	17254,616	188	91,780		
	Toplam	17623,370	191			

Araştırmaya katılan katılımcıların yaşları ile açık ve ilişki odaklı liderlik ve temel kurumsal yönetim olgusuna yönelik algılarında bir farklılık olup olmadığını tespit edebilmek adına uygulanan tek yönlü ANOVA testi sonucunda anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Katılımcıların Eğitim Durumlarına İlişkin Elde Edilen Bulgular

Tablo 7. Araştırmaya Katılan Çalışanların Eğitim Durumları ile Kurumsal Yönetişim Olgusuna Yönelik Algıları ve Alt Boyutları Arasındaki İlişki

	KT	df	KO	F	t	p
Sosyal	Gruplar Arası	173,532	2	86,766	3,655	0,028
Farkındalık	Gruplar İçi	4487,171	189	23,742		
	Toplam	4660,703	191			

Araştırmaya katılan katılımcıların eğitim durumları ile paternalist veya açık ve ilişki odaklı liderlik tarzlarına ve kurumsal yönetişim kavramına yönelik tutumlarında bir farklılık olup olmadığını tespit edebilmek adına tek yönlü ANOVA testi uygulanmıştır. Bunun sonucunda, paternalist liderlik ve açık ve ilişki odaklı liderlik ölçekleri ve alt boyutlarında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Bunun yanı sıra Tablo 7’de sunulan temel kurumsal yönetişim ölçeğinin sosyal farkındalık alt boyutu arasında ($F=3.655$, $p<.005$) bir ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 7. Araştırmaya Katılan Çalışanların Eğitim Durumları ile Sosyal Farkındalık Alt Boyutuna Yönelik Tutumlarının Yaş Grupları Arasındaki Farklılık

			Ortalama Fark	SH	p	%95 Güven Düzeyi	
						LB	LU
Sosyal Farkındalık	İlkokul/Lise	Üniversite	0,459	1,109	0,679	-1,73	2,65
		Yüksek Lisans/Doktora	2.540*	1,232	0,041	0,11	4,97
	Üniversite	İlkokul/Lise	-0,459	1,109	0,679	-2,65	1,73
		Yüksek Lisans/Doktora	2.081*	0,826	0,013	0,45	3,71
	Yüksek Lisans/Doktora	İlkokul/Lise	-2.540*	1,232	0,041	-4,97	-0,11
		Üniversite	-2.081*	0,826	0,013	-3,71	-0,45

Gerçekleştirilen ANOVA testi ile elde edilen anlamlı farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu tespit edebilmek adına post hoc testi uygulanmıştır. Bunun sonucunda, sosyal farkındalık alt boyutunda, ilkokul/lise ve yüksek lisans/doktora grupları arasında ilkokul/lise mezunları lehine bir fark; üniversite mezunları ile yüksek lisans/doktora mezunları arasında üniversite mezunları lehine anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 9’da görüldüğü üzere araştırmaya katılan çalışanların iş yönetimi alanında eğitim almış olmaları ile paternalist liderlik tarzı ve yardımsever alt boyutuna yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunurken ($p<0,05$); eğitim almamış katılımcıların ($42,65\pm9,058$) eğitim almış olan katılımcılara göre ($39,95\pm9,215$) yardımseverlik alt boyutuna yönelik tutumları daha yüksek bulunmuştur ($t=-2,041$). Paternalist liderlik tarzına yönelik tutumları incelendiğinde ise eğitim almamış katılımcıların ($94,46\pm17,956$) eğitim almış olan katılımcılara göre ($89,62\pm17,956$) tutumları daha yüksek bulunmuştur ($t=-2,017$).

Katılımcıların İş Yönetimi Alanında Eğitim Almış Olmalarına İlişkin Elde Edilen Bulgular

Tablo 9. Araştırmaya Katılan Çalışanların İş Yönetimi Alanında Eğitim Almış Olmalarıyla Paternalist Liderlik Tutumları ve Alt Boyutları Arasındaki İlişki

		Katılımcı Sayısı	Ortalama	SS	t	p
Yardımsızlık	Evet	103	39,95	9,215	-2,041	0,043
	Hayır	89	42,65	9,058		
Ahlak	Evet	103	18,90	4,436	-1,223	0,223
	Hayır	89	19,75	5,195		
Yönetimsel Otorite	Evet	103	11,53	3,009	-0,418	0,677
	Hayır	89	11,71	2,714		
Davranışsal Otorite	Evet	103	19,23	5,997	-1,222	0,223
	Hayır	89	20,35	6,647		
Paternalist Liderlik Tüm Ölçek	Evet	103	89,62	15,291	-2,017	0,045
	Hayır	89	94,46	17,956		

Tablo 10. Araştırmaya Katılan Çalışanların İş Yönetimi Alanında Eğitim Almış Olmalarıyla Açık ve İlişki Odaklı Liderlik Tutumları ve Alt Boyutları Arasındaki İlişki

		Katılımcı Sayısı	Ortalama	SS	t	p
Açık ve İlişki Odaklı Liderlik	Evet	103	44,39	9,412	0,950	0,343
	Hayır	89	43,07	9,830		

Tablo 10'a göre; araştırmaya katılan çalışanların iş yönetimi alanında eğitim almış olma durumlarının, açık ve ilişki odaklı liderlik tutumları ve alt boyutları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p>0,05$).

Tablo 11. Araştırmaya Katılan Çalışanların İş Yönetimi Alanında Eğitim Almış Olmalarıyla Temel Kurumsal Yönetişim Algıları ve Alt Boyutları Arasındaki İlişki

		Katılımcı Sayısı	Ortalama	SS	t	p
Şeffaflık	Evet	103	39,02	7,197	-0,516	0,606
	Hayır	89	39,54	6,666		
Hesap Verebilirlik	Evet	103	28,76	5,904	-0,713	0,477
	Hayır	89	29,37	6,003		
Sorumluluk	Evet	103	22,11	4,711	-0,699	0,485
	Hayır	89	22,57	4,487		
Adil Yönetim	Evet	103	37,50	7,427	0,722	0,471
	Hayır	89	36,69	8,100		
Disiplin	Evet	103	30,78	5,911	0,855	0,393
	Hayır	89	29,99	6,855		
Bağımsızlık	Evet	103	27,69	6,626	-0,064	0,949
	Hayır	89	27,75	7,156		
Sosyal Farkındalık	Evet	103	22,91	4,965	0,066	0,947
	Hayır	89	22,87	4,939		
Temel Kurumsal Yönetişim Tüm Ölçek	Evet	103	208,76	35,502	-0,003	0,997
	Hayır	89	208,78	36,533		

Tablo 11 incelendiğinde, araştırmaya katılan çalışanların iş yönetimi alanında eğitim almış olma durumları ile kurumsal yönetim olgusuna yönelik algıları ve alt boyutları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p>0,05$).

Katılımcıların Ailelerinde Farklı Bir Yönetici Bulunmasına İlişkin Elde Edilen Bulgular

Tablo 12. Araştırmaya Katılan Çalışanların Ailelerinde Farklı Bir Yönetici Bulunması Durumu ile Paternalist Liderlik Tutumları ve Alt Boyutları Arasındaki İlişki

		Katılımcı Sayısı	Ortalama	SS	t	p
Yardımsızlık	Evet	87	42,05	8,517	1,154	0,250
	Hayır	105	40,50	9,746		
Ahlak	Evet	87	19,60	4,432	0,788	0,431
	Hayır	105	19,05	5,107		
Yönetimsel Otorite	Evet	87	11,41	3,056	-0,882	0,379
	Hayır	105	11,78	2,710		
Davranışsal Otorite	Evet	87	19,71	6,813	-0,074	0,941
	Hayır	105	19,78	5,903		
Paternalist Liderlik Ölçeği	Evet	87	92,77	16,460	0,682	0,496
	Hayır	105	91,11	16,959		

Tablo 12'e göre, araştırmaya katılan çalışanların ailelerinde farklı bir yönetici bulunması durumu ile paternalist liderlik tutumları ve alt boyutları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p>0,05$).

Tablo 13. Araştırmaya Katılan Çalışanların Ailelerinde Farklı Bir Yönetici Bulunması Durumu ile Açık ve İlişki Odaklı Liderlik Tutumları ve Alt Boyutları Arasındaki İlişki

		Katılımcı Sayısı	Ortalama	SS	t	df	p
Açık ve İlişki Odaklı Liderlik	Evet	87	43,77	9,195	-0,008	190	0,994
	Hayır	105	43,78	9,977	-0,008		

Tablo 13'e göre, araştırmaya katılan çalışanların ailelerinde farklı bir yönetici bulunması durumu ile açık ve ilişki odaklı liderlik tutumları ve alt boyutları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p>0,05$).

Tablo 14'e görüldüğü üzere araştırmaya katılan çalışanların ailelerinde farklı bir yönetici bulunması durumu ile kurumsal yönetim olgusunun yalnızca sosyal farkındalık alt boyutuna yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki bulunurken ($p<0,05$); ailesinde başka yönetici bulunmayan katılımcıların ($23,56\pm 4,946$) ailesinde başka bir yönetici bulunan katılımcılara göre ($22,08\pm 4,837$) tutumlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($t=-2,087$).

Tablo 14. Araştırmaya Katılan Çalışanların Ailelerinde Farklı Bir Yönetici Bulunması Durumu ile Kurumsal Yönetişim Algıları ve Alt Boyutları Arasındaki İlişki

		Katılımcı Sayısı	Ortalama	SS	t	p
Şeffaflık	Evet	87	38,38	6,405	-1,607	0,110
	Hayır	105	39,99	7,308		
Hesap Verebilirlik	Evet	87	28,25	5,232	-1,682	0,094
	Hayır	105	29,70	6,423		
Sorumluluk	Evet	87	22,08	4,202	-0,663	0,508
	Hayır	105	22,52	4,921		
Adil Yönetim	Evet	87	36,74	6,744	-0,625	0,532
	Hayır	105	37,44	8,490		
Disiplin	Evet	87	29,67	5,770	-1,481	0,140
	Hayır	105	31,03	6,777		
Bağımsızlık	Evet	87	26,85	6,384	-1,603	0,111
	Hayır	105	28,44	7,179		
Sosyal Farkındalık	Evet	87	22,08	4,837	-2,087	0,038
	Hayır	105	23,56	4,946		
Temel Kurumsal Yönetişim Tüm Ölçek	Evet	87	204,05	31,808	-1,666	0,097
	Hayır	105	212,68	38,663		

Ölçekler Arası İlişkiye Dair Bulgular

Araştırmanın amaçları doğrultusunda yürütülen veri toplama çalışmaları sonunda elde edilen verilerle birlikte çalışmanın temelini oluşturan üç ölçek; paternalist liderlik ölçeği, açık ve ilişki odaklı liderlik ölçeği ve temel kurumsal yönetişim ölçeği arasında bir ilişki olup olmadığına dair Pearson korelasyon testleri uygulanmıştır. Yapılan testlerin ilişkilerine dair bulgular bu bölümde sunulmuştur.

Paternalist Liderlik ve Kurumsal Yönetişim Algısına Yönelik Korelasyon Bulguları

Tablo 15. Paternalist Liderlik ve Temel Kurumsal Yönetişim Algısına Yönelik Korelasyon Ölçüm Sonuçları

		Kurumsal Yönetişim	Paternalist Liderlik
Kurumsal Yönetişim	Pearson Correlation	1	.466**
	Sig. (2-tailed)		0,000
	N	192	192
Paternalist Liderlik	Pearson Correlation	.466**	1
	Sig. (2-tailed)	0,000	
	N	192	192

Tablo 15'te görüldüğü üzere paternalist liderlik tarzı ile çalışanların kurumsal yönetişim algıları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($r=0,466$).

Açık ve İlişki Odaklı Liderlik ve Kurumsal Yönetişim Algısına Yönelik Korelasyon Bulguları

Tablo 16. Paternalist Liderlik ve Temel Kurumsal Yönetişim Algısına Yönelik Korelasyon Ölçüm Sonuçları

		Temel Kurumsal Yönetişim	Açık ve İlişki Odaklı Liderlik
Kurumsal Yönetişim	Pearson Correlation	1	.520**
	Sig. (2-tailed)		0,000
	N	192	192
Açık ve İlişki Odaklı Liderlik	Pearson Correlation	.520**	1
	Sig. (2-tailed)	0,000	
	N	192	192

Tablo 16’da görüldüğü üzere açık ve ilişki odaklı liderlik tarzı ile çalışanların kurumsal yönetim alguları arasında orta şiddetli bir korelasyon tespit edilmiştir ($r=0,520$).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Paternalist, açık ve iletişim odaklı liderlik tarzlarının çalışanlar üzerinde yarattığı etkilere ve kurumsal yönetim algılarına yansımalarına odaklanılan çalışmamızda, 192 kişi üzerinde uygulanan anket çalışması verilerin, SPSS paket program aracılığıyla analiz edilmesi suretiyle, önceki bölümlerdeki bulgular elde edilmiştir. Bu bulgular değerlendirildiğinde; Sivas ve Kayseri illerinin araştırma evreni olduğu ve -işletmelerde yönetici pozisyonunda görev alan bireylerden oluşan örneklemin demografik dağılımı şu şekildedir:

Katılımcıların %34’ünü oluşturan 66 kişinin kadın, %66’sını temsil eden 126 kişinin ise erkek olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların cinsiyetleri konusunda, 2021 yılının Mart ayında TÜİK tarafından yayımlanan istatistiğe (2020 yılına ait) göre Türkiye genelinde %28,7 olan kadın istihdam oranının ve %63,1 olan erkek istihdam oranının, çalışmada elde edilen veri ile uyumlu olduğu görülmektedir (TÜİK, 2021).

Araştırma kapsamında yer alan katılımcıların diğer demografik verilerinin dağılımı ise şu şekilde gerçekleşmiştir: Yaş dağılımına göre bakıldığında ise; %16’sının (32 kişi) 25 yaş altında, %56’sının (109 kişi) 26-45 yaş arasında, %25’inin (48 kişi) 46-65 yaş aralığında, %0,15’inin ise (3 kişi) 66 yaş ve üzerinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim durumları yönünden kategorize edildiğinde; ilkokul/lise eğitim düzeyinde olanların %12 (23 kişi), üniversite mezunu olanların %62 (120 kişi), yüksek lisans/doktora derecesine sahip olanların ise %25 (49 kişi) olmak üzere bir dağılım gösterdiği gözlemlenmektedir. İş yönetimi alanında eğitim alan 103 kişi örneklemin %54’ünü, bu alanda eğitim almayan 89 kişinin ise örneklemin %46’sını oluşturduğu tespit edilmiştir. Son demografik kriter olan aile bireylerinde başka bir yönetici var mı sorusuna verilen cevaba ilişkin dağılım ise %55’e %45 hayır yönünde çoğunlukla yanıt almıştır (105 hayır, 87 evet).

Elde edilen bu demografik verilerin, çalışmada kullanılan ölçeklere ve alt boyutlarına dair elde edilmiş bulgular değerlendirildiğinde; katılımcıların cinsiyet kriterine göre paternalist liderlik tutumları üzerinde anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Bu bulgu alan yazındaki farklı çalışmalar ile doğrudan benzer bir sonuç ortaya koymaktadır (Koç, 2019; Kara vd., 2020). Sakarya Üniversitesi örnekleminde yürütülen farklı bir çalışmada ise, cinsiyet kriterinin, paternalist liderliğe yönelik tutuma olan etkisinin anlamlı bir sonucu olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Cesur vd., 2015). Eğitim kurumları özelinde yapılan farklı bir çalışmada cinsiyet kriterinin paternalist

liderlik ölçeğinin yalnızca yardımsever liderlik algısı üzerinde anlamlı bir farklılık tespit edilmiş, diğer alt boyutlar ve tüm ölçekte anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir (Dağlı ve Ağalday, 2018).

Katılımcıların cinsiyet kriterine göre açık ve ilişki odaklı liderlik tarzına dönük tutumları üzerinde anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Bu durum da literatürdeki farklı çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Polat, 2015; Caz, 2018; Yıldız, 2019). Bunun yanı sıra, araştırmaya katılan çalışanların cinsiyetleri ile temel kurumsal yönetim tutumları ve şeffaflık, hesap verebilirlik, sorumluluk, adil yönetim, disiplin ve bağımsızlık alt boyutları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunamazken, erkek katılımcıların kadın katılımcılara göre sosyal farkındalık tutumları daha yüksek bulunmuştur.

Araştırmaya katılan katılımcıların yaşları ile paternalist liderlik tarzına karşı tutumlarında bir farklılık olup olmadığını tespit edebilmek yapılan analizlerde paternalist liderlik ölçeği ve otoriter davranışsal lider alt boyutu üzerinde anlam bir fark tespit edilebilmiştir. Elde edilen bu sonuçla birlikte H1 hipotezi paternalist liderlik ölçeği ve bunun otoriter davranışlar lider alt boyutu çerçevesinde doğrulanmıştır. Bu durumun erken yaş gruplarının daha ileri yaş gruplarına göre daha yüksek olmasından kaynaklandığı ve paternalizmin doğası gereği erken yaşlardaki bireylerde daha olumlu etki yapmasının olası bir sonucu olduğu düşünülebilir. Bunun dışında, yardımsever, ahlak, yönetsel otoriter alt boyutları çerçevesinde anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Literatürde yürütülmüş olan farklı bir çalışmada (Koç, 2019) ise anlamlı bir farklılığa ulaşılmadığı görülmektedir. Bunun yanı sıra yaş kriterinin, açık ve ilişki odaklı liderlik ve temel kurumsal yönetim olgusuna yönelik algılarında herhangi bir farklılığa rastlanılmadığını tespit edebilmek açısından uygulanan tek yönlü ANOVA testi sonucunda anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Öte yandan, katılımcıların eğitim durumları ile paternalist, açık ve ilişki odaklı liderlik tarzlarına ve kurumsal yönetim kavramına yönelik tutumlarında bir farklılık olup olmadığını tespit edebilmek adına uygulanan test sonucunda, paternalist liderlik ve açık ve ilişki odaklı liderlik ölçekleri ve alt boyutlarında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Ancak kurumsal yönetim algısının sosyal farkındalık alt boyutuna yönelik, daha yüksek eğitim düzeylerine çıktıkça azalan bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bu durum H3 hipotezi ile yapılan önermenin tam tersi yönde bir sonuç ortaya koymuştur. Bunun eğitim düzeyi arttıkça çalışanların iş tatminlerine yönelik bir farklılıktan kaynaklanıp kaynaklanmadığı gelecek dönemdeki çalışmalarda incelenebilir. Bunun yanı sıra, araştırmaya katılan çalışanların iş yönetimi alanında eğitim almış olma durumlarının, açık ve ilişki odaklı liderlik tutumları ve alt bileşenleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Elde edilen bu bulgu H2 hipotezi ile yapılan önermeyi doğrulayacak nitelikte değerlendirilememiştir.

Demografik kriterlerden sonuncusu olan aile bireyleri arasında farklı bir yöneticinin bulunması durumuna ilişkin analizlerde; araştırmaya katılan çalışanların ailelerinde farklı bir yönetici bulunması durumu ile paternalist liderlik tarzına ve açık ve ilişki odaklı liderlik tarzına yönelik tutumları ve alt boyutları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bunun yanı sıra, araştırmaya katılan çalışanların ailelerinde farklı bir yönetici bulunması durumu ile kurumsal yönetim olgusunun yalnızca sosyal farkındalık alt boyutuna yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiş ve ailesinde farklı bir yönetici bulunmayan katılımcıların daha yüksek bir yaklaşım değerine sahip olduğu görülmüştür.

Ölçekler arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi aşamasında ise iki ayrı liderlik tarzına ait ölçekler, temel kurumsal yönetim ölçeği ile Pearson korelasyon testine tabi tutulmuştur. Ulaşılan sonuca göre paternalist liderlik tarzı ile çalışanların kurumsal yönetim algıları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilemezken, açık ve ilişki odaklı liderlik tarzı ile çalışanların kurumsal

yönetişim algıları arasında orta şiddetli bir korelasyon değerine ulaşılmış ancak istatistiksel açıdan anlamlı olarak değerlendirilememiştir. Bu veriler ışığında H4 ve H5 hipotezleri reddedilmiştir.

Liderlik tarzları genel anlamda göz önünde bulundurulduğunda açık ve ilişki odaklı liderlik ve dönüşümcü liderlik, Batı toplumlarının özelliklerini yansıtan liderlik tarzları olarak ele alınmaktadır (Pellegrini, Scandura ve Jayaraman, 2010). Öte yandan Paternalist liderlik, Japonya, Çin, Kore ve Hindistan gibi birçok ülkenin Pasifik-Asya kültürlerinin önemli bir özelliği olarak bilinir (Aycan, 2006). Türkiye, Asya kültürünün bir parçası olduğundan ve yüksek güç algısına ve kolektivizme sahip olduğundan, Türk örgütlerinde paternalist liderler bulunması beklenebilir. Ayrıca Türk kültürünün yüksek güç algısına ve kolektivizme sahip olduğu tespit edilmiştir (Hofstede, 1984). Bunlar bir kenarda tutulduğunda çalışmanın amacı doğrultusunda yapılan araştırmada Türkiye'deki aile işletmelerinde paternalist liderliğin çalışanlar üzerinde daha etkili olduğu ve olumlu etkiler yarattığı görülmüştür. Bunun nedeni, liderin davranışlarını takipçilerin kabul etmesi ve liderin etik içerikli örgütsel uygulamalar ve prosedürler tasarlama girişimi açısından güvenin liderlikte kilit bir unsur olmasıdır.

Paternalist liderlik tarzı, son çeyrek asırda bilim adamlarının dikkatini çekmiş olsa da, bu konuda daha fazla araştırma yapılmalıdır. Özellikle Doğu kültürü bağlamında paternalist liderlik üzerine daha fazla araştırma verimli sonuçlar sağlayabilir. Ayrıca lidere duyulan güveni düzenleyici bir değişken olarak inceleyen araştırma eksikliği de bulunmaktadır. Daha fazla araştırma, bu konulardaki araştırma eksikliğini giderebilir ve alternatif modelleri ek değişkenlerle test edebilir.

Bu bağlamda Türkiye'de liderlik algısı incelendiğinde, oldukça sık karşılaşılan liderlik stilleri arasında hiyerarşik-otoriter ve babacan-kollayıcı stiller ile karşılaşıldığı söylenebilir (Uğurlu ve Hovardaoğlu, 2011). Buna istinaden, literatürde babacan lider tutumu algısı ile, günümüz paternalist liderin çalışanları ile olan ilişkisinde tavır ve yaklaşımının daha kollayıcı, şeffaf ve samimi üslupta olduğunu görmek mümkündür.

Üç ayrı ögesi olduğu bilinen ki bunlar; otoriter liderlik, iyiliksever liderlik ve ahlaki liderlik olarak da anılan liderlik tarzlarının (Nal ve Tarım, 2019) halihazırda bulunan mevcut işletmelerde çalışanlar ile lider arasında ahenkli bir uyumdan da söz edilebilir. Yine; Paternalist lider, bir aile atmosferi algısı yaratabilmenin yanı sıra tatlı-sert bir davranış modelleyerek ast üst ilişkisinde otorite ve kontrol temasına da vurgu yapabilmektedir. Otoriter lider tutumuyla, yönetici emirlerine karşı astların lideri, tam benimseyerek yetki ve egemenlik güdüsüyle çalışmaktadır (Lu, 2015). Ve dolayısıyla, uygulamada teorinin aksine, nispeten mutlu çalışan personel ile lider ilişkisinde saygı, motivasyon, anlaşma, ahenk, işe bağlılık ve hatta sempati gibi duygularla örülü bir iş ortamı da söz konusudur denilebilir.

Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda liderlik tarzlarının ve bunlara dair geliştirilen ölçekleri alt boyutlarının çalışanların demografik özelliklerine göre farklı boyutlarda etkilere sahip olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Özellikle cinsiyet ve yaş gibi kriterlerin alan yazında daha fazla incelenmiş olması kıyas yapabilmeyi mümkün kılarken, eğitim düzeyi ve aile bireylerine ilişkin kriter baz alındığında yeterli kıyaslanmanın yapılabileceği bir çalışma çeşitliliği bulunmadığı görülmüştür. Bu anlamda çalışmanın alan yazına tüm boyutlarda farklı katkılar yapabileceği düşünülebilir.

ETİK METNİ

"Bu makalede dergi yazım kurallarına, yayın ilkelerine, araştırma ve yayın etiği kurallarına, dergi etik kurallarına uyulmuştur. Makale ile ilgili doğabilecek her türlü ihlallerde sorumluluk yazar(lar)a aittir."

KAYNAKÇA

- Aycan, Z. (2006). Paternalism: Towards Conceptual Refinement And Operationalization, Yang, K.S., Hwang, K.K. ve Kim, U. (Eds.). *Scientific Advances in Indigenous Psychologies: Empirical, Philosophical, And Cultural Contributions*. Cambridge University Press, 445-466.
- Bai, C.E., Liu, Q., Lu, J., Song, F.M. and Zhang, J. (2004). Corporate governance and market valuation in China. *Journal of Comparative Economics*. 32(4), 599-616.
- Bennis, W. G., Nanus, B. and Bennis, S. (1985). *Leaders: Strategies for taking charge* (Vol. 200). New York: Harper & Row.
- Bhargavi, S. and Yaseen, A. (2016). Leadership Styles and Organizational Performance. *Strategic Management Quarterly*. 4(1), 87-117.
- Brown, J., and Isaacs, D. (1996). Conversation as a core business process. *The Systems Thinker*, 7(10), 1-6.
- Caz, Ç. (2018). Açık liderlik ile örgütsel sinizm ilişkisi ve işgören performansına etkisi: spor eğitimi veren yükseköğretim kurumları üzerine bir uygulama. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi Ve Spor Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul.
- Cesur, D.K., Erkilet, A. ve Taylan, H.H. (2015). Paternalist liderlik ve örgüt kültürü ilişkisi: Sakarya Üniversitesi örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)*. 14(1), 87-116.
- Cheng, B.S. (1995a). Paternalistic authority and leadership: a case study of a Taiwanese CEO. *Bulletin of the Institute of Ethnology Academic Sinica*. 79, 119-173.
- Cheng, B.S. (1995b). Hierarchical structure and Chinese organizational behavior. *Indigenous Psychological Research in Chinese Societies*. 3, 142-219.
- Cheng, B.S. (1995c). Authoritarian Values and Executive Leadership: The Case of Taiwanese Family Enterprises. *Report prepared for Taiwan's National Science Council*. National Taiwan University.
- Dağlı, A. ve Ağalday, B. (2018). Okul Müdürlerinin Paternalist Liderlik Davranışlarının İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 17 (66), 518-534. DOI: 10.17755/esosder.341663
- Davis, J.H., Schoorman, F.D. and Donaldson, L. (1997). Toward a Stewardship Theory of Management. *Academy of Management Review*. 22(1), 20-47.
- Drost, E.A. and Von Glinow, M.A. (1998). Leadership behavior in Mexico: Etic philosophies/emnic practices. *Research in International Business and International Relations*. (7), 3-28.
- Etzioni, A. (1961). *Comparative Analysis of Complex Organizations*. New York: Free Press.
- Farh, J. L., and Cheng, B. S. (2000). A cultural analysis of paternalistic leadership in Chinese organizations. In *Management and organizations in the Chinese context* (pp. 84-127). Palgrave Macmillan, London.
- Gill, A. (2001). *Corporate Governance in Emerging Markets: Saints & Sinners; Who's Got Religion?* Credit Lyonnais Securities (Asia) Limited.
- Goodell, G.E. (1985). Paternalistic, patronage, and potlatch: The dynamics of giving and being given to. *Current Anthropology*. (26), 247-257.
- Graen, G.B. and Uhl-Bien, M. (1995). Relationship-based approach to leadership: Development of leader-member exchange (LMX) theory of leadership over 25 years: Applying a multi-level multi-domain perspective. *Management Department Faculty Publications*. Paper 57.

- Hofstede, G. (1984). The cultural relativity of the quality of life concept. *Academy of Management Review*, 9(3), 389–398.
- House, R. J., Hanges, P. J., Javidan, M., Dorfman, P. W. and Gupta, V. (2004). *Culture, leadership, & organizations: The GLOBE study of 62 societies*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- House, R.J. and Howell, J.M. (1992). Personality and Charismatic Leadership. *The Leadership Quarterly*. (3), 81-108.
- Ireland, R.D. and Hitt, M.A. (2005). Achieving And Maintaining Strategic Competitiveness in The 21st Century: The Role Of Strategic Leadership. *Academy of Management Executive*. 19(4), 63-77.
- Jackman, M.R. (1994). *The velvet glove: Paternalism and conflict in gender, class, and race relations*. Los Angeles, CA: University of California Press.
- Kara, E., Kaya, A., Başboğa, M.İ., Güvel, Ş., Çelik, C. ve Koçak, B. (2020). Paternalist Liderlik ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Bir Araştırma. *BMIJ*. 8(4), 118-138, doi:http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v8i4.1710
- Koç, E. (2019). Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü çalışanlarının iş doyumunu ile paternalist liderlik arasındaki ilişkinin incelenmesi (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Türkiye)).
- Kula, V. and Tatoglu, E. (2006). Board process attributes and company performance of family-owned businesses in Turkey, *Corporate Governance: The International Journal of Business in Society*. 6(5), 624-634. <https://doi.org/10.1108/14720700610706108>
- Li, C. (2010). *Open Leadership - How Social Technology Can Transform the Way You Lead*. Jossey-Bass - A Wiley Imprint.
- Martinez, P. G. (2003). Paternalism as a positive form of leader–subordinate exchange: Evidence from Mexico. *Management Research: Journal of the Iberoamerican Academy of Management*, 1(3), 227-242.
- McCarthy, D.J., Puffer, S.M. and Darda, S.V. (2010). Convergence in entrepreneurial leadership style: Evidence from Russia. *California Management Review*. 52(4), 48-72.
- McGregor, D. (1960). *The Human Side of Enterprise* (Vol. 21, No. 166.1960). McGraw-Hill: New York.
- Nal, M., ve Tarim, M. (2019).Paternalist Liderliğin Örgütsel Adalet Algısı Üzerine Etkisi: Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 1195.
- Northouse, P. G. (2007). *Leadership: Theory And Practice (4th Ed.)*. London: Sage Publications.
- Odumeru, J. A., and Ogbonna, I. G. (2013). Transformational vs. transactional leadership theories: Evidence in literature. *International Review of Management And Business Research*, 2(2), 355-359.
- OECD (2001). Corporate Governance and National Development. *Technical Papers. Organisation for Economic Co-operation and Development*.
- Padavic, I. and Earnest, W. R. (1994). Paternalism as a component of managerial strategy. *The Social Science Journal*. 31(4), 389–405. [https://doi.org/10.1016/0362-3319\(94\)90031-0](https://doi.org/10.1016/0362-3319(94)90031-0)
- Pellegrini, E. K., Scandura, T. A. and Jayaraman, V. (2010). Cross-cultural generalizability of paternalistic leadership: An expansion of leader-member exchange theory. *Group & Organization Management*, 35(4), 391-420.
- Pellegrini, E.K. and Scandura, T.A. (2006). Leader-Member Exchange (LMX), Paternalism, and Delegation in The Turkish Business Culture: An Empirical Investigation. *Journal of International*

Business Studies. (37), 264-279.

Polat, M. (2015). *Yöneticilerin açık liderlik özellikleri ve sosyal ağları benimseme durumlarının örgütsel belirsizlik üzerindeki etkileri: Fırat Üniversitesi örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Redding, S. G. (1990). *The Spirit of Chinese Capitalism*. Walter de Gruyter NY.

Reilly, A. J. (1968). The effects of different leadership styles on group performance: A field experiment. *Retrospective Theses and Dissertations*. 3510. Iowa State University ProQuest Dissertations Publishing. 6904277.

Robbins, S. P. and Coulter, M. (2005). *Management (8th Ed.)*. Hoboken, NJ: Pearson Education Inc.

Silin, R. H. (1976). Leadership and values: The organization of large-scale Taiwanese enterprises (No. 62). Harvard Univ Asia Center.

Sinha, J. B. (1990). *Work culture in the Indian context*. New Delhi: Sage Publications Pvt. Limited.

Stahl, M.J. (2007). The Influential Leader. *Leader To Leader*. (46), 49-54.

Stodgill, R. (1974). *Handbook of leadership: A survey of theory and research*. Free Press.

Taberner, C., Chambel, M. J., Curral, L., and Arana, J. M. (2009). The role of task-oriented versus relationship-oriented leadership on normative contract and group performance. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 37(10), 1391-1404.

Tichy, N.M. and Devanna, M.A. (1986). The Transformational Leader. *Training & Development Journal*.40(7), 27-32.

Tiwana, A. (1999). *The Knowledge Management Toolkit: Orchestrating IT, Strategy, and Knowledge Platforms*, Prentice-Hall, Upper Saddle River, NJ.

TÜİK (2021) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2020-37221>.

Uğurlu, O., ve Hovardaoğlu, S. (2011). Liderlik davranışının değerlendirilmesinde liderin cinsiyeti, değerlendiren kişinin cinsiyeti ve liderlik stili arasındaki ilişki. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(68), 14-27.

Uhl-Bien, M., and Maslyn, M. (2005, August). Paternalism as a form of leadership: Differentiating paternalism from leader-member exchange. *In meeting of the Academy of Management, Honolulu, Hawaii*.

Uslu, T. (2012). KOBİlerde Dikey Örgütsel İletişimin Ar-Ge, Yenilikçilik, Kurumsallaşma ve Çalışan Performansı Üzerindeki Etkisi, 8. KOBİ"ler ve Verimlilik Kongresi Bildiri Kitabı, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları No: 182, ISBN: 978-605-4233-96-0, ss. 25-30.

Uslu, T. (2014) Açık ve İlişki Odaklı Liderliğin Psikolojik Sermaye Aracılığıyla Performans Algısına, Kurumsal Yenilikçiliğe ve İç Girişimciliğe Etkilerinin İncelenmesi, 22. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ss. 650-655.

Uslu, T. (2015a) Yeni liderlik yaklaşımlarının çalışan performansına ve kurumsal girişimciliğe etkilerinin incelenmesi, V. Ulusal Verimlilik Kongresi Bildiriler Kitabı, 6-7 Ekim 2015, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Verimlilik Genel Müdürlüğü, Ankara, ISBN: 978-605-4889-17-4.

Uslu, T. (2015b). Güncel Liderlik Yaklaşımları ve Schumpeterci Bakış Açısından Dördüncü Endüstri Devriminin İdamesi, Uluslararası Ekonomi Yönetimi ve Pazar Araştırmaları Kongresi, 4-5 December 2015, İstanbul, ss. 110-111.

Uslu, T. (2016). The Effects of Open and Transformational Leadership Styles on Psychological Capital According to Social Exchange Theory, *International Congress of Management Economy and Policy Proceedings*, 26-27 November 2016, Istanbul, ISBN: 978-605-5100-85-8, ss. 4196-4202.

Uslu, T. (2017). Bilgi Toplumuna Geçerken Kamu Sektöründe Liderlik Arayışı: Kamu-Özel Sektör Ayrımına Göre Kurum Yönetiminin Çalışanlara ve Kurum Yenilikçiliğine Etkilerinin İncelenmesi, *International Conference; The West of The East, The East of the West Proceedings*, Prizren Uksin Hoti University, 4-6 July 2017, Prague, Czechia, ISBN: 978-9944-0637-9-1, ss. 402-409.

Uslu, T. and Rodoplu Şahin, D. (2017) The Mediating Role of Employee Empowerment between Psychological Capital of Employees and Transformational, Authentic or Open Leadership, *15th European Congress of Psychology Abstract Book*, July 11-14, Amsterdam, TS78.5, s.35.

Uslu, T., Bülbül, İ.A. and Çubuk, D. (2015) An Investigation of the Effects of Open Leadership to Organizational Innovativeness and Corporate Entrepreneurship, *Elsevier Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Volume 195, 3 July 2015, ss. 1166-1175, ISSN: 1877-0428, doi: 10.1016/j.sbspro.2015.06.169.

Weber, M. (1968). *Economy and Society: An Outline of Interpretative Sociology*. Bedminster Press, USA.

Welbourne, T.M., Johnson, D.E. and Erez, A. (1998). The role-based performance scale: Validity analysis of a theory-based measure. *Academy of Management Journal*. 41(5), 540-555.

Westwood, R. (1997). Harmony and patriarchy: The cultural basis for 'paternalistic headship' among the overseas Chinese. *Organization Studies*, 18(3), 445-480. DOI:10.1177/017084069701800305.

Yıldız, B. B. (2019). Okul yöneticilerinin açık liderlik, örgütsel adalet ve örgütsel erdemlilik algıları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. (Doktora Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Okudukları Üniversite ve Bölüm Tercihlerinin Planlı Davranış Teorisi Bağlamında İncelenmesi

Öğr. Gör. Murat TEKBALKAN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Havza Meslek Yüksekokulu, Samsun, e-posta: murat.tekbalkan@omu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5581-1500>

Öğr. Gör. Dr. Mehmet Ali ZENGİN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Havza Meslek Yüksekokulu, Samsun, e-posta: mehmetali.zengin@omu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6718-3364>

Öz

Gerçekleştirilen çalışmanın amacı öğrencilerin üniversite ve bölüm tercihlerini planlı davranış teorisi çerçevesinde incelemektir. Bu doğrultuda meslek yüksekokulu öğrencilerinin yüksekokul ve bölümü tercih etme niyetleri üzerinde algılanan davranışsal kontrolün, öznel normların ve tutumların ne kadar etkili olduğu incelenmiştir. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında, Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nin Havza Meslek Yüksekokulu ve Samsun Meslek Yüksekokulu öğrencilerine uygulanan anketlerin 410'u değerlendirmeye alınmıştır. Elde edilen veriler SPSS 22.0 ve AMOS istatistik paket programları ile analiz edilmiştir. Gerçekleştirilen analizler sonucunda öğrencilerin üniversite ve bölüm seçmede gösterdikleri davranışsal niyetlerinin özellikle öznel normlardan etkilendiği ortaya konulmuştur. Bununla beraber öğrencilerden alınan demografik özelliklerden öğrencilerin üniversite tercih niyeti ortalamalarının sadece okudukları programa göre farklılaştığı diğer demografik özelliklere göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Planlı Davranış Teorisi, Meslek Yüksekokulu, Üniversite Öğrencileri, Üniversite Tercihleri.

Makale Gönderme Tarihi: 30.10.2022

Makale Kabul Tarihi: 18.12.2022

Önerilen Atf:

Tekbalkan, M. ve Zengin, M. A. (2022). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Okudukları Üniversite ve Bölüm Tercihlerinin Planlı Davranış Teorisi Bağlamında İncelenmesi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(12): 1714-1732.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2022, 5(12): 1714-1732. DOI:[10.26677/TR1010.2022.1155](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.1155)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**Investigation of Vocational School Students' University and Department
Preferences in the Context of Planned Behavior Theory**

Lecturer Murat TEKBALKAN, Ondokuz Mayıs University, Havza Vocational School, Samsun, e-mail: murat.tekbalkan@omu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5581-1500>

Dr. Mehmet Ali ZENGİN, Ondokuz Mayıs University, Havza Vocational School, Samsun, e-mail: mehmetali.zengin@omu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6718-3364>

Abstract

The aim of the study is to examine the university and department preferences of the students within the framework of the theory of planned behavior. In this direction, the effect of perceived behavioral control, subjective norms and attitudes on vocational school students' intention to choose college and department was examined. Relational survey method, one of the quantitative research methods, was used in the research. Within the scope of the research, 410 of the questionnaires applied to the students of Ondokuz Mayıs University's Havza Vocational School and Samsun Vocational School were evaluated. The obtained data were analyzed with SPSS 22.0 and AMOS statistical package programs. As a result of the analyzes carried out, it was revealed that the behavioral intentions of the students in choosing a university and a department were especially affected by subjective norms. On the other hand, it was determined that the average of the students' university preference intention from the demographic characteristics obtained from the students differed only according to the program they studied, and there was no statistically significant difference according to the other demographic characteristics.

Keywords: Planned Behavior Theory, Vocational School, University Students, University Preferences.

Received: 30.10.2022

Accepted: 18.12.2022

Suggested Citation:

Tekbalkan, M. and Zengin, M. A. (2022). Investigation of Vocational School Students' University and Department Preferences in the Context of Planned Behavior Theory, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(12): 1714-1732.

GİRİŞ

Gelişen ve değişen dünyada bireylerin nitelikleri her geçen gün önemini korumaktadır. Toplumun her düzeyinde bireylerin sahip oldukları bilgi birikimleri ve bu bilgileri uygulama durumları, onların yaşam koşullarını etkileyen faktörlerden bazılarıdır. Bireyler aldıkları eğitim ve uygulama becerileri ile hayatını ikame edecek iş ve uğraş bulmaktadırlar. İyi yetişmiş nitelikli iş gücüne olan talep, sadece gelişmiş ülkelerde değil tüm dünyada artmaktadır (Gavcar vd., 2005: 22).

Bireyin yaşantısına yön verdiği en önemli aşamalardan biri, meslek seçim sürecidir. Meslek seçimi, aynı zamanda bireyin çalışma ve yaşam biçimini de seçmesi anlamına gelmektedir (Sarıkaya ve Khorshid, 2009: 394). Bu bağlamda bireylerin daha bilinçli meslek seçimi yapmak için gerekli çabayı göstermeleri gerekmektedir. Üniversitenin bilinirliğinin (marka değerinin) yüksek olması öğrenciler tarafından seçimini etkileyecektir (Yılmaz vd., 2017: 182). Meslek seçim tercihinin doğru olduğunu gösteren önemli kanıtlardan birisi, bireyin ilgi ve yeteneklerine uygun eğitim aldığı üniversite ve bölümün seçmesidir (Akman, 1992: 126).

Üniversiteler bireylerin meslek kazanmalarına yardımcı olan önemli kurumlardan birisidir. Üniversiteler içerisinde yer alan meslek yüksekokulları, mesleki eğitim kurumları içerisinde önemli bir yere sahip olmakla birlikte, bireylerin meslek edinmelerinde de önemli rol oynamaktadır. Dört yarıyılık eğitim-öğretim veren meslek yüksekokulları gerek imalat gerekse hizmet endüstrilerinin ihtiyaç duyduğu nitelikli ara eleman yetiştirilmesi konusunda önemli bir rol oynamaktadır (Tekbalkan, 2019:580). Meslek yüksekokullarında 5. seviye meslek elemanı yetiştirilir ve mezun olan öğrenciler meslek elemanı ya da tekniker olarak çalışmaya başlarlar (Özgüler vd., 2013: 40). Özellikle sektörlerin ara / uygulayıcı eleman ihtiyacını karşılamada meslek yüksekokullarının önemli misyonu bulunmaktadır.

Literatür incelendiğinde planlı davranış teorisi ile ilgili birçok araştırma yapıldığı görülmektedir. Yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu, herhangi bir davranışı öngörmek ve tahmin etmek için yapılmıştır. Özellikle üniversite ve bölüm tercihlerini planlı davranış teorisi çerçevesinde inceleyen sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır (Cheon vd., 2012; De Leeuw vd., 2015; Tagoe ve Abakah, 2014). Literatüre bu anlamda katkı sağlamak üzere planlanan bu çalışmada; meslek yüksekokulu öğrencilerinin planlı davranış teorisi (PDT) kapsamında üniversite tercih etme niyetleri üzerinde öznal normların, tutumların ve algılanan davranışsal kontrolün ne kadar etkili olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır.

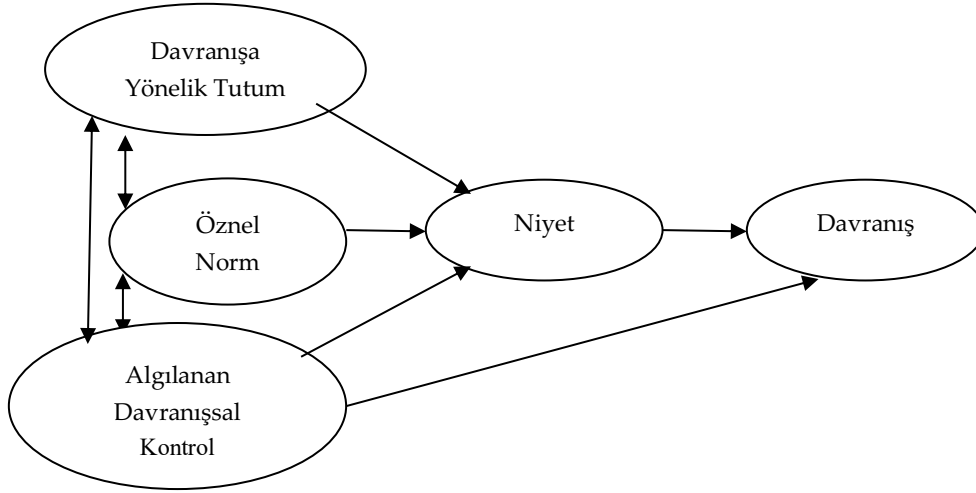
KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Planlı Davranış Teorisi

Planlı davranış teorisi, sosyal psikolojide gerekçeli eylem teorisinin bir uzantısı olmakla birlikte, genel olarak farklı disiplinler kapsamında ele alınan davranışların açıklanmasında kullanılmaktadır. PDT'nin merkezinde bireylerin rasyonel kararlar almak için bilgilere sistematik olarak ulaşması anlayışı bulunmaktadır. PDT belirli bir hedef davranışın en yakın belirleyicisinin, bireyin bunu yapma niyeti olduğunu öne sürer. Bireyin niyetinin, davranışa yönelik tutumları, kişisel normları ve davranış gerçekleştirme yeterliliğine göre şekillendiğini vurgulamaktadır (Turan, 2011: 131). PDT'ye göre, niyet, bireyin gelecekte davranışa katılmak için ne kadar çaba sarf etmeye hazır olduğunu yansıtan motivasyonel bir yapıdır (Ajzen, 1991; Cheng vd., 2006).

PDT, bireylerin davranış gerçekleştirme niyetinin sadece özgür iradeleri ile değil aynı zamanda tutumları, öznal normları ve algılanan davranışsal kontrolü tarafından da etkilendiğini ve bu doğrultuda davranışın oluştuğunu belirtmektedir (Ajzen, 2015). Dolayısıyla bu teoriye göre, bir

davranışın asıl belirleyicisi kişinin niyetidir. Bireyin davranışı gerçekleştirme niyeti ne kadar yüksekse davranışın gerçekleşme olasılığı da o kadar yüksektir (Korkmaz ve Sertoğlu, 2013: 133). Diğer bir ifade ile bireyin davranışta bulunması niyetine bağlıdır (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014). Şekil 1’de Ajzen (1991) tarafından ortaya atılan planlı davranış teorisi kapsamında bireylerin davranışlarının oluşmasına etki eden alt faktörler gösterilmiştir.

Şekil 1. Planlı Davranış Teorisi

Kaynak: Ajzen,1991:182

Davranışa Yönelik Niyet: Davranışsal niyetler, bireylerin ne şekilde davranacaklarına yön veren talimatlar olup davranışın gücünü ve yönünü kapsamaktadır. Bununla birlikte davranışsal niyet, bireyin davranışı gerçekleştirmek için hazır olduğunu göstermektedir (Sheeran, 2011: 2). Ajzen’e (1991) göre niyetler bireylerin belli bir doğrultudaki eylem kararlarıdır. PDT bireylerin niyetlerinin bir davranışın gerçekleşmesinde merkezi bir unsur olduğunu ve bir davranış etkilemede önemli güdeleyici unsurları barındırdığını savunmaktadır.

Davranışa Yönelik Tutum: İnsanların davranışlarını etkileyen birçok faktör vardır. Davranışı etkileyen en önemli öğelerden biri tutumdur. Tutum, niyetin en önemli belirleyicilerinden biridir (Korkmaz ve Sertoğlu, 2013:130). Tutum; bireyin davranışları sırasında gerçekleştirdikleri değerlendirmeler olarak tanımlanmaktadır (Turan, 2011: 132). Diğer bir tanıma göre tutum; bir davranışı gerçekleştirmenin algılanan sonuçlarına ilişkin inançların bir işlevi ve bu sonuçların kişisel değerlendirmesidir (Maddux vd., 1995). Bireylerin davranışa yönelik tutumları “davranışın sonuçlarıyla ilgili düşünceler” ve “olası sonuçların değerlendirilmesi” tarafından etkilenmektedir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2018: 141). Birey davranış ile ilgili pek çok davranışsal inanca sahip olabilir. Fakat bu inançların sadece kısıtlı bir bölümüne zihinde ulaşılabilir. Zihinde ulaşılabilen bu inançlar davranışsal tutumun temel belirleyicileridir (Akıncı ve Kıymalıoğlu, 2018: 390). PDT’ye göre, davranış gerçekleştirme niyetinin yüksekliği öznel normların ve tutumun olumlu olmasına ve algılanan kontrolünde büyük olmasına bağlıdır (Ajzen, 2015).

Öznel Norm: PTY’ye göre niyetin oluşmasında önemli olan bir diğer faktör öznel normdur. Öznel norm, bireylerin belirli bir davranışı gerçekleştirmeleri durumunda referans grupları tarafından nasıl görüleceği konusundaki inançlarını ortaya çıkarır (Al-Swidi vd., 2014: 1565). Bu doğrultuda Ajzen (1991) öznel normu, bireyin bir davranışı gerçekleştirmesi veya gerçekleştirmemesi için

algıladığı sosyal baskı olarak tanımlamıştır. Öznel norm; kabul görmüş inanç, düşünce ve davranışları da ifade etmektedir (Özer ve Yılmaz, 2010: 37).

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, tutumun öznel normlarla önemli ölçüde ilişkili olduğu görülmüştür. Chang (1998), Shimp ve Kavas (1984), Vallerand vd., (1992) ve Tarkiainen ve Sundqvist (2005) çalışmalarında öznel normlar ile davranışa yönelik tutum arasında önemli bir ilişki olduğunu bulmuşlardır.

Algılanan Davranışsal Kontrol (ADK): Bireyin davranışı gerçekleştirme yeterliliğini ve yeteneğini algılamasını ifade etmektedir (Ajzen, 1991). Birey imkan ve kaynaklarının ne kadar fazla olduğunu düşünürse o kadar daha az engel algılamakta ve davranışsal kontrol düzeyi de o kadar fazla olmaktadır (Akıncı ve Kıymalıoğlu, 2018: 398). Algılanan davranışsal kontrol ögesi ile vurgulanmak istenen, bazı davranışların diğerlerine göre daha çok kontrol altında olduğudur (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2018: 141). Diğer bir ifade ile ADK; bireyin davranışı gerçekleştirmesinin algılanış kolaylığını veya zorluğunu ifade eder ve geçmiş deneyimler ile birlikte engelleri de vurguladığı varsayılır (Ajzen, 1991: 2002).

Meslek ve Üniversite Seçimi

Birey; ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda meslek seçimi yaptığı takdirde başarılı, verimli ve mutlu olacaktır. Kişisel özelliklerini dikkate almadan rastgele yapılan meslek seçiminde bireyin mutlu, verimli ve başarılı olma olasılığı çok zayıftır. Bu doğrultuda birey, mesleğini seçerken hem bireysel yeteneklerini hem de seçeceği mesleğin gerekliliklerini çok iyi bilmeli ve bunların birbirleri ile uyumlu olması gerekmektedir (Sarıkaya ve Khorshud, 2009: 402).

Kişilerin meslek seçimine birçok faktör etki etmektedir. Kişinin sosyo-demografik özellikleri, yetenek ve ilgisi, iş avantajları, aile, arkadaş, öğretmen gibi yakın çevresi, ekonomik kazanç, mesleğin sosyal statüsü, kariyer imkanları gibi çeşitli faktörler meslek seçiminde rol oynamaktadır (Dinç, 2008: 94).

Yapılan araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin üniversite seçiminde; mezuniyet sonrasında iş imkanları, aile isteği, ekonomik durum, sosyal statü, arkadaş grubu (Çelik ve Üzmez, 2014: 96), coğrafi konum, öğrenim ve barınma (yurt) ücretleri, hayat pahalılığı, sosyal ve kültürel yaşam kalitesi gibi faktörler etkili olmaktadır (Pekkaya ve Çolak, 2013: 812). Bireyin yaşadığı yerleşim yerinin köy, kasaba, ilçe veya şehir merkezi olması, onun eğitimle ilgili beklenti ve tutumlarını değiştirmektedir (Sarıkaya, 2010: 485). Yapılan araştırmalarda üniversitede öğrenim gören öğrencilerin fakülte/bölüm tercih etme sebepleri arasında ilk sırada bireysel etmelerin yer aldığı, bunu sırasıyla sosyal, ekonomik ve şans etmenlerinin takip ettiğini söylemek mümkündür (Kepir ve Owen Korkut, 2011). Başka bir çalışmada birçok öğrenci, üniversite yerleştirme puanının ancak okuduğu bölüme yettiği veya sırf üniversite okumak amacıyla yerleşebileceği herhangi bir bölümü seçtiğini belirtmişlerdir (Ateş ve Kılınç, 2013: 60). Akar (2012)'ın yapmış olduğu araştırmada; öğrencilerin bir üniversiteyi tercih etmelerini etkileyen en önemli unsurların akademik saygınlık, üniversitenin yeri (konumu) ve üniversitenin sahip olduğu bilgi kaynakları olduğunu belirtmiştir. Genel olarak üniversite öğrencilerinin bölüm tercihlerinde birçok faktörün etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Tagoe ve Abakah (2014) Gana üniversitesi uzaktan eğitim öğrencilerinin mobil öğrenmeye yönelik algılarını planlı davranış teorisi kapsamında araştırdıkları çalışmalarında tutum, öznel norm ve davranışsal kontrolün öğrencilerin mobil öğrenmeyi benimseme niyetlerini etkilediğini belirtmişlerdir.

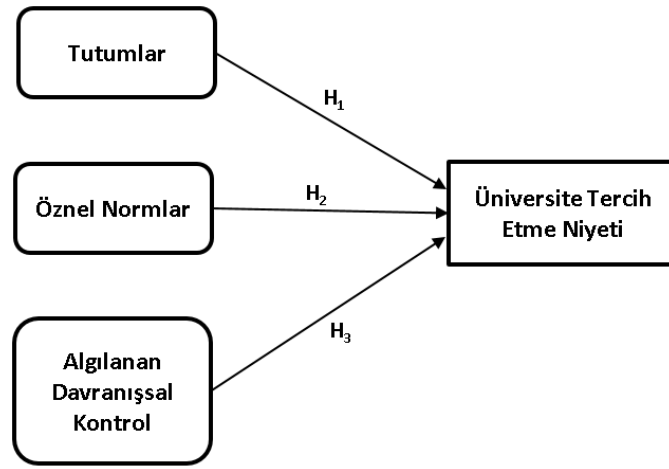
Cheon vd., (2012) çalışmalarında üniversite öğrencilerinin yüksek öğretimde mobil öğrenmeye yönelik algılarının mevcut durumunu araştırmışlardır. Sonuç olarak tutum, öznel norm ve davranışsal kontrolün öğrencilerin mobil öğrenmeyi benimseme niyetlerini olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir.

Literatürden elde edilen bilgiler doğrultusunda geliştirilen araştırmanın modeli, hipotezleri, bulguları ve sonuçları aşağıda verilmiştir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Şekil 2’de Ajzen (1991) tarafından ortaya atılan planlı davranış teorisi kapsamında oluşturulan araştırma modeli ve hipotezleri verilmiştir.

Şekil 2. Araştırma Modeli ve Hipotezleri

Ayrıca çalışmada araştırma modeli doğrultusunda aşağıdaki hipotezler test edilmiştir.

H₁: Öğrencilerin üniversitelere yönelik tutumlarının üniversite tercih etme niyetleri üzerinde doğrudan ve pozitif bir etkisi bulunmaktadır.

H₂: Öğrencilerin üniversitelere yönelik öznel normlarının üniversite tercih etme niyetleri üzerinde doğrudan ve pozitif bir etkisi bulunmaktadır.

H₃: Öğrencilerin üniversitelere yönelik algıladıkları davranışsal kontrollerinin üniversite tercih etme niyetleri üzerinde doğrudan ve pozitif bir etkisi bulunmaktadır.

Evren ve Örneklem

Türkiye’deki üniversitelerin hemen hemen hepsinde önlisans düzeyinde eğitim verilmektedir. Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) 2021 verilerine göre; Türkiye’de toplam 204 üniversitede 1019 meslek yüksekokulu bulunmaktadır. Bu meslek yüksekokullarının 906’sı devlet üniversiteleri bünyesinde bulunmaktadır. Meslek yüksekokullarında okuyan toplam öğrenci sayısı 3.114.623’tür (www.istatistik.yok.gov.tr). Orta Karadeniz Bölgesinin en eski ve en fazla öğrencisi bulunan Ondokuz Mayıs Üniversitesi’nde toplam 12 meslek yüksekokulu bulunmaktadır. Bu

meslek yüksekokullarında toplam 11.559 (8.552 birinci öğretim, 3.401 ikinci öğretim ve 1.747 uzaktan eğitim) öğrenci bulunmaktadır. Çalışmanın evrenini 3.119 öğrencisi bulunan Samsun Meslek Yüksekokulu ve 1.439 öğrencisi bulunan Havza Meslek Yüksekokulu oluşturmaktadır. Ancak çalışmaya uzaktan eğitim programlarında okuyan öğrenciler (1.087) dahil edilmemiştir. Evrenin büyüklüğü dikkate alındığında örneklem büyüklüğünün en az 278 ($\alpha= 0,05$) olması gerekmektedir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004; 49-50). Bu doğrultuda basit tesadüfi örneklem metodu ile belirlenen 500 öğrenciye 10 Nisan-15 Mayıs 2022 tarihleri arasında 45 sorudan oluşan anket formu araştırmacılar tarafından yüz yüze uygulanmıştır. Geri dönüşü sağlanan toplam anket form sayısı 438'dir. Geri dönüş sağlanan anket formlarının görsel kontrolleri sırasında yırtılma, rastgele doldurma gibi nedenlerden dolayı 28 anket formu değerlendirmeye alınmamış ve çalışmanın analizleri 410 anket verisi üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Çalışma kapsamında verilerin toplanması için anket yöntemi kullanılmıştır. Anketin oluşturulmasında daha önce güvenilirlik testleri yapılmış ölçek ve literatür çalışmaları doğrultusunda elde edilen bilgiler kullanılmıştır. Öğrencilerin üniversite tercihlerini etkileyen faktörleri belirlemek için Ajzen (1991) tarafından geliştirilen planlı davranış teorisi kapsamında geliştirilen tutum, öznel norm, algılanan davranışsal kontrol ölçeği ve davranışsal niyet ölçekleri kullanılmıştır. Farklı çalışmalar kapsamında (Hu vd., 2010; Teng vd., 2013; Ünlüönen ve Işın, 2018) da kullanılan ölçek maddeleri gerçekleştirilen araştırmada öğrencilerin üniversite tercihleri kapsamında dönüştürülmüştür. Bu doğrultuda anket formu iki bölüm olarak hazırlanmıştır. Birinci bölüm katılımcıların cinsiyet, mezun olunan lise türü, aile ikamet yeri, sınıf düzeyi ile hangi programda okuduklarını belirlemeye yönelik soruları içermektedir. İkinci bölümde planlı davranış teorisi ile ilgili 29 önermeden oluşan bir ölçek yer almaktadır.

Verilerin Analizi

Veriler analiz edilmeden önce kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliği ve güvenilirlikleri incelenmiştir. Bu doğrultuda yapılan geçerlilik analizleri kapsamında Yakınsak, Iraksak ve Diskriminant geçerlilik analizleri gerçekleştirilmiştir.

Yakınsak geçerlilik, ölçeğin yapıdaki diğer ifadeler ile ne derece ilişkili olduğunu test ederken iraksak geçerlilik ölçeğin diğer ölçeklere çok benzer olup olmadığını test etmektedir (Streiner vd., 2015: 312). Yakınsak geçerliliğinin sağlanabilmesi için yapı güvenilirliğinin (CR) açıklanan ortalama varyans (AVE) değerinden büyük olması gerekmektedir. Iraksak geçerliliğinin sağlanabilmesi AVE değerinin maksimum paylaşılan varyansın karesi (MSV) değerinden, MSV değerinin ise paylaşılan varyansın karesinin ortalaması (ASV) değerinden büyük olması gerekmektedir (Yaşlıoğlu, 2017: 82). Tablo 1'de yakınsak ve iraksak analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 1. Yakınsak ve Iraksak Geçerlilik Analiz Sonuçları

Faktör	CR	AVE	MSV	ASV
Tutum	0,960	0,774	0,033	0,022
Öznel Norm	0,969	0,756	0,643	0,372
Algılanan Davranışsal Kontrol	0,953	0,745	0,457	0,287
Üniversite Tercih Niyeti	0,944	0,770	0,643	0,343

Tablo 1 incelendiğinde faktörlerin CR değerlerinin AVE değerlerinden büyük olduğu, AVE değerlerinin MSV değerlerinden büyük olduğu, MSV değerlerinin de ASV değerlerinden büyük olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda çalışmada kullanılan faktörlerin yakınsak ve ıraksak geçerlilik kriterlerini sağladığı söylenebilir.

Diskriminant analiz sonuçlarını test etmek için ilgili faktöre ait AVE değerinin kare kökünün o faktörün diğer faktörlerle olan korelasyon değerinden ve aynı zamanda 0,5 değerinden büyük olması gerekmektedir (Fornel ve David, 1981).

Tablo 2. Diskriminant Analiz Sonuçları

Faktör	AVE	1	2	3	4
1. Tutum	0,774	0,880*			
2. Öznel Norm	0,756	0,130	0,869*		
3. Algılanan Davranışsal Kontrol	0,745	0,183	0,676	0,863*	
4. Üniversite Tercih Niyeti	0,770	0,125	0,802	0,608	0,878*

* Köşegendeki değerler (Bold ve İtalik) faktöre ait AVE değerinin karekökünü, diğer değerler ise faktörler arası korelasyonları göstermektedir.

Tablo 2'deki diskriminant analiz sonuçları incelendiğinde ölçme modelindeki tüm faktörlere ait AVE değerinin karekökünün modeldeki diğer faktörlerle olan korelasyon değerinden ve 0,5 değerinden büyük olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda çalışmada kullanılan faktörlerin diskriminant geçerlilik kriterlerini sağladığı söylenebilir.

Ankette bulunan 29 ifadeden oluşan ölçeğin güvenilirliğini test etmek için Cronbach Alpha değeri hesaplanmıştır. Gerçekleştirilen analiz sonucunda Cronbach Alpha değeri 0,955 olarak hesaplanmıştır. Cronbach Alpha değerinin 0,60 ve üzerinde olması ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir (Tavşancıl, 2002). Gerçekleştirilen analiz doğrultusunda öğrencilerin üniversite tercih etme niyetlerine yönelik kullanılan ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir ve kullanılabilir olduğu söylenebilir.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler SPSS 22.0 ve AMOS istatistik paket programları ile analiz edilmiştir. Parametrik testleri kullanmanın ön koşullarından biri olan verilerin normal dağılımını test etmek için her bir değişkene ait soruların ortalaması alınarak basıklık çarpıklık değerlerine bakılmıştır. Tabachnick ve Fidell (2013) çalışmalarında verinin basıklık ve çarpıklık değeri -1,5 ile +1,5 arasında yer alıyorsa normal dağıldığı söylenebileceğini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda her bir faktöre ait soruların ortalaması alınarak basıklık ve çarpıklık değerleri incelenmiştir. Tüm verilerin basıklık ve çarpıklık değeri -1,5 ile +1,5 arasında yer aldığı için çalışma kapsamında parametrik testler kullanılmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerini ve planlı davranış teorisi ile ilgili önermelere katılım düzeylerini belirlemek için betimleyici istatistikler kullanılmıştır. Demografik özelliklere göre öğrencilerin üniversite tercih etme niyetlerinin değişip değişmediğini belirlemek için parametrik testler olan T-testi ve ANOVA testleri yapılmıştır.

BULGULAR

Araştırmaya 410 meslek yüksekokulu öğrencisi katılmıştır. Tablo 3, 4, 5, 6 ve 7'de öğrencilerin demografik özelliklerine göre dağılımları verilmiştir.

Katılımcıların okul türlerine göre dağılımları incelendiğinde; %62'sinin Samsun MYO'da ve %38'inin Havza MYO'da öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır. Cinsiyetlerine göre dağılımları

incelendiğinde ise; %49'unun (201) kadın ve %51'inin de (210) erkek olduğu görülmektedir (Tablo 3). Samsun MYO'da erkek öğrenci katılımı, kadın öğrenci katılımından daha fazladır.

Tablo 3. Katılımcıların Cinsiyetlerine ve Okul Türlerine Göre Dağılımı

	Cinsiyet				Toplam	
	Kadın		Erkek		N	%
	N	%	N	%		
Havza MYO	83	20,2	73	17,8	156	38,0
Samsun MYO	118	28,8	136	32,2	254	62,0
Toplam	201	49,0	209	51,0	410	100,0

Araştırmaya katılan öğrencilerin yarısı birinci sınıfta yarısı da ikinci sınıfta okumaktadır (Tablo 4). Araştırmaya katılanların %22,7'si Havza MYO'da birinci sınıfta ve %15,4'ü de ikinci sınıfta öğrenim görmektedir. Samsun MYO'da öğrenim görenlerin % 27,3'ü birinci sınıfta, %34,6'sı da ikinci sınıfta öğrenim görmektedir.

Tablo 4. Katılımcıların Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı

	1.Sınıf		2.Sınıf	
	N	%	N	%
Havza MYO	93	22,7	63	15,4
Samsun MYO	112	27,3	142	34,6
Toplam	205	50,0	205	50,0

Araştırmaya katılan öğrencilerin ailelerinin ikamet ettiği yerleşim yeri türlerine göre dağılımları incelendiğinde (Tablo 5); il merkezinde ikamet edenlerin oranı %38,3 (157), ilçe merkezinde ikamet edenlerin oranı %26,8 (110) ve köylerde ikamet edenlerin oranı ise %19,5 (80)'dir. Samsun MYO'da okuyan öğrencilerin ailelerinin yaklaşık %40'ı şehir merkezinde ikamet ederken, Havza MYO'da öğrenim gören öğrencilerin ailelerinin yaklaşık %40'ı köylerde ikamet etmektedir.

Tablo 5. Öğrencilerin Ailelerinin İkamet Ettikleri Yerleşim Yeri Türüne Göre Dağılımları

	İl Merkezi		İlçe Merkezi		Köy/Mahalle	
	N	%	N	%	N	%
Havza MYO	55	13,4	38	9,3	63	15,4
Samsun MYO	102	24,9	72	17,6	80	19,5
Toplam	157	38,3	110	26,8	143	34,9

Araştırmanın örneklemini oluşturan Samsun MYO'da toplam 11 program ve Havza MYO'da 6 program yer almaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin okudukları program türlerine göre dağılımları incelendiğinde; en fazla katılım %12,6 (32) ile Samsun MYO'da yer alan Grafik Tasarımı Programından ve en az katılım %9(14) ile Havza MYO'da bulunan Turizm ve Otel İşletmeciliği programından olmuştur (Tablo 6). Program bazında öğrencilerin cinsiyet dağılımları incelendiğinde; en dengeli dağılım (%50 kadın, %50 erkek) Samsun MYO'da yer alan Muhasebe ve Vergi Uygulamaları programında, en dengesiz dağılım ise (%13 kadın, %87 erkek) yine Samsun MYO'da bulunan Tarım Makineleri programında olmuştur.

Tablo 6. Öğrencilerin Programlara Göre Dağılımları

Okul	Program Türü	Cinsiyet	n	%	N	%
Havza MYO	Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı	Kadın	15	9,6	27	17,3
		Erkek	12	7,7		
	Emlak ve Emlak yönetimi	Kadın	22	14,1	30	19,2
		Erkek	8	5,1		
	Fizyoterapi	Kadın	18	11,5	30	19,2
		Erkek	12	7,7		
	İş sağlığı ve Güvenliği	Kadın	13	8,3	28	17,9
		Erkek	15	9,6		
	İşletme Yönetimi	Kadın	11	7,1	27	17,3
		Erkek	16	10,3		
Turizm ve Otel İşletmeciliği	Kadın	4	2,6	14	9,0	
	Erkek	10	6,4			
Samsun MYO	Bilgisayar Programcılığı	Kadın	9	3,5	24	9,4
		Erkek	15	5,9		
	Mimari Dekoratif Sanatlar	Kadın	15	5,9	24	9,4
		Erkek	9	3,5		
	Tarım Makineleri	Kadın	3	1,2	23	9,1
		Erkek	20	7,9		
	Seracılık	Kadın	9	3,5	23	9,1
		Erkek	14	5,5		
	Muhasebe ve Vergi Uygulamaları	Kadın	11	4,3	22	8,7
		Erkek	11	4,3		
	Çocuk Gelişimi	Kadın	13	5,1	21	8,3
		Erkek	8	3,1		
	Peyzaj ve Süs Bitkileri	Kadın	11	4,3	25	9,8
		Erkek	14	5,5		
	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	Kadın	16	6,3	25	9,8
		Erkek	9	3,5		
	Basım ve Yayın Teknolojileri	Kadın	14	5,5	22	8,7
		Erkek	8	3,1		
	Grafik Tasarımı	Kadın	14	5,5	32	12,6
		Erkek	18	7,1		
Turizm ve Otel İşletmeciliği	Kadın	7	43,7	16	4,4	
	Erkek	9	56,3			

Tablo 7’de yer alan öğrencilerin mezun oldukları lise türleri incelendiğinde; araştırmaya katılanların %46,1’inin(189) Mesleki ve Teknik Anadolu lisesinden, %27,8’inin(114) Anadolu Lisesinden, %24,4’ünün(100) Anadolu İmam Hatip Lisesinden, %1’inin(4) Açık Liseden ve sadece %0,7’sinin(3) de Fen Lisesinden mezun olduğu görülmüştür. Başka bir deyişle araştırmaya katılanların öğrencilerin büyük çoğunluğu Mesleki ve Teknik Anadolu lisesinden mezun olmuştur. Mesleki ve Teknik Anadolu lisesinden mezun olanların yaklaşık %43’ü Havza MYO’da, Anadolu Lisesinden mezun olanların ise yaklaşık %78’i de Samsun MYO’da okumaktadır. Havza MYO’dan araştırmaya katılan öğrenciler içerisinde Fen Lisesi mezunu bulunmamaktadır.

Tablo 7. Öğrencilerin Mezun Oldukları Lise Türlerine Göre Dağılımları

	Mesleki ve Teknik Anadolu L.		Anadolu Lisesi		Anadolu İmam Hatip L.		Fen Lisesi		Açıköğretim L.	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Havza MYO	82	20,0	24	5,9	47	11,5	0	0	3	0,7
Samsun MYO	107	26,1	90	22,0	53	12,9	3	0,7	1	0,2
Toplam	189	46,1	114	27,8	100	24,4	3	0,7	4	1,0

Üniversite öğrencilerinin öznel norm ifadelerine verdikleri cevapların ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Tutum İfadeleri Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Tutum İfadeleri	Ort.	s.s.
19 Mayıs Üniversitesi öğrencisi olmak ayrıcalıktır.	2,79	1,45
Üniversite öğrencisi olmak ayrıcalıktır.	3,04	1,45
Okuduğum üniversiteyi başkalarına tavsiye ediyorum.	3,00	1,29
Okuduğum bölümü başkalarına tavsiye ediyorum.	2,81	1,50
Herkes üniversite okumak zorunda değil.	2,84	1,52
Üniversite okumak yaşam standartlarını yükseltir.	3,01	1,49
Bu MYO’da okumaktan mutluyum.	2,94	1,50
Tutum İfadeleri Genel	2,92	1,46

Öğrencilerin tutum ifadelerine verdikleri cevapların ortalama ve standart sapma değerleri incelendiğinde “Üniversite öğrencisi olmak ayrıcalıktır”, “Üniversite okumak yaşam standartlarını yükseltir”, “Okuduğum üniversiteyi başkalarına tavsiye ediyorum” ifadeleri en yüksek ortalamaya sahipken “19 Mayıs Üniversitesi öğrencisi olmak ayrıcalıktır”, “Okuduğum bölümü başkalarına tavsiye ediyorum”, “Herkes üniversite okumak zorunda değil” ifadelerinin düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Genel olarak verilen cevap ortalamalarından öğrencilerin üniversiteli olma konusunda pozitif güçlü bir tutumlarının olmasına rağmen bölüm ve MYO tercihleri konusunda tutum ortalamaları azalmaktadır.

Üniversite öğrencilerinin öznel norm ifadelerine verdikleri cevapların ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Öznel Norm İfadeleri Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Öznel Norm İfadeleri	Ort.	s.s.
Üniversite tercihi yaparken bir yakınımın bu üniversitede okumuş ya da okuyor olması tercihimde etkili oldu.	2,12	1,41
Üniversitenin ailemin yaşadığı yerde veya yaşadığı yere yakın olması tercihimde etkili oldu.	2,30	1,41
Yakın arkadaşlarımla aynı üniversitede olma fikri tercihimde etkili oldu	2,29	1,42
Ailem üniversite okumamı istiyor.	2,32	1,34
Arkadaş çevrem üniversite okuyor.	2,39	1,32
Okuduğum bölümü tercih etmemde ailem etkili oldu.	2,50	1,22
Benim için önemli olan birçok insan üniversite okumamı önemsiyor.	2,39	1,29
Düşüncelerine önem verdiğim insanların çoğu okuduğum programı onaylıyor.	2,48	1,42
Üniversitede okuduğum için sosyal baskı hissediyorum.	2,52	1,32
Yakın çevrem üniversite okuduğu için üniversite okuyorum.	2,54	1,35
Öznel Norm İfadeleri Genel	2,39	1,35

Tablo 9’da verilen öznel norm ifadeleri incelendiğinde genel olarak öğrencilerin verdikleri cevapların ortalamasının 2,39, standart sapmasının 1,35 olduğu görülmektedir. En yüksek ortalamaya sahip ifadeler incelendiğinde bu ifadelerin sırasıyla “Yakın çevrem üniversite okuduğu için üniversite okuyorum”, “Üniversitede okuduğum için sosyal baskı hissediyorum” ve “Okuduğum bölümü tercih etmemde ailem etkili oldu” ifadeleri olduğu görülmektedir. En düşük ortalamaya sahip ifadeler incelendiğinde ise, “Üniversite tercihi yaparken bir yakınımın

bu üniversitede okumuş ya da okuyor olması tercihimde etkiledi”, “Yakın arkadaşlarımla aynı üniversitede olma fikri tercihimde etkili oldu” ve “Üniversitenin ailemin yaşadığı yerde veya yaşadığı yere yakın olması tercihimde etkili oldu” ifadeleri olduğu görülmektedir. Genel olarak sonuçlar değerlendirildiğinde üniversite tercihlerinden ailenin ve sosyal çevrenin etkili olduğu görülürken ailenin ve arkadaşlarının üniversitede ve yakınlarında olmasının üniversite tercihlerinde çok fazla etkili olmadığı görülmektedir.

Üniversite öğrencilerinin algılanan davranışsal kontrol ifadelerine verdikleri cevapların ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. Algılanan Davranışsal Kontrol İfadeleri Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Algılanan Davranışsal Kontrol İfadeleri	Ort.	s.s.
Ekonomik nedenlerden dolayı üniversiteyi bitiremeyeceğimi düşünüyorum.	3,05	1,41
Derslerin zor olmasından dolayı üniversiteyi bitiremeyeceğimi düşünüyorum.	2,94	1,44
Eğer istersem fakülteye geçiş yapabilirim.	2,81	1,47
Üniversite okumak için yeterli zamanım var.	2,95	1,40
Üniversite okumak için maddi durumum yeterli.	3,06	1,49
Bu programı okumak kendi tercihim.	3,03	1,45
Ekonomik imkânlarım olursa fakülteye (4 yıl) geçiş yapmak istiyorum.	2,99	1,43
Algılanan Davranışsal Kontrol İfadeleri Genel	2,98	1,44

Öğrencilerin algılanan davranışsal kontrol ifadelerine verdikleri cevapların ortalamaları incelendiğinde “Üniversite okumak için maddi durumum yeterli”, “Ekonomik nedenlerden dolayı üniversiteyi bitiremeyeceğimi düşünüyorum” ve “Bu programı okumak kendi tercihim” ifadeleri en yüksek ortalamaya sahipken “Eğer istersem fakülteye geçiş yapabilirim”, “Derslerin zor olmasından dolayı üniversiteyi bitiremeyeceğimi düşünüyorum” ve “Üniversite okumak için yeterli zamanım var” ifadeleri en düşük ortalamaya sahiptir.

Üniversite öğrencilerinin üniversite tercih niyeti ifadelerine verdikleri cevapların ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. Üniversite Tercih Niyeti İfadeleri Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Üniversite Tercih Niyeti İfadeleri	Ort.	s.s.
Tekrar üniversite sınavına girmeyi planlıyorum.	2,62	1,36
Okuduğum programı bırakmayı düşünüyorum.	2,69	1,41
Zamanında (2 yıl) mezun olabileceğime inanıyorum.	2,69	1,45
Mezun olduktan sonra iş bulacağıma inanıyorum.	2,64	1,31
Tekrar üniversite tercihi yapacak olsam okuduğum üniversiteyi tercih etmem.	2,59	1,45
Üniversite Tercih Niyeti İfadeleri Genel	2,64	1,40

Öğrencilerin üniversite tercih niyetleri ile ilgili ifadelerine verdikleri cevapların ortalamaları incelendiğinde öğrencilerin faktör içerisindeki beş ifadeye de birbirlerine yakın cevaplar verdiği görülmektedir.

Araştırma kapsamında, Anderson ve Gerbing (1988) tarafından önerilen iki aşamalı yapısal eşitlik modeli uygulaması benimsenmiş olup, öncelikli olarak ölçme modeli, sonrasında ise yapısal model test edilmiştir.

Araştırmadaki ölçme modelini test edebilmek için kullanılan yöntemlerden bir tanesi doğrulayıcı faktör analizidir. Doğrulayıcı faktör analizi, daha önce kullanılmış bir ölçeğin farklı bir çalışmada kullanılan faktör yapısına uygun olup olmadığını test etmek için kullanılmaktadır (Suhr, 2006: 2). Araştırma kapsamında doğrulayıcı faktör analizi uygulanırken en çok olabilirlik yöntemi kullanılmıştır. Ölçeklerde ifadelerin faktör yükleri ne kadar yüksek ise ilgili boyutu daha yüksek düzeyde ölçtükleri söylenebilir (Ünlüönen ve Işın, 2018: 675). Bu nedenle doğrulayıcı faktör analizini gerçekleştirirken Hair ve diğerleri (2005) tarafından önerilen en az 0,70'lik faktör yükü kriteri dikkate alınmıştır. Tablo 12'de SPSS AMOS paket programı kullanılarak gerçekleştirilen birinci düzey doğrulayıcı faktör analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 12. Ölçme Modeline İlişkin Regresyon Katsayıları

Ölçüm Modeli	Std. Ed. Reg Kat.	Reg. Katsayısı	S.E.	T değeri	P	
Öznel Norm	ÖN1	0,85	0,885	0,034	25,914	<0,001
	ÖN2	0,853	0,866	0,033	26,109	<0,001
	ÖN3	0,911	1			
	ÖN4	0,828	0,823	0,034	24,444	<0,001
	ÖN5	0,799	0,754	0,033	22,672	<0,001
	ÖN6	0,849	0,866	0,034	25,84	<0,001
	ÖN7	0,882	0,915	0,032	28,4	<0,001
	ÖN8	0,880	0,967	0,034	28,188	<0,001
	ÖN9	0,909	0,989	0,032	30,866	<0,001
	ÖN10	0,925	1,009	0,031	32,527	<0,001
Algılanan Davranışsal Kontrol	ADK1	0,800	0,852	0,04	21,334	<0,001
	ADK2	0,902	0,983	0,036	27,414	<0,001
	ADK3	0,877	0,977	0,038	25,717	<0,001
	ADK4	0,808	0,857	0,039	21,843	<0,001
	ADK5	0,888	1			
	ADK6	0,890	0,978	0,032	30,878	<0,001
	ADK7	0,870	0,941	0,037	25,302	<0,001
Tutum	TUT1	0,913	1			
	TUT2	0,906	0,988	0,033	30,37	<0,001
	TUT3	0,887	0,987	0,034	28,651	<0,001
	TUT4	0,888	0,977	0,034	28,685	<0,001
	TUT5	0,805	0,762	0,033	22,907	<0,001
	TUT6	0,875	0,930	0,034	27,649	<0,001
	TUT7	0,880	0,936	0,033	28,074	<0,001
Davranışa Yönelik Niyet	DYN1	0,865	0,882	0,033	26,653	<0,001
	DYN2	0,886	0,941	0,033	28,337	<0,001
	DYN3	0,916	1			
	DYN4	0,830	0,817	0,034	24,289	<0,001
	DYN5	0,889	0,968	0,034	28,548	<0,001

Uyum, bir modelin varyans kovaryans matrisini yeniden oluşturabilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Bagozzi vd., 1991). Yapısal Eşitlik Modellemesi ile ilgili sonuçların test edilebilmesi için literatürde çeşitli uyum indeksleri bulunmaktadır. Tablo 13'te araştırma kapsamında yapısal eşitlik modeli sonuçlarını test etmek için kullanılan uyum indeksleri, limit değerleri ve çalışma kapsamında hesaplanan uyum değeri sonuçları verilmiştir.

Tablo 13. Ölçme Modeli Uyum İyiliği Değerleri

Uyum indeksi	Kabul Edilebilir Uyum	Hesaplanan Değer	Sonuç
Ki-Kare/sd	$2 \text{ sd} \leq \chi^2 \leq 3 \text{ sd}$	1,827	İyi Uyum
RMSEA	$0,05 \leq \text{RMSEA} \leq 0,08$	0,045	İyi Uyum
NFI	$0,90 \leq \text{NFI} \leq 0,95$	0,950	Kabul Edilebilir Uyum
CFI	$0,90 \leq \text{CFI} \leq 0,95$	0,976	İyi Uyum
SRMR	$0,05 \leq \text{SRMR} \leq 0,10$	0,066	Kabul Edilebilir Uyum
GFI	$0,90 \leq \text{GFI} \leq 0,95$	0,900	Kabul Edilebilir Uyum
AGFI	$0,85 \leq \text{AGFI} \leq 0,90$	0,883	Kabul Edilebilir Uyum

Tablo 13'de verilen uyum iyiliği değerleri incelendiğinde uyum indekslerinin en az "Kabul Edilebilir Uyum" seviyesinde olduğu, "Ki-Kare/sd", "RMSEA" ve "CFI" uyum indekslerinin "iyi uyum" gösterdiği görülmektedir. Bu doğrultuda çalışma kapsamında toplanan verilerin araştırma modelini ve faktörleri desteklediği söylenebilir.

Çalışma kapsamında ölçme modelinin test edilmesinden sonra yapısal modelin testi aşamasına geçilmiştir. Yapısal eşitlik modeli (YEM) oluşturulan yapı içerisindeki nedensel ilişkileri test etmek/doğrulamak için kullanılan bir istatistiksel yaklaşımdır (Lee vd., 2007: 35). Çalışma kapsamında maksimum olabilirlik (maximum likelihood) yöntemi ile gerçekleştirilen yol analizinin uyum indeks değerleri ve hipotezlerin test sonuçları Tablo 14'te verilmiştir.

Tablo 14. Araştırma Hipotez Test Sonuçları

Hipotezler	Std.Ed. Reg.Kat.	P	t değeri	Sonuç
H ₁ = Öğrencilerin üniversitelere yönelik tutumlarının üniversite tercih etme niyetleri üzerinde doğrudan ve pozitif bir etkisi bulunmaktadır.	0,01	0,774	0,287	Red
H ₂ = Öğrencilerin üniversitelere yönelik öznel normlarının üniversite tercih etme niyetleri üzerinde doğrudan ve pozitif bir etkisi bulunmaktadır.	0,72	,000*	14,556	Kabul
H ₃ = Öğrencilerin üniversitelere yönelik algıladıkları davranışsal kontrollerinin üniversite tercih etme niyetleri üzerinde doğrudan ve pozitif bir etkisi bulunmaktadır.	0,12	0,01	2,569	Red

*p<0,001

Yapısal modelde araştırma modelinde belirtilen üç hipotez test edilmiştir. Oluşturulan yapısal modelde elde edilen test sonuçlarına göre modelin uyumlu olduğu ve model uyum indeks değerlerinin (Ki-Kare = 674,264, df= 369, Ki-Kare/sd= 1,827, RMSEA= 0,045, NFI= 0,950, CFI= 0,976, SRMR= 0,066, GFI= 0,900, AGFI= 0,883) istenilen sınırlarda olduğu görülmüştür. Yapısal eşitlik modeli kapsamında öğrencilerin üniversitelere yönelik öznel normlarının üniversite tercih etme

niyetleri arasındaki yol katsayısı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\beta=0,72$, $p<0,001$). Bu doğrultuda H_2 hipotezi kabul edilmiştir. Öğrencilerin üniversitelere yönelik tutumlarının ($\beta=0,01$, $p=0,287$) ve algıladıkları davranışsal kontrollerinin ($\beta=0,12$, $p=2,569$) üniversite tercih etme niyetleri arasındaki yol katsayıları istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Bu nedenle H_1 ve H_3 hipotezleri reddedilmiştir.

Araştırma kapsamında iki bağımsız grup ortalamaları arasındaki farklılığı test etmek için bağımsız örneklem t testi, ikiden fazla grup arasında farklılıkların olup olmadığını test etmek için One-way ANOVA testi kullanılmıştır. Tablo 15’de katılımcıların demografik verileri ile öğrencilerin üniversite tercih niyetleri arasında farklılık olup olmadığını değerlendirmek için uygulanan testlerin sonuçları verilmiştir.

Tablo 15. Demografik Değişkenlerin Planlı Davranış Teorisine Etkisi

Demografik Faktör	n	Ortalama	Std.Sapma	p değeri	Yorum
Cinsiyet – Niyet					
Kadın	201	3,02	0,735	0,597	Fark Anlamsız
Erkek	209	2,99	0,735		
Okuduğu Okul Türü- Niyet					
Samsun MYO	254	3,01	0,735	0,978	Fark Anlamsız
Havza MYO	156	3	0,736		
Okuduğu Sınıf – Niyet					
Birinci Sınıf	205	3,04	0,738	0,34	Fark Anlamsız
İkinci Sınıf	205	2,97	0,731		
Mezun Olunan Lise Türü – Niyet					
Meslek Lisesi	189	3,06	0,751	0,089	Fark Anlamsız
Anadolu Lisesi	114	3,07	0,679		
İmam Hatip Lisesi	100	2,83	0,753		
Fen Lisesi	3	2,8	0,346		
Açıköğretim Lisesi	4	3,1	0,739		
Program – Niyet					
Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı	27	2,92	0,725	0,05*	Fark Anlamlı
Emlak ve Emlak yönetimi	30	2,91	0,804		
Fizyoterapi	30	3,3	0,64		
İş sağlığı ve Güvenliği	28	3,17	0,539		
İşletme Yönetimi	27	2,659	0,881		
Turizm ve Otel İşletmeciliği	27	3,04	0,7		
Bilgisayar Programcılığı	24	3	0,802		
Mimari Dekoratif Sanatlar	24	3,13	0,376		
Tarım Makineleri	23	2,76	0,678		
Seracılık	23	3,06	0,829		
Muhasebe ve Vergi Uygulamaları	22	2,92	0,688		
Çocuk Gelişimi	21	3,42	0,63		
Peyzaj ve Süs Bitkileri	25	2,92	0,799		
Halkla İlişkiler ve Tanıtım	25	3,21	0,776		
Basım ve Yayın Teknolojileri	22	3,1	0,504		
Grafik Tasarımı	32	2,69	0,834		
Ailenin Yaşadığı Yer- Niyet					
İl Merkezi	157	3,01	0,735	0,735	Fark Anlamsız
İlçe Merkezi	110	3,05	0,718		
Köy	143	2,98	0,751		

* $p<0,05$

Öğrencilerin demografik verilerine göre üniversite tercih niyetlerinde farklılık olup olmadığını test etmek için uygulanan bağımsız örneklem t testi ve One-way ANOVA testi sonuçları

incelendiğinde öğrencilerin cinsiyetlerinin, hangi liseden mezun olduklarının, kaçınıcı sınıfta okuduklarının ve ailelerinin yaşadıkları yerin üniversite tercih niyetlerini etkilemediği belirlenmiştir. Öğrencilerin üniversite tercih niyetlerinin ise okudukları bölüme göre farklılaştığı görülmektedir. Hangi bölümün/lerin diğer bölümden ayrıldığı belirlemek için One-way ANOVA testinin içinde bulunan Post Hoc Testi gerçekleştirilmiştir. Gruplar arası varyanslar($p=0,099$) eşit olduğu için Post Hoc Testi içerisindeki Tukey testi uygulanmıştır. Test sonuçlarına göre Çocuk Gelişimi Programında okuyan öğrenci ortalamalarının İşletme ve Grafik Tasarımı Programı okuyan öğrenci ortalamalarından ayrıldığı görülmüştür.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma; meslek yüksekokulu öğrencilerinin planlı davranış teorisi kapsamında üniversite tercih etme niyetleri üzerinde etkili olan faktörleri incelemeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda, öğrencilerin üniversite ve okudukları programa yönelik tutumlarını, niyetlerini, öznel normlarını ve algılanan davranışsal kontrollerini belirlemek için toplanan veriler üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen analizlerin sonuçları aşağıda verilmiştir.

Araştırmaya 410 öğrenci katılmış ve öğrencilerin %49'u kadın, %51'i erkek öğrencidir. Araştırmaya katılan öğrencilerin okudukları sınıf bakımından sayıları eşit (birinci sınıf= 205, ikinci sınıf=205) olmakla beraber öğrencilerin %62'si Samsun MYO'da, %38'i Havza MYO'da öğrenim görmektedir. Çalışmaya katılan öğrencilerin mezun oldukları lise bakımından incelendiğinde ise ağırlıklı olarak meslek lisesi (%46) mezunu öğrencilerin MYO'ları tercih ettiği görülmektedir. Ayrıca araştırmaya katılan öğrencilerin MYO'larda öğrenim gördükleri bölümler incelendiğinde en fazla öğrencinin Grafik Tasarım programında (%7,8), daha sonra sırasıyla Fizyoterapi (%7,3) ve Emlak ve Emlak Yönetimi (%7,3) programlarında olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin demografik özelliklerinin üniversite tercih niyetlerine etkileri incelendiğinde sadece öğrencilerin okudukları program bazında cevap ortalamalarının değiştiği diğer demografik özelliklerin üniversite tercih niyetlerini etkilemediği belirlenmiştir. Hangi programda öğrenim gören öğrencilerin cevap ortalamalarının diğer programlara göre farklılık gösterdiği analiz edildiğinde ise Çocuk Gelişimi Programında okuyan öğrenci ortalamalarının İşletme ve Grafik Tasarımı Programı okuyan öğrenci ortalamalarından ayrıldığı görülmüştür.

Planlı davranış teorisine göre davranış yönelik niyet; tutum, öznel norm ve algılanan davranışsal kontrol faktörlerinden etkilenmektedir. Üniversite öğrencilerinden alınan veriler doğrultusunda gerçekleştirilen yol analiz sonuçları incelendiğinde öğrencilerin üniversitelere yönelik öznel normlarının üniversite tercih etme niyetleri üzerinde doğrudan bir etkisi olmasına rağmen üniversitelere yönelik tutumlarının($p=0,774$) ve algıladıkları davranışsal kontrollerinin($p=0,01$) üniversite tercih etme niyetleri üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkilerinin bulunmadığı görülmüştür. Çalışma bu sonucu itibarıyla literatürdeki bazı çalışmalardan (Cheon vd., 2012; De Leeuw vd., 2015; Tagoe ve Abakah, 2014) ayrılarak literatüre katkı sağlamaktadır. Cheon vd., (2012), çalışmalarında tutum, öznel norm ve davranışsal kontrol faktörlerinin hepsinin öğrencilerin mobil öğrenmeyi benimseme niyetlerini olumlu yönde etkilediğini belirtmişlerdir. De Leeuw vd., (2015), lise öğrencilerinin çevre yanlısı davranış niyetlerini değerlendirdikleri çalışmalarının sonuçlarının planlı davranış teorisi modeli ile mükemmel bir uyum gösterdiğini belirtmişlerdir. Benzer şekilde Tagoe ve Abakah (2014) tutum, öznel norm ve davranışsal kontrolün öğrencilerin m-öğrenmeyi benimseme niyetlerini etkilediğini belirtmişlerdir.

Çalışma kapsamında öğrencilerin üniversitelere yönelik öznel normlarının üniversite tercih etme niyetleri üzerinde doğrudan bir etkisi olduğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda çalışma kapsamında kullanılan öznel norm faktörü altındaki ifadelerin ayrıntılı olarak incelenmesi öğrencilerin

üniversite tercih niyetlerini nelerin etkilediğini belirlemek için önemli ipuçları verebilir. Bu bağlamda öğrencilerin ifadelerine verdikleri cevap ortalamaları incelendiğinde ailelerinin, yakın çevrelerindeki kişilerin ve düşüncelerine önem verdikleri insanların üniversite tercih niyetlerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda öğrencilerin üniversite tercihlerini yapmadan önce öğrencilerin fikirlerini etkileyen bu gruplar ile görüşmelerin yapılması üniversite tercih niyetleri üzerinde pozitif bir etki yapacaktır.

Evrenin sadece Samsun Meslek Yüksekokulu ve Havza Meslek Yüksekokulu olması, meslek yüksekokulu öğrencileri temsil yeteneğini düşürmektedir. Çalışma kapsamındaki ekonomik sebepler ve zaman kısıtı nedeni ile Ondokuz Mayıs Üniversitesindeki diğer MYO'larda anket uygulaması yapılamamıştır. Bu alanda çalışma yapacak araştırmacılar evreni genişletilerek çalışmanın temsil yeteneğini artırabilirler. Bununla beraber sonraki yapılacak çalışmalarda üniversite öğrencilerinin tamamı evren olarak ele alınıp, planlı davranış teorisi bağlamında üniversite ve program tercihleri araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behaviour. *Organisational Behaviour and Human Decision Processes*, 50 (2): 179-211.
- Ajzen, I. (2002). Perceived Behavioral Control, Self-Efficacy, Locus of Control and the Theory of Planned Behavior. *Journal of Applied Social Psychology*, 32(4): 665-683.
- Ajzen, I. (2015). Consumer Attitudes and Behavior: The Theory of Planned Behavior Applied to Food Consumption Decisions. *Rivista di Economia Agraria*, 70(2): 121-138.
- Akar, C. (2012). Üniversite Seçimini Etkileyen Faktörler: İktisadi ve İdari Bilimler Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1):97-120.
- Akıncı, S. ve Kıymalıoğlu, A. (2018). Planlı Davranış Teorisi, Editörler: Yağcı, M.İ. ve Çabuk, S. Pazarlama Teorileri içinde (385-418). İstanbul: MediaCat Kitapları.
- Akman, Y. (1992). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Meslek, Evlilik ve Geleceğe Yönelik Beklentileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1): 125-149.
- Al-Swidi, A., Huque, S. M. R., Hafeez, M. H. and Shariff, M. N. M. (2014). The Role of Subjective Norms in Theory of Planned Behavior in the Context of Organic Food Consumption. *British Food Journal*, 116(10): 1561-1580.
- Anderson, J. C. and Gerbing, D. W. (1988). Structural Equation Modeling in Practice: A Review and Recommended Two-Step Approach. *Psychological Bulletin*, 103(3): 411-423.
- Ateş, M. ve Kılınc, Y. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Coğrafya Bölümlerini Tercih Etmelerinde Lise Coğrafya Öğretmenlerinin Etkisi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 28: 47-63.
- Bagozzi, R. P., Yi, Y. and Phillips, L. (1991). Assessing Construct Validity in Organizational Research. *Administrative Science Quarterly*, 36: 421-436.
- Chang, M. K. (1998). Predicting Unethical Behavior: A Comparison of The Theory of Reasoned Action and The Theory of Planned Behavior. *Journal of Business Ethics*, 17(16): 1825-1834.
- Cheng, S. Lam, T. and C.H.C. (2006). Negative Word of Mouth Communication Intention: An Application of the Theory of Planned Behavior. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 30: 95-116.

- Cheon, J., Lee, S., Crooks, S. M. and Song, J. (2012). An Investigation of Mobile Learning Readiness in Higher Education Based on The Theory of Planned Behavior. *Computers & Education*, 59(3): 1054-1064.
- Çelik, N. ve Üzmez, U. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi: Çağrı Merkezi Hizmetleri Örneği. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi*, 2(1): 94-105.
- De Leeuw, A., Valois, P., Ajzen, I. and Schmidt, P. (2015). Using the theory of planned behavior to identify key beliefs underlying pro-environmental behavior in high-school students: Implications for educational interventions. *Journal of Environmental Psychology*, 42: 128-138.
- Dinç, E. (2008). Meslek Seçiminde Etkili Faktörlerin İncelenmesi. Meslek Yüksekokulu-Muhasebe Programı Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16: 90-106.
- Fornell, C. and David F. L. (1981), Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error. *Journal of Marketing Research*, 18 (1): 39-50.
- Gavcar, E., Bulut, Z. A. ve Karabulut, A.N. (2005). Öğrencilerin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesini Tercih Nedenleri ve Beklentileri (Muğla Üniversitesi Örneği). *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7): 21-39.
- Hu, H.H, Parsa, H.G. and Self, J. (2010). The Dynamics of Green Restaurant Patronage. *Cornell Hospitality Quarterly*, 51(3): 344-362.
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Cemalcılar, Z. (2014). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar*, İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kavak, B. (2013). *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları: Tasarım ve Analiz*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kepir, D. ve Owen Korkut, F. (2011). Üniversite Adaylarında Meslek Seçimine İlişkin Akılcı Olmayan İnançlarının Mesleki Olgunluk ve Umut Düzeyleri Açısından İncelenmesi. *XI. Ulusal Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi*, 3-5 Ekim 2011, İzmir, Türkiye.
- Korkmaz, S. ve Sertoğlu, A.E. (2013). Genç Tüketicilerin Sürdürülebilir Gıda Tüketimi Davranışının Güven ve Değerlere Dayanan Planlı Davranış Teorisi Kapsamında Tartışılması. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(1): 127-152.
- Lee, G. K., Chan, F. and Berven, N. L. (2007). Factors Affecting Depression Among People with Chronic Musculoskeletal Pain: A Structural Equation Model. *Rehabilitation Psychology*, 52(1): 33-43.
- Maddux, J. E., Brawley, L. and Boykin, A. (1995). Self-Efficacy and Healthy Behavior. In *Self-Efficacy, Adaptation, and Adjustment* (pp. 173-202). Springer, Boston, MA.
- Özer, G. ve Yılmaz, E. (2010). Planlı Davranış Teorisi ile Muhasebecilerin Bilgi Teknolojisi Kullanımına Yönelik Bir Uygulama. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 2: 33-55
- Özgüler, D., Koca, T. ve Özgüler, A.T., (2013). Meslek Yüksekokulunda Eğitim Öğretim Süresinin İrdelenmesi. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, Aralık 2013 UMYOS Özel Sayı, 40-43.
- Pekkaya, M. ve Çolak, N. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Faktörlerin Önem Derecelerinin AHP ile Belirlenmesi. *International Journal of Social Science*, 6(2): 797-818.
- Sarıkaya, T. ve Khorshid, L. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi: Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2): 393-423.

- Sarpkaya, R. (2010). Üniversiteye Girişte Bireysel Eğitim Sistemini Etkileyen Etmenler: Adanan Menderes Üniversitesi Örneği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 20(1): 449-488.
- Sheeran, P. (2011). Intention-Behavior Relations: A Conceptual and Empirical Review. *European Review of Social Psychology*, 12(1): 1-36.
- Shimp, T. A. and Kavas, A. (1984). The Theory of Reasoned Action Applied to Coupon Usage. *Journal of Consumer Research*, 11(3): 795-809.
- Streiner, D. L., Norman, G. R. and Cairney, J. (2015). *Health Measurement Scales: A Practical Guide to Their Development and Use*. Oxford University Press, USA.
- Suhr, D. D. (2006). *Exploratory or Confirmatory Factor Analysis?* In: Cary: SAS Institute.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. and Ullman, J. B. (2007). *Using Multivariate Statistics*. (Vol. 5, pp. 481-498), Boston, MA: Pearson.
- Tagoe, M. A. and Abakah, E. (2014). Determining Distance Education Students' Readiness for Mobile Learning at University of Ghana Using the Theory of Planned Behavior. *International Journal of Education and Development using Information and Communication Technology*, 10(1): 91-106.
- Tarkiainen, A. and Sundqvist, S. (2005). Subjective Norms, Attitudes and Intentions of Finnish Consumers in Buying Organic Food. *British Food Journal*, 107(10/11): 808-822.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tekbalkan, M. (2019). Turizm İşletme Yöneticilerinin Meslek Yüksekokullarında Uygulanan 3+1 Eğitim Modelinden Beklentilerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. UMYOS'19 Sinop Uluslararası Meslek Yüksekokulları Sempozyumu Bildiri Kitabı, Cilt:2, 578-585.
- Teng, Y. M., Wu, K.S. and Liu, H.H. (2013). Patronage Intention of a Green Hotel Integrating Altruism and the Theory of Planned Behavior to Predict. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 2: 1-17.
- Turan, A.H. (2011). İnternet Alışverişi Tüketici Davranışını Belirleyen Etmenler: Planlı Davranış Teorisi ile Ampirik Bir Test. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12(1): 128-143.
- Ünlüöner, K. ve Işın, A. (2018). Türkiye'ye Gelen Yabancı Turistlerin Yerel Yiyecekleri Tüketme Niyeti Üzerine Planlı Davranış Teorisi Kapsamında Bir Araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(4): 662-689.
- Vallerand, R. J., Deshaies, P., Cuerrier, J. P., Pelletier, L. G. and Mongeau, C. (1992). Ajzen and Fishbein's Theory of Reasoned Action as Applied to Moral Behavior: A Confirmatory Analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(1): 98-109.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46: 74-85.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yılmaz, M. K., Miraç, E. R. E. N. ve Zengin, M. A. (2017). Endüstriyel Pazarlarda Marka Kişiliği ve Marka Sadakati Arasındaki İlişkinin Çoklu Uyum Analizi ile İncelenmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 181-196.
- Yüksek Öğretim Bilgi Yönetim Sistemi, (2022). <https://istatistik.yok.gov.tr/> (E.T: 10.01.2022).

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Kamu Sektöründe ve Özel Sektörde Çalışan Öğretmenlerin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Memnuniyetleri Üzerine Bir Değerlendirme

Burcu ERDEM, Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, e-posta: burcuerdem85@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6962-539X>

Prof. Dr. Ümit AKCA, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Isparta, e-posta: umitakca@sdu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8986-5873>

Öz

Bu araştırmanın amacı; kamu sektöründe ve özel sektörde çalışan öğretmenlerin, öğretmenlik mesleğine ilişkin memnuniyetlerini ortaya koymaktır. Araştırmada Antalya, Burdur ve Isparta'da kamu sektörüne ve özel sektöre bağlı okullarda çalışan öğretmenlerin bu konudaki görüşleri alan verilerinden yararlanılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın örneklemini 2017-2018 eğitim öğretim yılında Antalya'dan 291, Burdur'dan 95 ve Isparta'dan 124 olmak üzere toplam 510 öğretmen oluşturmaktadır. Örnekleme, 104 sorudan oluşan bir anket formu uygulanmış ve veriler ki kare testi yapılarak yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda Antalya, Burdur ve Isparta'da kamu sektöründe ve özel sektörde çalışan öğretmenlerin, öğretmenlik mesleğinden memnun oldukları tespit edilmiştir. Öğretmenlerin mesleklerinden memnun olmalarının başlıca nedenleri öğretmenlik mesleğinin kişisel niteliklerine uygun olması ve çalışma koşullarının uygunluğudur. Sektörel özelliklere bağlı olarak, öğretmenlerin görev yaptıkları okulda çalıştıkları için mutlu olma nedenleri farklılık göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmenlik Mesleği, Kamu Sektörü, Özel Sektör

Makale Gönderme Tarihi: 26.10.2022

Makale Kabul Tarihi: 23.12.2022

Önerilen Atıf:

Erdem, B. ve Akca, Ü. (2022). Kamu Sektöründe ve Özel Sektörde Çalışan Öğretmenlerin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Memnuniyetleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(12): 1733-1746.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2022, 5(12): 1733-1746. DOI:[10.26677/TR1010.2022.1156](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.1156)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**An Evaluation on the Satisfaction of Teachers Working in the Public and Private
Sector with Regard to the Teaching Profession**

Burcu ERDEM, Ph.D. Student, Süleyman Demirel University, Institute of Social Sciences, Isparta,
e-mail: burcuerdem85@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6962-539X>

Prof. Dr. Ümit AKCA, Süleyman Demirel University, Faculty of Arts and Sciences, Isparta, e-
mail: umitakca@sdu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8986-5873>

Abstract

The purpose of this research is to reveal the satisfaction of public and private sector teachers regarding the teaching profession. In the research the opinions of teachers working in public and private schools in Antalya, Burdur and Isparta were tried to be explained by using field data. The sample of the study consists of a total of 510 teachers, 291 from Antalya, 95 from Burdur and 124 from Isparta in the 2017-2018 academic year. A survey of 70 questions was applied to the sample and the data were interpreted using the chi-square tests. As a result of the research, it has been determined that teachers working in the public and private sectors in Antalya, Burdur and Isparta are satisfied with the teaching profession. The main reason why teachers are satisfied with their profession are that the teaching profession is suitable for their personal qualities and the appropriate working conditions. The reasons why teachers are happy for where they work in vary depending on the sectoral characteristics.

Keywords: Teaching Profession, Public Sector, Private Sector.

Received: 26.10.2022

Accepted: 23.12.2022

Suggested Citation:

Erdem, B. and Akca, Ü. (2022). An Evaluation on the Satisfaction of Teachers Working in the Public and Private Sector with Regard to the Teaching Profession, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(12): 1733-1746.

GİRİŞ

Eğitim sisteminin temel öğeleri öğrenciler, öğretmenler, yöneticiler, eğitim programları ve teknolojileri, fiziki ve ekonomik kaynaklardır. Bir toplumun ihtiyaçlarına uygun nitelikli iş gücünün yetiştirilebilmesi, tüm bu unsurlara gereken önemin verilmesine bağlıdır. Eğitim sisteminin en temel öğesi ise, temel beşeri kaynaklarından olan öğretmenlerdir (Şişman, 2006: 211-212). Öğretmeni, eğitim öğretim ortamını etkili ve verimli şekilde oluşturarak, eğitsel hedef ve amaçları gerçekleştirmede öğrencilere rehberlik eden, mesleki açıdan alanında uzmanlaşmış kişi olarak tanımlamak mümkündür (Başaran, 1993: 113).

Öğretmenler, eğitim sisteminin baş aktörü konumundadır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk de "Ulusları kurtaran yalnız ve ancak öğretmenlerdir." sözüyle bu konuya vurgu yapmıştır (Sönmez, 2003:281). Bir ülkenin nitelikli insan gücünün yetiştirilmesinde, bireylerin sosyalleşmesinde ve toplumsal hayata hazırlanmasında, toplumun kültür ve değerlerinin, kültürel mirasının gelecek nesillere aktarılmasında, ekonomik kalkınmanın ve toplumsal refahın sağlanmasında öğretmenler büyük ve önemli bir role sahiptir (Özden, 1999:9). Ülkemizde eğitim hizmetleri, kamu sektöründeki ve özel sektördeki kurumlar tarafından yürütülmektedir. Öğretmenler, kamu sektöründeki ve özel sektördeki eğitim kurumlarında, öğrencilerin eğitim öğretim sürecine rehberlik etmek üzere yetiştirilmekte ve görevlendirilmektedir (Duman, 1991:6).

Kamu sektörünün ve özel sektörün işleyişini düzenleyen kurallar, yasalar bulunmaktadır. Bir toplumsal kurum olarak eğitimin işlevleri, kamu sektöründe ve özel sektörde benzerlik göstermektedir. İki sektörde de öğretmenler, eğitimin en temel ve önemli kaynaklarından biri olarak ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında kamu sektörünün ve özel sektörün birbirinden farklılaşan özellikleri de bulunmaktadır. Kamu sektörü ve özel sektör amaç ve hedefler, çalışma koşulları, çalışan ücretleri gibi konularda farklılıklar göstermektedir.

Ülkelerin toplumsal ve ekonomik kalkınmasının temelinde eğitilmiş, nitelikli insan gücü yer almaktadır. Nitelikli insan gücünün sağlanması da doğrudan eğitim sistemi ve dolayısıyla öğretmenlik mesleği ile yakından ilgilidir. Bu anlamda öğretmenlerin görev ve sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getirmeleri gerekliliği önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır (Gelen ve Özer, 2008: 41-43). Öğretmenlerin mesleklerine ilişkin görüş ve memnuniyetleri, onların görev ve sorumluluklarını istedik şekilde yerine getirebilmelerinde etkili bir husustur. Eğitim kurumlarının amaç ve hedeflerini gerçekleştirebilmesi de öğretmenlerin mesleki memnuniyetleri ile doğrudan ilişkilidir. Bu sebeple öğretmenlerin mesleki memnuniyetlerinin incelenmesi önemli ve gereklidir. Bu araştırmanın amacı öğretmenlerin çalıştıkları sektör, eğitim kademesi ve meslekteki deneyimleri doğrultusunda mesleklerine ilişkin memnuniyet durumlarını ortaya koymaktır.

ARAŞTIRMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ

Bu bölümde bir meslek olarak öğretmenlik, öğretmenlik mesleğinin temel özellikleri ile kamu ve özel sektörde öğretmenlik mesleği konuları ele alınmıştır.

Bir Meslek Olarak Öğretmenlik

Meslek, bireyin geçimini sağlamak için üzerinde çalıştığı iş ve fikir alanıdır. Ekonomik anlamda mesleği, emek piyasasının büyümesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan iktisadi bir rol olarak tanımlamak mümkündür. Sosyolojik olarak meslek ise, öncelikle sosyal bir davranış olarak tanımlanmaktadır (Demir ve Acar, 2002: 282).

Öğretmenlik, bireysel, toplumsal, kültürel, bilimsel ve teknolojik boyutları olan profesyonel statüde bir meslektir. Öğretmenlik, bireylerin ve toplumun yaşam, gelişim, değişim biçimini yönlendiren ve şekillendiren mesleklerin en önemlilerinden biridir (Alkan, 2000:202). Öğretmenlik mesleği, uzun ve köklü bir tarihsel geçmişe sahiptir ve özellikle eğitim bilimleri alanındaki gelişmeler ile profesyonel bir meslek haline gelmiştir. Toplumda öğretmenlerin rolleri ve toplumun öğretmenlerden beklentileri geçmişten günümüze önemini yitirmemiştir ve gelecekte de önemini koruyacağı anlaşılmaktadır. Öğrencilere eğitim ve öğretim hizmetlerinin sunulması, öğretmenlerin rol ve sorumluluklarının başında gelmektedir. Bu rol ve sorumluluklarda zamana ve toplumsal gelişmelere bağlı olarak bazı değişimler meydana gelmiştir. Bu anlamda günümüzde öğretmenlik, salt bilgi aktarımını esas alan görüş ve uygulamalardan uzaklaşmış ve mesleği yerine getirenlerin belirli nitelik, yeterlik ve becerilere sahip olmasını gerektiren özel bir alan konumundadır (Gelen ve Özer, 2008: 40; Yılmaz, 2016: 29).

Öğretmenlik mesleğinin toplumdaki yeri ve imajı da araştırmacıların en çok üzerinde durduğu ve incelediği konulardandır. Öğretmenlik mesleğinin toplumdaki yerini ve imajını, toplumun mesleğe ilişkin yüklediği anlamlar biçimlendirmektedir. Bu biçimlendirmede öğretmenlerin bir bütün olarak toplumla ilişkileri belirleyici rol oynamaktadır (Buyruk, 2015: 276).

Öğretmenlik Mesleğinin Temel Özellikleri

Meslek, bireylerin ilgi, yetenek, sorumluluk ve toplumsal hayata katılma ihtiyaçları ile ortaya çıkan ve toplumsal yapının gerektirdiği iş bölümünün sonucu olan bir olgudur. Öğretmenlik mesleği, toplumda uzmanlık gerektiren profesyonel bir meslektir (Alkan ve Hacıoğlu, 1997:24). Günümüzde ülkelerin en önemli gücü yetişmiş, nitelikli insan gücüdür. Toplumsal bir kurum olarak eğitim, bu insan gücünün yetiştirilmesinde en önemli rolü oynamaktadır. Eğitim sisteminin temel unsurlarından olan öğretmenlerin en temel görevlerinden biri, ülkenin gelecekte ihtiyaç duyacağı yetkin ve nitelikli insan gücünü yetiştirmektir. Bu sebeple öğretmen olacak bireylerin, mesleğin gereklerini yerine getirebilmek için belirli özelliklere sahip olmaları, nitelikli bir eğitim almaları önemli bir husustur. Çünkü öğretmenler, gelecek nesillere, bilgi ve donanımları, tutum ve davranışları ile rol model olan bireylerdir (Apuhan, 2013: 41; Kilimci, 2011: 118).

Eğitim sistemi içerisinde öğretmenlerin sahip olmaları gereken üç temel yeterlilik alanı bulunmaktadır. Bunlar; kişisel yeterlilik, alan yeterliliği ve eğitsel yeterliliklerdir. Problem çözme becerisi, sorumluluk, yaratıcılık, eleştirel düşünme, yeniliklere açık olma gibi unsurlar kişisel yeterlilikle ilgilidir. Alan yeterliliği ise, öğretmenlerin kendi uzmanlık alanlarında yeterli bilgi, beceri ve donanıma sahip olmalarını ifade etmektedir. Eğitsel yeterlilik ise, kendi alanıyla ilgili öğretim strateji, yöntem, teknik ve araç-gereç kullanmak gibi daha çok öğretme becerileri ile ilgili bir yeterlilik alanı olarak değerlendirilebilir (Sünbül, 2002:258).

Toplumda öğretmenlerin sahip olması gereken en temel niteliklerden biri alan bilgisine sahip olmasıdır ancak eğitimde istenilen amaç ve hedeflere ulaşmada bu nitelik tek başına yeterli değildir. Öğretmenlerin, bilgi ve birikimlerini öğrencilere en etkili şekilde aktarmak gibi becerilere sahip olmaları önemlidir (Erden, 1999: 44).

Etkili ve başarılı bir öğretilerde bulunması beklenen belirli özellikler vardır. Yenilik ve gelişmeye açık olma, toplumsal değişmeyi ve eğitim alanındaki gelişmeleri yakından takip etme, öğrenci ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alma, araştırmacı, sabırlı ve duygusal açıdan güçlü bir yapıda olma, çevresiyle olumlu iletişim kurabilme, güvenilir ve destekleyici olma, problem çözme becerilerine ve liderlik özelliklerine sahip olma bu temel özelliklerden bazılarıdır (Çelikten vd., 2005: 214-217).

Eğitim, toplumun kültür ve değerlerini gelecek nesillere aktarmak, bireysel yeteneklerin keşfedilmesini ve geliştirilmesini sağlamak, hayatlarını sürdürebilmek ve toplumsal yaşama katılabilmek için bireylerin ihtiyaç duyduğu bilgi, beceri ve davranışları onlara kazandırarak meslek sahibi olmalarını sağlamak gibi birçok önemli işlevi yerine getirmektedir. Eğitimin bu işlevleri yerine getirebilmesi, en temel öğelerinden olan öğretmenlerin nitelik ve yeterlilikleriyle yakından ilişkilidir. Bu sebeple, toplumda eğitimle ilgili çıktıları iyileştirmek için, öğretmen nitelik ve yeterliliklerinin geliştirilmesi gerekmektedir (MEB, 2017:1). Bunun yanında, bir toplumda eğitimsel amaç ve hedeflere ulaşılabilmesi için, eğitimin en temel unsurlarından olan öğretmenlerin mesleki memnuniyetleri, toplumsal yaşamda karşılaştıkları sorunların ve bu sorunların çözüm önerilerinin özenle ele alınması önemli bir husustur.

Kamu Sektöründe ve Özel Sektörde Öğretmenlik Mesleği

Ülkemizde eğitim hizmetleri, kamu sektöründeki ve özel sektördeki kurumlar tarafından yerine getirilmektedir ve öğretmenler, her iki sektördeki eğitim kurumlarında, öğrencilerin öğrenme yaşantılarına rehberlik etmek üzere yetiştirilmekte ve görevlendirilmektedir (Duman, 1991: 6). Eğitim sisteminin temel unsurları öğrenciler, öğretmenler, yöneticiler, eğitim programları ve teknolojileri, fiziki ve ekonomik kaynaklardır. Öğretmenler, eğitim sisteminin en önemli unsurlarından biridir. Çünkü eğitim sisteminde öğretmen, diğer öğelere anlam kazandıran ve sistem üzerinde en önemli etkiyi yaratan öğedir. Eğitimin kalitesi ve niteliği, öğretmenlerin sahip oldukları niteliklerle yakından ilişkilidir ve öğretmenlik, uzmanlık bilgisi ve özel beceriler gerektiren bir meslektir. Bu anlamda öğretmenlik mesleğini icra eden bireylerin belirli nitelik ve yeterliliklere sahip olması önemlidir (Şişman, 2006: 211-212; Hacıoğlu ve Alkan, 1997: 21). Eğitim sisteminin en temel unsurlarından biri olan öğretmenler, ülkemizde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olan devlet okullarında ve özel okullarda eğitim hizmeti vermektedirler. Öğretmenler belli yasalar çerçevesinde belirlenmiş olan yükümlülükleri olan ve bunun yanında belirli hak ve sorumluluklara sahip olan bireylerdir (Cüceloğlu ve Erdoğan, 2013: 25).

Kamu hizmetleri, devlet ve diğer kamu tüzel kişileri tarafından veya bunların gözetim ve denetimi altında, toplumun kolektif ihtiyaçlarını karşılamak üzere sunulan devamlı ve düzenli faaliyetleri ifade etmektedir. Kamu sektörü, sosyal hizmet anlayışı temeline dayanmaktadır. Kamu sektörü ve özel sektör, kuruluş amaçları bakımından farklı nitelikler göstermektedir. Kamu sektörünün temel amacı, kamu yararı sağlamak iken; özel sektörün temel amacı, kar elde etmektir (Onar, 1966:13).

Özel sektör, hür teşebbüsü ifade etmektedir ve bu sektörde sermaye, istenilen biçimde kullanılmaktadır. Bunun yanında özel sektörü de düzenleyen kurallar ve yasalar mevcuttur. Ancak genel olarak özel sektörün başta ekonomik olmak üzere kaynaklarını kullanmada, yönetimde, üretimde ve denetimde, kamu sektörüne kıyasla belirli bir serbestliğe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Özel sektörde yöneticiler ya örgüt ya da işletmenin sahibidir ya da bu kişiler tarafından işe alınırlar. Özel sektörde başarı çok önemli bir husustur ve örgüt başarısı ve kültürü belli ölçütlere sahiptir. Başarılı olamayan yönetici ve çalışanlara yönelik yaptırımlar söz konusudur. Başarılı olma zorunluluğu ön planda olduğu için, özel sektör yöneticileri risk almaya daha eğilimlidir. Bireysellik, rekabet ve zaman yönetimi, özel sektörde ön planda olan unsurlardır ve çalışma koşulları kamu sektörüne göre çalışan ve yöneticiler için daha zorlu olabilmektedir. (Özdevecioğlu, 2002:120). Bunun yanında kamu sektöründe çalışanların maaş ve ücretleri yasalarla ve bütçelerle belirlenmektedir. Özel sektörde ise başarı ve verimlilik gibi ölçütlere bağlı olarak yöneticiler tarafından düzenlenmektedir (Kaya ve Uysal, 2016: 40).

Kamu sektörünün ve özel sektörün birbirine benzeyen özellikleri de bulunmaktadır. Öncelikle her iki sektörün de ortak amacı mal ve hizmet üretiminde verimliliği artıracak bilgi ve yöntemlerden yararlanmaktır. Toplumda kamu ya da özel sektörde yer alan her kurumda, temelde beşeri bir kaynak olarak insan unsurunun yönetimi en önemli konulardan biridir. Bu anlamda her iki sektörde de insan kaynakları yönetimi, sektörlerin beşeri sermayeleriyle ilgili önemli bir husustur. Yönetim alanında her iki sektörde de kalite, verimlilik, yetkinlik, profesyonellik, işbirliği gibi nitelikler, örgütsel amaç, hedef, değer ve ilkeler önemlidir. Bunun yanında her iki sektörde de işbölümü ve yazılı kurallar gibi unsurları içeren yapısal bir düzen mevcuttur (Eryılmaz, 2009: 265).

Öğretmenler, mesleklerini yerine getirebilmek için genel kültür, mesleki bilgi ve alan bilgisi konularında yeterli bilgi ve becerilere sahip olmalıdır (Demirel, 1999:192). Bunun yanında öğretmenlerin temel görevlerinden biri, eğitimin de işlevlerinden olan, öğrencilerin sosyalleşmelerini sağlamak ve toplumun kültürel mirasını gelecek nesillere aktarmaktır. Bunun için öğretmenlerin öncelikle içinde yaşadıkları toplumun norm, değer, inanış, yaşam biçimi ve bir bütün olarak kültürünü tanımaları önemli bir husustur (Erden, 1999:83). Kamu sektöründe ve özel sektörde görev yapan öğretmenler, içinde yaşadıkları toplumun özelliklerini tanıdıkları ölçüde, toplumsal problemleri daha iyi görebilecek ve bunlara karşın etkili çözüm önerileri sunabileceklerdir.

Ülkelerin toplumsal ve ekonomik kalkınmasının temelinde eğitilmiş, nitelikli insan gücü bulunmaktadır. Bu insan gücünün sağlanması da doğrudan eğitim sistemi ve öğretmenlik mesleği ile ilgilidir. Bu anlamda öğretmenlerin görev ve sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getirmeleri gerekmektedir. Bunun için de toplumda öğretmenlerin yaşadıkları sorunların dikkatle ele alınarak, ortadan kaldırılması önemli bir husustur (Gelen ve Özer, 2008: 41-43; Habacı vd., 2013: 265).

Günümüzde bilginin çoğalması, derinleşmesi ve teknoloji ile birlikte tüm dünyaya hızla yayılması, toplumsal yaşamı hızlı ve sürekli bir değişime uğratmıştır. Özellikle bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler eğitim, siyaset, ekonomi gibi temel alanların da hızlı ve köklü bir değişime yol açmıştır. Dünyada yaşanan bu gelişme ve değişimler karşısında eğitim sistemlerinin de gelişerek yenilenmesi önemli bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu bağlamda son yıllarda ülkemizde eğitimin amacı olarak 21.yüzyıl becerileri olarak sayılan eleştirel düşünme, yenilikçi üretim, etkili iletişim, kültürel ve bireysel farklılıklara saygı, işbirliği geliştirebilme ön plana çıkmıştır. Bu amaçlara ulaşabilmek, eğitim sisteminin temel unsurları olan öğrenciler, eğitim programları ve öğretmenlere odaklanmayı gerektirmektedir (MEB, 2017: 1-2).

Öğretmenlerin sahip oldukları temel nitelik ve yeterlikler, eğitim sisteminin amaçlarına ulaşmasında çok önemli bir etkiye sahiptir. Bu anlamda öğretmenlerin nitelik ve yeterliklerini etkileyen faktörler dikkatle ele alınmalıdır. Öğretmenlerin sahip oldukları sermaye türleri ve düzeyleri bu faktörler arasında yer almaktadır. Öğretmenlerin temel nitelikleri, mesleki yeterlikleri, ekonomik, sosyal, kültürel, entelektüel ve psikolojik sermaye özellikleri eğitim sisteminin diğer temel unsuru olan öğrenciler ve onlara sundukları eğitim hizmeti üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Kamu sektöründe ve özel sektörde çalışan öğretmenlerin, çalışma koşulları, mesleki memnuniyetleri, toplumsal yaşamda ve iş yaşamında karşılaştıkları sorunlar sektörel özelliklere göre farklılıklar gösterebilmektedir.

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın türüne, araştırma grubuna, verilerin toplanması ve analizine yer verilmiştir.

Araştırmanın Türü

Kamu sektöründe ve özel sektörde çalışan öğretmenlerin mesleğe ilişkin memnuniyetlerini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırma, geniş sosyal grupları kapsayan evrenden seçilmiş örneklem grup üzerinde yapılan bir survey (betimleyici, ilişkisel tarama) araştırmasıdır (Bal, 2001: 70). Bu çalışmada, verilerin toplanması amacıyla anket tekniği kullanılmıştır. Sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan bir veri toplama tekniği olan anket, önceden belirlenmiş olan katılımcılardan, evreni temsil eden örnekleme açık ve kapalı uçlu soruların yöneltildiği ve cevapların anket formu aracılığıyla toplanmasını ifade etmektedir (Kaya ve Şahin, 2013: 50).

Araştırma Grubu

Araştırmanın evrenini 2017-2018 eğitim öğretim yılında Antalya, Burdur ve Isparta illerindeki kamu ve özel sektörde çalışan 32.313 öğretmen oluşturmaktadır. Bu çalışmada evreni temsil edecek olan örneklem, tabakalı örnekleme yöntemiyle hesaplanmıştır. Tabakalı örnekleme yöntemi, evren homojen bir şekilde alt katmanlara ayrılarak, her katmandan ağırlığına göre belli oranlarda tesadüfi örnek alınarak örneklem oluşturulması esasına dayanmaktadır (Bal, 2001:119).

Bu çalışmada öğretmenler, kamu ve özel sektöre göre ve görev yaptıkları eğitim kademelerine göre tabakalandırılmış ve daha sonra her tabakanın evrendeki oranına göre örneklem dağılımı belirlenmiştir. Örneklem büyüklüğü, iki oran farkının önemlilik düzeyi esasına göre gerçekleştirilmiştir. %90 güç değeri ve 0,05 hata payı için hesaplanan örneklem değeri kamu sektöründe 290 ve özel sektörde 60 örneklem olmak üzere toplam 350 bulunmuştur. Ancak çalışma süresi içerisinde daha fazla katılımcıya ulaşma imkânı bulunmuş ve çalışma toplam 510 katılımcı ile tamamlanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada, ana kütleyi temsil eden örnekleme 104 sorudan oluşan bir anket uygulanmıştır. Anket sorularının amaca uygun olmasına, anlamlı bir şekilde sıralanmasına ve anlaşılır olmasına özen gösterilmiştir. Anket formu öğretmenlerin demografik, eğitim ve gelir, mesleki, kültürel, sosyal, entelektüel ve psikolojik sermaye özelliklerini tespit etmeye yönelik sorulardan oluşturulmuştur. Bu amaçla öncelikle ekonomik, kültürel, entelektüel, sosyal sermaye ile ilgili literatür taranmış, ilgili ölçekler incelenmiş ve daha sonra bu sermaye türlerinin unsurlarına yönelik bilgi toplayıcı sorular oluşturulmuştur.

Bu araştırmanın konusu olan mesleğe ilişkin memnuniyet ile ilgili soruların oluşturulmasında entelektüel sermaye için Subramaniam ve Youndt'un, Özdemir ve Taşçı'nın, Nazari ve arkadaşlarının çalışmalarından yararlanılmıştır (Subramaniam ve Youndt, 2005:450-463; Özdemir ve Taşçı, 2017: 363-372; Nazari vd., 2011: 224-248). Sosyal sermaye sorularının oluşturulmasında; Onyx ve Bullen'in ve F. Ardahan'ın çalışmalarından yararlanılmıştır (Onyx ve Bullen, 2000: 23-42; Ardahan: 2012:773-789). Araştırmada, anket formundan elde edilen veriler, sosyal bilim araştırmacıları tarafından yaygın olarak kullanılan veri işleme programı kullanılarak analiz edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde çalışma grubunun görev yaptığı şehir, çalıştığı okul türü ve kademesi, meslekteki deneyimleri ve mesleki memnuniyetleri ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir.

Araştırma Alanının Niteliği ve Öğretmenlerin Mesleki Deneyimi

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %57,1'i Antalya, %18,6'sı Burdur ve %24,3'ü Isparta ilinde görev yapmaktadır. Araştırmaya Antalya'dan 291, Burdur'dan 95 ve Isparta'dan 124 öğretmen katılmıştır. Bu araştırma, kamuda ve özel sektörde görev yapan öğretmenleri kapsayan bir çalışmadır. Buna göre örneklem grubunu oluşturan öğretmenlerin %74,5'i kamu sektöründe, %25,5'i özel sektörde çalışmaktadır. Öğretmenlerin %33,7'si ilkokul, %38,8'i ortaokul ve %27,5'i lise kademesinde görev yapmaktadır. Araştırmada öğretmenlere "Öğretmenlik mesleğindeki deneyiminiz" şeklinde yöneltilen soruya, görüşülenlerin %9,6'sı 1-5 yıl arası, %11,4'ü 6-10 yıl arası, %14,5'i 11-15 yıl arası, %24,7'si 16-20 yıl arası, %39'u 20 yıldan daha fazla şeklinde cevap vermiştir. Buna göre araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğunun mesleki deneyiminin 16 yıl-20 yıl ve üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Öğretmenlerin Mesleki Memnuniyetleri ile İlgili Görüşleri

Tablo 1. Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Memnuniyet

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet, memnunum	454	89,0	89,0	89,0
Hayır, memnun değilim	56	11,0	11,0	100,0
Toplam	510	100,0	100,0	

Araştırmada, öğretmenlik mesleğinden memnun olup olmadıkları ile ilgili soruya, ankete katılan öğretmenlerin %89'u evet, memnunum; %11'i hayır, memnun değilim cevabını vermiştir. Buna göre örneklem grubunu oluşturan öğretmenlerin büyük çoğunluğu (%89), öğretmenlik mesleğinden memnun olduğunu belirtmiştir.

Tablo 2. Görüşülenlerin Çalıştığı Okul Türü Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Memnuniyet

		Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Memnuniyet		Toplam	
		Evet memnunum	Hayır, memnun değilim		
Görüşülenlerin Çalıştığı Okul Türü	Kamu Sektörü	Sayı	339	41	380
		% Satır	89,2%	10,8%	100,0%
		% Sütun	74,7%	73,2%	74,5%
		% Toplam	66,5%	8,0%	74,5%
	Özel Sektör	Sayı	115	15	130
		% Satır	88,5%	11,5%	100,0%
		% Sütun	25,3%	26,8%	25,5%
		% Toplam	22,5%	2,9%	25,5%
Toplam	Sayı	454	56	510	
	% Satır	89,0%	11,0%	100,0%	
	% Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
	% Toplam	89,0%	11,0%	100,0%	

Öğretmenlerin çalıştığı sektör ile öğretmenlik mesleğine ilişkin memnuniyetleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur ($\chi^2_{(1)}=0.056$ $p=0.814>0.05$). Tabloda da görüldüğü üzere kamu sektöründe görev yapan öğretmenlerin yaklaşık %89'u öğretmenlik mesleğinden memnun olduğunu, %11'i öğretmenlik mesleğinden memnun olmadığını belirtmiştir. Bunun yanında özel sektörde görev yapan öğretmenlerin yaklaşık %88'i öğretmenlik mesleğinden memnun olduğunu, %11'i öğretmenlik mesleğinden memnun olmadığını belirtmiştir. Buna göre her iki sektörde de görev yapan öğretmenlerin büyük çoğunluğu öğretmenlik mesleğinden memnundur.

Tablo 3. Öğretmenlik Mesleğinden Memnun Olma Nedeni

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Toplumda saygınlığı yüksek	19	3,7	4,2	4,2
Maaşı yeterli	1	,2	,2	4,4
Kişisel niteliklerime uygun	334	65,5	73,7	78,1
Çalışma koşulları uygun	80	15,7	17,7	95,8
Diğer	19	3,7	4,2	100,0
Toplam	453	88,8	100,0	
Cevapsız	57	11,2		
Toplam	510	100,0		

Araştırmada, öğretmenlik mesleğinden memnun olmalarının en önemli nedeni ile ilgili soruya, ankete katılan öğretmenlerin %4,2'si toplumda saygınlığının yüksek olması, %73,7'si kişisel niteliklerine uygun olması, %17,7'si çalışma koşullarının uygun olması, %4,2'si diğer cevabını vermiştir. Bu soruya öğretmenlerin %11,2'si cevap vermemiştir. Buna göre örneklem grubunu oluşturan öğretmenlerin büyük çoğunluğu (%73,7) öğretmenlik mesleğinden memnun olma nedeni olarak, mesleğin kişisel niteliklerine uygun olmasını belirtmiştir.

Tablo 4. Görüşülenlerin Buldukları Okulda Öğretmenlik Yaptıkları İçin Mutlu Olup Olmadığı

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evet	443	86,9	87,7	87,7
Hayır	62	12,2	12,3	100,0
Toplam	505	99,0	100,0	
Cevapsız	5	1,0		
Toplam	510	100,0		

Araştırmada, buldukları kurumda öğretmenlik yaptıkları için mutlu olup olmadıkları ile ilgili soruya, ankete katılan öğretmenlerin %87,7'si evet, %12,3'ü hayır cevabını vermiştir. Bu soruya öğretmenlerin %1'i cevap vermemiştir. Buna göre örneklem grubunu oluşturan öğretmenlerin büyük çoğunluğu (%87,7) buldukları okulda öğretmenlik yaptıkları için mutlu olduklarını belirtmiştir.

Tablo 5. Görüşülenlerin Çalıştığı Okul Türü Görüşülenlerin Buldukları Okulda Öğretmenlik Yaptıkları İçin Mutlu Olup Olmadığı

			Görüşülenlerin Buldukları Okulda Öğretmenlik Yaptıkları İçin Mutlu Olup Olmadığı		Toplam
			Evet	Hayır	
Görüşülenlerin Çalıştığı Okul Türü	Kamu Sektörü	Sayı	337	41	378
		% Satır	89,2%	10,8%	100,0%
		% Sütun	76,1%	66,1%	74,9%
		% Toplam	66,7%	8,1%	74,9%
	Özel Sektör	Sayı	106	21	127
		% Satır	83,5%	16,5%	100,0%
		% Sütun	23,9%	33,9%	25,1%
		% Toplam	21,0%	4,2%	25,1%
Toplam	Sayı	443	62	505	
	% Satır	87,7%	12,3%	100,0%	
	% Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	
	% Toplam	87,7%	12,3%	100,0%	

Öğretmenlerin çalıştığı sektör ile buldukları okulda öğretmenlik yapmalarına ilişkin memnuniyetleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur ($\chi^2_{(1)}=2.857$ $p=0.091>0.05$). Tabloda da görüldüğü üzere kamu sektöründe çalışan öğretmenlerin yaklaşık %89'u buldukları okulda görev yaptıkları için mutlu olduğunu, %11'i mutlu olmadığını belirtmiştir. Bunun yanında özel sektörde görev yapan öğretmenlerin yaklaşık %83'ü buldukları okulda görev yaptıkları için mutlu olduğunu, %16'sı mutlu olmadığını belirtmiştir. Buna göre her iki sektörde de çalışan öğretmenlerin büyük çoğunluğu buldukları okulda görev yaptıkları için mutlu olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 6. Görüşülenlerin Buldukları Okuldan Memnuniyetlerinin En Önemli Sebebi

	Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Yeterli mesleki doyum sağlıyorum	145	28,4	33,0	33,0
Mesleki beceri ve yeterliliğimi geliştiriyor	62	12,2	14,1	47,0
Kendimi bu okula ait hissediyorum	138	27,1	31,4	78,4
Bu okulda önemsendiğimi düşünüyorum	21	4,1	4,8	83,2
İdareci ve öğretmenlerle ilişkilerim olumlu	64	12,5	14,5	97,7
Diğer	10	2,0	2,3	100,0
Toplam	440	86,3	100,0	
Cevapsız	70	13,7		
Toplam	510	100,0		

Araştırmada, buldukları okulda öğretmenlik yapmaktan memnun olmalarının en önemli nedeni ile ilgili soruya, ankete katılan öğretmenlerin %33'ü yeterli mesleki doyum sağlamaları, %14,1'i mesleki beceri ve yeterliliğini geliştirmesi, %31,4'ü kendini görev yaptığı okula ait hissetmesi, %4,8'i görev yaptığı okulda önemsendiğini düşünmesi, %14,5'i idareci ve öğretmenlerle ilişkilerinin olumlu olması, %2,3'ü diğer cevabını vermiştir. Bu soruya öğretmenlerin yaklaşık %14'ü cevap vermemiştir. Buna göre örneklem grubunu oluşturan öğretmenlerin yaklaşık %64'ü, buldukları okulda öğretmenlik yapmaktan memnun olmalarının en önemli nedeninin sırasıyla, yeterli mesleki doyum sağlamaları ve kendilerini buldukları okula ait hissetmeleri olduğunu belirtmiştir.

Tablo 7. Görüşülenlerin Çalıştığı Okul Türü Görüşülenlerin Buldukları Okuldan Memnuniyetlerinin En Önemli Sebebi

		Görüşülenlerin Buldukları Okuldan Memnuniyetlerinin En Önemli Sebebi						Toplam
		Yeterli mesleki doyum sağlıyorum	Mesleki beceri ve yeterliliğimi geliştiriyorum	Kendimi bu okula ait hissediyorum	Bu okulda önemsendiğimi düşünüyorum	İdareci ve öğretmenlerle ilişkilerim olumlu	Diğer	
Görüşülenlerin Çalıştığı Okul Türü	Sayı	121	33	97	17	57	10	335
	% Satır	36,1%	9,9%	29,0%	5,1%	17,0%	3,0%	100,0%
	% Sütun	83,4%	53,2%	70,3%	81,0%	89,1%	100,0%	76,1%
	% Toplam	27,5%	7,5%	22,0%	3,9%	13,0%	2,3%	76,1%
Özel Sektör	Sayı	24	29	41	4	7	0	105
	% Satır	22,9%	27,6%	39,0%	3,8%	6,7%	0,0%	100,0%
	% Sütun	16,6%	46,8%	29,7%	19,0%	10,9%	0,0%	23,9%
	% Toplam	5,5%	6,6%	9,3%	0,9%	1,6%	0,0%	23,9%
Toplam	Sayı	145	62	138	21	64	10	440
	% Satır	33,0%	14,1%	31,4%	4,8%	14,5%	2,3%	100,0%
	% Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	% Toplam	33,0%	14,1%	31,4%	4,8%	14,5%	2,3%	100,0%

Öğretmenlerin çalıştığı sektör ile buldukları okuldan memnuniyetlerinin sebepleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu söylenebilir ($\chi^2_{(5)}=34.063$ $p=0.00<0.05$). Tabloda da görüldüğü üzere buldukları okuldan memnun olma sebepleri olarak kamu sektöründe çalışan öğretmenlerin yaklaşık %36'sı "yeterli mesleki doyum sağlaması", %29'u "kendini bu okula ait hissetmesi", %17'si "idareci ve öğretmenlerle ilişkilerinin olumlu olması", %10'u "mesleki beceri ve yeterliliklerini geliştirmesi", %5'i "bu okulda önemsendiğini düşünmesi", %3'ü diğer cevabını vermiştir. Buna karşın buldukları okuldan memnun olma sebepleri olarak özel sektörde çalışan öğretmenlerin %39'u "kendini bu okula ait hissetmesi", yaklaşık %28'i "mesleki beceri ve yeterliliklerini geliştirmesi", %23'ü "yeterli mesleki doyum sağlaması", %7'si "idareci ve

öğretmenlerle ilişkilerinin olumlu olması”, %4’ü “bu okulda önemsendiğini düşünmesi” cevabını vermiştir. Buna göre kamu sektöründe çalışan öğretmenlerin buldukları okuldan memnun olma sebepleri sırasıyla; yeterli mesleki doyum sağlaması, kendini bu okula ait hissetmesi, idareci ve öğretmenlerle ilişkilerinin olumlu olması, mesleki beceri ve yeterliliklerini geliştirmesi, bu okulda önemsendiğini düşünmesidir. Buna karşın özel sektörde çalışan öğretmenlerin buldukları okuldan memnun olma sebepleri sırasıyla; kendini bu okula ait hissetmesi, mesleki beceri ve yeterliliklerini geliştirmesi, yeterli mesleki doyum sağlaması, idareci ve öğretmenlerle ilişkilerinin olumlu olması, bu okulda önemsendiğini düşünmesidir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Araştırmaya katılan öğretmenlerin, öğretmenlik mesleğinden memnun oldukları anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin çalıştıkları sektör ile öğretmenlik mesleğine ilişkin memnuniyetleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Öğretmenlerin mesleki memnuniyetlerinin en önemli sebebi, öğretmenliğin kişisel niteliklerine uygun olmasıdır. Örneklem grubunu oluşturan öğretmenlerin büyük çoğunluğunun çalıştıkları okulda öğretmenlik yaptıkları için mutlu oldukları tespit edilmiştir. Öğretmenlerin çalıştığı sektör ile buldukları okulda öğretmenlik yapmalarına ilişkin memnuniyetleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Kamu sektöründe ve özel sektörde çalışan öğretmenlerin buldukları okulda görev yaptıkları için mutlu oldukları tespit edilmiştir. Öğretmenlerin çalıştığı sektör ile buldukları okuldan memnuniyetlerinin sebepleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. Kamu sektöründe çalışan öğretmenlerin buldukları okuldan memnun olma sebepleri sırasıyla yeterli mesleki doyum sağlamaları, kendilerini çalıştıkları okula ait hissetmeleri, idareci ve öğretmenlerle ilişkilerinin olumlu olması, mesleki beceri ve yeterliliklerini geliştirmesi, çalıştıkları okulda önemsendiklerini düşünmeleridir. Buna karşın özel sektörde çalışan öğretmenlerin çalıştıkları okuldan memnun olma sebepleri sırasıyla kendilerini okula ait hissetmeleri, mesleki beceri ve yeterliliklerini geliştirmesi, yeterli mesleki doyum sağlamaları, idareci ve öğretmenlerle ilişkilerinin olumlu olması, çalıştıkları okulda önemsendiklerini düşünmeleridir. Bunun yanında araştırmaya katılan öğretmenlerin mesleki memnuniyetlerinin nedenleri olarak mesleğin toplumda saygınlığının yüksek olduğunu ve çalışma koşullarının uygun olduğunu düşünenlerin oranının düşük olduğu görülmektedir.

Öğretmenler, toplumun geleceğine yön verecek bireyleri yetiştirmek gibi önemli bir görevi yerine getirmektedir. Bu sebeple öğretmenlik mesleğinin toplumdaki saygınlığı ve öğretmenlerin çalışma koşulları üzerinde durulması gereken konulardır. Öğretmenlerin mesleklerine ilişkin görüş ve memnuniyetleri, onların görev ve sorumluluklarını istedik şekilde yerine getirebilmelerinde etkili bir husustur. Öğretmenlerin nitelikleri, mesleki yeterlikleri, ekonomik, sosyal, kültürel, entelektüel ve psikolojik sermaye düzeyleri, mesleki memnuniyet düzeyleri, iş yaşamında karşılaştıkları sorunlar ve genel olarak toplumla ilişkileri onların, eğitim sisteminin diğer temel unsuru olan öğrencilere sundukları eğitim hizmeti üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Kamu sektöründe ve özel sektörde eğitimin amaç ve hedeflerine ulaşabilmesi için öğretmenlerin mesleki memnuniyetlerini artıracak çalışmalar yapılması, toplumda mesleğin saygınlığını artıracak düzenlemeler yapılması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, öğretmenlerin toplumsal yaşamda ve iş hayatında karşılaştıkları sorunların çözülmesi öncelikli olarak ele alınması gereken konulardır.

KAYNAKÇA

Alkan, C. (2000). Meslek ve Öğretmenlik Mesleği, (Editör) Sönmez, V.: *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Ankara: Anı Yayıncılık.

- Apuhan, R. Ş. (2013). *Etkili Öğretmenin Temel Davranışları*. (3.Basım). İstanbul: Himalaya Yayıncılık.
- Ardahan, F. (2012). Sosyal Sermaye Ölçeği Geçerlilik, Güvenirlilik Çalışması, *International Journal of Human Sciences*, 9(2): 773-789.
- Bal, H. (2001). *Bilimsel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları.
- Başaran, İ. E. (1993). *Eğitim Psikolojisi, Modern Eğitimin Psikolojik Temelleri*. Ankara: Kadioğlu Yayınları.
- Buyruk, H. (2015). *Öğretmen Emeğinin Dönüşümü*. (1.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cüceloğlu, D. ve Erdoğan İ. Erdoğan (2013). *Öğretmen Olmak: Bir Can'a Dokunmak*. (16.Baskı), İstanbul: Final Kültür Sanat Yayınları.
- Çelikten, M., Şanal, M. ve Yeni, Y. (2005). Öğretmenlik Mesleği ve Özellikleri, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (2): 207-237.
- Demirel, Ö. (1999). *Planlamadan Değerlendirmeye Öğretme Sanatı*. 2. Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Duman, T. (1991). *Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Erden, M. (1999). *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. Ankara: Alkım Yayınları.
- Eryılmaz, B. (2009). *Kamu Yönetimi*, Ankara: Okutman Yayıncılık.
- Gelen, İ. ve Bayram Özer, B. (2008). Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterliklerine Sahip Olma Düzeyleri Hakkında Öğretmen Adayları ve Öğretmenlerin Görüşlerinin Değerlendirilmesi, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9): 39-55.
- Habacı, İ., Karataş, E., Adıgüzelli, F. Ürker, A., R. ve Atıcı, R. (2013). Öğretmenlerin Güncel Sorunları, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (6): 263-277.
- Hacıoğlu, F. ve Alkan, C. (1997). *Öğretmenlik Uygulamaları*. Ankara: Alkım Yayınevi.
- Kaya, K. ve Tuna, M.U. (2016). Kamu ve Özel Sektörde Yönetim Zihniyeti, *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken (Journal of World of Turks)*, 8(2): 27-42.
- Kaya, Z ve Şahin, M. (2013). *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Ankara: Eğitim Yayınevi.
- Kilimci, S. A. (2011). *Türkiye'de Öğretmen Olmak*, (Editör) Kilimci, S.A.: *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- MEB (2017). *Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri, Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü*, Ankara.
- Onar, S. S. (1996). *İdare Hukukunun Umumi Esasları*. İstanbul: Hak Kitabevi.
- Onyx, J. and Bullen, P. (2000). Measuring Social Capital in Five Communities, *Journal of Applied Behavioral Science*, 36(1): 23-42.
- Özdemir, B. ve Deniz Taşçı, D. (2017). Entelektüel Sermaye Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliğinin Testi: Türkiye'nin İlk 1000 Sanayi Kuruluşu'nda Ampirik Bir Araştırma, *International Journal of Social Science*, Autumn III (61): 363-372.
- Özden, Y. (1999). *Eğitimde Dönüşüm Eğitimde Yeni Değerler*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Özdevecioğlu, M. (2002). Kamu ve Özel Sektör Kuruluşları Arasındaki Davranışsal Çalışma Koşulları ve Kişilik Farklılıklarının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (19): 115-134.

Sönmez, S. (2003). Türkiye’de Öğretmen Yetiştirmenin Kısa Tarihçesi ve Yeniden Yapılanma, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi Eğitim Bilimleri Özel Sayısı*, 7: 280-290.

Subramaniam, M., and Youndt, M.A. (2005). The Influence of Intellectual Capital on The Types of Innovative Capabilities, *Academy of Management Journal*, 48 (3): 450-463.

Sünbül, Ali M. (2002). Bir Meslek Olarak Öğretmenlik. *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Şişman, M. (2006). *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Dokuzuncu Sınıf Lise Öğrencilerinde Madde Kullanımının Duygu Düzenleme ve Bağlanma Stilleri ile İlişkisinin İncelenmesi

Aydın ERİNCİK, Yüksek Lisans Öğrencisi, Yakındoğu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Lefkoşa KKTC, e-posta: aydiner35@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0331-4430>

Yrd. Doç. Dr. Hande ÇELİKAY SÖYLER, Yakındoğu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Lefkoşa KKTC, e-posta: hande.celikay@neu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6735-1321>

Azime Nur GÜRBÜZ, Lisans Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İzmir, e-posta: azimenu@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1982-4686>

Öz

Bu araştırmanın amacı 9. Sınıf lise öğrencilerinde madde kullanım bozuklukları ve madde kullanım bozukluklarına etki eden faktörlerin, duygu düzenleme becerileri ve bağlanma stilleri ile ilişkisinin incelenmesidir. Ek olarak, bu değişkenlerin hangi sosyodemografik değişkenlerden etkilendiği araştırılmıştır. Araştırma verileri Kişisel Bilgi Formu, Ergenlerde Bağımlılık Profili Endeksi (BAPİ-E), İlişki Ölçekleri Anketi (İÖA, Ergenler İçin Duygu Düzenleme Ölçeği (EİDDÖ)) kullanılarak elde edilmiştir. Ölçeklerden elde edilen veriler arasındaki ilişkiyi ortaya koyan ilişki tarama modelinin yer aldığı kesitsel çalışma modeli kullanılmıştır. Analizler sonucunda ergenlerde bağımlılık şiddeti arttıkça dışsal işlevsel olmayan duygu düzenleme stratejilerinin arttığı saptanmıştır. Bağımlılık şiddeti ile bağlanma stilleri arasında anlamlı ilişki gözlenmemiştir. Kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre madde kullanımına yönelik daha şiddetli istek duydukları ve madde kullanımını bırakmaya yönelik motivasyonlarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Elde edilen sonuçlar literatürdeki bulgularla karşılaştırılarak tartışılmış, sınırlılıklar ve bu doğrultuda öneriler paylaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ergenlik, Madde Kullanımı, Duygu Düzenleme, Bağlanma Stilleri

Makale Gönderme Tarihi: 28.10.2022

Makale Kabul Tarihi: 22.12.2022

Önerilen Atıf:

Erincik, A., Çelikay Söyler, H. ve Gürbüz, A. N. (2022). Dokuzuncu Sınıf Lise Öğrencilerinde Madde Kullanımının Duygu Düzenleme ve Bağlanma Stilleri ile İlişkisinin İncelenmesi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(12): 1747-1764.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2022, 5(12): 1747-1764. DOI:[10.26677/TR1010.2022.1157](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.1157)
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Examining the Relationship Between Substance use, Emotion Regulation and Attachment Styles in Ninth-Grade High School Students

Aydın ERİNCİK, MSc. Student, Near East University, Institute of Graduate Programs, Nicosia TRNC, e-mail: aydiner35@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0331-4430>

Assistant Prof. Dr. Hande ÇELİKAY SÖYLER, Near East University, Faculty of Arts and Sciences, Nicosia TRNC, e-mail: hande.celikay@neu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6735-1321>

Azime Nur GÜRBÜZ, Undergraduate Student, Ege University, Faculty of Literature, İzmir, e-mail: azimenuyg@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1982-4686>

Abstract

This research aims to examine the relationship between substance use disorders, the factors affecting substance use disorders, emotion regulation, and attachment styles in ninth-grade high school students. Additionally, it was examined which sociodemographic variables influenced these variables. Personal Information Form, Addiction Profile Index in Adolescents (BAPI-E), Relationship Scales Questionnaire (İÖA), and Emotion Regulation Scale (EIDDÖ) were used. A cross-sectional study model with a relational model was used to identify the relationship between the variables. It was found that as the severity of addiction increases in adolescents, external dysfunctional emotion regulation strategies increase. No significant relationship was observed between the severity of addiction and attachment styles. It has been found that female students have a more severe desire for substance use than male students, and their motivation to quit substance use is higher. The results were compared with findings from the literature, limitations and recommendations were presented.

Keywords: Adolescence, Substance Use, Emotion Regulation, Attachment Styles.

Received: 28.10.2022

Accepted: 22.12.2022

Suggested Citation:

Erincik, A., Çelikay Söyler, H. and Gürbüz, A. N. (2022). Examining the Relationship Between Substance use, Emotion Regulation, and Attachment Styles in Ninth-Grade High School Students, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(12): 1747-1764.

GİRİŞ

Ergenlik dönemi, çocukluk ile yetişkinlik arası bir dönem olup fiziksel, duygusal, bilişsel ve psikolojik açıdan birçok değişikliğin hızlı bir şekilde geliştiği fırtınalı bir dönemdir (Santrock, 2014). Yaşanan tüm bu değişikliklere sağlıklı bir şekilde adapte olmak, bireyin sonraki süreçlerde düzenli bir hayat sürebilmesi için önem taşımaktadır. Fakat sosyal çevresini keşfetme eğiliminde olan ergenler, yaşadığı fırtınalı sürecin etkisi ve sosyal ortamın da katkısıyla alkol kullanımı veya yasal olmayan maddelere eğilim gösterebilmektedir (Baysan Arabacı vd., 2017:136). ABD Hastalık Kontrol ve Korunma Merkezleri (CDC) tarafından 'ergenlik' 15-17 yaş aralığındaki bireyleri temsil etmektedir. (CDC, 2021). Dolayısıyla ergenler üzerine yapılan çalışmalar bu yaş aralığını kapsamaktadır. CDC tarafından yayınlanan verilere göre liseye giden öğrencilerin %15'inin yasadışı ilaç kullandıkları, %14'ünün ise reçeteli opioidlerin kötüye kullandığı görülmektedir (CDC, 2022). Yıllar içerisinde yapılan çalışma sonuçlarına göre 8., 10., ve 12., sınıf öğrencilerinde alkol kullanımının yaşam boyu prevalansı sırası ile %27, %49, ve %66 bulunmuştur. Ergenlerde madde kullanım veya bağımlılık görülme sıklığı alkol için %2.7-8; Marijuana için %2.7-7; yasadışı ilaçlar için %2-9 aralığındadır. Ayrıca ergenlik çağında madde kullanım bozukluğuna sahip olma, erkeklerde kızlara oranla daha yaygındır (espa vd., 2017). Alkol ve Diğer Uyuşturucu Kullanımına Yönelik Avrupa Okul Anketi Projesi'nin (ESPAD) 2019 yılında yayınlamış olduğu son raporda 35 Avrupa ülkesinden toplanan verilere göre 16 yaşına gelmiş öğrencilerde yaşam boyu madde kullanım prevalansı sigara için %41, elektronik sigara için %40, alkol için %79, yasadışı bir madde için %17, uçucular için %7.2, yeni nesil psikoaktifler için %3.4, ilaç kötüye kullanımı %9.2 olarak bulunmuştur (ESPAD, 2020:13-15tür). Ülkemizde ise ergenlikte madde kullanımı üzerine yapılan en kapsamlı çalışmalar, genç nüfusun ayrıca incelendiği 2012 Türkiye Uyuşturucu Raporu'nda belirtilmiştir (Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi, 2012:58-59). Bu rapora göre madde kullanımının yaşam boyu prevalansı 1995, 1998, 2001 ve 2003 yıllarında sırası ile %4, %3.6, %3 ve %4 bulunmuştur. Esrar dışında en az bir kez madde kullanım oranları 1995 yılında %1 ve 2003 yılında %3 olarak belirtilirken en az bir kez eroin kullanımı ise 1998 yılında %1.6, 2001 yılında %2.1 olarak raporlanmıştır. Yine aynı raporda yer alan, 2011 yılında büyük bir örneklem grubu ile gerçekleştirilen araştırma sonuçları ise ergenlerde yaşamları boyunca en az bir kez madde kullananların oranının %1.5 olduğunu göstermektedir. Bu oran erkek öğrencilerde (%2.3) kız öğrencilere (%0.7) kıyasla daha yüksektir. Lise öğrencilerinde yaşam boyu madde kullanımı prevalansının incelendiği diğer güncel çalışmalarda erkeklerin %24'ünün, kızların %7.7'sinin sigara kullandığı, sigara dışında yaşam boyu madde kullanımı prevalansının ise erkeklerde %8.2, kızlarda %1.9 olduğunu göstermektedir. Sigara ve alkol kullanımının incelendiği bir çalışmada bu oranlar sigara için %35 iken alkol için %18.7'dir (Akkuş vd., 2017:42-67).

Ergenlikte madde kullanımını etkileyen hem kalıtsal hem de çevresel birçok etken bulunmaktadır (Gray ve Squeglia, 2018:621). Merak, özenme ve akran grubu arasında kabul edilebilir olma isteği en yaygın nedenler iken yaşanan sorunlar ve eğlence arayışı da ergenleri uyuşturucuya iten nedenler arasında gösterilmektedir (Hall vd., 2016:267; Gürçay, 2008:39; TÜBİM, 2020:30). Madde kullanımına sevk eden tüm bu etmenler karşısında bireyin sahip olduğu duygu düzenleme becerisi önemli bir rol oynamaktadır. Duygu düzenleme, bireyin çeşitli durumlarda vermiş olduğu duygusal tepkileri bir amaca ulaşabilmek için izleyebilme, kontrolünü yapabilme, değerlendirme ve değiştirebilme gücü anlamına gelmektedir (Kıral, 2011:22). Bulduğumuz durum ile kendi isteklerimiz uyuşmadığı zaman ise yaşanan duyguyu etkilemek ve kontrol altına alabilmek için duygu düzenleme stratejileri devreye girebilir. Bu stratejilere örnek olarak kaçınma, bilişsel yeniden değerlendirme, ruminasyon, kabul eylemleri örnek verilebilir (Mcrae ve Gross, 2020:2-3). Madde kullanımı ve duygu düzenleme üzerine yapılan çalışmaların incelendiği bir meta-analiz çalışmasında iki değişken arasında anlamlı bir

ilişki bulunduğu, duygu düzenlemede güçlük çeken kişilerin madde kullanımına daha yatkın olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Weiss vd., 2022:1). Ayrıca diğer araştırmalarda alkol ve madde kullanımı olan ergenlerin duygu düzenlemede zorluk yaşadığı görülmüştür (Weinberg ve Klonsky, 2009:618; Wilens vd., 2013:6-7). Yatarak bağımlılık tedavisi gören bir grup hasta üzerine yapılan bir araştırmada duygu düzenleme becerisi açısından kendini yaralayan hastaların yaralamayanlara nazaran daha zorlandıkları, özellikle olumsuz duygular karşısında davranışlarını kontrol etmede ve duygu düzenleme stratejilerine ulaşmada güçlük çektikleri görülmüştür. (Karagöz ve Dağ, 2015:10). Duygu düzenleme ve madde kullanımı ilişkisinin kortizol hormonu ile birlikte incelendiği bir araştırmada, düşük kortizol reaktivitesi ve duygu düzenlemede güçlük yaşamanın, ergenlikte madde kullanımına etkisi olduğu bulunmuştur (Poon vd., 2016:376). Bireylerin alkol-madde kullanımına yönelmelerinde olumsuz duygulardan kaçınma, bunlara katlanma ve bunları düzenlemede yaşadıkları güçlüklerin önemli bir etkisi olurken (Baker vd., 2004), yaşanan bu güçlükler alkol-madde kullanma isteğini artırmaktadır (Willinger vd., 2002:611; Falk vd., 2008). Ayrıca çocukluk döneminde yaşanan travmalar ve buna bağlı olarak oluşan olumsuz duygulardan kurtulma adına da ergen, alkol-madde kullanımına yönelebilmektedir. Duygu düzenleme becerilerinin geliştirilmesi, bireydeki alkol-madde kullanım bozukluğunun tedavisinde etkili bir yöntemdir (Berking vd., 2011).

Madde kullanımı üzerinde aile yaşantısı da önemli bir çevresel faktördür. Bu noktada erken çocuklukta bakım veren ile kurulan bağlanma stili büyük önem taşır. Bağlanma Kuramı'na göre (Bowlby, 1969) bebek, yaşamın ilk yıllarında yakınlık arayışına girer. Bakım vereni ona bu yakınlığı gösterir ve ona güvenli bir üs sağlayabilirse bebek endişeye kapılmadan dünyayı keşfedebilir. Ardından bakım veren kişiye dönerek onunla güvenli bir bağ kurar. Bu durum aynı zamanda duygu düzenleme becerisinin gelişmesine katkı sağlar. Fakat güvenli üssün sağlanmadığı durumlarda bebek korku ve endişeye kapılır ve güvenli bir bağlanma gerçekleşemez. Bu bağlanma bireyin ergenlik ve yetişkinlik dönemleri boyunca devam eder ve farklı ilişkilere aktarılabilir. Bowlby, güvenli bağlanmanın olmadığı durumlarda ayrılma anksiyetesi oluştuğundan bahseder. Ardından Mary Ainsworth Ugandalı bebekler ile yapmış olduğu deneysel çalışmalar sonucunda “güvenli”, “kaçıngan” veya “kaygılı” olmak üzere üç farklı bağlanma stili tanımlar (Bretherton, 1992; Ainsworth vd., 2015). Daha sonra Bartholomew ve Horowitz (Bartholomew ve Horowitz, 1991) yetişkinliğe yönelik “güvenli bağlanma”, “saplantılı bağlanma”, “korkulu bağlanma” ve “kayıtsız bağlanma” olmak üzere dört farklı bağlanma stili tanımlar. Güvensiz bağlanmaya sahip kişiler duygularını düzenlemede, stresle başa çıkmada ve ilişkilerini yürütmekte zorluk yaşayabilirler (Schindler, 2019). Güvenli bağlanmış kişiler duygularını ifade etmede ve düzenlemede başarılı olurken, kaçıngan bağlanan bireyler duygularını bastırabilir, kaygılı bağlananlar ise aksine duygularını abartabilirler. Böyle durumlarda duyguları ve stresle baş etme, yakınlık ve ilişki ihtiyacını karşılamak için psikotropik ilaçlara başvurmak cazip gelebilir. Schindler (2019) tarafından yayınlanan derleme makalede ergen ve yetişkinler üzerinde yürütülen madde kullanım bozukluğu ve bağlanma ilişkisinin incelendiği 34 kesitsel, 3 boylamsal çalışmanın sonuçları toplanmıştır. Kesitsel çalışmaların sonuçları gösteriyor ki bağlanma ile madde kullanım bozukluğu arasında bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca boylamsal çalışmalar güvensiz bağlanma türlerinin madde kullanım bozukluğu bakımından risk oluşturduğunu göstermektedir. Becoña ve arkadaşlarının (2014) ortaya koymuş olduğu mate analiz çalışmasında ise 1980 ile 2010 arasındaki toplam 140 ampirik makale ve 8 derleme incelenmiştir. Çalışma sonucunda güvensiz bağlanma madde kullanımı için bir risk faktörü olarak bulunurken, güvenli bağlanmanın da koruyucu bir faktör olarak yer alabileceği rapor edilmiştir. Bu meta analiz çalışmalarına ek olarak yapılan birçok araştırma madde kullanımı ve bağlanma stili arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermekte (Aydoğdu ve Olcay Çam, 2013:142; Cömert ve Ögel, 2014:32). Ayrıca madde kullanım bozukluğu görülme

sıklığı, güvenli bağlanma puanları yüksek olan grupta daha düşük bulunmuştur (Cornellà-Font vd., 2020:24).

Özet olarak, literatürdeki veriler madde kullanımının, duygu düzenleme (Weiss, 2022; Weinberg ve Klonsky, 2009; Wilens vd., 2013; Karagöz ve Dağ, 2015; Poon vd., 2016; Baker vd., 2004; Willinger vd., 2002; Falk vd., 2008; Berking vd., 2011) ve bağlanma stili ile arasında ilişki olduğunu göstermektedir (Schindler, 2019; Becoña, 2014; Aydoğdu ve Olcay Çam, 2013; Cömert ve Ögel, 2014; Cornellà-Font vd., 2020).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Mevcut çalışmada ergenlerde madde bağımlılığının duygu düzenleme stratejileri ve bağlanma stilleri ile ilişkisi incelenmiştir. Duygu düzenlemenin 4 alt grupta incelenmesi ile alana detaylı bilgi sağlanması hedeflenmiştir. Buna ek olarak madde kullanımı sosyodemografik değişkenler ele alınarak incelenmiştir. Araştırma sonuçlarının gelecekteki araştırmalar için önemli bir veri kaynağı olacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Örnekleme

Bu araştırmanın evreni İzmir ili Konak İlçesi Çınarlı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi 9. sınıf öğrencileridir. Araştırma grubu, yaş ortalaması 15,16 (ss= .42) olan 30'u kadın ve 264'ü erkek toplam 294 lise öğrenciden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırma değişkenlerine yönelik veri elde etmek amacıyla Kişisel Bilgi Formu, Ergenlerde Bağımlılık Profili Endeksi (BAPİ-E), İlişki Ölçekleri Anketi (İÖA), Ergenler İçin Duygu Düzenleme Ölçeği (EİDDÖ) kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Katılımcıların demografik bilgilerini elde etmek amacıyla uygulanmış olan kişisel bilgi formunda sosyodemografik bilgileri araştıran sorular yer almaktadır.

Bağımlılık Profili Endeksi

BAPİ-E Ölçeği alkol ve madde kullanan kişilerin madde kullanımına bağlı gelişen problemleri çok boyutlu olarak değerlendirmek amacıyla Prof. Dr. Kültegin ÖGEL ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 37 madde ve 'Madde kullanım özellikleri, Bağımlılık tanı ölçütleri, Madde kullanımının kişinin yaşamına etkisi, Şiddetli istek ve Madde kullanmayı bırakma motivasyonu' olmak üzere 5 alt ölçekten oluşmaktadır (Ögel vd., 2012a). BAPİ toplam puanı ise bağımlılık şiddetini değerlendirmek için kullanılmaktadır (Ögel vd., 2012b:10). Cronbach alfa katsayısı tüm ölçek için 0.89 ve alt ölçekler için 0.63-0.86 arasında saptanmıştır. Madde-toplam puan korelasyon katsayıları 0.42-0.89 arasındadır. Tüm ölçek için Spearman Brown korelasyon katsayısı 0.83 bulunmuştur. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda 4 faktör elde edilmiş, bu faktörlerin toplam varyansın %52.39'unu temsil ettiği sonucuna ulaşılmıştır. BAPİ şiddetli istek alt ölçeği

PAAÖ/PMAÖ, motivasyon alt ölçeği ise SOCRATES ile bağıntılı bulunmuştur. Bu çalışma için iç tutarlık katsayısı .88 bulunmuştur.

BAPİ toplam puanı ile MATT ortalama puanı ve ASI Ölçeği'nin tıbbi durum, madde kullanımı, yasal durum ve aile-sosyal ilişkiler alt başlıklarının bileşik puanlarının ilişkili olduğu gözlenmiştir. ROC eğrisi altında kalan alan 0.90, 4 puan için kesme noktasında duyarlılık 0.88 ve özgüllük ise 0.78 olarak bulunmuştur.

İlişki Ölçekleri Anketi

Yetişkin bağlanma stillerini ölçmek amacıyla kullanılan İlişki Ölçekleri Anketi, Griffin ve Bartholomew (1994) tarafından geliştirilmiş ve Sümer ve Güngör (1999) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. 7'li Likert ölçeği kullanılarak oluşturulmuş toplam 30 maddeyi kapsamaktadır. Ölçek maddeleri "1=Beni hiç tanımlamıyor", "7= Tamamıyla beni tanımlıyor" şeklindedir. Ölçek, güvenli, korkulu, saplantılı ve kayıtsız bağlanma olmak üzere 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutları ölçmeyi amaçlayan maddelerin toplanması ve bu toplamın her bir ölçek alt ölçekteki madde sayısına bölünmesi ile dört bağlanma tarzını yansıtan sürekli puanlar elde edilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliliğinin belirlenmesi için faktör analizi gerçekleştirilmiş ve öz değeri 1'den yüksek olan 2 faktör bulunmuştur. Alt boyutlarda güvenilirlik katsayısı, .41 ve .71 arasındadır. Amerikan örneklemeyle kıyaslanması sonucunda, Türk örneklemeden elde edilen verilerin güvenilir ve geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Test tekrar test güvenilirliği .54 ile .78 arasında ve iç tutarlık katsayısı .27 ile .61 değeri arasında saptanmıştır.

Ergenler İçin Duygu Düzenleme Ölçeği (EİDDÖ) (The Regulation of Emotions Questionnaire, REQ):

Phillips ve Power (Phillips ve Power, 2007) tarafından geliştirilen bu ölçek, ergenlerin duygu düzenleme stratejilerini belirlemek amacıyla kullanılmaktadır ve 2014 yılında Türkçe'ye uyarlanmıştır (Duy ve Yıldız, 2014). Ölçeğin yapı geçerliliğini ölçmek için uygulanan açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda ölçeğin özgün halinde olduğu gibi dışsal işlevsel olmayan, içsel işlevsel olmayan, içsel işlevsel ve dışsal işlevsel olmak üzere 4 boyutlu bir yapıya sahip olduğu ve 4. madde dışında diğer maddelerin modele uygun olduğu gözlenmiştir. Ölçeğin uygunluk geçerliliğini test etmek amacıyla 190 öğrenciden toplanan verilerin analizi sonucunda, duygu düzenleme stratejileri ile ilgili değişkenler arasında anlamlı ilişkiler olduğu bulunmuştur. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı sırasıyla dışsal işlevsel olmayan duygu düzenleme alt boyutu için .76, içsel işlevsel olmayan duygu düzenleme alt boyutu için .68, içsel işlevsel duygu düzenleme alt boyutu için .74, ve dışsal işlevsel duygu düzenleme alt boyutu için .57 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin güvenilirliği son olarak test-tekrar test yöntemi kullanılarak 175 öğrenciye iki hafta ara ile testin uygulanması yoluyla ölçülmüş ve içsel işlevsel duygu düzenleme alt boyutu için .51, dışsal işlevsel olmayan duygu düzenleme alt boyutu için .70, içsel işlevsel olmayan duygu düzenleme alt boyutu için .56 ve dışsal işlevsel duygu düzenleme alt boyutu için .52 olarak bulunmuştur. Analizler sonucunda, ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğinin ergenlerde duygu düzenlemeyi ölçmede yeterli düzeyde olduğu saptanmıştır. Mevcut çalışmada ise iç tutarlılık katsayıları 4 alt ölçek için .71-.87 arasında bulunmuştur.

İşlem

Araştırmada ergenlerde madde kullanımı, bağlanma stilleri ve duygu düzenleme arasındaki ilişkiyi örneklem hakkında anlık bilgi edinebilmek amacıyla kesitsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Örneklem seçimi için amaçlı örnekleme türlerinden biri olan ve evreni temsil eden ortalama bir durumun seçilmesi olarak tanımlanan tipik durum örnekleme yöntemi uygulanmıştır (Büyüköztürk vd., 2012:92). 2019 yılı Şubat ayında Yakındoğu Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'na başvurulmuş, YDU/SB/2018/328 proje numarası ile etik kurul izni alınmıştır. Etik kurul izninin alınmasının ardından İzmir Konak İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nden 12 Şubat 2019 tarihli ve 3066759 sayılı izin yazısı ile uygulama izni alınmış, Çınarlı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi 9. Sınıf öğrencilerine gönüllü onam formları dağıtılarak imzalarının alınmasından sonra uygulamaya geçilmiştir. Uygulamalar araştırmacı ve bir rehber öğretmen eşliğinde 9. Sınıf öğrencilerinin yer aldığı sınıflarda 40 dakikalık bir ders saati süresince grup uygulamaları şeklinde gerçekleştirilmiştir.

İstatistiksel Analiz

Araştırmanın temel ve alt hipotezlerinin analiz edilebilmesi için normallik varsayımları incelenmiş ve sonuçlar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırmada Ele Alınan Değişkenlerin Puan Ortalamaları ve Normallik Varsayımlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

Değişkenler	N	$\bar{X}$	Ss	Skew	Kurtosis
1. MKÖ	294	0.09	0.30	5.322	31.241
2. MT	294	0.37	1.74	6.662	54.036
3. MYE	294	0.34	1.90	8.256	80.559
4. MŞİ	294	0.09	0.46	5.992	37.648
5. MBM	294	0.19	0.81	4.142	15.769
6. BAPİ-ET	294	0.46	1.74	5.521	31.569
7. İİDD	294	13.77	4.50	-.639	-.345
8. İİODD	294	11.67	4.91	.729	-.022
9. DİDD	294	10.21	4.13	.356	-.482
10. DİODD	294	9.34	4.07	1.336	1.610

MKÖ: Madde kullanım özellikleri, MT:Tanı, MYE:Yaşam üstüne etkileri, MŞİ: Şiddetli istek, MBM: Motivasyon, BAPİ-ET: Bağımlılık Şiddeti Toplam Puanı, İİDD: İçsel işlevsel duygu düzenleme, İİODD: İçsel işlevsel olmayan duygu düzenleme, DİDD: Dışsal işlevsel duygu düzenleme, DİODD: Dışsal işlevsel olmayan duygu düzenleme

Tablo 1 incelendiğinde normallik varsayımını test etmek amacıyla kullanılan istatistiksel teknikler arasında yer alan çarpıklık-basıklık katsayıları duygu düzenleme stratejilerinin tüm alt boyutları için -2.0 ve +2.0 aralığında değer alırken; madde bağımlılığı indeksi alt boyut ve toplam puanları açısından bu aralıkta değer almadığı görülmektedir. Kurtosis ve Skewnes değerlerine göre ölçeklerden elde edilen puan ortalamalarının normal dağılım gösterip göstermediğine ilişkin farklı değer aralıkları bulunmakla birlikte; bazı araştırmacılar (George ve Mallery, 2010) ± 2.0 aralığında alınan değerlerin normallik varsayımını sağlamada kabul edilebilir olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmada spesifik madde kullanan bir grupla çalışılmadığı, sadece belli bir okul türünden ve belli bir düzeyden öğrenci seçildiği için madde bağımlılık profillerinden elde edilen puan ortalamalarında normallik varsayımının sağlanamadığı düşünülmektedir.

“Ergenlerin madde bağımlılığı ve duygu düzenleme stratejileri arasındaki ilişkinin incelenmesi” amacıyla Spearman Sıra Korelasyon Katsayısı hesaplanmıştır. Ergenlerin madde bağımlılığı profil indeksi alt boyut ve toplam puanlarının bağlanma stilleri ve yaşanan aile ortamına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla Kruskal-Wallis H testi kullanılırken; bu puanların cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Ayrıca, ergenlerin duygu düzenleme ölçeğinden elde ettikleri alt boyut puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla bağımsız örneklemelerde t-testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Katılımcıların sosyodemografik özelliklerine dair bilgi veren Tablo 2 incelendiğinde, araştırma grubunu oluşturan katılımcıların 30'u (%10.2) kadın, 264'ü (%89.8) erkektir. Toplam 294 öğrenciden elde edilen veriler incelendiğinde meslek lisesine devam eden 9. sınıf öğrencilerin 105'inin (%35.7) gelir dağılımı açısından algılanan sosyoekonomik düzeyinin düşük olduğu, 103'ünün (%35.0) orta düzeyde olduğu ve 86'sının (%29.3) yüksek sosyo ekonomik düzeye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Araştırma grubundaki öğrencilerin 100'ü (% 34.0) çalışıyor 194'ü (%66.0) ise çalışmıyordur. 239 (%81.3) öğrenci ebeveyniyle birlikte yaşarken 55 (%18.7) öğrenci ise ebeveyn yoksunluğu yaşamaktadır. Öğrenciler aile yapılarına göre incelendiğinde ise 226 (%76.9) öğrenci çekirdek aile, 26 (%8.8) öğrenci geniş aile, 32 (%10.9) öğrenci tek ebeveynle 10 (%3.4) öğrenci ise aile büyükleriyle yaşamaktadır. Bağlanma stilleri açısından ise 80 (%27.2) öğrenci güvenli bağlanma 65 (%22.1), öğrenci korkulu bağlanma 51 (%17.3) öğrenci, saplantılı bağlanma 98 (%33.3) öğrenci ise, kayıtsız bağlanma stiline sahip olarak görülmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin 42'si (%14.3) daha önce psikolojik/psikiyatrik yardım almış, 252'si (%85.7) ise herhangi bir psikolojik/psikiyatrik yardım almamıştır.

Tablo 2. Araştırma Grubunun Demografik Özelliklerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Demografik Özellikler	Gruplar	N	%
Cinsiyet	Kadın	30	10.2
	Erkek	264	89.8
Sosyo-Ekonomik Düzey	Düşük	105	35.7
	Orta	103	35.0
	Yüksek	86	29.3
Çalışma Durumu	Çalışıyor	100	34.0
	Çalışmıyor	194	66.0
Ebeveyn Birliktelik Durumu	Ebeveyn Birlikteliği	239	81.3
	Ebeveyn Yoksunluğu	55	18.7
Yaşanılan Aile Ortamı	Çekirdek Aile	226	76.9
	Geniş Aile	26	8.8
	Tek Ebeveynle	32	10.9
	Aile Büyükleriyle	10	3.4
Bağlanma Stilleri	Güvenli Bağlanma	80	27.2
	Korkulu Bağlanma	65	22.1
	Saplantılı Bağlanma	51	17.3
Psikolojik/Psikiyatrik Yardım Alma Durumu	Kayıtsız Bağlanma	98	33.3
	Evet	42	14.3
	Hayır	252	85.7
Toplam		294	100.0

Bu çalışmada ergenlerin bağımlılık şiddet puanlarını belirlemek amacıyla kullanılan bağımlılık profili indeksi envanterinin bu araştırmanın çalışma grubu için normallik varsayımlarını sağlamaması nedeniyle nonparametrik analiz tekniklerinden faydalanılmıştır. Bu doğrultuda, ergenlerin madde bağımlılığı profil indeksleri alt boyut ve toplam puanlarının bağlanma stillerine göre incelenmesine yönelik olarak nonparametrik testler içerisinde yer alan ilişkisiz ölçümler için Kruskal Wallis H-Testi hesaplanmış olup sonuçlar Tablo 3'te rapor edilmiştir.

Tablo 3. Bağımlılık Profili İndeksi Alt Boyut ve Toplam Puanlarının Bağlanma Stillerine Göre İncelenmesine Yönelik Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları

	Bağlanma stilleri	N	Xort	Ss	S.ort	H	p
MKÖ	Güvenli	80	0.13	0.43	147.90	.554	.907
	Korkulu	65	0.05	0.15	142.39		
	Saplantılı	51	0.10	0.32	147.41		
	Kayıtsız	98	0.09	0.22	150.61		
MT	Güvenli	80	0.36	1.50	150.23	.451	.930
	Korkulu	65	0.27	1.25	145.45		
	Saplantılı	51	0.50	2.70	146.55		
	Kayıtsız	98	0.39	1.58	147.13		
MYE	Güvenli	80	0.37	1.78	151.71	3.268	.352
	Korkulu	65	0.27	1.01	151.61		
	Saplantılı	51	0.49	3.22	139.58		
	Kayıtsız	98	0.28	1.51	145.46		
MŞİ	Güvenli	80	0.07	0.41	148.90	.744	.863
	Korkulu	65	0.04	0.27	146.89		
	Saplantılı	51	0.07	0.44	143.88		
	Kayıtsız	98	0.13	0.60	148.64		
MBM	Güvenli	80	0.15	0.08	147.43	.277	.964
	Korkulu	65	0.17	0.09	147.72		
	Saplantılı	51	0.15	0.09	145.14		
	Kayıtsız	98	0.26	0.09	148.64		
BAPİ-ET	Güvenli	80	1.61	0.18	148.30	.197	.978
	Korkulu	65	1.08	0.13	147.45		
	Saplantılı	51	2.24	0.31	143.58		
	Kayıtsız	98	1.92	0.19	148.92		

MKÖ: Madde kullanım özellikleri, MT: Tanı, MYE:Yaşam üstüne etkileri, MŞİ: Şiddetli istek, MBM: Motivasyon, BAPİ-ET: Bağımlılık Şiddeti Toplam Puanı *p<.05, **p<.01

Tablo 3'te görüldüğü üzere, Ergenlerin madde bağımlılığı düzeylerini ortaya koymayı amaçlayan bağımlılık indeksi alt boyut ve toplam puanları, güvenli, korkulu, saplantılı ve kayıtsız olarak sınıflandırılan bağlanma stillerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır (p>.05).

Tablo 4 incelendiğinde araştırma grubunu oluşturan ergenlerin madde kullanımına yönelik şiddetli istek (U= 3502.00, p<.05) ve madde kullanımını bırakmaya yönelik motivasyon (U= 3410.50, p<.05) alt boyutlarından elde ettikleri puanların, cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulgusuna ulaşılrken; madde kullanım özellikleri, tanı, madde kullanımının yaşam üzerine etkileri ve BAPİ-E toplam puanının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı bulgusuna ulaşılmaktadır (p>.05). Madde kullanımına yönelik şiddetli istek ve madde kullanımını bırakmaya yönelik motivasyon alt boyutlarının cinsiyete göre farklılaşmasının kaynaklarının incelenmesi için sıra ortalamaları puanlarına bakıldığında kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre hem şiddetli istek hem de motivasyon alt boyutlarından daha yüksek puanlar aldığı gözlenmektedir. Buna göre kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre madde kullanımına yönelik daha şiddetli istek duymakta oldukları söylenebileceği gibi; yine kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre madde kullanımını bırakmaya yönelik motivasyonlarının daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 4. Bağımlılık Profili İndeksi Alt Boyut ve Toplam Puanlarının Cinsiyete Göre İncelenmesine Yönelik Mann Whitney U-Testi Sonuçları

	Grup	n	SO	ST	U	z	p
MKÖ	Kadın	30	155.25	4657.50	3727.50	-.647	.518
	Erkek	264	146.62	38707.50			
MT	Kadın	30	162.28	4868.50	3516.50	-1.886	.059
	Erkek	264	145.82	38496.50			
MYE	Kadın	30	157.93	4738.00	3647.00	-1.393	.164
	Erkek	264	146.31	38627.00			
MŞİ	Kadın	30	162.77	4883.00	3502.00	-2.439	.015*
	Erkek	264	145.77	38482.00			
MBM	Kadın	30	165.82	4974.50	3410.50	-2.730	.006*
	Erkek	264	145.42	38390.50			
BAPİ-ET	Kadın	30	160.25	4807.50	3577.50	-1.018	.308
	Erkek	264	146.05	38557.50			

MKÖ: Madde kullanım özellikleri, MT: Tanı, MYE: Yaşam üstüne etkileri, MŞİ: Şiddetli istek, MBM: Motivasyon, BAPİ-ET: Bağımlılık Şiddeti Toplam Puanı *p<.05, **p<.01

Tablo 5. Bağımlılık Profili İndeksi Alt Boyut ve Toplam Puanlarının Aile Ortamına Göre İncelenmesine Yönelik Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları

	Bağlanma stilleri	n	Xort	Ss	S.ort	H	p	Anlamlı fark
MKÖ	Çekirdek Aile	226	0.06	0.23	140.72	18.370	.000**	1-4 2-4 3-4
	Geniş Aile	26	0.28	0.66	157.15			
	Tek Ebeveyn Aile	32	0.09	0.20	161.56			
	Büyükleriyle	10	0.23	0.34	230.55			
MT	Çekirdek Aile	226	0.16	0.80	144.69	4.670	.198	---
	Geniş Aile	26	2.00	4.70	162.56			
	Tek Ebeveyn Aile	32	0.60	1.84	155.23			
	Büyükleriyle	10	0.30	0.94	147.00			
MYE	Çekirdek Aile	226	0.15	1.03	144.36	5.890	.117	---
	Geniş Aile	26	1.50	4.90	162.56			
	Tek Ebeveyn Aile	32	0.54	1.81	156.70			
	Büyükleriyle	10	0.90	2.84	149.20			
MŞİ	Çekirdek Aile	226	0.03	0.21	144.38	10.133	.017*	1-2
	Geniş Aile	26	0.53	1.20	167.35			
	Tek Ebeveyn Aile	32	0.06	0.24	151.55			
	Büyükleriyle	10	0.30	0.94	153.35			
MBM	Çekirdek Aile	226	0.13	0.68	144.92	4.791	.188	---
	Geniş Aile	26	0.57	1.39	159.77			
	Tek Ebeveyn Aile	32	0.31	0.99	154.73			
	Büyükleriyle	10	0.20	0.63	150.80			
BAPİ-ET	Çekirdek Aile	226	0.26	1.00	141.25	12.869	.005*	1-4 2-4
	Geniş Aile	26	1.90	4.38	151.81			
	Tek Ebeveyn Aile	32	0.64	1.43	167.00			
	Büyükleriyle	10	0.82	2.41	215.25			

MKÖ: Madde kullanım özellikleri, MT: Tanı, MYE:Yaşam üstüne etkileri, MŞİ: Şiddetli istek, MBM: Motivasyon, BAPİ-ET: Bağımlılık Şiddeti Toplam Puanı *p<.05, **p<.001

Tablo 5 incelendiğinde, araştırma grubunu oluşturan ergenlerin bağımlılık şiddetini ortaya koymayı amaçlayan bağımlılık indeksi alt boyutları arasında yer alan madde kullanım tanısı, madde kullanımının yaşam üzerine etkisi ve madde kullanımını bırakmaya yönelik motivasyon puanları yaşanılan aile ortamı değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır (p>.05). Ergenlerin madde kullanım özellikleri puanları, yaşanılan aile ortamı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir (H=18.370, p<.001). Bu anlamlı

farklılığın hangi boyutlar arasında olduğunun belirlenmesi için dört farklı kategoride sınıflandırılan aile ortamları kendi aralarında ikili olarak tekrar sınıflandırılmış ve her ikili sınıf için Mann Whitney U testi kullanılarak anlamlı farkın kaynakları incelenmiştir. Mann Whitney U-testi sonuçları aile büyükleriyle yaşayan ergenlerin (SO=188.20) çekirdek ailesiyle birlikte yaşayan ergenlere göre (SO=115.42) madde kullanım düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, aile büyükleriyle birlikte yaşayan ergenlerin (SO=24.40) geniş aileyle yaşayan ergenlere göre (SO=16.23) madde kullanım özellikleri alt boyutundan elde ettikleri puan ortalamaları daha yüksektir. Yine madde kullanım düzeyleri alt boyutu için aile büyükleri ile yaşayan ergenlerin (SO=28.95) tek ebeveynle yaşayan ergenlere göre (SO=19.17) ortalama puanlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine, Tablo 4 incelendiğinde ergenlerin madde kullanımına yönelik şiddetli istek puanları yaşanan aile ortamı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır ($H=10.133$, $p<.05$). Benzer şekilde, anlamlı çıkan farklılığın kaynağını incelemek amacıyla aile ortamı alt grupları kendi aralarında ikili olarak tekrar sınıflandırılmış ve her ikili sınıf için Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Analiz sonuçları, sadece geniş ailesiyle birlikte yaşayan ergenlerin (SO=144.06) çekirdek ailesiyle birlikte yaşayan ergenlere göre (SO=124.48) 71 şiddetli istek alt boyutundan elde ettikleri puan ortalamalarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Tablo 4'e göre, ergenlerin BAPİ-E toplam puanlarının yaşanan aile ortamı değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir ($H=12.869$, $p<.05$). Aile ortamları kendi aralarında ikili olarak tekrar sınıflandırılarak Mann Whitney U-testi uygulandığında, aile büyükleriyle yaşayan ergenlerin (SO=176.15) çekirdek ailesiyle birlikte yaşayan ergenlere göre (SO=115.96) BAPİ-E toplam puanlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde, aile büyükleriyle birlikte yaşayan ergenlerin (SO=24.00) geniş aileyle yaşayan ergenlere göre (SO=16.38) BAPİ-E toplam puan ortalamaları daha yüksektir.

Tablo 6. Duygu Düzenleme Alt Boyut Puanlarının Cinsiyete Göre İncelenmesine Yönelik t-Testi Sonuçları

		N	$\bar{x}$	SS	sd	t	P
İçsel İşlevsel	Kadın	30	13.84	4.48	292	0.091	.928
Duygu Düzenleme	Erkek	264	13.76	4.52			
İçsel İşlevsel Olmayan	Kadın	30	14.66	5.12	292	3.459	.001*
Duygu Düzenleme	Erkek	264	11.27	4.77			
Dışsal İşlevsel	Kadın	30	11.26	4.21	292	1.446	.157
Duygu Düzenleme	Erkek	264	10.09	4.11			
Dışsal İşlevsel Olmayan	Kadın	30	10.08	4.57	292	0.945	.351
Duygu Düzenleme	Erkek	264	9.25	4.01			

$p<.05^*$, $p<.001^{**}$

Tablo 6 incelendiğinde lise öğrencilerinin duygu düzenleme alt boyutlarından yalnızca içsel işlevsel olmayan duygu düzenleme puanlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı gözlenmektedir ($t(292)= 3.459$, $p<.05$). Bu anlamlı farklılığın kaynağı incelendiğinde, kadın öğrencilerin içsel işlevsel olmayan duygu düzenleme puanlarının ($=14.66$), erkek öğrencilerine göre ($=11.27$) daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmanın temel hipotezinin incelenmesi amacıyla ergenlerde madde bağımlılığı ve duygu düzenleme arasındaki ilişkinin incelenmesi için Spearman'ın Sıra Korelasyon Katsayısı hesaplanmıştır. Korelasyon analizi sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Araştırmada Ele Alınan Değişkenler Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Spearman Korelasyon Analizi Sonuçları

	N	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. MKÖ	294	---									
2. MT	294	.499**	---								
3. MYE	294	.373**	.580**	---							
4. MŞİ	294	.343**	.589**	.665**	---						
5. MBM	294	.379**	.526**	.609**	.707**	---					
6. BAPİ-ET	294	.877**	.590**	.547**	.478**	.524**	---				
7. İİDD	294	.089	.012	.045	.000	.041	.079	---			
8. İİODD	294	.283**	.247**	.223**	.180**	.195**	.274**	.241**	---		
9. DİDD	294	.111	.032	.042	.022	.107	.106	.517**	.396**	---	
10. DİODD	294	.351	.247**	.147*	.126*	.133*	.344**	.214**	.631**	.336**	---

MKÖ: Madde kullanım özellikleri, MT: Tanı, MYE:Yaşam üstüne etkileri, MŞİ: Şiddetli istek, MBM: Motivasyon, BAPİ-ET: Bağımlılık Şiddeti Toplam Puanı, İİDD: İçsel işlevsel duygu düzenleme, İİODD: İçsel işlevsel olmayan duygu düzenleme, DİDD: Dışsal işlevsel duygu düzenleme, DİODD: Dışsal işlevsel olmayan duygu düzenleme $p<.05^*$, $p<.001$

Korelasyon sonuçlarına göre, araştırma grubunu oluşturan ergenlerin bağımlılık indeksi alt boyutları ve toplam BAPİ-E puanları arasında pozitif yönde ve anlamlı ilişkiler olduğu gözlenmiştir (p .05). İçsel işlevsel olmayan duygu düzenleme puanları ile madde kullanım özellikleri ($r(294) = .28, p < .001$), tanı ($r(294) = .24, p < .001$), madde kullanımının yaşam üstüne etkileri ($r(294) = .22, p < .001$), madde kullanımına yönelik şiddetli istek ($r(294) = .18, p < .001$), madde kullanımını bırakmaya yönelik motivasyon ($r(294) = .19, p < .001$) ve bağımlılık şiddeti toplam puanları ($r(294) = .27, p < .001$) arasında pozitif yönde, düşük düzeyde ve anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Ayrıca, katılımcıların dışsal işlevsel olmayan duygu düzenleme puanları ile tanı ($r(294) = .24, p < .001$), madde kullanımının yaşam üstüne etkileri ($r(294) = .14, p < .001$), madde kullanımına yönelik şiddetli istek ($r(294) = .12, p < .001$), madde kullanımını bırakmaya yönelik motivasyon ($r(294) = .13, p < .001$) ve bağımlılık şiddeti toplam puanları ($r(294) = .34, p < .001$) arasında pozitif yönde, düşük düzeyde ve anlamlı ilişkilerin olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, ergenlerin dışsal işlevsel olmayan duygu düzenleme puanları ile madde kullanım özellikleri ($r(294) = .35, p > .05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma bulunmamıştır. Buna göre, ergenlerin madde kullanım özellikleri hariç olmak üzere madde kullanımını tanımlayacak bağımlılık indeksi kriterleri alt boyutlarından elde ettikleri puanlar arttıkça, dışsal işlevsel olmayan duygu düzenleme puanlarının arttığı söylenebilir.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada iki temel problem incelenmiştir. Öncelikle ‘Ergenlerin madde bağımlılığı şiddeti ve duygu düzenleme stratejileri arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler var mıdır?’ sorusuna yanıt bulmak için yapılan analizler sonucunda anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır. Elde edilen bu bulgu literatür ile tutarlılık göstermektedir (Weinberg vd., 2009; Wilens vd., 2013; Berking vd., 2011). Bu ilişki incelendiğinde, ergenlerde madde bağımlılığı şiddeti arttıkça dışsal işlevsel olmayan duygu düzenleme stratejilerinin daha çok kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu alt ölçekten alınan puanların arttıkça duygusal, davranışsal sorunlar ve bedensel yakınmaların arttığı, sosyal davranış ve yaşam doyumunun azaldığı rapor edilmiştir (Duy ve Yıldız, 2014:29). Buna göre madde bağımlılığı olan ergenlerde bu tarz problemlerin görülebileceği sonucuna ulaşılabilir.

Araştırmanın ikinci odak noktası olan “Ergenlerin madde bağımlılığı profil indeksi alt boyut ve toplam puanları bağlanma stillerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” sorusuna yanıt bulmak için yapılan analizler sonucunda ise anlamlı bir fark saptanmamıştır. Balcı (2011)’nın ergenler üzerinde yaptığı çalışmasında madde kullanımının güvensiz bağlanma ile ilişkili olduğu belirtilmiştir. Schindler’in (2019) ve Becoña ve arkadaşlarının (2014:80-81) yapmış oldukları meta analiz çalışmaları, bağlanma stili ve madde kullanımı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ancak Becoña ve arkadaşlarının (2014:82) yaptığı çalışmada bu ilişkinin ergenin kendisi, çevresi ve ailesiyle ilişkili çok sayıda faktörden etkilendiğini, bu nedenle söz konusu değişkenler arasındaki ilişki incelenirken dış faktörlerin de değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. Literatür ile farklılık gösteren bulgunun bu dış etmenlere bağlı olduğu düşünülebilir. Örneğin öğrencilerin gittiği okul türü bu ilişkiye etki eden dış faktörlerden birisi olarak ele alınırsa çalışmanın örneklemini tek tip okul türündeki öğrencilerden oluştuğu için sonucu etkilemiş olabilir. Diğer olası dış faktörler ise aile ortamı ve ebeveyn denetimidir. Mevcut çalışmada aile büyükleri ile yaşayan ergenlerin geniş ve çekirdek aile ile yaşayanlara göre anlamlı bir şekilde daha yüksek puanlara sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda, aile ortamının madde kullanımına etkisinin önemli olduğu görülmektedir. Fakat bireyin aile büyükleri ile yaşamasına sebep olan etmenlerin de anlamlı farklılığa neden olabileceği unutulmamalıdır. Boşanma, aile içi çatışmalar, ölüm, hastalık vb. durumlarda büyük ebeveynler çocuk/ergenin

bakımını üstlenebilmektedirler (Uğur, 2019:125). Buna benzer durumlarda aile desteği ve kontrolü sağlanamadığı için ergen madde kullanımını açısından risk altında bulunmaktadır (CDC, 2022). Araştırmada elde edilen sonuçlar bu etmenlere bağlı olarak ortaya çıkmış olabilir. Fakat aile ortamının madde kullanımına etkisinin kapsamlı bir şekilde anlaşılması için daha detaylı araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Cinsiyet değişkenini ele aldığımızda, içsel işlevsel olmayan duygu düzenleme stratejileri için kadın öğrencilerin puanlarının daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Sonuçlar, cinsiyet değişkeninin duygu düzenleme ile ilişkili olduğunu gösteren çalışmalar ile (Zhao vd., 2014:12; Zimmerman ve Iwanski; 2014:185) ve kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla duygu düzenleme stratejilerini daha fazla kullandıklarına dair bir araştırma sonucu (Güçlü, 2009:68) ile tutarlıdır. Elise Goubet ve arkadaşları (2019:7) duygu düzenleme stratejileri kullanma sıklığını, cinsiyet değişkenini ile birlikte incelemiş ve kadınların problem çözme, sosyal destek, duygu dışavurumu ve kendini suçlama stratejilerini erkeklere oranla daha fazla sık kullandıklarını raporlamışlardır. Bu stratejilerden kendini suçlama dışında diğerlerinin işlevsel stratejiler olduğu düşünüldüğünde mevcut çalışmada kadın öğrencilerinin içsel işlevsel olmayan stratejileri kullandıkları bulgusu ile tutarsızlık görülmektedir. Bahsi geçen çalışmada örneklem grubu 18-31 yaş aralığındaki bireylerden oluşmaktadır. Mevcut çalışmada yaş ortalaması 15,16 olan daha genç bir örneklem grubu ile çalışıldığı göz önünde bulundurulduğunda yaş değişkeninin bu farklılığa yol açmış olabileceği düşünülebilir. Kadınlar ergenlikte işlevsel olmayan duygu düzenleme stratejilerini erkeklere oranla daha fazla kullanırken yetişkinlikte de ağırlıklı olarak işlevsel duygu düzenleme stratejilerini daha fazla kullanıyor olabilirler. Bu iddiayı test etmek için duygu düzenleme stratejilerinin alt boyutlarının yaş ve cinsiyet değişkenleri ile birlikte ele alındığı ileri çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Ergenlerin madde bağımlılığı profil indeksi alt boyut ve toplam puanlarının da cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı gözlenmiştir. Hem madde kullanımına yönelik şiddetli istek hem de madde kullanımını bırakmaya yönelik puanlarda kız öğrencilerin anlamlı bir biçimde daha yüksek puanlara sahip olduğu belirlenmiştir. Literatürde lise öğrencilerinde madde kullanımı ile cinsiyet arasında ilişki olduğunu gösteren çalışmalar olduğu gibi (Essau ve LeBlanc, 2017; Kloos vd., 2009:124; Kulis vd., 2008:263) ülkemizde yapılan bir çalışmada ilişki saptanmamıştır (Tansel, 2017:1460). Kuhn (2015:57), genç ergenlerde madde kullanımında cinsiyete bağlı farklılığın çok az olduğunu, fakat yaşla birlikte erkeklerde yaygınlığın daha yüksek olmaya başladığını ifade etmektedir. Ayrıca ergenliğe daha erken yaşlarda giren bireylerde alkol kullanımının daha yüksek olduğu da görülmektedir. Yapmış olduğumuz bu çalışmanın erken ergenliği kapsadığı göz önünde bulundurulduğunda kız öğrencilerde ortalamanın daha yüksek çıkması bu durum ile açıklanabilir. Ek olarak, genel popülasyonda cinsiyet farklılığına baktığımızda, erkeklerde madde kullanım oranı kadınlara kıyasla daha yüksek olsa da kadınlarda da erkeklerde olduğu kadar madde kullanım bozukluğuna yakalanma riskinin bulunduğu, üstelik kadınlarda aşerme ve nüksün daha fazla görülebileceği belirtilmiştir (National Institute on Drug Abuse, 2021). Literatür ve mevcut çalışmadan elde edilen bilgiler doğrultusunda, çalışmaların erkek öğrencilere olduğu kadar kız öğrencilere de odaklanmasının önemli olacağı, ayrıca işlevsel olmayan duygu düzenleme stratejisine sahip ergenleri kapsayan ileri çalışmalar yapılmasının faydalı bilgiler sunacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak, mevcut araştırma ergenlerde madde bağımlılığı ve duygu düzenleme becerileri arasında ilişki bulunması açısından literatürde yer alan verileri desteklemektedir. Aynı zamanda madde bağımlılığının, dışsal işlevsel olmayan duygu düzenleme ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca yaşanan aile ortamı ile madde kullanımı arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ek olarak cinsiyet değişkeninin madde kullanımı, duygu düzenleme ve bağlanma üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde incelenmiş ve tartışılmıştır. Araştırma örneğinin tek bir

okuldaki 9. Sınıf öğrencilerini kapsadığının göz önünde bulundurulması ve gelecek çalışmalarda daha geniş örneklem grupları ile çalışılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. and Wall, S. N. (2015). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. New York: Psychology Press. [E-kitap]. Erişim adresi: <https://doi.org/10.4324/9780203758045>

Akkuş, D., Karaca, A., Şener, D. K., ve Ankaralı, H. (2017). Lise öğrencileri arasında sigara ve alkol kullanma sıklığı ve etkileyen faktörler. *Anadolu Kliniği*, 22(1): 36-45.

Aydoğdu, H. ve Olcay Çam, M. (2013). Madde Kullanım Bozukluğu Olan ve Olmayan Ergenlerin Bağlanma Stilleri, Anne Baba Tutumları ve Sosyal Destek Algıları Yönünden Karşılaştırılması, *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 4(3): 137-144. doi: 10.5505/phd.2013.86580

Baker, T. B., Piper, M. E., Mccarthy, D. E., Majeskie, M. R. and Fiore, M. C. (2004). Addiction motivation reformulated: An affective processing model of negative reinforcement, *Psychological Review*, 111(1): 33-51.

Balcı, G. P. (2011). *Madde kullanım bozukluğu olan ergenlerde çocukluk çağı travmalarının bağlanma ile ilişkisi*. (Tıpta uzmanlık tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> veri tabanından erişildi (Tez No: 307621).

Bartholomew, K. and Horowitz, L. (1991). Attachment styles among young adults: a test of a four-category model, *Journal of Personality and Social Psychology*, 61: 226-241. DOI: 10.1037//0022-3514.61.2.226

Baysan Arabacı L. B., Taş G. ve Dikeç G. (2017). Çocuk ve ergenlerde madde kullanımı, suça yönelme, ruhsal bozukluklar ve hemşirelik bakımı, *Bağımlılık Dergisi*, 18(4): 135-144.

Becoña Iglesias, E., Fernández del Río, E., Calafat, A. and Fernández-Hermida, J. R. (2014). Attachment and substance use in adolescence: a review of conceptual and methodological aspects, *Addiciones*, 26(1): 77-86.

Berking, M., Margraf, M., Ebert, D., Wupperman, P., Hofmann, S. G. and Junghanns, K. (2011). Deficits in emotion-regulation skills predict alcohol use during and after cognitive-behavioral therapy for alcohol dependence, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 79(3): 307-318. <https://doi.org/10.1037/a0023421>.

Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss* (Cilt 1). New York: Basic Books.

Bretherton, I. (1992). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth, *Developmental Psychology*, 28(5): 759-775. <http://dx.doi.org/10.1037/0012-1649.28.5.759>.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (11. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Centers for Disease Control and Prevention. (2021), *Teenagers (15-17 years of age)*. [Online]. <https://www.cdc.gov/ncbddd/childdevelopment/positiveparenting/adolescence2.html> [Erişim Tarihi: 07.10.2022].

Centers for Disease Control and Prevention. (2022). *High risk substance uses among youth*. [Online] <https://www.cdc.gov/healthyyouth/substance-use/>. [Erişim Tarihi: 26.02.2022].

- Cornellà-Font, M. G., Viñas-Poch, F., Juárez-López, J. R. and Malo-Cerrato, S. (2020). Risk of addiction: Its prevalence in adolescence and its relationship with security of attachment and self-concept, *Clínica y Salud*, 31(1): 21-25. DOI: <https://doi.org/10.5093/clysa2020a1>.
- Cömert, I. T. ve Ögel, K. (2014). Madde kullanan ergenlerin bağlanma stilleri, *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 1(1): 9-40. doi: 10.15805/addicta.2014.1.1.001.
- Duy, B. ve Yıldız, M. A. (2014). Ergenler için duygu düzenleme ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(41): 23-35.
- Essau, C. A., and LeBlanc, S. S. (2017). *Ollendick TH. Emotion regulation and psychopathology in children and adolescents*. Oxford: Oxford University Press.
- European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs. (2020). *ESPAD Report 2019*. Erişim Adresi: http://www.espad.org/sites/espad.org/files/2020_3878_EN_04.pdf.
- Falk, D. E, Yi, H. Y. and Hilton, M. E. (2008). Age of onset and temporal sequencing of lifetime DSM-IV alcohol use disorders relative to comorbid mood and anxiety disorders, *Drug and Alcohol Dependence*, 94(1): 234-245. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2007.11.022>.
- George, D. and Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson.
- Goubet, K. E., and Chrysikou, E. G. (2019). Emotion regulation flexibility: Gender differences in context sensitivity and repertoire. *Frontiers in Psychology*, 10, 1-10.
- Gray, K. M., and Squeglia, L. M. (2018). Research Review: What have we learned about adolescent substance use?, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 59(6): 618-627. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12783>
- Griffin, D. W., and Bartholomew, K. (1994). Models of the self and other: Fundamental dimensions underlying measures of adult attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(3), 430-445. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.3.430>
- Güçlü, A. (2009). *Eighth grade students' emotion regulation strategies during test taking: The role of gender, cognitive appraisal processes, academic self-efficacy, and test anxiety* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Gürçay, E. (2008). *Ergenlerde Madde Bağımlılığı ile Yakınlarından Ayrılma Sorunları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Hall, W. D., Patton, G., Stockings, E., Weier, M., Lynskey, M., Morley, K. I. and Degenhardt, L. (2016). Why young people's substance uses matters for global health. *The Lancet Psychiatry*, 3(3): 265-279.
- Karagöz, B. ve Dağ, İ. (2015). Kendini yaralama davranışlarında çocukluk dönemi istismarı ve ihmali ile duygu düzenleme güçlüğü arasındaki ilişki: Alkol ve/ya madde bağımlısı bir grupta kendini yaralama davranışının incelenmesi. *Arch Neuropsychiatr*, 52: 8-14.
- Kıral, K. (2011). *Demans Hasta Yakınlarında Depresyon ve Yaşam Doyumu: Bilişsel Duygu Ayarlama, Sosyal Destek ve Adil Dünya İnancı İlişkisi* (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> veri tabanından erişildi (Tez No: 296427).
- Kloos, A., Weller, R. A., Chan, R. and Weller, E. B. (2009). Gender differences in adolescent substance abuse, *Current Psychiatry Reports*, 11(2): 120-126. DOI: 10.1007/s11920-009-0019-8.

Kuhn, C. (2015). The emergence of sex differences in the development of substance uses and abuse during adolescence. *Pharmacology & Therapeutics*, 153: 55-78.

Kulis, S., Marsiglia, F. F., Lingard, E. C., Nieri, T. and Nagoshi, J. (2008) Gender identity and substance use among students in two high schools in Monterrey, Mexico, *Drug and Alcohol Dependence*, 95(3): 258-268. doi: 10.1016/j.drugalcdep.2008.01.019.

McRae, K. and Gross, J. J. (2020). Emotion regulation, *Emotion*, 20(1): 1-9. <http://dx.doi.org/10.1037/emo0000703>.

Mete, B., Söyler, V., ve Pehlivan, E. (2020). Adölesanlarda sigara içme ve madde kullanma prevalansı. *Bağımlılık Dergisi*, 21(1): 64-71.

National Institute on Drug Abuse (NIDA). (2021). Substance Use in Women Research Report: Summary. Erişim adresi: <https://nida.nih.gov/publications/research-reports/substance-use-in-women/summary> [18.10.2022].

Ögel, K., Evren, C., Karadağ, F. ve Gürol, D. T. (2012a). Bağımlılık Profil İndeksinin (BAPİ) geliştirilmesi, geçerlik ve güvenilirliği, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 23(4): 264-273.

Ögel, K., Karadağ, F., Evren, C. ve Gürol, D. T. (2012b). *Bağımlılık Profil İndeksi (BAPİ) Uygulama Rehberi*.
chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/<http://www.bapi.info.tr/dosyalar/bapirehber.pdf> adresinden edinilmiştir.

Phillips, K. F. V. and Power, M. J. (2007). A new self-report measure of emotion regulation in adolescents: The Regulation of Emotions Questionnaire, *Clinical psychology and psychotherapy*, 14(2):145-156. DOI: <https://doi.org/10.1002/cpp.523>.

Poon, J. A., Turpyn, C. C., Hansen, A., Jacangelo, J., and Chaplin, T. M. (2016). Adolescent substance use & psychopathology: Interactive effects of cortisol reactivity and emotion regulation, *Cognitive Therapy and Research*, 40(3): 368-380. <https://doi.org/10.1007/s10608-015-9729-x>

Santrock, J. W. (2014). *Ergenlik*. 14th ed. Edited by Diğdem Müge Siyez. İstanbul: Nobel Yayıncılık

Schindler, A. (2019). Attachment and substance use disorders-theoretical models, empirical evidence, and implications for treatment, *Frontiers in Psychiatry*, 10, 1-13. doi: 10.3389/fpsy.2019.00727.

Sümer, N. ve Güngör, D. (1999). Yetişkin bağlanma stilleri ölçeklerinin Türk örnekleme üzerinde psikometrik değerlendirilmesi ve kültürlerarası bir karşılaştırma, *Türk Psikologlar Dergisi*, 14(43): 71-106.

Tansel, B. (2017). Lise Öğrencilerinin Bağımlılık Yapıcı Maddelere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2): 1453-1472.

Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM). (2012), *2012 Türkiye Uyuşturucu Raporu*, 17.10.2022 tarihinde [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/Arsiv/TUBIM/Documents/TURKIYE%20UYUSTURUCU%20RAPORU%202012.pdf](https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/Arsiv/TUBIM/Documents/TURKIYE%20UYUSTURUCU%20RAPORU%202012.pdf) adresinden alındı.

Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi Şube Müdürlüğü (TÜBİM). (2020), *Madde Kullanıcıları Profil Çalışması 2020 Yılı NARKOLOG Proje Çıktısı: Analiz Raporu*, 17.10.2022 tarihinde [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/Arsiv/TUBIM/Documents/TURKIYE%20UYUSTURUCU%20RAPORU%202012.pdf](https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/Arsiv/TUBIM/Documents/TURKIYE%20UYUSTURUCU%20RAPORU%202012.pdf)

extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/TUB%C4%B0M/Ulusal%20Yay%C4%B1nlar/2021_.pdf adresinden alınmıştır.

Uğur, S. B. (2020). Çocuk Bakımında Büyükannelik ve Büyükbabalık: Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları Bağlamında Nitel Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 3(1), 122-154.

Weinberg, A. and Klonsky, E.D. (2009). Measurement of emotion dysregulation in adolescents, *Psychological Assessment*, 21(4): 616. <https://doi.org/10.1037/a0016669>.

Weiss, N. H., Kiefer, R., Goncharenko, S., Raudales, A. M., Forkus, S. R., Schick, M. R., and Contractor, A. A. (2022). Emotion regulation and substance use: a meta-analysis. *Drug and alcohol dependence*, 230: 1-17.

Wilens, T. E., Martelon, M., Anderson, J. P., Shelley-Abrahamson, R. and Biederman, J. (2013). Difficulties in emotional regulation and substance use disorders: A controlled family study of bipolar adolescents, *Drug and Alcohol Dependence*, 132(1-2): 114-121. <https://dx.doi.org/10.1016%2Fj.drugalcdep.2013.01.015>.

Willinger, U., Lenzinger, E., Hornik, K., Fischer, G., Schönbeck, G., Aschauer, H. N. and Meszaros, K. (2002). Anxiety As a Predictor of Relapse in detoxified alcohol-dependent patients, *Alcohol and Alcoholism*, 37(6): 609-612. <https://doi.org/10.1093/alcalc/37.6.609>.

Zhao, X., Zhang, R. and Zheng, K. (2014). Gender differences in emotion regulation strategies in adolescents, *Chinese Journal of Clinical Psychology*, 22(5): 849-854.

Zimmermann, P. and Iwanski, A. (2014). Emotion regulation from early adolescence to emerging adulthood and middle adulthood: Age differences, gender differences, and emotion-specific developmental variations, *International Journal of Behavioral Development*, 38(2): 182-194. DOI: <https://doi.org/10.1177/0165025413515405>.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Turizm Bölümlerinde Yöneticilik Yapan Akademisyenlerin Eğitim Profili

Ceren Eylem CAN, Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kütahya, e-posta: cerenylemcan1@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8177-2701>

Doç. Dr. Uğur CEYLAN, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Tavşanlı Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Kütahya, e-posta: ugur.ceylan@dpu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6078-8424>

Öz

Turizm mesleki eğitimi örgün ve yaygın eğitim düzeyinde birçok kurum ve kuruluş tarafından verilmektedir. Turizm sektörünün gelişiminde kalifiye personel yetiştirilmesi oldukça önemlidir. Bu eğitimin en önemli parçası akademisyenlerdir. Bu araştırmada lisans düzeyinde turizm bölümlerinde yöneticilik yapan akademisyenlerin eğitim profilleri incelenmiştir. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak, nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan betimsel nitelikli tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre turizm mezunu akademisyenlerin idari görevlerde önceki yıllara göre daha fazla yer aldıkları tespit edilmiştir. Turizm alanıyla doğrudan ilgisi bulunmayan Su Ürünleri Mühendisliği, Su Ürünleri Avlama ve İşleme, Çayır-Mera ve Yem Bitkileri, Tarla Bitkileri, Tıbbi Biyokimya, Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği, Orman Mühendisliği, Tarım Makinaları ve Teknolojileri gibi bölümlerden mezun adayların turizm eğitimi içerisinde yöneticilik pozisyonlarında yer aldığı belirlenmiştir. Dekan ve müdürlerin lisans alanlarının %31,2'sinin, yüksek lisans alanlarının %34'ünün ve doktora alanlarının %27,6'sının doğrudan turizm bilim alanıyla ilgili olduğu ortaya konulmuştur. Dekan yardımcılarının ve müdür yardımcılarının lisans alanlarının %65,6'sının, yüksek lisans alanlarının %53,9'unun ve doktora alanlarının %56,8'inin doğrudan turizm bilim alanıyla ilgili olduğu belirlenmiştir. Bölüm başkanlarının lisans alanlarının %71,1'inin, yüksek lisans alanlarının %66,4'ünün ve doktora alanlarının %62'sinin doğrudan turizm bilim alanıyla ilgili olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın diğer sonuçları bulgular kısmında verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Turizm Eğitimi, Turizm Bölümleri, Eğitim Profili, Yönetici.

Makale Gönderme Tarihi: 21.10.2022

Makale Kabul Tarihi: 17.12.2022

Önerilen Atıf:

Can, C. E. ve Ceylan, U. (2022). Turizm Bölümlerinde Yöneticilik Yapan Akademisyenlerin Eğitim Profili, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(12): 1765-1776.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2022, 5(12): 1765-1776. DOI:[10.26677/TR1010.2022.1158](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.1158)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Educational Profile of Academicians Working in Tourism Departments

Ceren Eylem CAN, MSc. Student, Kütahya Dumlupınar University, Institute of Graduate Programs, Kütahya, e-mail: cerenylemcan1@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8177-2701>

Associate Prof. Dr. Uğur CEYLAN, Kütahya Dumlupınar University, Tavşanlı Faculty of Applied Sciences, Kütahya, e-mail: ugur.ceylan@dpu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6078-8424>

Abstract

Tourism vocational education is given by many institutions and organizations at formal and non-formal education level. It is very important to train qualified personnel in the development of the tourism sector. The most important part of this education is academics. In this research, the educational profiles of academicians who work as managers in tourism departments at the undergraduate level were examined. As a data collection method in the research, descriptive survey model, which is one of the qualitative research methods, was used. According to the results of the research, it has been determined that tourism graduates are more involved in administrative duties than in previous years. Academicians graduated from departments such as Fisheries Engineering, Fishing and Processing of Fisheries, Grassland and Forage Crops, Field Crops, Medical Biochemistry, Geodesy and Photogrammetry Engineering, Forestry Engineering, Agricultural Machinery and Technologies, which do not have much interest in the field of tourism, can be employed in management positions within tourism education. It has been revealed that 31.2% of deans and managers' undergraduate areas, 34% of master's areas and 27.6% of doctoral areas are directly related to the field of tourism. It has been determined that 65.6% of the undergraduate areas, 53.9% of the graduate areas and 56.8% of the doctoral areas of the vice deans and assistant managers are directly related to the field of tourism. It has been determined that 71.1% of the undergraduate fields, 66.4% of the graduate fields and 62% of the doctoral fields of the department heads are directly related to the field of tourism. Other results of the research are given in the findings section.

Keywords: Tourism, Tourism Education, Tourism Departments, Education Profile, Manager.

Received: 21.10.2022

Accepted: 17.12.2022

Suggested Citation:

Can, C. E. and Ceylan, U. (2022). Educational Profile of Academicians Working in Tourism Departments, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(12): 1765-1776.

GİRİŞ

Gelişen dünya düzeni ile turizm sektöründe de büyük ölçüde değişimler ve gelişimler olmaktadır. Bu değişimleri ise istihdam ve gelirden ön plana çıkarmaktadır. Son yıllarda yaşanan Covid-19 salgını ile beraber oranlarda düşüş yaşandığı gözlemlenmiştir fakat 2021 yılında bu düşüşte azalma olup istihdamda artış sağlanmıştır. World Travel & Tourism Council (WTTC), dünyadaki 185 ülke/ekonomi ve 25 coğrafi veya ekonomik bölge için seyahat ve turizmin ekonomik ve istihdam etkisi hakkında raporlar üretmektedir. WTTC'nin en son yıllık araştırmasında 2020'de yaklaşık 4,9 trilyon doları (-%50,4 düşüş) kaybının ardından, seyahat ve turizm'in Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH)'ya katkısı 2021'de 1 trilyon ABD doları (+%21,7 artış) artış göstermiştir. 2020'de 62 milyon iş kaybedildi, bu da %18,6'lık bir düşüşü temsil etmekte ve 2019'daki 333 milyona kıyasla dünya genelinde sektör genelinde yalnızca 271 milyon istihdam sağlayarak büyük oranda katkı sağlamıştır. 2021'de 18,2 milyon iş kurtarılmış, bu da bir önceki yıla göre %6,7'lik bir artışı temsil etmektedir (www.wttc.org). Bu artışın devam edebilmesi ve turizm sektörünün gelişimini devam ettirebilmesi için altyapının, üstyapının ve akabinde tamamlayıcı turistik yatırımlar da gerekmektedir. Bu yatırımlar hizmet sektörünün kalitesinin tam anlamıyla artmasına tek başına yeterli olmamaktadır. Bu nedenle insan kaynağına da yatırım yapılmalıdır. Çünkü turizm sektörü soyut bir kavramdır. Bu sebeple sunulacak hizmet için verilecek eğitim kaliteli ve nitelikli kişiler tarafından verilmeli ve öğretilmelidir. Turizm sektöründe çalışan personellerin özellikle iyi bir mesleki eğitim almaları gerekmektedir (Gökdeniz ve Çeken, 2000: 129). Turizm sektöründe üretilen her ürün en düşük hata payı ile misafirlerin tüketimine sunulmalıdır. Bu nedenle her verilen eğitim ve bilgi bir geri dönüş niteliğindedir. Turizm sektörüne hizmet verecek personeli eğitecek olan eğitimcilerin kendilerini meslek gruplarında iyi yetiştirmiş olmaları gerekir. Turizm sektörünün ekonomiye olan katkısını arttırmak için yapılması gereken birincil görev nitelikli personel yetiştirmek olduğu kaçınılmazdır. Turizm sektöründe oluşan rekabet ile misafirlerin tercih edilebilirliğini arttırmak amacı ile geliştirilmiş yorumlar ve puanlamalar işletmelerdeki temizlik, yiyecek-içecek ve başta personelin eğitimi ve güler yüzlü olması hususlarını barındırmaktadır. Yapılan yorumlar sonucunda potansiyel pazarda seçilme ve satın alma arzusu artmaktadır. Bu durumu desteklemek için yapılan en büyük çalışmalar işletmelerde bilinçli ve eğitimi personel bulundurmaktır. Eğitimi personel yetiştirmek adına belirli kurum ve kuruluşlar da kurslar ve eğitimler verilmektedir. Bu eğitimlerde amaçlanan, sektör içerisinde çalışacak personele temel turizm eğitimi vermek, çalışanlara turizm bilincini aşılama, sektörün eğitimi personelle birlikte gelişmesini sağlamak ve turizm sektörünün ihtiyaçları doğrultusunda nitelikli personeli sektöre kazandırmaktır (Mısırlı, 2002: 42).

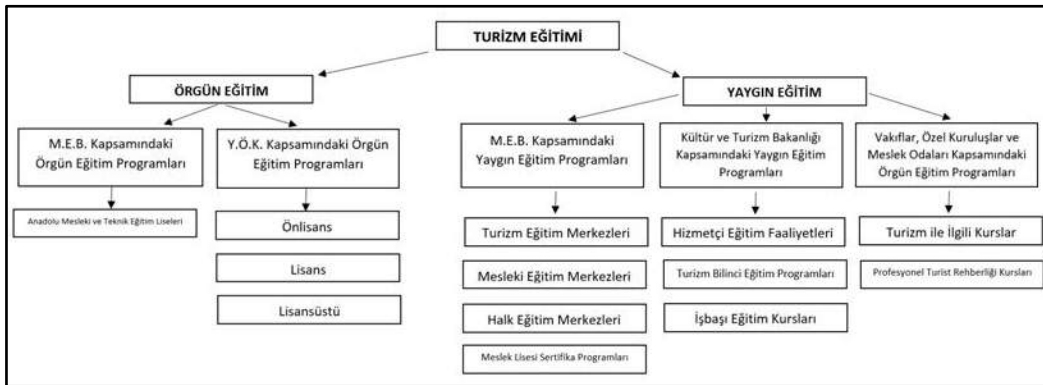
Bu çalışmada lisans düzeyinde turizm eğitimi verilen fakülte ve yüksekokullarda yöneticilik görevi üstlenen akademisyenlerin lisans, yüksek lisans ve doktora alanları incelenmiştir. Yöneticilerin ne kadarının turizm alanından geldiği ve ne kadarının turizm alanı dışında bir bölüm mezunu olduğu ortaya konulacaktır. Ayrıca turizm dışı hangi alanlarda akademisyenlerin turizm bölümleri içerisinde görev aldıkları belirlenecektir.

TÜRKİYE'DE TURİZM EĞİTİMİ

Türkiye'de turizm eğitimi, 1980'li yıllarda turizm sektörünün yavaş yavaş hareketlenmesiyle birlikte kısa süreli hizmet içi eğitimler ve kurslarla başlamıştır. Sonraki yıllarda önce ortaöğretim ve lise düzeyinde eğitimler, daha sonra da yükseköğretim düzeyinde turizm bölümleri açılmıştır. 2000'li yıllarla birlikte turizm eğitimi, mesleki eğitimlere birlikte, akademik olarak da üzerinde durulması gereken bir bilim türü haline gelmiştir. Bu nokta da hem akademik personel ihtiyacını

karşılacak hem de turizm sektörünün ihtiyacını karşılayacak farklı düzeylerde turizm eğitimleri verilmeye başlanmıştır. Sektörün personel ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak ortaöğretim düzeyinde eğitim sağlayan turizm meslek liseleri kurulmuştur. Daha sonrasında ara eleman ve orta düzey yönetici yetiştirmeye yönelik olarak meslek yüksekokullarında önlisans programları kurulmuştur. Hem akademik olarak eğitim verecek hem de sektöre üst düzey yönetici yetiştirecek olan lisans programları fakülteler ve yüksekokullar bünyesinde kurulmuştur (Kozak, 2009). Lisansüstü düzeyde turizm eğitimi vermek amacıyla 1964 yılında İzmir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde bir Turizm Enstitüsü kurulmuş fakat faaliyetlerine devam edememiştir. Daha sonra Ege Üniversitesi İşletme Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü'nde 1983 yılına kadar lisansüstü eğitim verilmiş ancak bu bölümde kapatılmıştır. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne bağlı olarak 1969 yılında İktisadi Coğrafya ve Turizm Enstitüsü kurularak, burada doktora eğitimi verilmiştir (Ünlüöner, 1993: 515).

Türkiye'de turizm eğitimi mesleki olarak yaygın ve örgün olarak iki şekilde verilmektedir. Yaygın turizm eğitimi resmi ya da özel kurumlar tarafından kısa süreli verilen kurslardır. (Ünlüöner ve Boylu, 2005: 15) Örgün turizm eğitimi ise ortaöğretim ve yükseköğretim seviyelerinde mesleki turizm eğitimi veren okullarda yapılmaktadır. Yaygın eğitim; ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim gibi çeşitli örgün eğitim kademeleri dışında verilen tüm eğitimlerdir. Örgün eğitim sistemine hiç katılmamış, katılıp yarıda bırakmış ya da herhangi bir kademeye katılarak mezun olmuş bireylere turizm eğitimi verilmesi amaçlanmıştır. (Küçükaltan ve Boyacıoğlu, 2002: 290). Yaygın turizm eğitimi ile hem turistlerin hem de turizmcilerin bilinçlenmesi sağlanmaktadır. Yaygın eğitimin amaçları doğrultusunda Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sivil Toplum Örgütleri yerel yönetimler ihtiyaçları karşılamak adına öğretici programlar oluşturmaktadır.

Şekil 1. Türkiye'de Turizm Eğitimi Şeması

Kaynak: Özdemir vd., (2014)

Turizm Bakanlığı yaygın eğitimin desteklenmesi adına seminerler, panel, konferans, toplantı vb. faaliyetler düzenlemektedir. Turizm Bakanlığı'nın son zamanlarda turizm alanında yoğun olarak başlattığı yaygın eğitime yönelik bazı uygulamaları vardır. Bu uygulamalar; Bölgesel Eğitim Seminerleri: Belediye yetkililer, Kamu kuruluşları ve başkanları bilgilendirilmesi, Esnaf-Turist İlişkileri Bilgilendirme Seminerleri, Gençlik Turizmi Bilgilendirme Seminerleri, Butik Otel Kavramı ve Pazarlaması ve Jandarma Bilgilendirme Toplantıları: İçişleri ve Jandarma Genel Komutanlığı'nın turizmin yoğun olduğu bölgelerde jandarma personelinin eğitimi konusunda desteklenmesine yönelik düzenlenen seminerler (Küçükaltan ve Boyacıoğlu, 2002: 291).

Milli Eğitim Bakanlığı, Türk milli eğitiminin gelişmesi için yaygın ve mesleki eğitim olanakları sunmaktadır. Eğitimler çoğunlukla Halk eğitim merkezlerinde belirli kurslar şeklinde

verilmektedir. Bu merkezlerde istenilen ihtiyaç duyulan tüm kurslar açılıp eğitimler verilmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından konaklama, yeme- içme tesislerinde personellerin sektörel olarak gerekli olan eğitimlerin niteliklerinin geliştirilerek, hizmet kalitesinin artırılması gerekse toplumda turizm bilincinin oluşturulması amacıyla ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli turizm eğitimi programları düzenlenmektedir (www.kulturturizm.gov.tr).

Turizm Eğitim Merkezleri (TUREM) 1967-1968 öğretim yılından bu yana mesleki eğitimler vermektedir. T.C. Turizm Bankası A.Ş. 1981 ile 1990 yılları arasında turizm işletmelerinin personel ihtiyacını karşılamak adına mesleki eğitimler vermiştir. Benzer şekilde Turizm Geliştirme ve Eğitim Vakfı (TUGEV) 1988 ile 1999 yılları arasında mesleki turizm eğitimleri sağlayarak, sektöre önemli katkılar sunmuştur. Bu eğitimlere ek olarak, kamu kuruluşları tarafından da ülke genelinde birçok sertifika programı düzenlenmiş ve turizm sektörüne nitelikli personel kazandırılmıştır (Kozak, Kozak ve Kozak, 2011: 133-134). TÜRSAB, TUREB, THY ve bazı meslek kuruluşları ve sivil toplum örgütleri belirli zamanlarda hizmet içi eğitim programları düzenlemektedir. Hizmet içi eğitimle iş görenin bilgi ve becerisini geliştirerek daha yüksek fayda sağlamak amaçlanmaktadır. Eğitimden fayda sağlayabilmek adına, katılımcı sayısı, çalışanların motive edilmesi, yeni beceri öğretilmesi ve bu öğretilerden geri dönüt elde edilmesi gerekmektedir. Türkiye’de örgün turizm eğitimi veren kurumlar; Milli Eğitim Bakanlığı’na ve Yüksek Öğretim Kurumu’na bağlı olan kurumlar olarak kendi içinde iki ana gruba ayrılmaktadır. Milli eğitim bakanlığına bağlı olarak okulların eğitim süreleri 4 senedir.

Lisans düzeyinde turizm eğitiminin amacı; iyi seviyede yabancı dil bilen turizm öğrencileri yetiştirmek ve bu öğrencilerin turizm sektörüne yönetici ve yönetici adayı yetiştirmektir (Kozak, 2009: 2). Türkiye’de ilk turizm eğitimi 1963 yılında “Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulu” tarafından lisans düzeyinde eğitim vermeye başlanmıştır. Bu okul daha sonra 1982 yılında Gazi Üniversitesi’ne bağlanmış ve en son olarak da 2010 yılında Turizm Fakültesi’ne dönüşmüştür. Gazi Üniversitesi devamında da Aydın, Balıkesir ve Mersin Üniversitelerinde Turizm Yüksekokulları faaliyetlerine başlamıştır (Kozak, Kozak ve Kozak, 2011: 135). Bu okullar zaman içerisinde Turizm fakültesine dönüşmüştür. 2014 yılında ise 75 üniversitede lisans düzeyinde 134 turizm bölümü bulunmaktaydı. Lisans eğitimi veren üniversite sayılarının artması ile doğru orantılı olarak lisans eğitimi alan öğrenci sayısında da artış olmuştur. Lisans düzeyinde turizm eğitimi alan öğrenci sayısı 1983-1984 eğitim öğretim döneminde 1.879 iken, 2000-2001’de 6.851 kişiye, 2012-2013’te 28.040 kişiye yükselmiştir (Boylu ve Arslan, 2013: 545). 2022 yılında lisans düzeyinde turizm bölümlerinin üniversitelerdeki bölüm sayısı ve toplam kontenjan sayıları aşağıda verilmiştir (www.osym.gov.tr):

Tablo 1. Lisans Düzeyinde Turizm Eğitimi Veren Bölümlerin 2022 Verileri

Bölüm	Üniversitelerdeki Bölüm Sayısı	Toplam Kontenjan Sayısı (Kişi)
Turizm İşletmeciliği	48	1521
Turizm Rehberliği	39	1645
Gastronomi ve Mutfak Sanatları	60	2520
Rekreasyon ve Animasyon	21	581

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

TÜRKİYE’DE TURİZM EĞİTİMİNE YÖNELİK YAPILAN ÇALIŞMALAR

Türkiye’de turizm eğitim ve turizm eğitimi alan öğrencilerin turizm sektöre bakış açılarını incelemeye yönelik birçok çalışma literatürde yer almaktadır (Kuşluvan ve Kuşluvan, 2000;

Kozak ve Kızılrırmak, 2000; Duman, Tepeci ve Unur, 2006; Kozak ve Dalkıran, 2013; Kurnaz, Kurnaz ve Kılıç, 2013; Unur ve Köşker, 2015). Üzümcü (2019), turizm eğitimi alanına yönelik bibliyometrik bir araştırma gerçekleştirmiş ve bu konuda yapılan çalışmaları derlemiştir. Olcay (2008) Türk turizmde eğitimin önemini ortaya koyan bir çalışma gerçekleştirmiştir. Arslan, Zengin ve Tuna Arslan (2021) akademisyenlerin turizm eğitime yönelik algılarını araştırmış ve turizm alanında görev yapan akademisyenlerin turizm eğitiminin istihdam ve farkındalık oluşturma potansiyelini düşük gördüklerini ortaya koymuşlardır. Tekin (2021) çalışmasında turizm eğitimindeki yenilikçi uygulamaları araştırmış ve derslerin yeni nesilden beklenen özelliklere göre şekillenmesini ve sektör yöneticileri ve akademisyenlerin entegrasyonunun önemini ortaya koymuştur. Solmaz ve Ulema (2014) çalışmalarında Türkiye’de turizm eğitim-öğretiminde mevcut durumu incelemiş ve turizm eğitimi alan öğrenci sayısı ve okulların her geçen yıl arttığını, bununla birlikte fiziksel, akademik altyapı sorunları başta olmak üzere, yabancı dil, stajlar ve istihdam gibi pek çok alanda çeşitli sorunların yaşandığını ortaya koymuşlardır. Polat Üzümcü ve Alyakut (2017) eğitimciler, sektör temsilcileri ve öğrenciler açısından mesleki turizm eğitime yönelik yapılan çalışmaları incelemiş ve verilen mesleki turizm eğitiminin beklentileri karşılamadığını tespit etmişlerdir. Üzümcü ve Bayraktar (2004) turizm sektöründe çalışan personelin eğitim durumlarının diğer sektörlerde çalışanlara göre düşük seviyede kaldığı tespit etmişlerdir. Ayman, Tetik, Girgin, Ayman (2013) çalışmalarında öğrencilerin ve akademisyenlerin turizm eğitimi içerisinde staj uygulamalarına yönelik algılarını incelemişler ve stajın turizm eğitiminin önemli bir parçası olduğunu ortaya koymuşlardır. Temizkan ve Behremen (2017), turizm akademisyenlerinin profillerini ortaya çıkarmayı amaçlayan çalışma, yüksek turizm öğretimi veren okullarda çalışan akademisyenlerin durumları incelemişler ve turizm alanından mezun akademisyenlerin idareci olmalarında engellerin olduğunu ve turizm alanında doktorasını tamamlamış akademisyen ve doçent sayısının artmasının gerektiği vurgulamışlardır. Literatür incelendiği zaman turizm eğitime yönelik yapılan çalışmaların öğrenci ve akademisyenlerin algısına, müfredatlar, yapılan akademik çalışmaların derlenmesine ya da turizm eğitiminin önemine yönelik oldukları görülmektedir. Akademisyenlerin ve yöneticilerin profillerine yönelik çalışmaların, incelenen literatür çerçevesinde sınırlı olduğu görülmüştür. Bu açıdan da araştırmanın turizm literatürüne ileriki yıllarda önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak, nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan betimsel nitelikli tarama modeli kullanılmıştır. Bu yöntemin kullanılma amacı, araştırmaya konu olan olay, olgu, durum, nesne ya da bireylerin kendine has koşulları içinde ve oldukları gibi betimlenmesine veya tanımlanmasına imkân sağlamasıdır. Bu yöntem elde edilen verilerin sistematik bir strateji ile kullanılmasına, verilerden elde edilen sonuçların genellenebilir bir hale getirilmesine, seçilen birey, nesne veya olayların niteliklerinin kodlanmasına ve analiz edilebilmesine olanak sağlamaktadır (Deveci vd., 2020).

Araştırma verileri 1 Eylül-10 Ekim 2022 tarihleri arasında “YÖK Akademik” web sitesi ve üniversitelerin kendi web sitelerinden elde edilmiştir. Turizm alanında lisans programlarının bulunduğu üniversitelerde görevli dekan, dekan yardımcısı ve bölüm başkanlarının eğitim profilleri incelenmiş ve tablolaştırılarak bulgular kısmında verilmiştir. Araştırmaya vakıf üniversiteleri ve meslek yüksekokullarına bağlı turizm bölümleri dâhil edilmemiştir. Araştırma sadece lisans programlarının yer aldığı devlet üniversiteleri ile sınırlıdır. Ayrıca bu üniversitelerde yer alan yönetici pozisyonundaki akademisyenlerle sınırlıdır.

BULGULAR

Bu bölümde lisans düzeyinde turizm bölümlerinin yer aldığı fakülte ve yüksekokullarda yöneticilik pozisyonunda yer alan akademisyenlerin lisans, yüksek lisans ve doktora alanları incelenecektir.

Tablo 2. Dekan ve Müdür Pozisyonunda Yer Alan Akademisyenlerin Eğitim Profili

Lisans Alanları	f	Yüksek Lisans Alanları	f	Doktora Alanları	f
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik İşletme	10	Turizm İşletmeciliği İşletme	13	Turizm İşletmeciliği İşletme	10
İktisat	4	Coğrafya	3	İktisat	3
Eğitim Bilimleri	3	Muhasebe	2	Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik	3
Turizm İşletmeciliği	3	Kimya	2	Coğrafya	3
Turizm ve Otel İşletmeciliği	2	Turizm ve Otel İşletmeciliği	2	Kimya	2
Muhasebe	2	İktisat	2	Pazarlama	2
Coğrafya	2	Turizm ve Otelcilik	1	Muhasebe ve Finansman	1
Kimya	2	Pazarlama	1	Sayısal Yöntemler	1
Aile ve Tüketici Bilimleri	1	Tarımsal Yapılar	1	Tarımsal Yapılar	1
Harita Mühendisliği	1	Tarla Bitkileri	1	Ev Ekonomisi	1
Maliye	1	Silvikültür (Orman Müh.)	1	Orman Mühendisliği	1
Tarımsal Yapılar	1	Tarım Makineleri	1	Tarımsal Mekanizasyon	1
İlahiyat	1	İslam Bilimleri	1	Tasavvuf	1
Orman Mühendisliği	1	Yönetim ve Organizasyon	1	Sosyal Bilgiler Eğitim Programları ve Öğretimi	1
Kamu Yönetimi	1	Sınıf Eğitimi	1	Sınıf Eğitimi	1
Matematik	1	Fizik	1	Fizik	1
Fizik	1	Para-Banka	1	İletişim Bilimleri	1
Tarih	1	Avrupa Birliği İlişkileri	1	Tarla Bitkileri	1
Tarla Bitkileri	1	Ev Ekonomisi	1	Muhasebe	1
Tarım Makineleri ve Teknolojileri Mühendisliği	1	Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği	1	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	1
		Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	1	Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği	1
Toplam	48	Toplam	47	Toplam	47

Tablo 2’de turizm lisans programlarının yer aldığı fakülte ve yüksekokullarda dekan ve müdürlük görevini yürüten akademisyenlerin lisans, yüksek lisans ve doktora eğitim alanları verilmiştir. Dekan ve müdürlerin lisans alanlarının %31,2’sinin (15 akademisyen), yüksek lisans alanlarının %34’ünün (16 akademisyen) ve doktora alanlarının %27,6’sının (13 akademisyen) doğrudan turizm bilim alanıyla ilgili olduğu görülmektedir. Turizm bilim alanından sonra akademisyenlerin en fazla İşletme alanında lisans, yüksek lisans ve doktora alanında eğitimlerini tamamladıkları görülmektedir. Araştırmada elde edilen veriler halka açık internet sitelerinden toplandığı için etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Tablo 3’te turizm lisans programlarının yer aldığı fakülte ve yüksekokullarda dekan yardımcısı ve müdür yardımcılığı görevini yürüten akademisyenlerin lisans, yüksek lisans ve doktora eğitim alanları verilmiştir. Dekan yardımcılarının ve müdür yardımcılarının lisans alanlarının %65,6’sının (42 akademisyen), yüksek lisans alanlarının %53,9’unun (34 akademisyen) ve doktora alanlarının %56,8’inin (33 akademisyen) doğrudan turizm bilim alanıyla ilgili olduğu görülmektedir. Turizm bilim alanından sonra akademisyenlerin en fazla İşletme ve İktisat alanlarında lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimlerini tamamladıkları görülmektedir.

Tablo 3. Dekan Yardımcısı ve Müdür Yardımcısı Pozisyonunda Yer Alan Akademisyenlerin Eğitim Profili

Lisans Alanları	f	Yüksek Lisans Alanları	f	Doktora Alanları	f
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik	14	Turizm İşletmeciliği	21	Turizm İşletmeciliği	23
Turizm İşletmeciliği	11	Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik	10	Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik	8
Turizm ve Otel İşletmeciliği	4	İşletme	7	İşletme	7
Konaklama İşletmeciliği	4	Gastronomi ve Mutfak Sanatları	2	İktisat	2
Turizm/Turist Rehberliği	4	İktisat	2	Gastronomi ve Mutfak Sanatları	1
İşletme	4	Uluslararası İşletme	2	Uluslararası İşletme	1
İktisat	3	Turizm İşletmeciliği Uzmanlığı	1	Rekreasyon	1
Gıda Mühendisliği	3	Mobilya ve Dekorasyon	1	Maliye Teorisi	1
Seyahat İşletmeciliği	2	Biyoloji	1	Biyoloji	1
Yiyecek İçecek İşletmeciliği	1	Tıbbi Biyokimya	1	Tıp Bilimleri	1
Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri	1	Su Ürünleri	1	Su Ürünleri Avlama ve İşleme	1
Ticaret ve Turizm	1	Avrupa Çalışmaları	1	Halkla İlişkiler	1
Mobilya ve Dekorasyon	1	Peyzaj Mimarlığı	1	Peyzaj Mimarlığı	1
Ortaöğretim Sosyal Alan Eğitimi	1	Maliye	1	Ekonometri	1
Maliye	1	Eğitim Bilimleri	1	Yeni Türk Edebiyatı	1
Halkla İlişkiler	1	Kamu Yönetimi	1	Yönetim ve Organizasyon	1
Ziraat	1	Beşeri ve İktisadi Coğrafya	1	Beşeri ve İktisadi Coğrafya	1
Matematik ve Fen Bilimleri	1	Tarım Ekonomisi	1	Tarım Ekonomisi	1
Biyoloji	1	Çayır-Mera ve Yem Bitkileri	1	Tarla Bitkileri	1
Su Ürünleri Mühendisliği	1	Siyasal Toplumsallaşma	1	Sosyal Bilimler	1
Peyzaj Mimarlığı	1	Gıda Teknolojisi	1	Gıda Teknolojisi	1
Uluslararası İlişkiler	1	Gıda Mühendisliği	1	Gıda Mühendisliği	1
Teknoloji ve İşletmecilik	1	Teknoloji ve Sanayi İktisadı	1		
Türk Dili ve Edebiyatı	1	Türk Dili ve Edebiyatı	1		
		Uluslararası İlişkiler	1		
Toplam	64	Toplam	63	Toplam	58

Tablo 4'te turizm lisans programlarının yer aldığı fakülte ve yüksekokullarda bölüm başkanlığı görevini yürüten akademisyenlerin lisans, yüksek lisans ve doktora eğitim alanları verilmiştir. Bölüm başkanlarının lisans alanlarının %71,1'inin (96 akademisyen), yüksek lisans alanlarının %66,4'ünün (89 akademisyen) ve doktora alanlarının %62'sinin (80 akademisyen) doğrudan turizm bilim alanıyla ilgili olduğu görülmektedir. Turizm bilim alanından sonra akademisyenlerin en fazla İşletme alanında lisans, yüksek lisans ve doktora alanında eğitimlerini tamamladıkları görülmektedir.

Tablo 4. Bölüm Başkanı Pozisyonunda Yer Alan Akademisyenlerin Eğitim Profili

Lisans Alanları	f	Yüksek Lisans Alanları	f	Doktora Alanları	f
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik	37	Turizm İşletmeciliği	62	Turizm İşletmeciliği	60
Turizm İşletmeciliği	30	Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik	13	İşletme	14
Konaklama İşletmeciliği	9	İşletme	11	Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik	12
Turizm/Turist Rehberliği	8	Turizm ve Otel İşletmeciliği	6	Gıda Mühendisliği	5
Turizm ve Otel İşletmeciliği	6	Gıda Mühendisliği	6	İktisat	5
İşletme	6	İktisat	5	Sosyal Bilimler	3
Gıda Mühendisliği	6	Turizm İşletmeciliği Eğitimi	2	Turizm	2

İktisat	4	Eğitim Programları ve Öğretim	2	Pazarlama	2
Muhasebe	4	Turizm	2	Turizm İşletmeciliği Eğitimi	2
Ticaret ve Turizm Eğitimi	2	Yönetim ve Pazarlama	2	Eğitim Programları ve Öğretim	2
Ziraat	2	Turizm İşletmeciliği Uzmanlığı	1	Turizm Ekonomisi	1
Seyahat İşletmeciliği	2	Ev Ekonomisi	1	Kamu Yönetimi	1
Türkçe ve Sosyal Bilimler	2	Arkeoloji	1	Ev Ekonomisi	1
Turizm İşletmeciliği Eğitimi	2	Eğitim Bilimleri	1	Tarla Bitkileri	1
Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği Eğitimi	1	Yönetim ve Pazarlama	1	Arkeoloji	1
Aile ve Tüketici Bilimleri	1	Çayır-Mera ve Yem Bitkileri	1	Leisure and Food Management	1
Arkeoloji	1	Sosyal Bilimler	1	Rekreasyon	1
Gazetecilik ve Halkla İlişkiler	1	Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Eğitimi	1	Coğrafya Eğitimi	1
Batı Dilleri	1	Coğrafya Eğitimi	1	Kimya	1
Endüstri Mühendisliği	1	Kimya	1	Besin Hijyeni ve Teknolojisi	1
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Öğretmenliği	1	Kamu Yönetimi	1	Gastronomi ve Mutfak Sanatları	1
Süt Teknolojisi	1	Büro Yönetimi	1	Yönetim ve Pazarlama	1
Yabancı Diller Eğitimi	1	Reklamcılık ve Tanıtım	1	Muhasebe	1
Doğu Dilleri ve Edebiyatları	1	Kalkınma Politikası	1	Muhasebe ve Finansman	1
Kamu Yönetimi	1	Tourism Management	1	Coğrafya	1
Ticaret Eğitimi	1	Coğrafya	1	Reklamcılık ve Tanıtım	1
Dış Ticaret	1	Ziraat	1	Ziraat	1
Aile Ekonomisi ve Beslenme	1	Aile Ekonomisi ve Beslenme	1	İşletme Politikası	1
Su Ürünleri Mühendisliği	1	Yönetim ve Organizasyon	1	Su Ürünleri Avlama ve İşleme	1
		Turizm Ekonomisi	1	Üretim Yönetimi ve Pazarlama	1
		Su Ürünleri	1	Aile Ekonomisi ve Beslenme	1
Toplam	135	Toplam	134	Toplam	129

SONUÇ ve ÖNERİLER

Turizm sektörü Türkiye’de 1980’li yıllardan günümüze kadar giderek önem kazanan bir sektördür. Hem devlet kurumları hem de özel sektör tarafından yıllar içerisinde gerekli turizm eğitimleri sağlanmıştır. Ortaöğretim düzeyinden doçentlik alanına kadar turizm eğitimi sağlanmaktadır. Bu eğitimin en önemli parçası öğretmenler ve akademisyenlerdir. Turizm eğitimi, sektörden yetişmiş ya da turizm alanından mezun olmuş eğitimci tarafından verilmelidir. Bu şekilde hem eğitim seviyesi istenilen kaliteye ve niteliğe kavuşacak hem de sektör-üniversite işbirliği sağlanacaktır. Üniversitelerde eğitimin önemli bir parçası olan akademisyenlerin de turizm alanından mezun olan adaylardan seçilmesi oldukça önemli olacaktır.

Araştırmada lisans düzeyinde turizm eğitimi verilen turizm fakülteleri ve yüksekokullarında görevli dekan ve müdürlerin eğitim profilleri incelenmiştir. Dekan ve müdürlerin lisans alanlarının %31,2’sinin, yüksek lisans alanlarının %34’ünün ve doktora alanlarının %27,6’sının doğrudan turizm bilim alanıyla ilgili olduğu ortaya konulmuştur. Bu sonuçlar Temizkan ve Behremen (2017) çalışmasıyla karşılaştırıldığı zaman beş yıllık periyotta turizm alanından gelen akademisyenlerin idari pozisyonlarda görev alma sayılarının arttığını göstermektedir. Dekan ve müdürlerin lisans mezuniyetlerinin turizm alanından gelmeleri %23,8’den %31,2’ye, yüksek lisans mezuniyetleri %22,8’den %34’e, doktora mezuniyetlerinin ise %25,7’den %27,6 ya yükseldiği görülmektedir. Bu durum doğrudan turizm alanından gelen akademisyenlerin dekan ve müdürlük görevlerinde daha fazla yer aldığını göstermektedir. İleriki yıllarda bu konuda sayının giderek artacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın bir diğer sonucu ise dekan yardımcılarının ve müdür yardımcılarının eğitim profillerinin ortaya konulmasıdır. Dekan yardımcılarının ve müdür yardımcılarının lisans alanlarının %65,6'sının (42 akademisyen), yüksek lisans alanlarının %53,9'unun (34 akademisyen) ve doktora alanlarının %56,8'inin (33 akademisyen) doğrudan turizm bilim alanıyla ilgili olduğu belirlenmiştir. Temizkan ve Behremen (2017) çalışmaları ile karşılaştırıldığında lisans mezuniyetinde %24,3'ten %65,6'ya, yüksek lisans mezuniyetinde 26,4'ten %53,9'a ve doktora mezuniyetinde %22,8'den %56,8'e çıktığı tespit edilmiştir. Bu sonuç turizm alanından gelen akademisyenlerin orta düzey yöneticiliklerde geçen sürede daha fazla yer aldığını göstermektedir. Bu görevi üstlenen akademisyenlerin ileriki yıllarda dekan ve müdürü pozisyonlarında görev alarak bu alanda da oranı arttıracakları düşünülmektedir.

Araştırmada turizm alanlarında görev yapan akademisyenlerden bölüm başkanı pozisyonunda bulunan turizm alanından mezun ne kadar akademisyen olduğu da araştırılmıştır. Bölüm başkanlarının lisans alanlarının %71,1'inin (96 akademisyen), yüksek lisans alanlarının %66,4'ünün (89 akademisyen) ve doktora alanlarının %62'sinin (80 akademisyen) doğrudan turizm bilim alanıyla ilgili olduğu tespit edilmiştir. Diğer sonuçlarda olduğu gibi bu sonuç da Temizkan ve Behremen (2017) çalışmasıyla karşılaştırılmıştır. Lisans mezuniyet alanlarında %51,9'dan %71,1'e yükseldiği, yüksek lisans mezuniyetlerinde %50,8'den %66,4'e yükseldiği ve doktora mezuniyetlerinde %51,5'ten %62'ye yükseldiği belirlenmiştir. Bu sonuçlar bölüm başkanlığı pozisyonunda turizm alanından mezun akademisyenlerin daha fazla görev aldığını göstermektedir. İleriki yıllarda bu sayının daha da artacağı ve üst pozisyonlara da kaymalar yaşanarak devam edeceği düşünülmektedir.

Birçok fakülte ve yüksekokulda, özellikle mühendislik, tıp, fen edebiyat vb. fakülte ve yüksekokullarda alan dışı yöneticilerin yer aldığı çok fazla görülmemesine rağmen, turizm fakülte ve yüksekokullarında bu sayının oldukça yüksek olduğu araştırma sonuçlarıyla ortaya konulmuştur. Turizm alanıyla çok fazla ilgisi bulunmayan Su Ürünleri Mühendisliği, Su Ürünleri Avlama ve İşleme, Çayır-Mera ve Yem Bitkileri, Tarla Bitkileri, Tıbbi Biyokimya, Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği, Orman Mühendisliği, Tarım Makinaları ve Teknolojileri gibi bölümlerden mezun adayların turizm eğitimi içerisinde yöneticilik pozisyonlarında yer alması oldukça düşündürücü bir durumdur. Bu alanlardan mezun olan akademisyenlerin turizm eğitimi içerisinde nasıl bir yer aldıkları ve turizm eğitimine nasıl katkı sağladıkları araştırılmalıdır. Turizm eğitiminin turizm alanından mezun akademisyenler tarafından yönetilmesi, geliştirilmesi ve kontrol edilmesi daha uygun olacaktır.

Fakülteler ve yüksekokullar bünyesinde turizm diplomasına sahip adaylar varken, farklı alanlardan yönetici atanması uygun olmayacaktır. Araştırma sırasında ilgili fakülteler ve yüksekokullar bünyesinde dekan, dekan yardımcısı, bölüm başkanı vb. pozisyonlara atanabilecek turizm mezunu akademisyenlerin olduğu görülmesine rağmen farklı alanlardan akademisyenlerin tercih edildiği görülmüştür. Turizm eğitiminin kalitesi ve niteliği artırılmak isteniyor ise, bu eğitimin en önemli parçası olan ve ağırlıklı olarak sektör içerisinde gelen akademisyenlerin bu görevlerde yer alması daha doğru olacaktır. Bu durum sektör ve üniversite işbirliğini de arttıracaktır. Sektörü bilen akademisyenler, sektörle daha fazla işbirliği kuracak ve sektörü geliştirecek uygulamalar yapacaklardır.

İleriki yıllarda yapılacak çalışmalarda turizm diplomasına sahip akademisyenlerin idari görevlerde ne derece görev aldığı tekrar araştırılmalıdır. Ayrıca turizm diplomasına sahip kişilerin Turizm Bakanlığı ve İl Kültür ve Turizm Müdürlüklerinde hangi sayıda yer aldıkları incelenmelidir. Turizm ile ilgili birimlerde görev yapan kişilerin ve akademisyenlerin sektörde söz sahibi olmalarına yönelik yöneticilik pozisyonları ve turizm mezunlarının bu pozisyonlara uyumlarına yönelik çalışmalar da yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Arslan, H., Zengin, B. ve Tuna Arslan, P. (2021). Akademisyenlerin Turizm Eğitimi Algısı Üzerine Bir Araştırma, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2021, 9(4), 2798-2812.
- Aymankuy, Y., Tetik N., Girgin K. G. ve Aymankuy, Ş. (2013). Lisans Düzeyinde Turizm Eğitimindeki Staj Uygulamasına Öğrenci ve Akademisyenlerin Bakışları (BTİOYO'da Uygulama), *International Journal of Human Sciences*, (10) 1, 101-128.
- Boylu, Y. ve Arslan, E. (2013). Türkiye'de Turizm Eğitiminde Son Rakamsal Gelişmeler, *14. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı*, 05-08 Aralık 2013, Kayseri, 539-556.
- Deveci, B., Deveci, B., Aymankuy, Y. ve Aymankuy, Ş. (2020). Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü Akademik Personelinin Eğitim Profili: Devlet Üniversiteleri Üzerine Bir Araştırma, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4 (3), 2506-252.
- Duman, T., Tepeci, M. ve Unur, K. (2006). Mersin'de Lisans, Ön lisans ve Lise Düzeyinde Turizm Eğitimi Almakta Olan Öğrencilerin Sektörün Çalışma Koşullarını Algılamaları ve Sektörde Çalışma İsteklerinin Karşılaştırmalı Analizi, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 17 (1), 51-69.
- Gökdeniz, A. ve Çeken, A. (2002). Turizm Eğitimi ve Sektörel İşbirliği Çerçevesinde Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Hafta Sonu Seminerleri VII*, 24-26 Kasım 2000, Nevşehir.
- <https://www.osym.gov.tr/TR,23885/2022-yuksekogretim-kurumlari-sinavi-yks-yuksekogretim-programlari-ve-kontenjanlari-kilavuzu.html> Erişim Tarihi: 05.11.2022
- <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10208> Erişim Tarihi: 05.11.2022
- <https://akademik.yok.gov.tr> Erişim Tarihi: 01.10.2022
- Kozak, M. A. ve Kızılırmak, İ. (2000). Meslek Yüksekokulu Turizm ve Otelcilik Programları Öğrencilerinin Turizm Sektörüne Yönelik Tutumları, *Hafta Sonu Seminerleri VII*, 24-26 Kasım 2000, Kasım 2001 Nevşehir.
- Kozak, M.A. (2009). Akademik Turizm Eğitimi Üzerine Durum Analizi, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 1-20.
- Kozak, N., Kozak, M. A. ve Kozak, M. (2011). *Genel Turizm İlkeler Kavramalar*, Gözden Geçirilmiş 11. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Kozak, M.A. ve Dalkıran, T. (2013). Mezun Öğrencilerin Kariyer Algılamaları: Anadolu Üniversitesi Örneği, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (1), 41-52.
- Kurnaz, A., Kurnaz, H.A. ve Kılıç, B. (2013). Lisans Düzeyinde Eğitim Alan Aşçılık Programı Öğrencilerinin Mesleki Tutumlarının Belirlenmesi, *14. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı*, 05-08 Aralık 2013 Kayseri, 574-594.
- Kuşlivan, S. and Kuşlivan, Z. (2000). Perceptions and Attitudes of Undergraduate Tourism Students Towards Working in The Tourism Industry in Turkey, *Tourism Management*, 21(3), 251-269.
- Küçükaltan, D. ve Boyacıoğlu, E.Z. (2002). Yaygın Eğitim Politikaları Işığında Yerel Halkın Turizm Bilincinin Geliştirilmesini Önemi: Edirne İlinde Bir Uygulama, *Turizm Eğitimi Konferans-Workshop*, 11- 13 Aralık Ankara, 289-300.

Mısırlı, İ. (2002). Turizm Sektöründe Meslek Standartları ve Mesleki Belgelendirme Sistemi (Sertifikasyon), *Anatolia Turizm Araştırma Dergisi*, 13(1), 39-55.

Olçay, A. (2008). Türk Turizminde Eğitimin Önemi, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2), 383-390.

Özdemir, S. S., Polat, E., Hacıoğlu, N., ve Özdemir, M. (2014). Türkiye’de Önlisans Düzeyinde Gerçekleştirilen Turizm Eğitiminin Analizi. *Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi*.

Özmeşe, Y. O. (2021). Türkiye’de Turizm Eğitiminin Niteliğine Akademik Bakış, *Al Farabi International Journal on Social Sciences*, 6 (2), 72-82.

Polat Üzümcü, T. ve Bayraktar, S. (2004). Türkiye’de Turizm Otel İşletmeciliği Alanında Eğitim Veren Yükseköğretim Kuruluşlarındaki Eğitimcilerin Turizm Mesleki Eğitiminin Etkisel Açısından İncelenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması, 3. *Bilgi-Ekonomi-Yönetim Kongresi*, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, 79-92.

Polat Üzümcü, T. (2019). Turizm Eğitimi Alanına Yönelik Bibliyometrik Bir Çalışma, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3 (4), 1433-1449.

Solmaz, S. A. ve Ulema, Ş. (2014). Türkiye’de Turizm Eğitim-Öğretiminde Mevcut Durum Üzerine Analitik Bir Değerlendirme, *1st International Congress of Tourism & Management Researches*, 9-11 Mayıs 2014, Antalya.

Tekin, Y. (2021). Covid-19 Sürecinde Turizm Sektörü ve Turizm Eğitiminde Yenilikçi Uygulamalar, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (9), 876-888.

Temizkan, R. ve Behremen, C. (2017). Turizm Yükseköğretimi Veren Kurumlarda Görevli Akademisyenlerin Profili, *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4(1), 1-12.

Unur, K. ve Köşker, H. (2015). Türkiye’de Turizm Eğitimi ve Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Turizme Bakış Açıklarına Yönelik Araştırmaların İncelenmesi, *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1), Haziran 2015, 44-71.

Ünlüönen, K. (1993). Türkiye’de Yüksek Öğretim Düzeyinde Turizm Eğitim ve Öğretimi, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6, 497-520.

Ünlüönen, K. ve Boylu, Y. (2005). Türkiye’de Yükseköğretim Düzeyinde Turizm Eğitimindeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar 2005 3 (12), 11-32.

Polat Üzümcü, T. ve Alyakut, Ö. (2017). Eğitimciler, Sektör Temsilcileri ve Öğrenciler Perspektifinden Mesleki Turizm Eğitimine Yönelik Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi. *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2017, 1 (2), 67-84.

www.kulturturizm.gov.tr Erişim Tarihi: 24.10.2022

www.wttc.org Erişim Tarihi: 02.11.2022

KAVRAMSAL MAKALE

Faiz Kavramı ve Tarihsel Perspektiften Faiz*

Dr. Erdal HARUNOĞULLARI, Bağımsız Araştırmacı, e-posta: erdalharunogullari@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9716-9838>

Prof. Dr. Mustafa ÇALIŞIR, Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Sakarya, e-posta: calisir@sakarya.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5988-9508>

Öz

İnsanoğlunun tarih sahnesinde yer almaya başladığı ilk dönemden itibaren iktisadi faaliyetlerin normatif değerlendirmelerine dair tartışmalardan söz etmek mümkündür. Bu çerçevede iktisadi faaliyetlerle birlikte insanlığın farklı dönemlerinde faiz ve faizli uygulamalar olduğu bilinmektedir. Faiz sadece felsefi ve iktisadi çerçevede bir tartışma konusu değil ayrıca ilahi dinlerin de üzerinde durduğu önemli bir meseledir. Geçmişten günümüze faiz hem teknik hem de normatif yönüyle bireysel, toplumsal ve küresel boyutu açısından iktisadın en fazla tartışılan konuların başında gelmiştir. Farklı dönemlerde faiz yasakları veya faizle ilgili düzenlemeler/kısıtlamalar iktisadi yapı içerisinde yer almıştır. Faizle ilgili yasaklar tarihsel süreçte genellikle dini, sosyal ve felsefi temellere dayanmaktadır. Tarihin her döneminde gerek felsefi gerek dini referanslar temelinde faiz düşüncesine ve uygulamalarına kısıtlamalar ve yasaklar getirilmiş olduğunu ve günümüzde de bu tür tartışmaların devam ettiğini gözlemlemekteyiz. Çalışmanın amacı faiz kavramının yanı sıra tarihsel süreç içinde antik dönem uygarlıklarında, semavi dinlerde, Orta Çağ'dan günümüz ana akım iktisat literatürüne kadar faiz kavramının gelişiminin değerlendirilmesidir.

* Bu makale "Faizsiz Ekonomi Modeli (DSGD Modeli Çerçevesinde Bir Analiz)" isimli doktora tezinin bir bölümünün yeniden düzenlenmiş halidir.

Anahtar Kelimeler: Faiz, Faizin Tarihçesi, İslam Ekonomisi, İlahi Dinlerde Faiz, Ana Akım İktisat.

Makale Gönderme Tarihi: 06.10.2022

Makale Kabul Tarihi: 24.12.2022

Önerilen Atf:

Harunoğulları, E. ve Çalışır, M. (2022). Faiz Kavramı ve Tarihsel Perspektiften Faiz, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(12): 1777-1797.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2022, 5(12): 1777-1797. DOI:[10.26677/TR1010.2022.1159](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.1159)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

The Concept of Interest and Interest from the Historical Perspective

Dr. Erdal HARUNOĞULLARI, Independent Researcher, e-mail: erdalharunogullari@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9716-9838>

Prof. Dr. Mustafa ÇALIŞIR, Sakarya University, Faculty of Political Sciences, Sakarya, e-mail:
calisir@sakarya.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5988-9508>

Abstract

It is possible to talk about economic activities since the first period when human beings started to take place on the stage of history. It is known that there are interest and interest rate loans in different periods of humanity along with economic activities. Interest is not only a matter of discussion in the philosophical and economic framework, but also an important issue that divine religions focus on. From past to present, interest has been one of the most discussed topics in economics in terms of both its technical and normative aspects, its individual, social and global dimensions. In different periods, prohibitions on interest or regulations/restrictions on interest took place in the economic structure. The prohibition on interest is generally based on religious, social and philosophical foundations in the historical process. In every period of history, we observe that restrictions and prohibitions have been imposed on the idea and practice of interest on the basis of both philosophical and religious references, and such discussions continue today. The aim of the study is to evaluate the development of the concept of interest in the historical process, in ancient civilizations, in monotheistic religions, from the Middle Ages to today's mainstream economics literature.

Keywords: Interest, The History of Interest, Islamic Economics, Interest in Divine Religions, Mainstream Economics.

Received: 06.10.2022

Accepted: 24.12.2022

Suggested Citation:

Harunoğulları, E. and Çalışır, M. (2022). The Concept of Interest and Interest from the Historical Perspective, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(12): 1777-1797.

GİRİŞ

Ekonomik açıdan insan davranışları, insan ihtiyaçlarını nasıl tatmin ettiği konusunda zaman ve çevre değişkenlerine göre değerlendirilmektedir. İnsanın mal ve sermaye ile bağlantısı; onun toplumla ekonomik açıdan bağını incelediğimiz iş birliği, iş bölümü, rekabet gibi ilişkileri; kaynakların günümüzde ve gelecekte nasıl bölüştürüleceği noktasında kısa dönem ve uzun dönem analizleri iktisadi faaliyetlerin bir kısmıdır. Dolayısıyla ekonomi insanı iktisadi faaliyetlerde kullandığı tatmin araçlarına, çevreye ve zamana göre değerlendirmektedir. Bu değerlendirmede göz ardı edilen şey, iktisadi davranış ve faaliyetlerde insanın tutumunu belirleyen etkenlerden biri olan ahlak unsurudur. Ayrıca iktisadi açıdan ahlakın en temel kaynağı din faktörüdür. Diğer disiplinler açısından insan ele alındığında insanın değerlendirilmesi daha nitelikli daha isabetli olabilir. Sonuç olarak bir toplumdaki ortak değerlerin temelini oluşturacak ahlak unsuru, iktisadi faaliyetlerde bireylerin tercihlerini belirleyen temel unsur olacaktır. Bir toplumdaki iktisadi problemin çözümü için toplumun bütün dinamiğinin temel anahtarı olan ahlak yapısının bilinmesi, bireysel tercihlerin anlaşılması için büyük önem arz etmektedir (Akin, 1986). İnsan bencil ve rasyonel olmakla birlikte ahlak anlayışına sahip bir varlıktır (Taslaman, 2017). İnsanın ahlaki yönlerini görmezden gelerek yapılan iktisadi davranışların analizi bu yaklaşım çerçevesinde doğru değerlendirmeler sunamamaktadır.

Faizin ilk olarak kavramsal açıdan nasıl ortaya çıktığı konusunda kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte faizli işlemlere veya faiz kavramına tarihsel açıdan farklı dönemlerde ulaşmak mümkündür. İktisadi faaliyetlerin en ilkel dönemlerinde faiz belirli malların takasında alınan bir fazlalıkken tarihsel süreçte ticari faaliyetlerin gelişmesine paralel olarak faizli uygulamalar da gelişerek yaygınlaşmıştır (Pıçak, 2012). Dolayısıyla tarihin ilk dönemlerinden itibaren faizin insan doğasına ve ahlakına uymayan bir olgu olduğu kabul edilmektedir. Faizli uygulamalara sınırlar getirilerek bu uygulamalar kontrol altına alınmaya çalışılmıştır (Özsoy, 2022). Farklı dönemlerde din adamları, filozoflar ve iktisatçılar faiz konusunu detaylı olarak değerlendirmişlerdir.

Çalışmamızın ilk bölümünde, faizin farklı tanımları ele alınmıştır. Sonraki bölümde Antik dönem uygarlıklarında faiz ile ilgili değerlendirmeler ortaya konulmuştur. Daha sonraki başlıkta ilahi dinlerde faiz kavramı incelenecek ve takip eden bölümde Orta Çağ'da faiz ile ilgili yaklaşımlar değerlendirilecektir. Son bölümde ise tarihsel perspektif ışığında faiz ile ilgili değerlendirmeler yapılacaktır. Çalışma betimsel analiz yoluyla geniş bir literatür analizi ile gerçekleştirilmiştir.

FAİZİN TANIMI ve KAPSAMI

Faizle ilgili çeşitli tanımlamalar görmek mümkündür. Bu tanımlamalar farklı ifadelerle sunulmakla birlikte anlam açısından benzerdir. Genel olarak faiz paranın kullanımı karşılığında ödenmesi gereken bedel olarak tanımlanmaktadır (Kuyucak, 1960; Oğuz, 1964; Hatipoğlu, 1967; Zarakolu, 1968; Pıçak, 2012; Seyidoğlu, 2012). Faiz kelimesi için İngilizcedeki karşılık "interest" terimidir. Bu terim borç veren için alternatif yatırım fırsatlarının değerlendirilememesi varsayımı ile oluşan alternatif maliyetin karşılanmasını sağlayan fazlalık (Latince 'interesse') olarak nitelendirilmektedir. Benzer bir diğer terim de tefecilik anlamına gelen latince "ustura" kelimesine dayanan "usury" terimidir. Bu terim borç veren kişinin bu işlemde elde ettiği net kârı ifade etmektedir. Antik Yunan literatüründe ise bu terimin karşılığı çocuk anlamına gelen "tocos" ifadesidir. Buna göre Aristoteles paranın daha fazla para doğurmasını gerektiğini bu terim yoluyla ifade etmiştir. Bir diğer terim ise Kitab-ı Mukaddes'te geçen İbranice "neshekh", "tarbit" ve "marbit" terimleridir. "Neshekh" borçlunun maruz kaldığı fazla ödeme, "tabit" ve "marbit" ise alacaklının elde ettiği fazlalığı ifade etmektedir. Faizin Arapça karşılığı ise Kur'an-ı Kerim'de ifade edildiği üzere karşılıksız bir artışı ifade eden ribâ (faiz) kelimesidir (Anjum, 2018).

Arapçada faiz kelimesinin karşılığı olan ribâ fıkhi bir terim olarak, belirli malların belirli satışlarında şart koşulan veya ortaya çıkan fazlalık ile ödünç işlemlerinde ödünç verilen bir mal için geri ödemede şart koşulan fazlalık olarak tanımlanmaktadır (Özsoy, 2022). Gerçek anlamda faiz sermaye sahibi ile borç alan kişi arasındaki bu borç ilişkisi sonucunda ortaya çıkan fazlalıktır. Dolayısıyla ribâ sadece haksız elde edilen bir fazlalık olarak değil ayrıca böyle bir fazlalığı elde etmeyi sağlayan işlem şeklinde de tanımlanmaktadır. Ribâyâ konu olan mal "misli (kendi türündeki diğer mallar ile benzer özelliklere sahip), mütekavvim (kullanılması ve faydalanılması İslam'a göre uygun olan) ve menkul (ekonomik bir değeri bulunan, bu değeri nakit paraya çevrilebilen ve taşınabilir) mal"dır". Dolayısıyla bir malın iktisadi bir değere sahip olduğu ve standart bir niceliğe sahip olduğu söylenebilir ise bu malın ribâyâ konu olduğu ifade edilebilir (Bayındır, 2018b).

Faiz, borç verilen mal veya paraya karşılık vade sonunda belirli bir fazlalık alınması veya vade sonunda borcun öden(e)memesi durumunda vadenin uzatılarak borca ek bir bedelin eklenmesi olarak tanımlanmaktadır. Burada işlemin kendisi de fazlalığın kendisi de faiz olarak ifade edilmektedir (Öztürk, 2008). Tarih boyunca farklı toplumlarda faiz uygulamaları ve faiz ile ilgili iktisadi ve ahlaki eleştiriler yapılmıştır. Dini referanslarla birlikte sosyal anlayışlar ekseninde de faiz ile ilgili geniş bir literatür bulmak mümkündür (Akın, 1986). Faizle ilgili teorik çalışmalar genellikle son iki asırda yapılmış olsa da neredeyse tüm tarih boyunca farklı din, kültür, ideoloji ve felsefe alanlarında faiz tartışmalı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde neredeyse tüm iktisadi ve finansal faaliyetlerin bir parçası olan faizi sadece iktisadi bir mesele olarak ele almak mümkün değildir. Faiz ilahi dinlerin ve felsefenin de konusudur. Faizin iktisadi faaliyetlerin vazgeçilmez bir aracı olduğunu ileri süren yaklaşımların yanı sıra terk edilmesi gereken bir sömürü aracı olduğunu kabul eden yaklaşımlar da bulunmaktadır (Pıçak, 2012).

ANTİK DÖNEM MEDENİYETLERİNDE FAİZİN MEŞRUIYETİNE DAİR ETİK YAKLAŞIMLAR

Tarihte faizle ilgili ilk yazılı kaynaklardan birisi Hammurabi kanunlarıdır. Bu dönemde kanunla sınırlandırılmış bir faiz oranı uygulanmıştır (Elbir, 1952). Ancak Mİlattan önce 3000 yıllarına kadar uzanan Sümer döneminde de faizin bir borç alma aracı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Ancak muhtemelen faiz ve kredi anlayışının izlerini tarih öncesi dönemde de bulmak mümkündür (Homer ve Sylla, 2005). Eski dönemlerde olduğu gibi günümüzde de faiz, teorik ve pratikte hem bireysel hem toplumsal hem de küresel ölçekte bir ekonomik tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalar farklı dönemlerde faiz yasakları veya faizle ilgili düzenleme/kısıtlama şeklinde kendini göstermiştir. Faiz yasakları tarihsel süreçte genellikle dini, sosyal ve felsefi temellere dayanmaktadır. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam gibi semavi dinlerde olduğu gibi eski Mezopotamya medeniyetleri, Antik Yunan ve Roma kaynaklarında da faiz ile ilgili yasak veya düzenlemelere ulaşmak mümkündür (Homer ve Sylla, 2005).

Antik medeniyetlerde etik anlayışının etkisinden dolayı faiz ve tefecilik hukuki olarak yasaklanmıştır. Antik Çağ filozofları paranın kendisinin değerli olmadığına inanmış, bu yüzden faiz uygulamasının adil olmadığını ileri sürmüşlerdir. Buna göre birçok filozof faizi kınamış ve yasaklamıştır. Onlara göre para sadece bir takas aracıdır. Para üzerinden borçların geri ödemelerinin artmayacağı ve faizin adaletsiz bir uygulama olduğu düşünülmüştür (Afzal-ur Rahman, 1976; Anjum, 2018).

Antik Yunan döneminde Eflatun faizin yasak olması gerektiğini öne sürerken iki temel husus üzerinde durmaktadır. Bunlar anlaşmalarda tarafların kendi risklerini üstlenmeleri gerektiği (Bloom, 1968) ve paranın kendi başına değer üretmeyeceği anlayışıdır. Aristo'ya göre ise faiz ile

para kazanmak veya servet arttırmak doğal bir yöntem değildir. Paranın temel görevi mübadeleyi sağlamaktır (Aristoteles, 1975). Faizle borç vermek ilahi kanunu çiğnemek, bencilce ve ahlak dışı davranmak, adaletsizliğe ve sömürüye neden olmak gibi görülmektedir. Dolayısıyla paradan para kazanılamayacağı düşünülmektedir (Azid vd., 2018). Ayrıca Aristoteles'e göre paranın istiflenmesi etik değildir. Çünkü para kendi başına üretken değildir (Akalin, 2009). Bir takas işlemi sürecinde paranın yalnızca el değiştirilerek kazanç oluşturması adil görülmemekte ve bu haliyle hem faiz hem de tefecilik haksız bir kazanç olarak ifade edilmektedir (Afzal-ur Rahman, 1976; Ekelund ve Hebert, 1997; Piketty, 2014).

Seneca, Cato ve Cicero gibi ilk dönem Romalı düşünürler de faizi kınayan benzer ifadelerde bulunmuşlardır. Adaletin ahlaki gerekçelerini benimseyen Eflatun faizi ideal devleti için bir tehdit olarak görmektedir. Bununla birlikte faizin ve tefeciliğin ortadan kaldırılması için, üzerinde komünizmin hâkim kılındığı bir yönetim sınıfının ticareti ve parayı kontrol etmesi gerektiğine inanılmaktadır (Küçükkalay, 2018). Faiz gelir dağılımını bozarak yoksulluğun artmasına neden olmakta; bencillik, kıskançlık ve ahlaksızlık gibi toplumsal problemlere yol açmaktadır (Gül, 2001).

Antik Yunan ve Roma dönemlerinde mutluluğa ulaşmanın yolu istek ve arzuları arttırmak değil kontrol etmek ve ihtiyaçları sınırlamak şeklindedir. Bu dönemde ekonominin ana unsuru tarımdır. Ekonomik ihtiyaçlar toplumun ihtiyaçları odağında planlanmış ve problemlerin ortaya çıkması önlenmiştir (Öztürk, 2008). Rasyonalist bir şekilde benimsenen bu görüşün temelinde adaletin otoritelerce dikte edilmesi fikri yatmaktadır (Anjum, 2018).

Antik Mısır, Sümer, Babil, Mezopotamya, Asur ve Eski Yunan toplumlarında olduğu gibi Roma'nın ilk döneminde de faizin kınandığı ve faize kanuni sınırlamalar getirildiği bilinmektedir (White, 1960; Karakuş, 2006; Kızıltepe ve Yardımçioğlu, 2018). Firavunlar dönemindeki Mısır'da faizin anaparayı geçmesi yasaklanmıştır (Küçükkalay, 2018). Antik Hint kaynaklarında da faizli borç uygulamaları hakkında bilgi almak mümkündür. Budizm gibi Hinduizm'de de faize karşı uyarılar görülmekle birlikte daha sonra faiz ve tefecilik ayrımı yapılarak faize izin verilmiş ve tefecilik yasaklanmıştır (Visser ve Macintosh, 1998; Azid vd., 2018). Antik Hintlerde aşağı kastlarda faiz uygulanırken, yüksek kastlarda faiz tamamen yasaklanmıştır. Sosyal statünün ve asaletin artması faizin kınanması ve yasaklanması eğilimini de arttırmaktadır (Küçükkalay, 2018). Antik Roma döneminde de tefecilik ve katillik nefret duyulacak işler olarak görülmektedir (Azid vd., 2018). Antik Yunanda olduğu gibi Roma'da da borcunu ödeyemeyenler alacaklılarının kölesi haline gelmiş, borçlunun sorumluluğu malı ve zimmetiyle, faiz haddi ise %12 olarak sınırlandırılmıştır. Jüstinyen döneminde ticaretteki bu oran sürdürülmüş, ancak asillere %4 sınırı getirilmiştir (Küçükkalay, 2018).

İLAHİ DİNLERDE FAİZ

Genel olarak tüm inançlarda faizin ve tefeciliğin detaylı olarak ele alınmış olduğunu ve faiz ile ilgili yaklaşımların olumsuz olduğunu, faizin tenkit edilmekte ve kınanmakta olduğunu söylemek mümkündür.

İlk çağ filozofları olan Eflatun ve Aristo için faiz, din ve ahlak açısından uygun görünmeyen bir uygulamadır (Kızıltepe ve Yardımçioğlu, 2018; Özsoy, 2022). Eflatun ve Aristo dönemlerinde faiz, insan ahlakını ve toplumsal düzeni bozan bir unsur olarak görülmüştür. Eski ahit öğretileri ve sonrasında Hristiyanlığın gelmesi ile faiz daha çok dini referanslara dayanan bir yasak olarak görülmüştür. Sonraki dönemde Skolastik felsefenin etkisi ile akli zeminde ele alınmaya çalışılan faizli uygulamalar, dini referanslardan uzak bir şekilde değerlendirilerek zamanla belirli gerekçelerle kabul edilmeye başlanmıştır. Daha sonra faizin meşru kabul edildiği görüşler, yerini

uygulanacak faizin nasıl olacağı ile ilgili tartışmalara bırakmıştır. Bu kapsamda faiz oranlarının ne olacağı, faizin ekonomik sistemdeki işlevi ve devletin faiz konusundaki rolü tartışılmaya başlanmıştır (Küçükkalay, 2018).

Orta Çağ'da dini yaklaşımlar genel olarak egemen olduğu için Skolastik dönemde genel olarak Aristocu yaklaşım geçerlidir. İnsanların birbirlerine karşılıksız olarak yardım etmeleri ve sermaye sahiplerinin faizle borç verdiklerinde emek veya çaba sarf etmeden kazanç sağlamaları faizle ilgili bu düşüncenin yerleşmesinde etkili olmuştur (Savaş, 1999).

Musevilikte Faiz

Faiz ile ilgili kavramsal tartışmalar hemen bütün semavi dinlerde görülmektedir. Musevilikte faizli işlem yapmak yasaklanmıştır. Tevrat'taki Mezmurlar (15: 5), Mısırdan Çıkış (22: 25), Tesniye (23: 19-20), Hezekiel (22: 8,12) ve Levililer, (25: 35-37) ayetlerinde faizli borç ve ödünç verme işlemlerinin açık bir şekilde yasaklanmıştır. Ancak bu yasağın Tesniye'de ayetlere (23: 19-20) göre sadece Yahudiler arasında geçerli olduğu düşünülmüştür (Tevrat, 2022). Eski Yahudi ileri gelenleri ise faiz kuralını esnetmek istemiş, ancak faiz yasağını Tevrat'tan tümüyle kaldıramadığı için Tevrat metnini tahrif ederek faiz yasağının sadece kendi aralarında geçerli olduğunu ve faizin Yahudi olmayanlardan alınabileceği anlayışını yerleştirmişlerdir. Tevrat'taki bu tahribat, ayetlerin topluca değerlendirilmesinde açığa çıkmaktadır. Musevilerin Musevi olmayanlardan faiz almalarının temel nedeni ise faizin borç alanı zayıflatması anlayışıyla düşmanlarına üstün gelme istekleridir. Bunun sonucunda Yahudilerin kendi aralarında faizli işlem yapmaları haram olarak benimsenmiş, ancak Yahudi olmayanlardan faiz alınabileceği görüşü ortaya çıkmıştır (Bayındır, 2018a). Günümüz Yahudi anlayışına göre Musevilerin Musevi olmayanlarla yaptığı ticaretlerde faiz alması uygun görülmektedir (Visser ve Macintosh, 1998; Azid vd., 2018).

Hristiyanlıkta Faiz

İncil'de Tevrat'taki gibi faizle ilgili açık hükümler görülmemektedir. Hristiyan öğretilerine göre faiz de kâr da caiz görülmemektedir. Özellikle paradan elde edilen artı kazanç kesin surette yasaklanmıştır (Visser ve Macintosh, 1998). İncil'de faizin hoş olmayan bir uygulama olduğu ile ilgili ifadeler bulunmakla birlikte faizle ilgili açık hükümlere rastlanmamaktadır. Matta İncil'i (Matta 5: 42; 6: 19- 24; 7: 7; 10: 9) ayetlerinde ve Luka İncil'i (Luka 6: 30-35) ayetlerinde dolaylı olarak faizle ilgili olumsuz görüş bulunmaktadır (Hebermann, 2014). İncil'de (Luka 6: 34) "Birbirlerine ondan bir karşılık ummak için ödünç verirsiniz, bunun için hangi teşekkür beklenir? Günahkârlar da bir şey almak için birbirlerine ödünç verirler?" denilerek ödünç verme işleminde bir karşılık beklenmesinin yanlışlığı ifade edilmiştir. Bu anlayışın temelinde yoksul kesimleri gözetme, özgecilik ve fedakârlık gibi önemli görülen vasıflar yatmaktadır (Azid vd., 2018). İncil'e göre faizin haram ve yasak olduğu açık bir şekilde ortaya konulmasa da kiliselerin ortaya koyduğu yaklaşımda faiz konusundaki genel tutum ve anlayış açıkça görülmektedir (Pıçak, 2012). Dolayısıyla Hristiyanlıktaki faiz yasağı uygulamaları Hristiyan din adamlarının görüşlerine dayanmaktadır (Deniz, 2006). Örneğin 4. yüzyılın ilk çeyreğinde İznik konsili (First Council of Niceae) Hristiyan din adamlarının faizli işlem yapmalarını yasaklamıştır (Hebermann, 2014). 5. yüzyıla gelindiğinde Papa Büyük Leo faizin utanç duyulması gereken (turpe lucrum) bir kazanç olduğunu, tefecilik yapan kilise görevlilerinin aforoz edileceklerini ilan etmiştir (Pıçak, 2012; Usury, 2022). Hristiyanlıkta faizin kilise ve insanlar için küçük düşürücü sömürü aracı olduğu, faizin sadece nakit işlemlerinde değil tüm mübadelelerdeki her çeşit fazlalığın faiz olduğu Allah tarafından faizin her türünün yasaklandığı pek çok Hristiyan din adamı tarafından

ortaya konulmuştur (Pıçak, 2012). Faiz hem borç alan hem borç veren için zararlıdır. Ayrıca faizli borç veren hırsıza benzetilmektedir (Deniz, 2006).

Kiliseler ve Hristiyan din adamları faizin yasak olduğu görüşünü uzun süre benimseyerek faizli işlemler yapmama konusunda hassasiyet göstermişlerdir. Feodalist dönemde Orta Çağ kilisesi faiz ve tefecilik uygulamalarının ahlak dışı ve cennete ulaşmaya engel olduğu görüşünü benimsemiştir. Bu dönemdeki skolastik düşünceye göre faiz kazancı adaletsiz olarak nitelendirilmektedir (Ekelund ve Hebert, 1997; Anjum, 2018).

İslam'da Faiz

Faiz İslam literatüründe ribâ olarak adlandırılmaktadır (Döndüren, 1992). Faiz veya ribâ fazlalık, artma, büyüme, gelişme, şişme, çoğalma, yükselme gibi anlamlara gelmektedir. İstilahta fıkıh literatürde farklı tanımlamalar bulunmaktadır. Toprağın suyla kabarması, bir malın çoğalması veya artması, çocuğun büyümesi veya gelişmesi, tepecik ve mal miktarındaki artış gibi ifadeler ribâ kavramı ile ilişkilidir (Bayındır, 2018b). Sözlükte hem “bir şeyin kendi içinde bulunan” hem de “iki şey arasında mukayeseden ortaya çıkan fazlalığı” ifade etmek için de kullanılmaktadır. Kur'an'da tüm bu farklı anlamlarıyla ribâ kavramını görmek mümkündür. Fıkıh literatüründe ise en yalın haliyle “borç verilen bir parayı veya malı belli bir süre sonunda belirli bir fazlalıkla yahut borç ilişkisinden doğan ve süresinde ödenmeyen bir alacağa ek vade tanıyıp bu süreye karşılık onu fazlalıkla geri alma veya bu şekilde alınan fazlalık” ribâ olarak tanımlanmaktadır. Cahiliye Arapları döneminde ribâ ve ribâ kelimesinden türetilen diğer kelimeler daha çok terim olarak borcun vadeye göre veya vadenin uzatılması durumunda artmasını ifade etmek için kullanılmıştır. Borçlu, vadeyi uzatma ve borcu erteleme karşılığında alacaklıya belli bir fazlalık önermektedir. Borçlu belirli aralıklarla faiz ödemelerini yapmakta, vade sonunda ise ana parayı ödemektedir. Borçlunun ödeme yapmadığı durumlarda ise vade uzatılarak faiz miktarı artırılmıştır (Özsoy, 2022). Kur'an'daki rivayetlerine bakıldığında faizle ilgili tanımın açık bir şekilde yapılmadığı düşünülebilir. Bu durumdan, Cahiliye döneminde Arap toplumunda uygulanan faizin mahiyetinin yaygın bir şekilde bilinmekte olduğu anlaşılmalıdır (Ebu Suud, 1988; Öztürk, 2008).

Kur'an'daki faiz (ribâ) ayetleri nüzul sırasına göre dört grupta incelenebilir. Bu ayetler incelendiğinde faizin İslam'ın nüzülü ile yasaklandığı fakat faiz yasağının aşama aşama gerçekleştiği görülmektedir. Faiz ayetleri belirli zamanlarda peş peşe bir anlam bütünlüğünü takip edebileceğimiz şekilde nazil olmuştur.

İlk aşamada “İnsanların mallarında artış olsun diye faizli ödünç verdikleriniz Allah katında artmaz. Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte (mânevî kârlarını) kat kat arttıranlar onu verenlerdir.” Mekke dönemi ayetinde faiz kötülenmiş ve kınanmıştır (Rum 30: 39). Bu ayette açık bir yasak bulunmamasıyla birlikte Cahiliye döneminde çok yaygın bir uygulama olan vadesinde ödenmeyen borca uygulanan kat kat faiz yerine zekât gibi karşılıksız paylaşım vazedilmektedir. Zor durumda olanlara faizle zulmetmek yerine onlara zekât vererek yardım etmenin Allah katında asıl kazançlı olan davranış olduğu buyurulmuştur. Bu aşama daha sonra gerçekleşecek faiz yasağı için bir hazırlık mahiyetindedir. Yerleşik bir uygulamanın ortadan kaldırılması için toplum maddi ve manevi olarak kademeli olarak hazırlanmaktadır. Şüphesiz Allah terbiye edenlerin en hayırlısıdır. İkinci aşamada Medine döneminde inen Nisa Suresi 160-161 ayetlerinde “Yahudilerin zulmü sebebiyle, bir de pek çok kimseyi Allah yolundan engellemeleri, kendilerine yasaklandığı halde faizi almaları ve haksızlıkla insanların mallarını yemeleri yüzünden önceden helâl kılınan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık ve içlerinden inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık.” ayetinde daha önce faiz yasağına uymayan Yahudiler ve karşılaştıkları sonuç örnek gösterilerek mü'minler uyarılmaktadır (Erdem, 2018).

Sonraki aşamada faizin kesin surette yasaklandığı ayetler iki farklı surede sırasıyla nazil olmuştur. Bunlar “Ey iman edenler! Kat kat faiz yemeyin. Allah’a itaatsizlikten sakının ki kurtuluşa eresiniz.” (Âl-i İmrân 3: 130), “Onlar, doğru yol karşılığında sapkınlığı, mağfiret karşılığında azabı satın almış kimselerdir. Ateşe ne kadar da dayanıklı olmuş! Bu azabın sebebi, Allah’ın, kitabı hak olarak indirmiş olması ve kitap hakkında aykırı görüşlere sapanların derin bir ayrılıkçılık içine düşmüş bulunmalarındır.” (Bakara 2: 175-176), “Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kısas size gerekli kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın. Ancak her kime, kardeşi tarafından bir şey başlanırsa artık ona hakkaniyetle uymalı ve diyeti ona güzellikle ödemelidir. Bu, rabbinizden bir hafifletme, bir rahmettir. Bundan sonra kim haddi aşarsa ona elem verici bir azap vardır. Kısasta sizin için hayat vardır, ey akıl sahipleri, umulur ki sakınırsınız.” (Bakara 2: 178-179) ve “Kâfirler için hazırlanmış ateşten sakının. Allah’a ve peygambere itaat edin ki rahmete erdirilesiniz.” (Âl-i İmrân 3: 131-132) ayetleridir. Burada açıkça yasaklanan faiz türü Cahiliye faizi diye bilinen vadesinde ödenemeyen borçlara vade sonunda anapara ve faizinin birleştirilmesiyle oluşan tutara yeniden uygulanan faizdir. Allah bu faiz türünü uygulayanları kafirler için hazırlanan cehennem ateşiyle tehdit etmektedir. Ağır toplumsal sorunlara yol açan bu faiz türü daha sonra Mekke’nin fethedilmesiyle kaldırılmıştır. Son olarak “Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, “Alım satım da ancak faiz gibidir” demeleridir. Hâlbuki Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah’tan bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişteki kendisininidir, durumunun takdiri Allah’a aittir. Kim de yine faizciliğe dönerse işte bunlar orada devamlı kalmak üzere cehennemliklerdir. Allah faizi tüketir, sadakaları ise arttırır ve Allah hiçbir inkârcı günahkârı sevmez. Şüphe yok ki iman edip dünya ve ahiret için yararlı şeyler yapanlar, namaz kılanlar ve zekât verenlerin rableri katında ecirleri vardır; onlara ne korku vardır ne de üzüleceklerdir. Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve gerçekten iman etmiş iseniz faizden kalanı bırakın. Bunu yapmazsanız Allah ve resulü tarafından size bir savaş açıldığını bilin. Eğer tövbe ederseniz, haksızlık etmemek ve haksızlığa uğramamak üzere anaparanız sizindir. Eğer eli darda olan birisi borçlu ise eli genişleyene kadar beklemek gerekir. Şu da var ki, başışlamanız, eğer bilerseniz sizin için daha hayırlıdır. Bir günden sakının ki, onda Allah’a döndürüleceksiniz, sonra herkese hak ettiği tam olarak verilecek ve onlara haksızlık edilmeyecektir” (Bakara 2: 275-281) ayetlerinde artık faiz tüm detaylarıyla ifade edilerek kesin bir surette yasaklanmıştır. Faize bulaşanların yapacağı şey ise anaparanın alınması ve faizin terkedilmesidir. Ödünç verme işleminde alacaklının tek hakkı anaparasıdır. Bu ayetlerde faiz ve ticaret ayırımına dikkat çekilerek reel ekonomik faaliyet olan ticaret helal kılınmıştır. Ayrıca bu ayetlerde borç hukukunda güzel ahlakın benimsenmesine dikkat çekilmektedir. Allah (CC) Müslümanlar özelinde tüm insanlara adil ve dayanışmacı bir iktisadi düzen tavsiye etmektedir. Buna göre tüm detaylarıyla yasaklanan faiz uygulaması bu iktisadi düzenin önündeki en temel engel olarak anlaşılmaktadır.

Aynı türden para ya da malların peşin mübadelesinde bu mal ve paralardan birinin bedelindeki fazlalık faiz sayılmaktadır. Bu faize fazlalık faizi (ribe’l fadl) denilmektedir. Bu faiz, aynı türden iki para ya da malın peşin mübadele edilmesi durumunda herhangi birinde oluşacak fazla bedel ile gerçekleşmektedir. Kastedilen fazlalık, nicelik olarak ölçülebilir mahiyette bir fazlalıktır. Taraflardan birine artı fayda sağlayan kalite veya işçilik farkı durumu değiştirmemektedir. Aynı malların vadeli satışında (parayla yapılan alım- satım müstesna) mallardan birinin veya ikisinin vadeli olması durumu faiz doğurmaktadır. Bu ve benzeri alışverişte misli ve kıyemî mal ayırımı yapılmamaktadır. Bu faiz vade faizi (ribe’n nesie) olarak bilinmektedir. Aynı ya da farklı tür malların vadeli mübadelelerinde gerçekleşmektedir. Mübadele edilecek bedellerin eşit olması durumu değiştirmemektedir. Alışveriş faizi ile ilgili yasak, alışverişe konu olan malların vasıf, miktar ve kalite açısından bilinmesini ve parasal değerinin sağlıklı bir şekilde hesaplanmasını sağlamak, para piyasasını korumak ve aldanmaların önüne geçmek esasına dayanmaktadır.

İslam'a göre uygun olması için vadeli satışlarda mübadele edilecek bedellerden birinin para olması gerekmektedir. Bu tür bir mübadelede para peşin iken mal vadeli, mal peşin iken para vadeli olabilmektedir (Saraç, 2018; Özsoy, 2022).

Hadis kaynaklarında faiz (ribâ) kavramıyla ilgili çok sayıda referans bulunmaktadır. Bu kaynaklarda Kur'an-ı Kerim'deki ribâ ile ilgili kullanılan terimsel anlamlar dışında haksız kazanç veya haram mal gibi kullanımlar da bulunmaktadır. Faiz yasağı ile ilgili hadisler genel olarak Kur'an'daki faiz ile ilgili ayetleri açıklama mahiyetindedir. Genel olarak aynı nitelikteki iki farklı malın farklı miktarları ile vadeli değişimi ile ilgili hadislerden anlaşıldığı üzere peşin değil vadeli borç işlemlerinde faiz gerçekleştirilebilmektedir. Ayrıca misli mallar (altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuz) arasında yapılan faizli işlemlerin ele alındığı hadislerde bu gibi malların değişimi bir ticari vasfa sahip olmayıp benzer mallar arasındaki vadeli borç işlemi veya bir tür kredi işlemidir. Alış- veriş işlemi gibi bir ticari faaliyetin farklı mallar arasında olabileceğine dikkat edilmelidir. Bir diğer önemli nokta ise faizin ortaya çıkması borç ilişkisi ile bağlantılıdır (Bayındır, 2018b).

Alacaklıya menfaat sağlayan her türlü hediye fazlalık da faiz olmaktadır. Bazı kaynaklarda hadis diye anılan daha çok sahabe sözü olarak kabul edilen ve klasik fıkıh literatürüyle uyumlu olan "Menfaat sağlayan her ödünç faizdir" ifadesi ise literatürle uyumlu mahiyettedir. Borçlunun alacaklıya hediye vermesi gibi bir durumun yaygınlaştığı veya böyle bir adetin yerleştiği bir içtimai düzende önceden şart koşulmadığı halde bile borç verenler hediye beklentisine girerek borç verecekleri için bu hediyeler faiz sayılmaktadır (Özsoy, 2022).

İktisadi faaliyetler için yapılan akitlerde anlaşma sırasında belirlenen ve taraflardan birisine karşılıksız fayda sağlayan ek ödeme faiz olarak kabul edilmektedir. Bu ödeme para veya mal cinsinden olabilir. Burada ödenecek miktarın akit veya anlaşma sırasında belirleniyor olması işi problemidir. Böyle bir fazlalığın belirlenmediği akit veya anlaşmalarda karz-ı hasen denilen borç akdi oluşmaktadır. Karz-ı hasen karşılık beklemeksizin verilen borçtur. Karz-ı hasen sonunda şart koşulmadığı halde ortaya çıkan bir fazlalık faiz olarak görülmemiştir (Öztürk, 2008).

ORTA ÇAĞ DÖNEMİNDE FAİZ

Orta Çağ Avrupa'sında temel iki otorite bulunmaktadır. Biri sosyoekonomik ve siyasi örgütlenme olan ve Avrupa'nın hayat tarzını belirleyen feodalite, diğeri ise kurumsal ve dini faaliyetlerle Avrupa toplumlarını kendine bağlayan kilise otoritesidir (Öztürk, 2008; Özgüven, 1991). Orta Çağ'da kiliselerce faizin kesin surette yasaklanması ve faiz talep edenlere cezaların uygulanması Yahudilerdeki faiz uygulamasının yerleşmesine neden olmuştur. Yahudiler tefeciliği ve faizli borç vermeyi riskli ancak kârlı bir meslek olarak benimsemişlerdir (Brook, 2007). Yahudilerin bu tutumu faizin dünyada bu kadar yaygınlaşmasının ve meşru hale gelmesinin temel nedeni olarak görülmektedir.

Orta Çağ Skolastik döneminde önemli bir otoriteye sahip olan kilise faizli işlemleri şiddetle yasaklarken faiz yerine kullanılacak yapıları tesis edememiş ve faiz yasaklarını açıklarken felsefe olarak ikna edici olamamıştır. 8. yüzyıldan itibaren seküler anlayışların yaygınlaşması ile faizli uygulamalar artmış, kilisenin sarsılan otoritesi ile faizli uygulamalara izin verilmeye başlanmıştır (Eskicioğlu, 1999). Takip eden yüzyıllarda yeni iktisadi hareketlenmeler ve Haçlı seferleri için gereken finansman açığı, kilise otoritesinin genişleyen kaynakları ve Yahudilerin faizli kredilerle tekelleşen bir iktisadi güç kazanması gibi değişkenler kilisenin faizli ilgili tutumunu değiştirmeye başlamıştır (Elbir, 1952; Deniz, 2006). Orta Çağ Avrupa'sında genel olarak faizi kınayan ve yasaklayan anlayışın karşısında faizi meşru gören ve gerekçelendirmeye çalışan farklı yaklaşımlar bu sayede yerleşmeye başlamıştır. Bazı Hristiyan din adamlarına göre borç alan

kişinin eğer isterse borcuna ek bir fazlalıkla ödeme yapmasında bir engel bulunmamaktadır. Ayrıca iki tarafın rıza göstermesi durumunda yüksek faizle borçlanmak sorun teşkil etmemektedir (Ergin, 1983).

Orta Çağ faiz anlayışına yön veren önemli dönüşüm Thomas Aquinas ile 13. yüzyılda başlamıştır. Ona göre yatırım amaçlı ve tüketim amaçlı krediler için faizle borç vermek birbirinden farklıdır ve yatırım amaçlı borç vermek erdemli bir davranıştır. Faiz böyle durumlarda bir minnet ifadesi olarak kabul edilebilir (Ergin, 1983). Bu yeni dönemde kilise artık yüksek faiz/ tefecilik (usury) ile nominal faiz (interest) gibi ayrılmaları tartışmaya başlamıştır (Kureşi, 1966; Kuran, 1997; Pıçak, 2012).

Hristiyanlığın ilk döneminde sadece tüketim kredileri için geçerli olan ve sanayi devrimiyle gelişen ekonomideki artan sermaye ihtiyacı ile katı yasaklar yerini daha esnek bir faiz yasağı anlayışına bırakmıştır. Orta Çağ'da düzenlenen Haçlı Seferleri için toplanılan sermayeler arttıkça bu dönemde İncil ayetlerinin farklı yorumlanması ile faizi meşrulaştırma gayretleri artmış, faiz yasağı uygulamaları değişmeye başlamıştır. Bu anlayışa göre kutsal kitaplardaki faiz yasağındaki maksadın kat kat faiz ile insanların sömürülmesinin engellenmesi olduğu ileri sürülmüştür (Dinler, 1994).

13. yüzyılda Avrupa'da ticaretin yayılması ile farklı tefecilik ve faiz uygulamaları yaygınlaşmıştır. 1220'li yıllara kadar tefeciliğin bazı türleri için faiz kavramının kullanıldığı ifade edilmektedir. Yasal koşullar altında yapılan tefecilik faiz olarak isimlendirilirken, yasal olmayan koşullarda tefecilik şeklinde anılmıştır. Sonraki dönemde faiz yasağının pratikteki yönü göz ardı edilerek paranın kullanımı karşılığında ödenen miktar "usury" yani tefecilik ve paranın borç verilmesi durumunda bu paranın kullanımından mahrum olma karşılığında elde edilen gelir (interest) ayrımı yapılmıştır. Aslında 13. yüzyıla kadar borç verilen zaman ile geri ödeme zamanı arasında sermayenin kullanılmamasının telafi edilmesi için ödenen bedele faiz denilmektedir. Bu ücret Latince "arasındaki" anlamına gelen "interesse" şeklindedir. İngilizcedeki "interest" terimi de buna dayanmaktadır. Sonraki dönemlerde bu ücret borcun ödemesinin gecikmesi durumunda değil borcun ön koşulu olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu durum iki anlayışa dayanmaktadır. Borç veren bir kârı terk ederek borç vermektedir (lucrum cessans) ve borç vererek bir zarara uğramaktadır (damnum emergens). Faiz bu iki durumunun tazmin edilmesi için ödenen bir bedel olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla "interest" ayrımı ile paranın bir mal olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır (Diwany, 2011; Süleymanoğlu, 2017).

Faiz kârdan ziyade tazminat olarak görülmüştür. Bu sebeple faize bazı durumlarda izin verilirken tefeciliğe asla izin verilmemiştir. Zamanla faiz ile borç vermek daha düşük kazançla, daha düşük riske, daha az açgözlü borç vermek anlamına gelirken tefecilik daha yüksek kazançla, daha yüksek riski ve daha açgözlü borç vermeyi ifade eder hale gelmiştir. Aydınlanma akımı ile birlikte faizin verimliliği ve paranın üretkenliği ile ilgili farklı anlayışlar yerleşmeye başlamıştır (Brook, 2007; Azid vd., 2018).

Faizin yasak olmasına rağmen gerekli bir uygulama olduğunu kabul eden Martin Luther (Pıçak, 2012; Seyrek ve Mızrak, 2009) ve o döneme kadar hakim olan Aristocu yaklaşıma tamamen karşı çıkan Jean Calvin gibi din adamlarının öncülüğünde faizin aklileştirilmesi yaklaşımları bu dönemde hakim olmuştur (Unay, 2000; Akalın, 2009; Pıçak, 2012). Ayrıca bu dönemde etkili olan Merkantilist akıma göre faiz sermayenin kirası olarak benimsenmiş ve savunulmuştur. Buna göre düşük faizler piyasadaki para miktarını artıracak, ucuzlaşan sermaye ile kredi olanakları genişleyerek yatırım ve istihdamı artıracaktır. Düşük faiz oranlarının gerçekleşmesi ise ülkedeki para miktarını ifade eden değerli madenlerin miktarına bağlıdır (Ekelund ve Tallison, 1981). Tüm bu değerlendirmelerle anlaşılan odur ki zamanla faizli uygulamalar meşrulaşmış ve faizin hangi oranda uygulanacağı tartışılan tek konu haline gelmiştir (Özsoy, 2022). Faizsiz uygulamalar 17.

yüzyıla kadar devam etmiş reform hareketleri ile faize karşı tutum giderek değişmeye başlamıştır. Artık yerleşik iktisat teorileri böyle bir tarihsel sürecin ortaya çıkardığı zeminde inşa edilmeye başlanmıştır.

Skolastik düşüncede yer eden ilahi kanun kavramı merkantilist düşüncede yerini doğa kanunu kavramına bırakmıştır (Ekelund ve Hebert, 1997). Buna göre merkantilistlere göre faiz, borç verenler ile borç alanların oranına bağlı doğal bir olgudur. Bu olgu sosyoekonomik organizasyonun sağlıklı bir şekilde oluşturulması için gereklidir. Borç verenlerin sayısı arttıkça faiz oranı doğal olarak düşecek, borç alanların sayısı arttıkça faiz oranları da artacaktır. Bu durumda faiz oranları elinde fazla para tutanlar ile paraya ihtiyaç duyanlar arasında fon akışını doğal olarak sağlayacak bir araçtır. Merkantilistler gibi fizyokratlar da borç işlemlerinde etik ilkesine karşı çıkararak faizi benimsemişlerdir. Fizyokratlara göre faiz üretimde gerçekleşen bir vergi olarak nitelendirilmektedir (Anjum, 2018). Takip eden süreçte Avrupa'daki reformlar, kilisenin faiz karşıtı ortaya koyduğu ideolojiyi pratik anlamda iyice yıkmıştır (Seyrek ve Mızırak, 2009).

17. yüzyıldan itibaren iktisat etikten uzaklaştırılmış ve tefecilikle ilgili görüşler genel olarak değişmiştir. Artık faiz toplumsal faydaya hizmet eden bir araç olarak görülmeye ve savunulmaya başlanmıştır (Brook, 2007). Sanayi devrimiyle birlikte ticaret yaygınlaşmış ve sermayeye olan talep artmıştır. Bu dönemdeki yüksek fon ihtiyacı finansal faaliyetlerin boyutlarının değişmesinde en temel etkidir. Bu dönemde kilise otoritesi tefecilik ve faiz ile ilgili görüşlerini yeniden düzenleyerek faize izin vermiş ve tefeciliği yasaklamaya devam etmiştir (Azid vd., 2018).

ANA AKIM İKTİSAT LİTERATÜRÜNDE FAİZ DÜŞÜNCESİNDE DÖNÜŞÜM

İktisat düşüncesi tarihinde Merkantilistlerce sermayenin kirası olarak görülen faiz, fizyokratlar tarafından sermayenin rantı şeklinde tanımlanmaktadır. Faiz; Smith'e göre bireylerin tasarruf etmelerine karşılık bir ödül, Ricardo'ya göre tasarrufun oluşması için bir teşvik, Senior için borç ile tüketimden vazgeçme fedakârlığı, Marshall'a göre ertelenen tüketim için beklemenin bedeli, Fisher ve Böhm-Bawek için zamanlar arası tercih farkı, Keynes'e göre bireylerin likidite tercihlerinin fiyatı olarak değerlendirilmektedir. Tüm bu teorik yaklaşımlarda sermaye verimliliği değişirken faizin neden sabit kaldığı, faizin doğruluğu ve gerekliliği gibi konular için ikna edici şekilde açıklamalar yapılamamış, bunun yerine faizin temel ve bir apriori unsur olduğu ilkesi benimsenmiştir (Pıçak, 2012).

Ana akım iktisadi paradigmaya göre üretim faktörleri sermaye, emek- girişim ve toprak olarak kabul edilmektedir. Sermaye ve girişim faktörleri birbirinden ayrı iki farklı üretim faktörü olarak tayin edilmiştir. Bunun nedeni faiz kavramı için bir zemin oluşturmaktır. Bu durumda emeğin gelirinin ücret, toprağın gelirinin rant, girişimin gelirinin kâr olması gibi sermayenin geliri de faiz şeklinde tayin edilmektedir (Öztürk, 2008). Faiz geliri elde etmek için sermaye sahibinin herhangi bir emek sarf etmesine gerek bulunmamaktadır. Burada sermayenin ne olduğu ile ilgili farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Ancak tüketim malları ve doğal kaynaklar dışındaki her türlü üretim aracı sermaye stoku olarak tanımlanabilmektedir. Bunlar hammaddeler, işlenmiş ve yarı işlenmiş maddeler, fabrikalar, binalar, yol ve köprü gibi altyapı tesisleri şeklinde sayılabilir. Sermaye stoku kapsamında değerlendirilecek araçlar homojen olmadığı için sermayenin gelirini hesaplamayı kolaylaştırmak adına bu gibi araçlar parasal değerleri üzerinden incelenmektedir (Güven, 1995).

Günümüz modern iktisadi kabullerin faiz konusundaki literatürel temeli Adam Smith ile atılmıştır. Ona göre kâr ile faiz birbirinden farklıdır (Özyurt, 2015; Süleymanoğlu, 2017). Kâr

sermayenin kullanımında elde edilen, önceden belirlenmemiş bir fazlalık iken, faiz ise sermayenin borç olarak verilmesi durumunda elde edilen önceden belirlenmiş bir fazlalıktır. Adam Smith "sıradan en düşük faiz oranı vasat bir temkinlilikle bile olsa borç vermenin neden olduğu arızı kaybı telafi edecek miktardan daha fazla olmalıdır. Eğer daha fazla olmazsa borç vermenin tek motivasyonu iyilikseverlik ya da arkadaşlık olur." demektedir. Adam Smith faizi ekonomi için önemli görmüştür. Ancak devletin, ekonomik büyümenin zarar görmemesi için faiz oranlarına müdahale ederek düşürmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Adam Smith ve David Ricardo gibi iktisatçılara göre "faiz ödünç alanın bu paradan sağlayacağı kâr, kazanç için ödünç verene takdim etmesi gereken karşılık" şeklinde tanımlanmaktadır (Bayındır, 2018a).

Adam Smith ve David Ricardo'ya göre borç alan paradan kâr sağlayacağı için borç verene belli bir ek ödeme yapılmalıdır. Bu ek ödeme faizdir burada borç alınan sermayenin kullanılmasından dolayı bir kazanç elde edildiği düşünülmektedir. Ayrıca Smith ve Ricardo tasarrufla sağlanan sermaye birikimine karşılık bir fayda sağlayan ek ödemenin yapılmaması durumunda tasarrufların gerçekleştirilemeyeceğini düşünmektedir (Akdiş, 2001). Burada şu ayrım bulunmaktadır. Smith'e göre faiz işletilen sermaye karşılığında bu sermayeyi sağlayan tasarruf sahibine verilen bir ödüldür. Ricardo ise faizi tasarrufun gerçekleşmesine sağlayan bir neden veya motivasyon olarak değerlendirmektedir (Oğuz, 1964).

Adam Smith ve David Ricardo gibi Nassau William Senior de sermaye sahibinin tüketimden vazgeçerek tasarruf yapmasını fedakarlıkla açıklamış ve borç verme karşılığında bu fedakarlığın artı bir ödeme ile ödüllendirilmesi gerektiğini kabul etmiştir. Sermaye sahipleri gelirlerinin tamamını tüketmeyip bugünkü tüketimin onlara sağlayacağı tatminden vazgeçmeleri karşılığında ödenen bir bedel olarak faizi meşru kabul etmişlerdir (Kazgan, 1993; Pıçak, 2012). Senior'un faiz ve fedakarlıkla ilişkili ifadeleri farklı kesimlerin tasarruf yaparken katlandığı fedakarlıkların tartışılmaya başlanmasına neden olmuştur (Kureşi, 1966; Pıçak, 2012; Mannan, 2022).

İktisat literatüründe yerleşik teorilerde genellikle faiz olgusu verimli amaçlar için kullanılmak üzere alınan borcun karşılığında borç verene faiz adı altında ödenen fazlalık ve tasarruf sahibine tasarrufundan vazgeçme fedakarlığına karşılık faiz adı altında bir ek meblağ ile ona verilen ödül şeklinde görülmektedir. Bu görüşlerin temelinde verimlilik teorisi bulunmaktadır (Seyrek ve Mızırak, 2009). John Babtist Say, faizi sermayenin üretime katılma payı olarak kabul etmiş, emeğin karşılığı olan ücret, dayanıklı malların menfaatinin arzı karşılığında talep edilen kira veya toprağın kullanımı karşılığında ödenen rant gibi değerlendirmiştir. Buna göre sermaye kaleminde üretilen bir gelir payı olarak kabul edilmektedir (Bayındır, 2018a). Ayrıca John Babtist Say tarafından ileri sürülen Say kanununa göre toplam yatırımlar ve tasarruflar birbirine eşittir. Buna göre bireyler genellikle bugünün tüketimini gelecek dönemdeki tüketimlerine tercih ederler. Buna göre pozitif bir faiz oranı bireylerin tasarruflarının artmasına bir teşvik anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla faiz oranı ve tasarruflar pozitif ilişkilidir buna karşılık yatırımlar ve faiz oranları arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre yatırımların artması için faiz oranlarının düşmesi gerekmektedir (Ekelund ve Hebert, 1997; Anjum, 2018). T. R. Malthus ve J. M. Lauderdale gibi bazı klasik iktisatçılar da faizi, üretimde kullanılmak üzere borç alınan sermayenin verimliliğine karşılık ödenen bedel olarak kabul etmişlerdir (Kureşi, 1966; Dirimtekin, 2000).

Klasik teoriye göre tasarrufların artması, tüketimin azalması şeklinde yorumlanmaktadır. Ayrıca tasarrufların artması faizi düşürerek yatırım miktarını arttırmaktadır. Tüketimin azalması ve yatırımların artması hususu yorumlaması zor bir durumdur. Çünkü yatırımın asıl amacı tüketim için üretimi sağlamaktır (Savaş, 1963). Toplumun bir kesiminde tasarrufların artması diğer kesiminin gelirlerinin azalmasına sebep olabilecektir (Kureşi, 1966). Bu durumda klasik teoride gözden kaçan husus tasarrufların gelire bağlı olması gibi gelirin de yatırıma bağlı olmasıdır

(Savaş, 1963). Klasik iktisatçıların bu durumu fark edememesinin sebebi tasarruf yapmanın temel amacının faiz kazancı elde etmek olduğuna inanmalarındır. Klasik teoride borç verilecek sermaye için tek kaynak tasarruflardır. Ancak tasarruf etmenin asıl amacı faiz değildir. İnsanlar farklı amaçlarla da tasarruf edebilirler (Eren, 1960).

Klasik teoride göz ardı edilen bir diğer husus tasarrufların tamamının yatırımlara aktarılamaması ihtimalinin söz konusu olmasıdır. Klasik teoride temel kabul, tasarrufların tamamen borç olarak yatırımlara aktarılacağıdır. İnsanların bir kısmı tasarruflarını tamamen faiz geliri elde etmek için kullanmayıp farklı amaçlarla ellerinde bulundurmaya isteyebilirler. Dolayısıyla faiz tasarruf miktarını etkilese bile tasarruf ve yatırımların birbirine eşit olmadığı bir durumda faiz seviyesi belirlenebilecektir (Eren, 1960; Kılıçbay, 1968). Böyle durumlarda faizin düşmesine rağmen tasarrufların azalması beklenirken arttığı örnek olaylar da bulunmaktadır (Kureşi, 1966).

Marjinalist yaklaşımın bir diğer öncüsü olan Eugene Von Böhm- Bawerk, Senior'un faizin sermayenin marjinal verimliliği ile ilişkili tanımına karşı faizi zamanlar arası tercih yaklaşımı ile açıklamıştır. Ona göre şimdiki mal gelecekteki aynı tür maldan daha değerlidir (Seyrek ve Mızrak, 2009; Pıçak, 2012). Dolayısıyla Böhm- Bawerk'e göre faiz gelecek dönemdeki ihtiyaçların bugün karşılanabilmesi için ödenen bedeldir (Oğuz, 1964).

Irving Fisher de Böhm- Bawerk' in faiz yaklaşımını benimsemiştir. Ona göre insanların gelecekte sahip olacakları gelire şimdi sahip olmaları karşılığında ödemeyi kabul ettikleri ödeme faiz olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte bireyler sahip oldukları gelir ve varlıklarını borç vermek borç almak yatırım yapmak veya yatırımlarını paraya dönüştürmek gibi amaçlarla kullanabilirler. Bireylerin sahip olduğu gelir ve varlıkları nasıl kullanacağına karar verirken yatırımın getirisini ve faizi dikkate alacağını savunmuştur. Dolayısıyla faizi zaman tercihi ile yatırımın getiri oranına bağlı olarak tanımlamıştır (Savaş, 1999).

Fisher faizle ilgili parayı tutmanın fırsat maliyeti şeklindeki tanımlamasını ayrıca nominal faiz oranı, gerçek faiz oranı ve beklenen enflasyon ile ilişkilendirmiştir. Parasal genişlemenin yüksek seviyelerde gerçekleşmesi ve dolayısıyla nominal faiz oranlarının düşmesi sonucunda fiyat seviyeleri yükselecektir. Sonuç olarak daha yüksek nominal faiz oranları ve daha yüksek enflasyon seviyeleri görülecektir (Ekelund ve Hebert, 1997; Anjum, 2018).

Fisher'in büyük katkısının olduğu ödünç verilebilir fonlar teorisine karşılık Wicksell'in teorisine göre ise faiz oranları doğal faiz oranı ve piyasa faiz oranı olarak iki farklı tanımlanmaktadır. Doğal faiz oranı sermaye piyasasında fon arz ve talebi ile gerçekleşecek faiz oranı iken piyasa faizi borç alan bireylerin ödedikleri faizdir. Burada tasarruflar doğal faiz oranı ile doğru orantılı iken yatırımlar ise piyasa faizi ile ters orantılıdır. Doğal faiz oranı ve piyasa faiz oranı eşit olduğunda fiyatlar genel seviyesinde denge gerçekleşecektir. Doğal faiz oranının daha büyük olduğu durumda ise enflasyonist baskı oluşacaktır (Özyurt, 2015).

Alfred Marshall'a göre kâr girişimciliğin, faiz ise sermayenin bir ödülü olarak görülmektedir. Marshall'a göre tasarruf eden bugünkü tüketimi gelecek bir güne ertelemiştir. Bunun için bir ödüle veya özendiriciye ihtiyaç vardır, bu da faizdir (Bayındır, 2018b). Marshall faizin, beklemenin bedeli olduğu şeklindeki tanımı benimsemiştir. Marshall insanların tabiatları gereği şimdiki tüketimin faydasını gelecekteki faydaya tercih ettiklerini savunmuştur. Dolayısıyla insanların sahip olduğu sermayeyi tüketmeyip gelecek tüketimleri için beklemesinin zahmetli bir bekleyiş olduğunu düşünmüştür. Faiz bu zahmetli bekleyişin bir karşılığıdır (Baysa, 2004; Mannan, 2022). Ayrıca Marshall faizi sermayenin marjinal verimliliği ile açıklamaktadır. Üretime giren her yeni birim sermaye için bu sermaye biriminin üretimde sağladığı artış borç alınan her yeni birim sermaye için ödenen faiz miktarına eşit olana kadar sermaye talebi gerçekleşmektedir (Samuelson, 1965).

Faizi sermaye verimliliği ile açıklayan yaklaşımlar da faizin nasıl gerçekleştiğine ilişkin ikna edici olamamışlardır. Azalan verimler kanununa göre yatırımlar arttıkça yatırım verimliliği düşecektir. Bu açıktır. Ancak yatırım miktarının da faize bağlı olduğu unutulmamalıdır. Faiz seviyesi belirlemek için yatırım verimliliğini belirlemek önemli görülmüştür. Ancak bu durum bunun tam tersidir. Yatırımların verimliliği faiz seviyesi tarafından belirlenmektedir (Eren, 1960). Buna göre yatırım faize bağlı bir fonksiyon olarak ifade edilebilir. Faizin yükselmesi yatırımları azaltmakta, faizin düşmesi yatırımları artırmaktadır. İktisadi denge yatırımların tasarrufları eşit olduğu noktada gerçekleşmektedir. Tasarrufların yatırımlardan yüksek olması durumunda faiz seviyesi düşecek, yatırımların tasarruflardan fazla olması durumunda ise faiz artacaktır. İktisadi denge faizin tasarruf ve yatırım seviyelerini belirlemesi ile oluşacaktır (Kılıçbay, 1968). Dolayısıyla faiz oranları arttığında tasarruflar artacaktır. Bu durumda faiz tasarruftan caymanın bir bedeli olarak değerlendirilmektedir.

Klasik teori kâr ile faiz arasındaki ilişkiyi de açıklayamamıştır. Faiz bir tür üretimden sağlanan kazancın paylaşılması gibi ifade edilmiştir. Ancak sermaye borcu olan kimse zarar veya iflas durumunda bile faiz ödemeye devam etmektedir. Bu durumda kâr oranı değişmiş ancak faiz seviyesi aynı kalmıştır (Mannan, 2012). Marshall'ın faizi sermayenin marjinal verimlilik oranı ile ifade etmeye çalıştığı teori Keynes tarafından eleştirilmektedir. Faizin sermayenin marjinal verimlilik oranına eşit olacağı seviyeye kadar yatırımların artacağı doğrudur. Ancak iktisadi dengenin bu halinden bir teori çıkarmak Keynes'e göre yeterli değildir (Keynes, 1963).

J. M. Keynes'e göre faiz oranı hem paranın miktarı hem de likidite tercihi ile ilişkili bir olgu olarak tanımlanmaktadır. İnsanlar içinde buldukları hayat şartlarının ve elde ettikleri gelirlerinin uygun olması durumunda faiz olgusundan bağımsız olarak kötü günler için para biriktirmek isterler. Genel olarak alışveriş yapmak, ihtiyatlı davranmak ve spekülatif şekilde kazanç sağlamak gibi amaçlarla nakit varlıklarının bir kısmını tasarruf olarak saklamaktadırlar. Likidite tercihi teorisine göre elde tutulan tasarruftan vazgeçmesi için sermaye sahibine ödenen artı bedele (fiyata) faiz denilmektedir. Dolayısıyla eldeki tasarruftan vazgeçmenin bedeline faiz denilmektedir. Buna göre tasarruf için bir karşılık veya teşvik edici bir tedbir gerekmemektedir. Keynes'e göre yüksek faizler yatırımları düşüreceği için halkın elde edeceği gelir seviyesi azalacaktır. Dolayısıyla tasarruf kapasitesi de daralacaktır. Buna göre klasik iktisatçıların faizin artmasının tasarrufları artıracığı fikrini yanlış bulmaktadır. Ona göre tarih boyunca dünya genelindeki sermaye sorununun temelinde eskiden toprak için günümüzde ise para için verilen yüksek faiz bulunmaktadır (Keynes, 2007).

Keynesyen sistemde faiz oranının rolü, kritik olmasa da önemlidir. Keynes'in kendisi, çıktı, gelir ve istihdam gibi reel makroekonomik değişkenlere daha fazla vurgu yaparak, yatırım seviyelerinin temel belirleyicisi olarak faiz oranlarının rolünü küçümsemiştir. Bununla birlikte Keynesyen aktarım mekanizması, faiz oranlarının kalibrasyonu yoluyla para talebi ile toplam mal ve hizmet talebi arasındaki bağlantıyı tanımlar. Yine de Keynes, nedensellik zincirindeki halka olarak faiz oranlarının etkinliği konusundaki çekincesini dile getirmiştir. Böyle bir çekincenin gerekçesi, yatırım talebinin faize duyarsızlığında ve para talebi işleviyle ilişkili 'likidite tuzağı' kavramında bulunabilir. Bu argümanların her ikisi de faiz oranlarını makroekonomi için bir politika aracı olarak kullanmanın yararsız olabileceği durumların var olduğunu ortaya koymaktadır. Keynesçiliğin bir eleştirisi olarak Monetarizmin, kısa vadeli makro istikrar amacıyla politika aktivizmi fikrine karşıdır. Bununla birlikte, fiyatların, çıktının ve ekonomik faaliyetin temel belirleyicisi, faiz oranlarının yerini alan para ve paranın büyüme oranıdır (Sattar, 1989).

Keynes ve Marshall gibi iktisatçılar için faiz "tasarrufun/ paradan tatminden vazgeçmenin/ beklemenin mükafatı olarak" kabul edilmektedir (Bayındır, 2018a). Daha sonraki Ricardo, J.S. Mill, Menger gibi iktisatçılar faizin üretken bir olgu olduğunu ve serbest piyasada belirlenmesi

gerektiğini destekleyen çalışmalar yapmışlardır. Karl Marx ise bu görüşün aksine faizin ahlak dışı ve kısır bir olgu olduğunu benimsemiştir. Keynes de faiz olgusunun kötü ama gerekli bir araç olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca Adam Smith gibi faiz oranlarının kontrol altına alınması gerektiğini, toplumun zarar görmemesi için devletin faizi kontrol etmesi gerektiği fikrini benimsemiştir (Azid vd., 2018).

Klasik ve Neo- Klasik yaklaşımlarda faiz tasarruf ve yatırım üzerinden tanımlanmaya çalışılırken, Keynesyen yaklaşımda faiz sadece parasal süreçlerle ilişkilendirilmiştir (Dinler, 1994). Aslında Keynes'in açıklamalarında faiz tanımı yerine faizin fonksiyonları üzerinde durulmuştur. Faiz apriori bir kavram olarak benimsenmiş gibidir. Keynes tüm açıklamalarını parasal çerçevede değerlendirmiştir. Faiz likidite talebi ve yatırım kararı için temel unsurdur. Ancak yatırım kararları için sermayenin marjinal verimliliği ile faiz arasında nasıl bir ilişkinin olduğu ifade edilmemiştir (Seyrek ve Mızrak, 2009; Pıçak, 2012).

Genel faiz teorisine göre tüm bu yaklaşımları kapsayan genel bir değerlendirme yapılacak olursa ödünç verilebilir fon toplamı tasarruf ve para soku toplamına eşit olmalıdır. Burada yatırımlar ödünç verilebilir fon talebini belirlemektedir. Faizin artması tasarrufların artmasına ve atıl duran paranın piyasaya girmesine sebep olacaktır. Dolayısıyla kredi hacmi genişleyecektir (Oğuz, 1964; Pıçak, 2012). Karl Marx'a göre üretimin tek değer kaynağı emektir. Sermayenin sağladığı kâr ve faiz, emek üzerindeki sömürü olarak görülmektedir. Dolayısıyla faiz komünist ekonomik sistemde dışlanmaktadır (Ekelund ve Hebert, 1997; Anjum, 2018).

FAİZE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Tarihte faizin ahlakiliği ile ilgili pek çok değerlendirme yapılmıştır. Belirli dönemlerde faiz ile ilgili kısıtlamalar ve yasaklar uygulanmıştır. Ancak genel olarak faiz ile ilgili uygulanan bu kısıtlamalar ve yasaklar zamanla gevşemiş ve faizli işlemler yaygınlaşmıştır. Orta Çağ'dan itibaren faiz ile ilgili tartışmalar ahlakilik ekseninden uzaklaşmaya başlamıştır. Aydınlanma dönemi ile düşünsel çalışmalar bilimsellik endişesi gölgesinde ahlakilik ve dine uygunluk gibi referanslar terk edilerek, akli ve rasyonel bir yaklaşımla ortaya konulmuştur. Takip eden süreçte ana akım iktisadi literatür, faizin iktisadi olarak zorunlu bir unsur olarak kabul edildiği bu düşünsel zeminde oluşturulmaya başlanmış ve faizin nasıl gerçekleştiği ile ilgili kuramsal değerlendirmeler önem kazanmıştır.

Erken dönem Batı literatüründeki iktisadi metinlerde genellikle faiz tenkit edilmekte ve ahlaki olmayan bir olgu olarak görülmektedir (Bayındır, 2018a). Ancak günümüzde faizin ahlakiliği ile ilgili yapılan değerlendirmeler yeniden kendini göstermektedir. Konvansiyonel ekonomik literatürde ahlakla ilgili "alturizm", "moral economy", "ethics" gibi kavramlar giderek önem kazanmaktadır. İslam ekonomisi ise en başından ahlak unsurunu insanı tanımlamak için bir referans olarak kabul etmektedir (Güngör, 2015). İnsanın ahlaki yönlerini görmezden gelerek yapılan iktisadi davranışların analizi bizlere doğru değerlendirmeler sunmamaktadır.

Faizin ahlakiliği ile ilgili değerlendirmeler ile birlikte faizin neden olduğu iktisadi problemler yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Ana akım paradigmada bireyin tüketim davranışını kısıtlayacak hiçbir ahlaki norm bulunmamaktadır. Dolayısıyla tüketici davranışı tüketicilerin egemenliği üzerinden okunabilmektedir. Kişi istediği her şeyi alma konusunda tamamen özgürdür. Reklamlar aracılığıyla tüketicilerin davranışı etkilenebilmekte ve tüketim artabilmektedir. Post modern anlayışa göre yeni ve lüks şeyler almak ve daha çok tüketmek sosyal statüyü yansıtacak bir değer olarak görülmektedir. Bu anlayışa göre bireyler çevrelerine göre daha güncel daha lüks daha çok tüketim ile bir statü mücadelesine girmektedirler. Dolayısıyla kapitalist ekonomik anlayışın hâkim olduğu ekonomilerde yüksek miktarda israf

görülmektedir. Bu ekonomiler adeta kitle tüketim toplumu olarak tanımlanabilmektedir. Üretim seviyesinden bağımsız olarak ortaya çıkan yüksek tüketim faizli tüketim kredileri yoluyla gerçekleşmektedir.

Ana akım iktisadi analizlerde dengenin eksik istihdam seviyelerinde gerçekleştiği de görülmektedir. Keynesyen iktisatçıların ciddi şekilde tartıştığı bu durumun asıl sebebinin sermayeye uygulanan faiz olduğu kabul edilmektedir. Faiz, yatırımları ve dolayısıyla efektif talebi azaltmaktadır. Dolayısıyla piyasada tam istihdam gerçekleşmemekte, yatırımların artırılmasını teşvik etmek için kamu politikasına ihtiyaç duyulmaktadır. Tüketicilerin mal ve hizmetlere talebini arttırmak için reklam gibi teşvik edici faaliyetlere yer verilmektedir. Dolayısıyla kapitalist ekonomik sistemde devamlılık için talep oluşturmak gerekmektedir. Bu talep suni yollarla oluşturulmaktadır. İslam'a göre serbest piyasa arza ve talebe dayanmaktadır. Ekonomik gücün belli bir grupta veya kesimde birikmemesi gerekmektedir (Khan, 2017). İslam'da sermayenin faiz ile işletilmesi yasaklanmıştır. Yatırım için iki temel koşul bulunmaktadır: emek sarf etmek veya sermaye üzerinden risk almak. Kişi risk almadan veya emek sarf etmeden kazanç sağlayamamakta veya kazancını arttıramamaktadır (Akin, 1986).

Faize dayalı uygulamalar, her ne kadar sadece sermaye lehine görünse de emek aleyhine yıkıcı sonuçlar doğurmuş, adaletsiz bir gelir dağılımına ve dolayısıyla dengesizliklere yol açmıştır. Finansal değeri elinde tutanlar, faiz mekanizmasını kullanarak herhangi bir risk almadan ve emek sarf etmeden hasıladan pay almaktadırlar. Riskin tamamen karşı tarafa yüklenmesi kreditora avantaj sağlarken emek, girişim ve risk unsurlarını diğer tarafta toplayarak üretim sürecini zorlaştırmaktadır. Ayrıca ülkeler faiz ile ilgili yasal düzenlemeler yaparak faizi hukuken güvence altına almış ve ortaya çıkabilecek haksızlıklara karşı yargı yolu kapatılmıştır. Bu uygulamalar sonucu oluşan sermaye tekelleri, tüm dünyayı yönetir olmuştur. Tekelleşme ile ortaya çıkan egemenliğe dayalı ekonomik, siyasal ve sosyal problemler kendini göstermiştir (Akdemir, 2018).

1990'lı ve 2000'li yılların ilk yarısına kadar merkez bankaları Yeni Keynesçi politikalar izlemiş, temel hedef olarak fiyat istikrarını benimsemiş, kısa vadeli faiz oranlarını araç olarak kullanmayı tercih etmişlerdir. Küresel ölçekte yaşanan krizden önce dışa açık devletlerde, enflasyon çipası en yaygın kullanılan strateji olmuştur. Kullanılan bu stratejiyle merkez bankaları daha önce açıklamış buldukları bir politika faiz oranından bankalara likidite sağlamayı taahhüt etmişlerdir. Merkez bankalarınca belirlenmiş olan faiz oranlarının sürdürülebilirliği esnek kur rejiminin geçerli olmasına bağlıdır (Şarkaya İçellioğlu, 2017). Döviz kurlarında dalgalanma olmaması için kısa vadeli faiz oranı tüm dünya için ortak bir hedef olarak seçilmelidir. Dünya fiyat düzeyinin hedeflenenin üzerine çıkması durumunda dünya kısa vadeli faiz oranının yükseleceği varsayılmıştır. Her merkez bankası kendi ülkesindeki ekonomik koşullara göre faiz oranlarını belirlemeleri tercihen daha doğrudur. Faiz oranı reaksiyon fonksiyonunda reel çıktıya bir miktar ağırlık vermek saf fiyat kuralından daha iyi görülmektedir (Taylor, 1993). İç ve dış talebi faiz oranlarının seviyesi etkilemektedir. Faiz oranlarında yaşanan artış hem kredi taleplerini azaltmakta hem de kısa vadeli portföy yatırımlarını ülkeye çekmektedir. Ülkedeki döviz likiditesinin bolluğu döviz kurları üzerinde baskı yaparak yerli paranın büyük oranda değer kazanmasına yol açmaktadır. Yerli mallarda meydana gelen fiyat artışları ihracat miktarında azalmaya dolayısıyla nispeten daha ucuz olan yabancı mallara olan talebi arttırmaya sebep olur. Bu durumda dış ticaret dengesinde meydana gelen olumsuzluk cari açığa büyümeye neden olacaktır. Şayet faiz oranları enflasyonun altında kalırsa, fon fazlası olan bireylerin satın alma gücünde düşüş yaşanacaktır. Bu durumda elde para tutmaktan kaçınacaklardır. Çünkü elde para tutmanın maliyeti yüksek olacaktır. Tasarruf oranı düşük olduğu takdirde yatırımların finansmanında dış kaynaklara olan ihtiyaçta artış meydana gelecektir. Sağlıklı bir ekonomi için yatırımların dış kaynaklarla değil tasarrufla beslenmesi daha uygundur (Şarkaya İçellioğlu,

2017). Daha önce ifade edildiği gibi pozitif faiz oranı ekonomideki kaynak dağılımının optimum seviyede olması için sıfır nominal faizin gerektiği varsayılmaktadır. Buna göre fiyat para sisteminde reel ekonomik dengede herhangi bir artı marjinal birim reel ekonomiye maliyet yüklememektedir.

Faiz gelirlerine vergi uygulanmadığı halde kâr payının vergilendirilmesi kredi dağılımındaki sağlıklı ve düzensiz yapılanmaların yayılmasına neden olmaktadır. Faizli krediler piyasa düzeninin tesis edilmesini engellemekte hatta piyasaya zarar vermektedir. Piyasa disiplini bozan etken ise ekonomik faaliyetteki riski bu faaliyete katılacak tarafların paylaşması yerine faizli kredi mekanizmasında mevduat sahiplerine tasarrufları için önceden belirlenmiş garanti bir ödemenin kabul edilmesidir. Dolayısıyla mevduat sahiplerinin temel kaygıları ana paraları ve ana paraya ödenen faiz ödemeleri olacaktır. Mevduat sahipleri finansal kurumların sağlık durumları ile ilgilenmeyecektir. Bu durumu daha da çok kritikleyen husus ise devletlerin uyguladıkları mevduat garantisi uygulamalarıdır. Ayrıca böyle bir durumda, bankaların finanse edilecek projelerin ekonomiye katkısını değerlendirmeyi ihmal edeceği çok açıktır. Ekonomik faaliyetlerin etkinliği ve bu faaliyeti konu alan projelerin önemi bankalar açısından göz ardı edilecektir. Mevduat sahiplerinin kaygılarına benzer olarak bankalar da sundukları anapara ve karşılığında bekledikleri faiz ödemelerini önemseyeceklerdir. Kredi verenlerin reel ekonomik faaliyetlerde bir değişim olmamasına rağmen piyasaları daha çok borçlandırmaları ile piyasada oluşan yüksek fon hızı piyasayı olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla faiz oranları ve varlık fiyatları üzerinde yüksek volatilité gerçekleşmektedir. Nihayetinde piyasalarda yatırım konusunda bir belirsizlik oluşmakta üretim sürecinde sermaye ve kaynak dağılımında düzensizlikler oluşmaktadır (Ersoy, 2015; Saraç, 2018). Faiz sermaye akışında etkili bir araç iken sermayenin nasıl ve ne derece hangi iktisadi kanallara aktarılması gerektiği yönünde bir otokontrol mekanizması sağlamamaktadır. Bu yüzden faizin iktisadi faaliyetleri bozucu etkisi fark edilememektedir. Reel iktisadi faaliyetlerden bağımsız bir kredi mekanizmasının oluşmasına yol açılmakta ve ortaya çıkan istikrarsızlıkla iktisadi faaliyetleri bozulmaktadır.

SONUÇ

Faiz konusu tarih boyunca tartışmalı bir konu olmuştur. Antik dönemlerden itibaren farklı toplumlarda ve inançlarda faizin yol açtığı sosyoekonomik sorunlara değinilmiş ve faiz kınanmıştır. Pek çok dönemde faiz yasağı uygulanmış, zamanla bu faiz yasakları zayıflamıştır. Faizle ilgili değerlendirmelerin arka planında ahlâk unsurunun da yer aldığı görülmektedir. Ahlâk unsuru göz önünde alındığında faizin bu perspektiften yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Eğer insan ahlaki bir varlıksa ve davranışlarını belli normlara göre değiştirebiliyorsa insanın iktisadi davranışlarında ahlakın etkisi de göz ardı edilmemelidir. Son dönem iktisat literatüründeki teorik ve akılcı yaklaşımla yapılan faiz tanımlamalarında bile faizin aslında hoş olmayan bir araç ve uygulama olduğu ifade edilmektedir. Ancak faiz insanın bencil ve rasyonel olduğu kabulü ile ahlak normlarından ayrı bir şekilde açıklanmaya çalışılan bir konudur.

Günümüzde faiz ile ilgili yapılan tartışmalar faizin haklılık ve meşruiyetini ispatlama çabasından ziyade faiz haddinin hangi seviyelerde olması gerektiğine yönelmiştir. Bu değişim faizin haklılık ve meşruiyetinin kabul görmüş olmasından değil, bu hususta herkesin kabulleneceği açık ve kati bir açıklamanın yapılamamış olmasındandır. Batı literatüründe faizin son derece rasyonel ve ekonomi için gerekli bir araç olduğu anlayışı yerleşmiştir. Bireylerin harcamalarını azaltarak, tasarruf ederek biriktirdikleri sermayeleri verimli projeler için sunması hem ekonomik açıdan hem de etik açıdan uygun bulunmaktadır. Ancak faiz sermayenin bu anlayışa göre değerlendirilmesini sağlayamamaktadır. Sermaye sahipleri faizi garanti kazanç aracı olarak

gördükleri için sermayenin hangi amaçla nasıl kullanılacağına önem vermemektedirler. Sermaye sahibi için girişimciye verilen borç hangi şekilde değerlendirilirse değerlendirilsin, girişim başarılı olsun veya olmasın, faaliyet sonunda kazanç sağlansın veya kaybedilsin gibi hususlar göz ardı edilmektedir. Bu anlayışın bir sonucu olarak hukuki ve iktisadi açıdan borç veren ile borç alan arasında bir borç sözleşmesi bulunmaktadır. Sermaye sahibi, verdiği borca karşılık belli garanti bir artı meblağı borçlunun ödemesini istemektedir. Buna göre borç işlemi bir kazanç aracı haline gelmektedir. Dolayısıyla sermaye üzerinde tasarruf konusunda bir oto kontrol bulunmamaktadır. Ayrıca kredi verenler iktisadi faaliyetlerin risklerini de üstlenmemektedirler. Girişim risklerinin artmasıyla yükselen faiz ödemeleri kredi talep edenler için ilave bir yük haline gelmektedir. Bu gibi unsurlar reel faaliyetlerin azalmasına ancak artan tüketim ihtiyacıyla birlikte reel faaliyetlerden kopuk bir kredi akışına neden olmaktadır. Sonuç olarak faizin rasyonel ve iktisat için gerekli bir araç olduğu yönündeki açıklamalar yetersiz kalmaktadır.

KAYNAKLAR

- Afzal-ur, R. (1976). *Economic Doctrines of Islam*. (3. Baskı). Lahore. Pakistan: Islamic Publications.
- Akalın, K. H. (2009). Eski Ahit Metinlerinde J. Calvin'in Faiz Yorumu. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 13 (1), 237-252.
- Akdemir, S. (2018). Faizin Yarattığı Toplumsal Sorunlara Alternatif Arayışlar: Para Peşin Mal Vadeli Selem Sözleşmelerine Yenilikçi Bir Yaklaşım. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7 (1), 78-109.
- Akdiş, M. (2001). *Para Teorisi ve Politikası*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Akın, C. (1986). *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*. İstanbul: Kayıhan Yayınevi.
- Anjum, M. I. (2018). Rakip Ekonomik Sistemlerin Faiz Teorilerine Yönelik İslami Bir Eleştiri. *İslam İktisadı Perspektifinden Faiz* adlı kitap içinde. (Ed. T. Eğri ve Z. H. Orhan). (1. Baskı, ss. 111-149). İstanbul: İktisat Yayınları.
- Aristoteles. (1975). *Politika*. (Çev. M. Tunçay). (1. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Azid, T., Rawashdeh, O. Al., ve Qureshi, M. A. (2018). Faiz, Piyasa, Hayırseverlik ve Verimlilik: İslami Bir Yaklaşım. *İslam İktisadı Perspektifinden Faiz* adlı kitap içinde. (Ed. Taha Eğri ve Z. H. Orhan). (1. Baskı). (ss. 251-277). İstanbul: İktisat Yayınları.
- Bayındır, S. (2018a). Faizin Tanımı Meselesi. *İslam İktisadı Perspektifinden Faiz* adlı kitap içinde. (Ed. T. Eğri ve Z. H. Orhan). (1. Baskı, ss. 53-69). İstanbul: İktisat Yayınları.
- Bayındır, S. (2018b). Kur'an ve Sünnet Açısından Faiz (Cahiliye ve Asr-ı Saadet Ribâ). *İktisadi Hayatta ve İslam'da Faiz* adlı kitap içinde. (Ed. R. Cici ve S. Sayar), (ss. 287-319). Bursa: Ensar Neşriyat.
- Baysa, H. (2004). *İslam Hukukunda Ribânın İlleti*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bloom, A. (1968). *The Republic of Plato* (2nd ed.). A Division of Harper Collins Publishers.
- Brook, Y. (2007). The Morality of Money Lending: A Short History. *The Objective Standard*. 2 (3), 9-45.
- Deniz, A. (2006). *İslam Hukukunda İlet Kavramı ve Faizin İlleti*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dinler, Z. (1994). *Mikro Ekonomi*. Bursa: Ekin Kitapevi.

- Dirimtekin, H. (2000). *Milli Gelirin Dağılımı*. İktisada Giriş Kitabında Bölüm. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Diwany, T. (2011). *Faiz Sorunu*. (Çev. M. Saraç) İstanbul: İz Yayıncılık (2003).
- Döndüren, H. (1992). İslam Ekonomisinde Faiz ve Finansman Kaynakları. In *İslam Ekonomisinde Finansman Meseleleri* (ss. 153–238). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Ebu Suud, M. (1988). Para, Faiz ve Mudarebe. İslâm İktisadı Araştırmaları I. (Çev. E. Ertürk). İstanbul.
- Ekelund, R. B. and Hebert, R. F. (1997). *A History of Economic Theory and Method*. New York: McGraw- Hill.
- Ekelund, R.B. and Tollison R.D. (1981). *Mercantilism as a Rent-Seeking Society: Economic Regulation in Historical Perspective*. Texas A&M University Press.
- Elbir, H.K. (1952). Fahiş Faiz Meselesi, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 18(3-4), 3-21.
- Erdem, E. (2018). Kur'an'da Ribâ (Faiz) Ayetlerinin Kademeli Nüzulü ve Üslubu: İslam'ın Ticaret, İnfak ve Finans Sistemi Üzerinden Bir İnceleme. *İslam İktisadı Perspektifinden Faiz* adlı kitap içinde. (Ed. T. Eğri ve Z. H. Orhan), (1. Baskı, ss. 1–53). İstanbul: İktisat Yayınları.
- Eren, S. (1960). *İstihdam ve İktisadi Politika*. Ankara: Ajans Türk Matbaası -Bilge Yayınevi.
- Ergin, F. (1983). *Para Faiz ve Teorileri*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Ersoy, A. (2015). İslam İktisadı ve İktisadi Yapısı: İnsan Merkezli Fitri İktisat ve İktisadi Yapısı. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 1, 37–64.
- Eskicioğlu, O. (1999). *İslam ve Ekonomi*. İzmir: Çağlayan Matbaası.
- Garaudy, R. (1995). İslam ve İnsanlığın Geleceği. (Çev. C. Aydın). İstanbul.
- Gül, A. R. (2001). *Tarihi Bağlamı Çerçevesinde Kuran'da Ribâ Yasağı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi SBE Temel İslam Bilimleri A.B.D.
- Güngör, K. (2015). Ekonomide İnsan unsuru (Kapitalizme Bir Eleştiri). *Ayrıntı Dergisi*, 3(28), 37–41.
- Güven, A. G. (1995). *Faizsiz Ekonomi Önerisinin İktisadi Kalkınma Perspektifinden İncelenmesi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hatipoğlu, Z. (1967). *Para, Kredi ve Bankacılık*. İstanbul: Hamle Matbaası.
- Herbermann, C.G. (2014). *Catholic Encyclopedia*, Robert Appleton Company, New York, 1914, Retrieved October 27, 2022 from New Advent: <http://www.newadvent.org/cathen/11209a.htm>.
- Homer, S. and Sylla, R. (2005). *A History of Interest Rates* (4th ed.). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Ilgaroğlu, M. C. (2019). İbn-i Haldun Düşüncesinde Sosyo-Ekonomik Değişme ve Ahlak. *Al-Farabi International Journal on Social Sciences*, 3(1), 10–16.
- İbn-i Haldun. (1990). *Mukaddime*. (Çev. Z. K. Ugan). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Karakuş, A. (2006). *İslam Hukuk Kaynaklarındaki Faiz Kavramının Modern Ekonomi Anlamında Yeniden Değerlendirilmesi*. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kazgan, G. (1993). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. 6. Basım, İstanbul: Remzi Kitapevi.

- Keynes, J. M. (1963). *Çalışma Faiz ve Para Hakkında Genel Teori*. (Çev. A. Erginay). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Keynes, J. M. (2007). *The General Theory of Employment, Interest and Money* (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Khan, M. A. (2017). *İslam İktisadına Giriş* (1. Baskı). İstanbul: İktisat Yayınları.
- Kılıçbay, A.K. (1968). *İktisadın Prensipleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını. No: 327.
- Kızıltepe, K., ve Yardımcıoğlu, F. (2018). Diyanet Personelinin Faiz Hassasiyeti Üzerine Bir Araştırma. *İslam İktisadı Perspektifinden Faiz* adlı kitap içinde. (Ed. T. Eğri ve Z. H. Orhan), (ss. 277–335). İstanbul: İktisat Yayınları.
- Kuran, T. (1997). Islam and Underdevelopment: An Old Puzzle Revisited. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*. 153(1), 25-41.
- Kureşi, E.İ. (1966). *Faiz Nazariyesi ve İslam*. (Çev. S. Tuğ). İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- Kuyucak, H.A. (1960). *İktisat Dersleri*. 2. Basım. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.
- Küçükkalay, A. M. (2018). İktisadî Düşünce Tarihinde Faiz Kavramının Dönüşümü ve Düşünsel Meşrulaşmanın Dinamikleri Üzerine. *İktisadi Hayatta ve İslam'da Faiz* adlı kitap içinde, (Ed. R. Cici ve S. Sayar), (ss. 29–59). Bursa: Ensar Neşriyat.
- Mannan, M.A. (2022). *İslam'da Gelir ve Servet Dağılımı-2*. (Çev. B. Zengin, Tefvik Ömeroğlu) http://www.davetci.com/d_ekonomi/ekonomi_mannan_04.htm (Erişim: 03.09.2022).
- Oğuz, O. (1964). *Genel İktisat Teorisi Dersleri*. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası.
- Özguven, A. (1991). *İktisat Bilimine Giriş*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Özsoy, İ. (2022). Faiz. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde. <https://islamansiklopedisi.org.tr/faiz>.
- Öztürk, F. (2008). *Bazı İslam İktisat Kaynaklarının Çağdaş İktisat Yönünden Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özyurt, H. (2015). *Para Teorisi ve Politikası*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Pıçak, M. (2012). Faiz Olgusunun İktisadi Düşünce Tarihindeki Gelişimi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(4), 61–92.
- Piketty, T. (2014). Capital in the Twenty-First Century: a Multidimensional Approach to the History of Capital and Social Classes. *The British Journal of Sociology*, 65(4), 736–747. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12115>
- Samuelson, P.A. (1965). *İktisat*. (Çev. Y. Demirgil). Ankara: ODTÜ Yayını.
- Saraç, M. (2018). Temel Bir Ekonomik Sorun Olarak Faiz adlı kitap içinde (Ed. R. Cici ve S. Sayar). *İktisadi Hayatta Ve İslam 'da Faiz* (ss. 95–109). Bursa: Ensar Neşriyat.
- Sattar, Z. (1989). Interest-Free Economics and The Islamic Macroeconomic System. *Pakistan Economic and Social Review*, 27(2), 109–138.
- Savaş, V. F. (1963). *Keynes'in Genel Teorisi*. Eskişehir: İktisadi ve Ticarî İlimler Akademisi Yayını.
- Savaş, V. F. (1999). *İktisadın Tarihi*. 3. Baskı. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Seyidoğlu, H. (2012). *Faiz (Interest)*. [http://www.metinberber.com/kullanici_dosyaları /file/F.doc](http://www.metinberber.com/kullanici_dosyaları/file/F.doc) (Erişim: 03.9.2022).

- Seyrek, İ., ve Mızırak, Z. (2009). Faiz Teorileri Üzerine Bir İnceleme: Finansal İstikrarsızlık Hipotezinin Temel Dayanağı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 383–394. Retrieved from <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/295>.
- Süleymanoğlu, İ. (2017). *Faizsiz Ekonomi Üzerine Bir Deneme*. Yüksek Lisans Tezi, Siirt: Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şarkaya İçelloğlu, C. (2017). Finansal İstikrar ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Para Politikası Stratejisi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (20), 20-38.
- Taslaman, C. (2017). *Fitrat Delilleri* (1. Baskı). İstanbul: İstanbul Yayınevi.
- Taylor, John B. (1993), Discretion Versus Policy Rules in Practice, *Carnegie Rochester Conference Series on Public Policy*, 39, 195-214.
- Tevrat. (2022). *Tevrat*. <http://www.yolgosterici.com/tevrata> adresinden alınmıştır.
- Torun, İ. (2003). *Max Weber'de İktisadi Gelişme Düşüncesi*, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları.
- Türkan, Y. (2019). *33 Soruda İslamî Finans ve Bankacılık*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Unay, C. (2000). *Genel İktisat*. Bursa: Ekin Kitapevi.
- Usury.(2022).http://wps.aw.com/aw_perloff_microecon_5/85/21983/5627864.cw/content/index.html (Erişim: 03.09.2022).
- Ülgener, S. F. (1981). *Zihniyet ve Din: İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Visser, W. A. M., and Macintosh, A. (1998). A short review of the historical critique of usury. *Accounting, Business & Financial History*, 8(2), 175–189.
- White, A.D. (1960). *History of the Warfare of Science with Theology in Christendom*, New York: Dover Publications.
- Yılmaz, E. (2021). *Kâr Payı ve Faiz Oranları Üzerine Nedensellik Analizi: Türkiye ve Malezya Karşılaştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Bingöl: Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zarakolu, A. (1968). *İktisat İlminin Temelleri*, Cilt: I, Ankara: Sevinç Matbaası.

KAVRAMSAL MAKALE

Dijital Oyun Fenomeninin Sosyolojisi*

Prof. Dr. Hacer TOR, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Ankara, e-posta: hacertor59@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7187-5814>

Tugay Yasin IRMAK, Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara, e-posta: tugayirmak@outlook.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3218-3780>

Öz

Bu çalışmanın amacı, dijital oyun fenomeninin sosyolojik olarak araştırılmasıdır. Çalışma kapsamında oyun kavramı ile birlikte dijital oyunun gelişimi, etkileri ve türlerinden bahsedilmiştir. Dijital oyun, geleneksel oyundan sıyrılıp ekranlar üzerinden yeniden üretilerek bir simülakr örneği teşkil etmiştir. Bu sayede kendine has bir hikayesi, oyuncusu ve kurallar bütününe sahip olan dijital oyun, postmodern bir kimlik sergilemiştir. Aynı zamanda dijital oyun, tüketim sarmalı içerisinde bireylerin kendilerini ifade ettiği araçlara dönüşmüştür. Sektörel bir yapı ile birlikte küresel endüstriye dönüşen dijital oyun, tüketim toplumu içerisinde karşılık bulmuştur. Bununla beraber gündelik hayatta talep edilen dijital oyun, platform ve türler ile birlikte bir tüketim kültürü yaratmıştır. Dijital oyunun nerede ve nasıl talep edildiği, içeriğinin ne olduğu ve hangi etkilere sahip olduğu sembollerle değer kazanmıştır. Çalışma sonucunda dijital oyun olgusunun gelişen teknoloji ile birlikte toplumsal bir etki yarattığı belirlenmiştir.

* Bu çalışma Prof. Dr. Hacer TOR'un danışmanlığında Tugay Yasin IRMAK tarafından hazırlanan "Dijital Oyunların Kullanımının Sosyolojik Analizi: Donanımhaber Playstation 5 Forum Sitesi Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Oyun, Simülasyon, Simülakr, Postmodernizm

Makale Gönderme Tarihi: 06.10.2022

Makale Kabul Tarihi: 21.12.2022

Önerilen Atf:

Tor, H. ve Irmak, T. Y. (2022). Dijital Oyun Fenomeninin Sosyolojisi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(12): 1798-1817.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2022, 5(12): 1798-1817. DOI:[10.26677/TR1010.2022.1160](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.1160)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

Sociology of the Digital Gaming Phenomenon

Prof. Dr. Hacer TOR, Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Literature, Ankara, e-mail: hacertor59@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7187-5814>

Tugay Yasin IRMAK, MSc. Student, Ankara Hacı Bayram Veli University, Institute of Graduate Programs, mail, e-posta: tugayirmak@outlook.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3218-3780>

Abstract

The aim of this study is to investigate the digital game phenomenon sociologically. Within the scope of the study, the development, effects and types of digital game together with the concept of game are mentioned. The digital game has set an example of simulacrum by getting rid of the traditional game and reproducing it on the screens. In this way, the digital game, which has a unique story, player and set of rules, has displayed a postmodern identity. At the same time, digital games have turned into tools in which individuals express themselves in the spiral of consumption. The digital game, which has turned into a global industry with a sectoral structure, has found a response in the consumption society. In addition, digital games, platforms and genres demanded in daily life have created a culture of consumption. Where and how the digital game is demanded, what its content is and what effects it has gained value with symbols. According to the literature review, it has been determined that the digital game phenomenon has a social impact with the developing technology.

Keywords: Digital Game, Simulation, Simulacrum, Postmodernism.

Received: 06.10.2022

Accepted: 21.12.2022

Suggested Citation:

Tor, H. and Irmak, T. Y. (2022). Sociology of the Digital Gaming Phenomenon *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(12): 1798-1817.

GİRİŞ

İnsanlar karmaşık canlılardır. Bu sebeple insanlar, doğaları gereği toplumsal roller üstlenirler, o toplumun norm ve yasalarını öğrenirler ve bununla birlikte kendi bireysel dünyalarını da inşa ederek yaşarlar. Oyun, insanlar için hem toplumsal hem de bireysel bir araç niteliğindedir. Oyunların bir eğlence aracı ya da serbest zaman aktivitesi olduğu fikri genel olarak kabul edilse de oyunların yalnızca bu şartlarda değerlendirilmemesi gerektiği yapılan araştırmalarca ortaya konulmuştur. Her oyunun kendi içinde bir kurallar bütünü, tarzı, özelliği ve etkilendiği kültürel bir yapı vardır. Oyunun görülenin ötesinde bir eğlence aracı olması, onun bireyselliğe ve toplumsallığa katkı yapması ile açıklanabilir.

Bireylerin etkileşiminin internet ile birlikte zamanın ve mekânın ötesine geçmeyi başarması, en büyük devrimlerden birisi olarak kabul edilir. Bu sayede ortaya çıkan dijital devrim, pek çok sektörü değiştirdiği gibi oyun sektörünü de değiştirmiştir. Kitle iletişim araçları ile birlikte oyunun dijitalleşmesini tetikleyen bu süreç, birey ve teknolojiyi bütünleştiren bir durumun oluşmasına zemin hazırlamıştır. Oluşan dijitalleşme, hiç kuşkusuz sosyolojinin son dönemlerde en çok ilgisini çeken araştırma konularından olmuştur. Dijitalleşme akımı ile birlikte ortaya çıkan yeni ilişkiler ağı, video oyunlarının hayatımıza girmesi ile birlikte şekillenen hayatlar, oyunların inşa ettiği izole dünyaların geleneksel ilişkileri etkilemesi gibi alanlar son dönemde etkisini artırarak devam etmiştir.

Geleneksel sokak oyunlarının büyük şirketlerin milyon dolarlar harcadığı küresel bir oyun sektörüne dönüşmesi, dijitalleşme ile birlikte yer alan bir serüvendir. Bireylerin dijital oyunlarla kendilerini ifade etmesi, dijital oyun ve platformlarının diğer bireylerle olan etkileşimi ve bu oyunların yeni toplumsallıkları şekillendirmesi araştırmanın ana temasını oluşturmaktadır. Dijital oyunların zamanın ve mekânın ötesinde göstergeler inşasına dönüştüğü, hazlar ile beslendiği düzen, postmodern yapı ve tüketim kültürü ile birlikte kavramsallaştırılmıştır. Bu bağlamda öncelikle oyun kavramına değinilmiştir. Dijital oyun olgusuna yakından bakılarak dijitalleşme ve dijital toplum kavramı, dijital oyunun postmodernizm ve tüketim ile olan ilişkisi ele alınmıştır.

Oyunun Kavramı ve Oyunun Gelişim Süreci

Oyun, insanın toplumu anlamasında en etkili araçlardan biridir. Bireyin yaşadığı toplumu anlaması, toplumun normlarını, işleyişini, düzenini ve mantığını kavramasında yardımcı bir rol oynamaktadır. Oyun, toplumsallaşmadan bağımsız düşünülemez. Bireylerin kendi aralarında oynamış oldukları oyunda o topluma ait izler bulunmaktadır. Bireylerin bir eşya ile kurdukları oyunda da belirli kurallar ve anlamlar bütünü gözlemlenmektedir. Bu işleyiş sayesinde birey, kendisini oyuna adapte eder. Dolayısıyla oyun, toplumsallaşma ve kişilerin gelişimi için belirli notlar barındırmaktadır.

Oyunla ilgili çeşitli tanımlamalar yapılmış olup bugüne kadar oyunu en nitelikli şekilde ele alan kişi Huizinga'dır. Huizinga (2018), oyunların sadece çocukları ilgilendiren bir konu olmadığını, aynı zamanda oyunların erişkinlik döneminde de bireyler için önemli olduğunu vurgular. İnsanlar kadar hayvanlar da oyun oynar, fakat insanlar oyun oynadıklarının bilincindedir. Bu sebepten ötürü oyunun insanlar için var olmaktan öte evrende yadsınamaz bir konumda olduğunun altını çizer. Bir diğer önemli isim olan Caillois de oyun kuramı üzerinde çalışmıştır. Ona göre oyun, kabul edilmiş kurallara göre ve belli bir zaman dilimi içerisinde oynanan, eğlence ve gerilimi barındıran, gerçekten bağımsız olduğu bilinciyle gerçekleştirilen isteğe bağlı aktivitelerdir (Caillois, 2001).

Oyunu sadece bir eğlence aracı ya da boş zaman faaliyeti olarak değerlendirmek ise doğru bir argüman olmayacaktır. Çocukların zamanlarının büyük bir kısmını oyun oynayarak geçirmesi, onların hem kişisel gelişimleri hem de toplumla olan uyumları için önem arz etmektedir. Yetişkinlerin oyunlarında ise tıpkı çocuklarda olduğu gibi belli kurallar gözlemlenirken buna ek olarak farklı stratejiler, anlam derinlikleri ve çeşitli teknikler eşlik edebilir. Görünürde eğlenceli bir faaliyet olması, oyunların kişisel ve toplumsal mesajlarının olmadığı anlamına gelmemektedir.

Oyunun insanlık tarihi kadar eski olduğunu vurgulayan Poyraz (1999), günümüz modern uygarlıklarının oyunu ve oyun etkinliklerini anlama ve çözümlene çabasında olduğunu vurgular. Oyun, sosyolojinin olduğu kadar antropoloji ve psikoloji gibi diğer sosyal bilimler ve dil bilimlerinin de önemli araştırma konularından birisi olmuştur. (Emiroğlu ve Aydın, 2003).

Orta Çağ'daki çocukların oynadığı oyunlar yetişkinliklerin oyunları ile benzer nitelikler taşımaktadır. Henüz çocukluk diye bir kavramın olmaması, çocukların alkol, kumar gibi kötü alışkanlıklara sürüklenmesine, yetişkinlerin kullandığı esprileri kullanmasına ve kalıpları benimsemesine sebep olmuştur. Orta Çağ Türk toplumlarında avcılık, at biniciliği, güreş, cirit, top kapma, satranç, koşu, dağa çıkma ve inme gibi oyun ve aktiviteler yer almıştır. Bu oyunlardan bazıları günümüze kadar ulaşmıştır. Oynanan oyunlarda çocukların fiziksel kondisyonunu ve zekâsını geliştiren unsurlar vardır ve bu oyunlar çocukları iyi bir asker olmak için hazırlamaktadır (Turan ve Kırpık, 2016).

Yeni ve yakın çağa gelindiğinde, oyun oynanması için oyuncak evler inşa edildiği görülmüştür. Avrupa'da da gözlemlenen bu evler, minyatür ya da bebek evleri olarak da adlandırılmıştır. Bu evlerin misyonu sadece oyun oynamak için değil, aynı zamanda özellikle kız çocuklarının ev işlerini öğrenmesi için de bir fırsat olarak görülmüştür.

Sanayi devrimi ile birlikte oyun ve oyuncaklarla ilgili büyük bir devrim yaşanmış olup buharlı, elektrikli hatta pilli oyuncakların üretimine başlanmıştır.

19. yüzyılda çocuklar için önemli gelişmeler yaşanmıştır. Çocuğun yetişkinlerden farklı ihtiyaçlarının olduğu ve küçük bir kopya yetişkin olmadığı anlaşılmıştır. Kendine ait alanı olmayan çocuklar hep sokaklarda, evinin bahçesinde, dere kenarında, yollarda oyun oynamıştır. Araç trafiğinin kazalara sebep olması yüzünden pek çok çocuk zarar görmüştür. Çocukları sokakta oynamanın tehlikelerinden korumayı umarak bir takım aktivist, Kuzey Amerika'da 1880-1890 yıllarında ilk çocuk oyun alanlarını kurmuşlardır (Canlı ve Demirarslan, 2020: 66).

Hızlı gelişen teknoloji, akabinde şehirleşme ile beraber oyun oynanan mekânların azalması, oyun sektörünün bilgisayarlar ile birlikte farklı bir alana kayması çocukların dijital oyunlara sarılmasına zemin hazırlamıştır. Sokaklarda oynanan körebe, saklambaç, ip atlama gibi geleneksel oyunların yerini çocukların enerjilerini fiziksel olarak yansıtmak durumunda olmadıkları dijital oyunlar almıştır. Bu durum, çocuklar için yeni bir sosyalleşmenin kapılarını aralamıştır (Mustafaoğlu, Zirek, Yasacı ve Razak-Özdinçler, 2018).

Teknoloji ile beraber şehirleşme faktörü, risk toplumunun bir sonucu olarak artan suç oranları ve sokağın eskisi kadar güvenli olmaması geleneksel oyunları değiştirmiştir. Bu durum, çocukların daha çok evde vakit geçirdiği bir oyun düzeninin etkili olmasına kapı aralamıştır. Oyun sektörü de bu değişimle beraber dijital oyun sektörünün doğuşuna tanıklık etmiştir.

Bu değişim ve dönüşüm, klasik oyunların önemini kaybetmeye başlamasına zemin hazırlarken dijital oyunların da bireylerin hayatında etkili olmasını sağlamıştır. Klasik ya da geleneksel oyunlarda oyunun oynandığı alan fiziksel olarak betimlenir. Bu mekânın kapasitesine göre belirli oyuncular alındığı için oyuncu sayısı sınırlandırılmış olur. Dijital oyunlarda ise oyun oynanan mekân, fizikselliğin ötesinde bir nitelik taşır (Akbulut, 2009).

Oyunun Özellikleri ve Etkileri

Farklı zamanlarda araştırmacılar oyunlarla ilgili farklı görüşler dile getirmiş olsalar da her oyunun belirli bir kural bütünü ve sistematığı vardır. Dama, satranç ve tavla gibi komplike ve sistematik kurallardan oluşan oyunlardan ip atlama, saklambaç ve körebe gibi daha yüzeysel kurallara sahip oyunlar, her oyunun kendi içinde sistemli bir organizasyon olduğu fikrini verir. Bununla beraber oyunlar hem bir eğlence aracı hem de öğretici fikirler içeren etkinlikler olabilir.

Huizinga (2018)'ya göre kuralsız bir oyun düşünülemez. Oyunların bir sınırının belirlenmesinde, nasıl oynanması gerektiğine dair etkili bir kural niteliği taşır. Bu kurallar oyun dünyasında güce ulaşmak için neyin nasıl olması gerektiğini anlatan, tartışmasız hüküm vericidirler.

Oyunlar, içeriğinde birlik olma, uyum içinde hareket etme ya da çatışmaya mahal verebilecek unsurlar barındırır. Oyunun her ne kadar başlangıç motivasyonu eğlence olsa da kazanma arzusu bireylerin ulaşmaya çalıştığı bir motivasyondur. Başarıya giden yol değerlendirildiğinde oyun, içinde gerilim duygusu da dahil zorlu yolları da tetiklemiş olur ve bu sayede bireylerin etkileşimi devreye girmeye başlar. Bu bağlamda oyun, kazanmak uğruna mücadele etme, bir uğraş verme etkinliğidir. (Suits, 2012).

Tarih boyunca insanlar, oyunlar oynayarak temsil ettikleri toplumsal değerler ve kültürel öğeler ile ilgili olarak bizlere geniş bilgi vermişlerdir. Tarihi kaynaklardan ve arkeolojik kazılardan günümüze ulaşan veriler bu bilgileri doğrulamakla birlikte oyunun insanın toplumla olan ilişkisini de belgelemektedir. Toplumların sınıf yapısı ve normlarına kadar geniş ölçekte bir kültürel hazine, oyunlar üzerinden erişilebilmektedir.

Goffman (2018), oyun oynamanın eğlenceli olduğunu vurgularken oyunların gündelik hayat pratiklerinde önemli yer edindiğini ve bireyi psikolojik olarak da rahatlattığını ileri sürmektedir. Modern zaman diliminde boş zaman etkinliklerinin önemli bir bölümünü oluşturan oyunlar, her yaştan insan için bir tercih olabilir. Gündelik hayatın ağır sorumluluklarına bir ara vererek oynanan bir oyun, hayatın siyah ve beyazının arasından parlayan renkli ışıklar gibidir. İnsanı rahatlatan, psikolojik olarak iyi hissettiren oyunlar, motivasyon duygusunu artırdığı gibi diğer insanlarla olan etkileşimi de kuvvetlendirir.

Çocuklar, oyun sayesinde hayata hazırlanır. Onların stres ve kaygı gibi hayatta karşılaşacağı zorluklara karşı göğüs germesini kolaylaştırmaktadır, takım çalışmasını öğrenerek takıma adapte olmasını sağlamaktadır, diğer bireylerle etkileşimlerini kolaylaştırmakla birlikte güçlü bir sosyal kimlik inşasına da yardım etmektedir. Bateson ve Martin (2014), oyunun aynı zamanda bir çeşit keşif süreci olduğunu vurgulamaktadır. Bu sayede oyun oynayan kimseler daha hırslı, liderlik özellikleri gelişmiş ve yeteneklerinin daha kolay farkına varan insanlar olurlar. Ayrıca oyunlar, çocukların zihinsel gelişimlerini güçlendirerek onları topluma hazır bireyler haline getirmektedir.

Yetişkinler için oyun oynamak ise onları sadece gündelik hayatın akışına daha hazır hale getirmez, onların gerek iş hayatında gerek sosyal hayatlarında motivasyonlarını da artırır. Arkadaşlarıyla uyum içinde çalışan, iletişimi ve algıları güçlü, etik ve sosyal ilkeleri bilen ve fark yaratan insanlar olarak ön plana çıkarlar. Oyunun bu çok yönlü etkisi, sihirli dünyasına bağlıdır. O sihirli dünyada yoğrulan duygular, bireyleri çok daha etkin insanlara dönüştürür.

Oyunun sihirli dünyası, bilgisayar ile birlikte bir dönüşümün de parçası olmuştur. Gerçek hayattan esinlenen oyunların dijital bir formata aktarılması ya da bilgisayar teknolojilerinin kullanılarak tamamen kurgusal bir oyunun tasarlanması mümkün olmuştur. Dijital oyun kavramı, bu sayede geleneksel oyunlardan ayrılarak yeni bir tür olarak ortaya çıkmış ve zamanla gelişim göstermiştir.

Dijital Oyunun Gelişim Süreci

Şehirlerdeki fabrikalarda dumanların tütüğü ilk zamandan itibaren başlayan göç akımı ile birlikte aileler küçülmüş, dışarıda oynanan oyunlar git gide azalmaya başlamış, eğlence ve boş zaman pratikleri şehir hayatına göre şekillenmiştir. Çocukların ellerine top alıp kendilerini sokakta bulmaları hala bir tercih olarak onların elinde bulunurken, bilgisayarlar ile birlikte dijital oyun sektörünün ortaya çıkması, yüksek bir cazibe ve merak duygusunu da beraberinde getirmiştir. Yetişkinlerin ise şehir hayatına adapte olmasından ötürü boş zamanları dolduran bir alan olarak dijital oyunlar, son yıllarda etkisini daha da artırmıştır. Günlük hayatın bir parçası haline gelen dijital oyunlar, serbest zaman aktivitesi ya da eğlence aracı olmanın ötesinde küresel bir sektör haline gelerek yaşam biçimine dönüşmüştür. Bireyler, oyunlar ile kendilerini ifade etmekte, sosyal medya ve forum siteleri gibi dijital mecralarda yeni toplumsallıklar oluşturmaktadırlar.

Dijital oyun, ekran sayesinde elektronik ortamda belirli bir hikâye ya da tema üzerindeki oyun deneyimleri olarak açıklanabilir (Bergonse, 2017). Dijital oyunlar, video oyunları olarak da kabul görmesine karşın Türkçe’de videonun karşılığı olan terim, kafa karışıklığına yol açabilmektedir. Görüntülerin video kesitlerine dönüşerek bir araya gelmesi ile açıklanan video oyunları, gündelik hayatta kullanılmasına karşın oyunun bağlamdan koparılma riskini taşımaktadır. Bir diğer yanlış kullanılan terim ise bilgisayar oyunlarıdır. Bilgisayar, tek bir oyun platformunu temsil ettiğinden dijital oyunları genellemek için kullanılması doğru değildir.

Batı’ya (2011) göre dijital oyunlara olan talep, gündelik yaşam faaliyetleri çerçevesinde artmaktadır. Bu dünyada bireyler birden fazla duyguyu aynı anda yaşamaktadır ve hiç olmadıkları bir evrendeymiş gibi hissetmektedirler. Bununla beraber etkileşim içinde oldukları ve etkileşim gerektiren dijital oyunların büyük bir bölümü o bireylerin varlığını ve pozisyonlarını güçlendirirken tattıkları hisler sadece o bireyleri değil, temas halinde oldukları sosyal grubu da etkilemektedir.

Klasik ya da geleneksel oyunlarda bir grup insan bir araya gelirken dijital oyunlarda internet sayesinde server adı verilen sunucularda üst sınır belirlenmek suretiyle çok fazla oyuncu bir araya gelmektedir. Mekân, klasik oyunlarda sokak, ev, okul gibi fiziksel olurken dijital oyunlarda sanal mekanlar vardır ve oyuncular bulunduğu konumu değiştirmeden cep telefonu, bilgisayar, konsol, tablet gibi araçlarla bu sanal mekanlara kolaylıkla erişebilmektedir. Klasik oyunlarda önceden belirlenmiş bir formatta sınırlı bir aktivite olanağı vardır, bu da yaratıcılığı ve yeniliğini dijital oyunlara göre geri planda bırakır. Çünkü dijital oyunlar, oyun türü ve seçeneklerine bağlı olarak gelişime ve yeniliğe açıktır, oyuncuları yeni süreçlere adapte edebilecek seviyelerle ve özelliklerle doludur.

Dijital oyunların ilk ortaya çıkışında bir spor oyunu etkili olmuştur. 1958 yılında ABD’de (Amerika Birleşik Devletleri) bir laboratuvar çalışanı olan William Higinbotham, Tennis For Two adında tenis oyununun ilkel bir port ile oynanabilmesini sağlamıştır. Bu oyun, literatürdeki ilk dijital oyun olarak bilinmektedir (Donovan, 2010).

İlk oyun olan Tennis For Two ve ardından gelen Spacewar adlı oyun, dijital oyun sektörü için büyük devrimlerin habercisi olarak bilinir.

Dijital oyunların tarihsel süreç içerisindeki dönüm noktası *Spacewar* oyunudur. Steve Russel, PDP-1 bilgisayarlar için *Spacewar* adında oyunu tasarladığında MIT öğrencisiydi. Dijital oyun tarihinin en eski oyunlarından kabul edilen bu oyun, bir adet yıldızın çekim gücüyle iki geminin birbirini vurmaya çalışmasını içermektedir. *Spacewar*, zamanla diğer öğrencilerin yapmış olduğu katkılarla da dijital oyun sektörünün gelişiminde rol oynamıştır (Sezen ve Sezen, 2011: 258-259).

Ardından devam eden süreçte 1972 yılında *Atari* firması kurulmuş, 1975 yılında ise *Computer Space* ve *Pong* isimleriyle ilk ev tipi oyun makineleri üretilmiştir. Konsolların hakimiyetinin sözü konusu olduğu bu süreç, sektörün de 200 milyon dolardan fazla hasılat yapmasını sağlamıştır. Ardından 1980'lerde meşhur *Pacman* oyunu piyasaya sürülmüş, Amerika'da oyun sektörü tırmanışa geçmiştir (Rutter ve Bryce, 2006). Bu hızlı yükselişle beraber oyun dünyasında 1970'lerin önemi büyüktür.

Nintendo, *NES* (Nintendo Entertainment System) adıyla bilinen Nintendo Eğlence Sistemini üreterek Amerika'da 1985'te dönemin en popüler konsol olmuştur. Bir Japon firması olan Nintendo, diğer bir Japon firması olan *SEGA* ile muazzam bir rekabet dönemi yaşamıştır. Aynı zamanda ABD'de oyun pazarını artırarak ihracatta önemli noktalara gelmişlerdir. Ardından 1990'lara gelindiğinde ise Avrupa, oyun pazarında etkili olmaya başlamıştır. *CD-ROM* (Compact Disc Read-Only Memory) teknolojisi, konsol rekabeti yeni bir boyuta taşınmıştır.

2000'li yıllara gelindiğinde dönemin en büyük pazar dinamiklerini elinde bulunduran *SEGA*'nın konsol üretimini durdurmasıyla Sony, Nintendo ve Microsoft üç büyük konsol üreticisi haline gelmiştir. *CD-ROM*'dan *DVD-ROM*'a (Digital Versatile Disc Read-Only Memory) geçiş yapılan bu zaman diliminde, teknolojik gelişmeler ışığında üretim seçenekleri ve yerleşmenin artmasına katkıda bulunmuştur. Bu sayede küçük ölçekli firmalar da pazarda yerini almış, bu firmalar yaratıcılıklarını ve ilhamlarını sergileyebilecekleri oyunlar üretmeye başlamışlardır (Ankara Kalkınma Ajansı, 2016).

Dijital Oyunların Etkileri

Ekran üzerinde geçirilen zamanın artması, çocuk ya da yetişkin bireyler üzerinde başta aileleriyle olmak üzere çevresiyle olan sosyal ilişkilerde bozulmalara sebep olmaktadır. İş ya da okul hayatlarındaki radikal değişimler de bireyleri daha fazla oyun oynamaya yönltebilmektedir. Aldıkları haz arttıkça daha fazla zaman ayrılan oyun, bireylerin hayatlarında başarısızlıklara sebep olabilmektedir. Buna ek olarak obezite, depresyon, kaygı bozukluğu ve duygu durum değişiklikleri gibi sağlık sorunları, çevre ile iletişimin zedelenmesi, ailesel sorunlar gibi psiko-sosyal yansımalar da gözlemlenebilmektedir.

Dijital oyun bağımlılığı, günümüzde oyunların en olumsuz yansıması olarak kabul edilmektedir. Bireylerin oynadıkları oyuna karşı koyamaması ile başlayan süreç, oyundan başka bir şey düşünememe ve ondan kopamamayı getirmektedir (Horzum, 2011). Dijital oyun bağımlılığı, Dünya Sağlık Örgütü tarafından da tartışmalı bir hale gelerek bağımlılık statüsünde değerlendirilmeye başlanmıştır.

Lemmens, Valkenburg ve Peter (2009 akt. Göldağ, 2019: 124), oyun bağımlılıklarını 7 ayrı başlık altında toplamıştır:

- i. Dikkat çekme: Oyun, bireyler için en önemli aktivite haline gelir, oyuncunun duygu dünyasını ve davranışlarını bastırır.
- ii. Tolerans: Bireylerin oyun başında daha fazla zaman geçirmesi anlamına gelmektedir.
- iii. Duygu durum değişikliği: Bireylerin oyun oynadığı esnada yaşanan değişimlerdir. Rahatlama duygusu, sakinleşme gibi değişimler gözlenebilmektedir.
- iv. Geri çekilme: Oyun oynama azaltıldığında ya da aniden kesildiğinde yaşanan istemsiz duygusal ve fizyolojik yansımalar. Sinir hali, depresyon ya da titreme gibi semptomlar rastlanabilmektedir.
- v. Nüksetme: Oyun oynamadaki ilk hallerine geri dönüşü ifade eder. Bireyler, yaşadıkları belirtilere tekrar dönerler.

- vi.Çatışma: Aşırıya kaçan oyun oynama deneyimlerinde bireyler çevresindekilere karşı çatışmacı bir üslupta olurlar
- vii.Problemler: Oyuna ayrılan süre arttıkça, bireyler oyunları okul, iş ve sosyal hayat gibi yükümlülüklerin üzerine koymaya başlamaktadır. Bireylerin kendi içinde yaşadığı bir çatışma, kontrolünü kaybetmeye referans vermektedir.

Dijital oyunların olumsuz etkileri olduğu kadar olumlu etkilerinden de söz edilebilmektedir. Oyun üzerinde geçirilen zamandan bağımsız olarak oyunların bireylerin motivasyonunu, odaklanmasını ve plan yapma becerisini artırdığı bilinmektedir. Bununla birlikte oyunların daha iyi okuma, göz koordinasyonu, paylaşma ve yardımlaşma gibi unsurları artıran niteliklerden de bahsedilebilmektedir.

Dijital oyunların bireylerin hızlı düşünebilme, karar verme ve odaklanma becerilerini geliştirdiği pek çok kaynakta gözlenebilmektedir. Ayrıca aksiyon oyunu oynayan bireylerin, diğer bireylere oranla %25 daha hızlı karar verdikleri görülmüştür. Aynı zamanda olaylara karşı daha stratejik bakabilme, yaratıcı fikirler geliştirme ve sorgulama gibi kabiliyetler de oyunlarla birlikte açığa çıkmaktadır. Oyunun verdiği komutlar ile birlikte hikâyenin akışı ve verilen kararlar sayesinde hesaplamayı kolaylaştırdığı, matematik becerilerini geliştirdiği de belirtilmektedir. Bu bağlamda daha hızlı çalışan ve yüksek kapasiteli bir hafızanın gelişimi söz konusu olmaktadır (Essays, 2018).

Dijital Oyun Türleri

Dijital oyunların çeşitlenip türlere göre ayrılmasından önce oyunların yapılan ilk çalışmalarda anlatıbilimi terimi içerisinde yer aldığı görülmüştür. Çeşitli anlamlara gelen işaretlerin semiyotik bir temsil oluşturması anlamına gelen terim, oyunlarda olduğu gibi roman ve filmlerde kullanılmıştır. 1980'li yıllarda ortaya çıkan bu terim, günlük hayatta dijital oyunların daha fazla yaygınlaşmasıyla farklı görüşlerin ortaya çıkmasına aracı olmuştur.

RYO (Rol Yapma Oyunları)

Bilgin (2015), rol yapma oyunlarını masa başında toplanan insanların hazırladıkları, öyküsü belirlenmiş, karakterlerin ve yeteneklerinin sınırlarının belirlendiği, konuşarak maceranın gidişatına yön verdiğimiz bir tür olarak tanımlamaktadır. Bu macerada hikâyenin akışına göre karar veren, kendine has yetenekleri ve motivasyonu olan, yönetilen bir ana karakter vardır. Aynı zamanda hikâyede çıkan yan karakterler, etkileşimde bulunulan nesnelere ve diğer canlılar, oyunun evrenini zenginleştirmektedir. Verdiğimiz kararların hikâyede nasıl yansımalarının olacağı ya da hikâyenin genel akışında karakterlerin başına gelecek olaylar ve duygu geçişleri bir merak konusudur. Rolü oynamak, hikâyenin bir parçası olmak ve onu yönlendirmek anlamına da gelmektedir. Rol yapma oyununu çekici ve farklı yapan ana tema da budur.

Rol yapma oyunlarının çok yönlü dünyası, değişen karakter ve deneyim örüntülerine en yakın yaklaşım için Wittgenstein örnek gösterilebilir. Yirminci yüzyılın en önemli filozoflarından biri olarak günlük dil, zihin ve öznel deneyimlere yoğunlaşan Wittgenstein, insan deneyimlerinin öznelliğine vurgu yapmıştır:

Dil dediğimiz her şeye ortak olan bir şey üretmek yerine bu görüngülerin, hepsi için aynı sözcüğü kullanmamızı sağlayan tek bir ortak şeyin olmadığını, -ama onların birbirleriyle çok farklı şekillerde bağıntılı olduklarını söylüyorum. Ve bu bağıntı veya bağıntılar nedeniyle onların

hepsine 'dil' deriz. Bunu açıklamaya çalışacağım. Sözelimi, 'oyunlar' dediğimiz işlemleri ele alın. Tahta-oyunlarını, kart-oyunlarını, top-oyunlarını, olimpiyat oyunlarını vbg. kastediyorum. Bunların hepsinde ortak olan nedir? –Şunu demeyin: 'Ortak bir şeyin olması gerekir yoksa onlara 'oyunlar' denmez.' –Ancak onlarda ortak bir şeyin olup olmadığına bakın ve görün. –Zira eğer onlara bakarsanız hepsinde ortak olan bir şeyi görmeyeceksiniz ama benzerlikleri, bağıntıları ve onların bütün bir dizisini göreceksiniz. Yinelerek: Düşünme ama bak! (Wittgenstein, 1998: 51 akt. Anlı, 2013: 155).

Bu şekilde dilin anlaşılması için kullanılan anlam pratikleri kendi içinde deneyimlenmelidir. Dili anlatmak ya da betimlemek tek başına anlamak için yetersizdir. Rol yapma oyunlarını da tek bir deneyimle özetlemek, aktarmak mümkün değildir. Her bir oyuncunun farklı seçimleri, etkileşimleri ve geliştirdiği yetenekleri sayesinde özgün bir oyun deneyimi ortaya çıkmaktadır. Orta Çağ zaman diliminde ya da kurgusal olarak benzer bir evrende geçen bir savaşçıyı her oyuncu farklı deneyimlerle aktarabilmektedir. Kimi oyuncular, savaşçıları kılıç ve kalkan ile, kimileri de ok ile kullanmayı tercih etmektedir. Kimi savaşçı karakterler, etkileşime geçtiği diğer canlıları öldürürken kimileri verilen görevler haricinde kimseye zarar vermemektedir bu sayede farklı etik kodlara sahip savaşçılar ortaya çıkmaktadır. Bazı savaşçılar doğrudan savaşmayı tercih ederken bazıları ise gizlilikle düşmanlarına saldırmaktadır. Savaşçıyı kontrol eden oyuncular, o karaktere diledikleri yönü vermekte ve farklı deneyimlerle oyun deneyimini geliştirebilmektedir. Bu sebeple tek bir savaşçı profilinden söz edilemez.

Spor Oyunları

Tarihten bugüne geleneksel ve rekabetçi sporların video oyun formatına dönüştürülmesiyle spor oyunlarının doğuşu kaçınılmaz olmuştur. Sporun türüne göre farklılık göstermekle birlikte kimi oyunlar daha büyük bir sahada, kimi oyunlar ise sporcuların yakından görüldüğü daha küçük sahalarda oynanmaktadır. Takım sporlarında takımın herhangi bir oyuncusunu kontrol edebilme, oyuncular arasında geçiş yapabilme gibi özellikler bulunabilirken bireysel sporlarda genellikle tek bir oyuncu kontrol edilebilmektedir.

Spor oyunları, oyun sektörünün başlangıcından beri önemli bir yere sahip olup 1958 yılında, bilgisayar teknolojisinin gelişmesinden önce, William Higinbotham tarafından bir osiloskop kullanılarak üretilen "Tennis For Two"nun ilk spor oyunu kabul edildiği görülmektedir (Yalıspor, 2020). 1960'lardan sonra Arcade makineleri, spor oyunlarında pedal ve direksiyon gibi gereçlerin kullanılarak interaktif bir oyun deneyimi sayfasını açmıştır.

FPS (Birinci Şahıs Nişancı Oyunları)

İngilizcede FPS (First Person Shooter) olarak bilinen tür, dilimize birinci şahıs nişancı oyunları olarak çevrilmiştir. Oyun sektöründeki gelişim düşünüldüğünde hem tarihteki savaşlar hem de kurgusal olarak üretilen savaşlar, çatışmalar ve düellolar dijital ortama aktararak oyuncuların beğenisine sunulmuştur. Genelde tek bir karakterin görüşü üzerinden belirlenen kamera açısına sahip bir oynanış sunan bu oyunlar, yaşanan aksiyonun ve şiddetin kontrol edilmesine olanak vermektedir.

Türün ortaya çıkmasında önemli oyunlar vardır. Bu oyunlar modern FPS oyunlarının gelişiminde önemli konumdadır.

FPS türünün bir fikir olarak çıkması 1970'li yıllara dayanmaktadır. 1974 yapımı Maze War ve Spasim FPS türünün fikir babası olarak görülmektedir. Maze War'da bir labirentin içinde düşmanlarla çarpışmakta iken, Spasim'da ise uzay gemisi simülasyonu idi. 1980 yılının sonlarına

doğru çıkan Battlezone’da ise birinci şahıs bakış açısından bir tankı kontrol ediyorduk. Büyük bir ses getiremeye de MIDI Maze, daha kolay oynanışa ve Pacman benzeri karakterleriyle ve Maze War’a olan benzerliği ile türün gelişimine katkı sağladı (Yüksek, 2021).

Arcade makineleri sayesinde savaş simülasyonları oynanmaya başlanmıştır. 1990’larda id Software isimli firma, Wolfenstein 3D adlı oyunu çıkararak FPS oyunlarının sektörde kabul görmesinin önünü açmıştır. Bu oyunun hemen ardından çıkan Doom oyunu ise, dönemin gelişmiş ses ve görüntü sistemlerini kullanarak türü bambaşka bir boyuta taşımıştır (Yüksek, 2021). Doom oyunun çok fazla şiddet içermesi o dönemde muhafazakâr bazı kesimlerce tepkiyle karşılanmıştır.

Birbiri ardına pek çok oyun piyasaya çıkarken FPS türü, oyunlar arasında en hızlı gelişen türlerden biri olarak kabul edilmektedir. 2000’li yıllara gelindiğinde Medal of Honor, Call of Duty ve Battlefield gibi yapımlar, tarihi savaşları canlandıran simülasyonlar olarak sektörde büyük başarı getirmiştir. 1. ve 2. Dünya Savaşlarının işlendiği bu serilerde savaşlardan kesitler olabildiği gibi farklı savaş ve cephelerde geçen hikayeler de yer almaktadır.

AAA Oyunlar

Oyunculara daha iyiyi hedefleyen oyunlar büyük bütçeli oyunlardır. Oyun endüstrisinde bu oyunlara AAA (Büyük bütçeli oyun) da denilmektedir. A harfine, buzdolapları, çamaşır makineleri gibi ev eşyaları dahil pek çok yerde karşılaşılmaktadır. Tüketim ürünlerinde üst sınıfı ya da kaliteyi nitelendiren bu harf, bazı oyunlar için de kullanılmıştır.

AAA terimini, Hollywood sinemasındaki “blockbuster” film terimi ile kıyaslayabiliriz. Hollywood’da “blockbuster” film yapıcılığı için yazılı kriterler yoktur. Ancak üretilen film nispeten yüksek bütçeliyse ve yapımda yüksek profilli oyuncular, yönetmenler, senaristler barındırıyorsa, ayrıca bol bol reklamı da yapıyorsa, “blockbuster” olduğu söylenebilir (Bayram, 2016).

Yüksek meblağların ve reklam gelirlerinin olduğu bir film stüdyosu kadar kapsamlı üretilen oyunlardır AAA oyunlar. Yapım maliyetleri oldukça fazla olduğu için marka değeri yüksek firmalar tarafından uzun yılları kapsayan süreçlerde ortaya çıkmaktadır. Oyun dünyasında oldukça popüler olan bu büyük oyunlar, sektör için de sürdürülebilir bir gelir kapısı olmuştur. Büyüklüğüne rağmen tüm AAA oyunlar, her oyuncu kitlesine hitap etmemektedir. Burada oyuncuların farklı türlerde oyunlardan hoşlanması ya da küçük yapımlı oyunları tercih etmesi gibi unsurlar etkili olmaktadır.

Dijital Oyun ve Postmodernizm

Postmodernizm, postmodernite ile başlayan değişimin sistematik hale gelmesiyle açıklanabilmektedir. Buna rağmen postmodernite ya da postmodernizm tanımı yapmak mümkün değildir. Tarihsel çizgiyi reddeden postmodernizm, farklı tarihsel çizgide ve alanlarda kendisini göstermiştir.

Postmodernizm ile birlikte sanattan bilime, endüstriden günlük hayata kadar hayatın pek çok alanında yaşanan değişimler olmuştur. Teknolojinin gelişmesi, beraberinde bilgisayar biliminin ortaya çıkmasına öncülük etmiştir. İnsan yaşamının dijitalleşmesi, pek çok sektörde olduğu gibi oyunları da kapsamıştır. Geleneksel oyunların dijital oyunlara olan evrimi, oyun kavramının radikal değişiminin öncüsü olarak kabul edilmektedir. Satranç, dama, tavla gibi masa oyunlarının bir tıkla deneyimlenebildiği, sokakta top peşinde koşan insanların bilgisayar faresi

ya da konsol kontrolcüsü ile topu kontrol edebildiği bir düzen, zamansal ve mekânsal açıdan gerçeğin simüle edilebilir bir versiyonu olarak dijital oyunlarda yer bulmuştur. Oyuncuların benlikleri ve arzularının metalaştığı dijital oyunlar, herhangi bir sınıf ya da etiket olmaksızın insanları bir araya getiren bir yapı olarak da dikkat çekicidir. Dijital oyunların postmodernizm ile olan yakın ilişkisi, sanal oyuncu topluluklarından çeşitli anlam ve göstergelere kadar uzanan geniş bir ölçekte değerlendirilebilir.

Modern hayatın kanıksanmış kurallar bütünüünün yıkılmaya çalışıldığı, yeni bir düzen çağruları ile birlikte mevcut düzen üzerinden yapılan parodilerin dillendirildiği, karşıt kavramların bir arada bulunduğu postmodernizm, dijital oyunlar içerisinde de benzer nitelikte hayat bulmuştur. Dünya savaşları, yıkıcı doğal afetler ya da uzaylı saldırıları gibi senaryolar üzerinden post apokaliptik dünya tasvirleri, dijital oyunlarda en sık kullanılan temalardan biridir.

Postmodernizm sorunsalında varlığın sorgulanması, bilinen kalıpların ötesinde yeni arayışların gözlemlendiğinin kanıtıdır. Dijital oyunların geleneksel oyunlardan soyutlanarak kendi kimliğini bulma arayışı, bilgisayar teknolojilerinin sağladığı sınırsız olasılıklar bütünü içerisinde mümkün olabilmektedir. Oyunların geçtiği sanal mekanların tasarlanması ve oluşumu, karakterlerin tasarımı ve etkileşimi, hikâyenin yazılması, müziklerin seçilmesi, seslendirmeler, görsel efektler ve diğer parçalar da göz önünde bulundurulduğunda yeniden tasarlanan bir sanal evren bütünü, fiziksel gerçekliğin merkezinden soyutlanarak hayal gücü ve yaratıcılığın devreye girmesine zemin hazırlamıştır.

Postmodernizm akımının başlıca özellikleri ise Kızılçelik (1996) tarafından açıklanmıştır. Parçalanma, bütünsel bakış açısının yerine parçaların analizi ile mümkündür. Kuralcılığın yıkılışında mutlak olan her türlü otoriteye karşı çıkmaktadır. Oyun sektörü, oyunun yapım aşamasındaki bütün aşamaların titizlikle değerlendirildiği bir alan olarak parçaların analizine önem verir. Ben'in yitimi olarak kabul edilen maddede ise iç ve dış diye bir ayırım kabul edilmez, ben kavramı yüzeyseldir. İroni, geleneksel olarak kabul edilen düşüncelere karşı oyun yönteminin kullanıldığı alaycı bir ifade olarak dile getirilir. Oyunlarda farklı ya da karşıt kavramlar bir arada kullanılabilir, bu sayede oyuncu kitlesi içinde dikkat çekmek, popüler olmak güdüleri hakimdir. Merkezsizleşme ise gerçek olan ve onun taklidi, simülasyonu gerçek olanla birleşir. Birbirine zıt kutuplar birlikte kullanılır. Oyunlardaki gerçek mekânlar simüle edilerek kullanılabilir gibi tamamen kurgusal bir mekân da tasarlanabilmektedir. Zaman kavramında geçmiş ve geleceğin bir arada olduğu vurgulanırken her şey gider olarak adlandırılan bir diğer özellikte her şeyin ya doğru ya da yanlış olduğu vurgulanmaktadır. Oyunlarda geçen zaman, çizgisel olduğu gibi çeşitli zaman dilimleri de kullanılabilir, iç içe geçebilir hatta bir sentez yaratılabilir. Karşıtların birlikteliği, iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış, güzel ya da çirkin gibi özellikler karakterlere ya da olay örgülerine aktarılabilir, mantıksal bir düzenden bağımsız olarak yer alır. Evrensel kültür anlayışı reddedilir. Dijital oyunlarda Doğu ve Batı kültürlerinden oluşan sentez kodlar kullanılabilen ya da tamamen kurgusal bir olay örgüsü içerisinde gerçek dünyadan esinlenen göstergeler kullanılabilir. Alternatif bir gelecekte, post apokaliptik bir dünyada kabileler halinde yaşayan toplulukların robotlar ve birbirleriyle olan mücadelelerinin konu alan Horizon oyun serisi, geçmiş ve geleceği bünyesinde barındırarak karşıtların birlikteliğini temsil etmektedir.

Simülasyon ve Simülark Kavramlarının Dijital Oyunlardaki Yeri

Baudrillard, Batı merkezli çalışmalarının sonucunda evrende bir yok oluşun olduğu sonucuna varmıştır. Ona göre gerçeklik, ortadan kaybolmakta ve modernizmin öne sürdüğü kavram ve değerler bir çöküş içerisine girmiştir. Gerçeğin yerini alan sanal bir dünya, insanların göstergeler ile hipnotize edildiği ve kara bir delik gibi sürüklendiği bir dünya olmuştur. Simülakr, simüle

etmek ve simülasyon tanımlamalarına kitabında yer veren Baudrillard, kavramı anlaşılır bir temelde açıklamak istemiştir:

Simülakr: Bir gerçeklik olarak algılanmak isteyen görünüm

Simüle etmek: Gerçek olmayan bir şeyi gerçekmiş gibi sunmak, göstermeye çalışmak.

Simülasyon: Bir araç, bir makine, bir sistem, bir olguya özgü işleyiş biçiminin incelenme, gösterilme ya da açıklanma amacıyla bir maket ya da bilgisayar programı aracılığıyla yapay bir şekilde yeniden üretilmesi. (Baudrillard, 2017: 7).

Gerçeğin yerini alan simülasyon, 'mış' gibi yapmak değil, bile isteye onun olmadığını kabul etmek anlamına gelmektedir. Bu durumu açıklarken hasta olduğu için hastaneye giden bir kişinin belirtiler üzerinden yapılar tetkikler sonucunda gerçekten hasta olup olmadığı bilinirken belirtileri taklit eden bir kişi, ya da hastaymış gibi davranan kişi bir noktada doktoru inandırmayı başatabilmektedir. Bu durumda hastalık olgusu da doğallığını kaybetmiş, simüle edilebilir hale gelmiştir (Baudrillard, 2017).

Gerçeğin ya da hakikâtin kaybolması, dijital oyunlar üzerinden değerlendirildiğinde ise günümüzde oynanan oyunların kökenlerinin sanal bir ortamda kontrolsüz bir şekilde değiştirilip aktarılabilirliği düşüncesini beraberinde getirmektedir. Oyunun kuralları ve işleyişi değiştirilebilir, oyuncu istekleri ya da firmaların istekleri doğrultusunda oyunlar tamamen farklı bir formata kavuşabilir.

Gerçek olayların yeniden canlandırılarak aktarıldığı Call of Duty serisi, tarihteki savaşların konu edilerek bu savaşların dijital oyun formatına işlenmesini sağlamaktadır. Savaş mekânları, ya da savaşta yer alan karakterler simülakr olarak oyunda yer alırlar. Marka haklarının Amerikan firması Activision'a ait seride yer alan savaş senaryolarında oyuncular, Amerikan askerlerinin kahramanlığını deneyimlerken Rusların ya da Ortadoğu ülkelerinin kötülüklerini durdurmak için harekete geçmektedir. Bu sebeple de Amerikalıların kahramanlığı ve iyi olan motivasyonları aktarılırken Rus ve Ortadoğuluların ise savaş suçu işleyen yönlerini ve kötülükleri yer almaktadır.

Gerçek ile simülasyon arasındaki ayrımın git gide belirsiz bir hal alması, sanal gerçeklik gözlükleriyle oynanan oyunlarının oyuncuya gerçeğe yakın bir deneyim sunması ile açıklanabilmektedir. Takılan gözlükler ile 360 derece bir ekranda kendisini oyunun parçası gibi hisseden oyuncu, el ve kol hareketleriyle oyun içerisinde etkileşimde bulunmaktadır. Zıplama, tırmanma ve koşma gibi aksiyonlarda oyuncunun hareketleri taklit etmesi, tıpkı oyundaymış gibi o anı yaşamasını sağlamaktadır.

Simülasyon oyunları, doğrudan gerçek hayat aktivitelerinin yerini alan deneyimler olarak dikkat çekmektedir. Uçuş simülatörüyle uçaktaymış hissi, araç ya da tır simülasyonu ile o araçları kullanıyormuş hissi, aksesuarlar ile birlikte güçlendirilmektedir. Direksiyon ya da vitesin oyun aksesuarı olarak bağlanması, yapılan komutların gerçek hayattaki gibi oyunda aracı kontrol etme hissini vermektedir.

Dijital Oyun ve Tüketim

Tüketmek, tıpkı oyun oynamak gibi insanlık tarihinde uzun bir süredir yer edinmektedir. Geçmiş zamanda tüketim, insanların zorunlu ihtiyaçları için yapılan bir eylemdir. Hayatta kalmak için verilen mücadelede önemli bir konumda olmuştur. Tüketerek hayatta kalan insanlar, diğer insanlar ile etkileşimde bulunarak tüketimi toplumsal bir olgu olarak deneyimlemişlerdir. Yiyecek, giyecek, barınma gibi en temel ihtiyaçlarını tüketim ile karşılayan insanlar, artan

tüketim ihtiyaçları ile birlikte tüketimin biçim değiştirmesine tanıklık etmiştir. Sosyal ve ekonomik gelişmeler ışığında tüketim, çok daha komplike bir faaliyet haline gelmiştir.

Oyunlar ile kendini gerçekleştiren insanlar, kendilerini aldıkları haz ve mutluluk ile tanımlamaktadır. Eğlence ya da vakit geçirme amacı taşıyarak teknolojinin günlük hayatla iç içe olma durumu, bireylerin kendilerini oyunlar ile tanımlamasına referans vererek onların piramidin zirvesinde temsil edilmelerini sağlamıştır. Sembolik değerler ile bezenen oyunlar, bireylerin oyunları kullanma güdülerini tetikleyerek devamlılık kazanan bir eyleme dönüşmüştür.

Tüketimin sonu görünmeyen ve kendisini besleyen yapısı ile birlikte bir kara delik gibi dünyayı yutması, Fromm'a göre bir bağımlılık yaratmaktadır. *Sahip Olmak Ya Da Olmak* adlı eserinde tüketicilerin tüketimin bir parçası olduğunu vurgulayan Fromm, tüketimin duyguları tatmin eden ve ondan kopmanın zorluğuyla bireylerin tüketim dışında bir anlam ifade etmeyeceğini aktarmıştır. "Kullan At" motivasyonu ile tüketimin daima yeni ve farklı mallar üzerinde geçişken bir düzeyde gerçekleşmesi, bireyin aldığı tatmin hissini geçici olmasına zemin hazırlamıştır. Bu sayede eski malların değersizleştirilmesi ve yeni malların yüceltilmesi süreci, reklamlar ile gerçekleşerek tüketicilerin ihtiyaçlarını belirlemiştir (Fromm, 2003). Dijital oyunların bir sektör olarak büyümesi, tüketim zinciri içerisinde yeniden üretilmesi ile açıklanabilir. Oyuna yönelik talep, onu tüketip yenisini talep etmekle doğru orantılı olarak artmıştır.

Tüketim ile ilgili olarak önemli kuramlardan biri Thorsten Veblen'in *The Theory of Leisure Class* çalışmasıyla gündeme gelen gösterişçi tüketimdir. (Veblen, 2015). Tüketim nesnelere sahip olan tüketicilerin çeşitli statü ve sınıflar ile temsil edilmeye başlanması, ABD'de kapitalist üretim biçimlerinin gelişip küresel bir akım olarak dünyayı etki altına almaya başlaması ile eşdeğerdir. Bu ortamda ortaya çıkan yeni burjuvaların aylak sınıfını temsil ettiğini söyleyen Veblen, tüketimin toplum içerisindeki misyonuna vurgu yapmıştır.

Sony, Microsoft ve Nintendo gibi oyun sektöründe adından söz ettiren firmaların yaptığı oyunlar ile bağımsız yapımlar olarak kabul edilen, düşük bütçeli yapımlar arasında gözle görülür bir şekilde fark vardır. Daha fazla oyun yapan, daha büyük bütçeli oyun yapan ve pazarlayan büyük firmaların oyunlarını talep eden oyuncular, küçük ölçekli firmaların oyunlarını talep eden oyunculardan daha fazladır. Markaların yarattığı prestij ve farklı olma tutkusu, oyuncuların o markalarla ve cihazlar ile övünmesine yol açarak sosyal bir duruş sergilemişlerdir.

Gösterişçi tüketim ile ilgili Bocock (2005), *Tüketim* adlı eserinde üst sınıftaki bireylerin yiyecek, giyecek, barınma ve temel hizmetler dahil her türlü tüketim unsurunu en iyi şekillerde tüketmek için hayat tarzlarını da sergilemeleri gerektiğinin altını çizmektedir. Bu bağlamda boş vakit kavramı ön plana çıkarken çalışmamanın sergilenmesi, aylak sınıfı için gösterişçi tüketimin doruk noktası olarak kabul edilebilir. Tüketmenin özgürlüğü, tüketilen mal ve hizmetler kadar onların nasıl tüketildiğinin gösterilmesi de bir o kadar önemlidir.

Oyun oynamaktan daha cezbedici bir konu varsa o da hangi oyunun nasıl ve nerede oynandığının gösterilmesi, ilan edilmesidir. Üst düzey bir bilgisayar, dev ekran televizyonlar ile yeni nesil bir konsoldan oynanan oyunlar, gösteriş açısından daha güçlü doneler taşımaktadır. Oyun oynamanın ilan edilmesi, yüksek meblağlar harcanarak ulaşılan cihazların sergilenmesi, yaratılan boş zamanın gösterilmesi gibi durumlar daha yüksek bir haz sağlamaktadır.

İnsanların tüketim mallarından olan beklentilerinin kültürel ve toplumsal alanda biçimlenmesi, mal ve hizmetlerin özelleşmesine zemin hazırlamıştır. Ritzer'in *McDonaldization* olarak isimlendirdiği eserinde, küresel ürün ve markaların yerel işbirlikçi ve kuruluşlar ile bütünleşerek

kendine has bir kültürel kimlik kazanmasını sağladığını aktarmıştır. Bununla beraber üretim süreçlerinin sıradanlaşarak kâr oranının artırılması hedeflenmiştir (Ritzer, 2016).

Dijital oyun sektöründe adından söz ettirmiş büyük ölçekli firmalar, her sene büyük oyunları üzerinde önemli değişikliklere gitmeden yeni versiyonları çıkarmaktadır. Bu sayede riske girmeden yüksek kâr elde etmeyi hedefleyerek kullanıcı kitlesini elinde barındırmayı öngörmektedirler. Diğer markaların da benzer formülle, kimi zaman kopyala yapıştır olarak oyunlar üretmesi, kullanıcı deneyimi açısından tepkiyle karşılanmaktadır. Satış oranlarında radikal düşüşler gözlemlendiği zaman ancak firmalar değişime gitme fikrini masaya koymaktadır.

Tüketim ile ilgili olan bir diğer önemli kavram tüketim toplumdur. Tüketim toplumu kavramının ortaya çıkışında kapitalizm ile birlikte tüketim mallarının geniş kitlelere erişmeye başlaması önemlidir. Tüketimin özendirilerek sistemin bir çark halinde dönmesi amaçlanmıştır.

Baudrillard (2018), tüketim toplumunu açıklarken tüketimin toplumda öğrenilen bir süreç olduğunu belirtmektedir. Ayrıca tüketimin alıştırlarak meydana gelmesi, onun toplumda yeniden üretilerek özgün biçimlerde sosyalleşmeye katkıda bulunduğunun altını çizmektedir. Ayrıca tüketimin bir değiş tokuş sistemi ile birlikte yeniden yaratılan değerler ve göstergeler sistemi olarak atfedilmesi de söz konusudur. Tüketilen ürün ve hizmetlerin bir gösterge olarak toplumsal sınıfları kategorize etmesi durumu da vardır. "Bourdieu ise sınıf ile tüketim pratikleri arasındaki yakın bağa değinerek, tüketici davranışlarında ekonomik gelir yanında; bireyin geçmişten getirdiği beğeni, alışkanlık ve eğilimler bütünü olan habitusunun da bu süreçte belirleyici bir etken olduğunu belirtmektedir" (Acar, 2018). Bu bağlamda hangi malı tükettiğin, malı nereden ve nasıl temin ettiğin alt sınıflardan üst sınıflara kadar geniş bir ölçekte sınıflandırılabilir.

Dijital oyunların tüketim toplumunda değerlendirilmesi, oyuncuların toplumsal olarak kendilerini ait hissettikleri bir düzen içerisinde ele alınması gerekmektedir. Kendilerini oyunlar ile ifade eden, deneyimlerini ve aldıkları tutkuyu paylaşan bireylerin örgütlendikleri sohbet sayfaları, sosyal medya sayfaları, forum siteleri gibi dijital platformlar, oyuncu toplulukları adına önemli oluşumlar temsil etmektedir. Bu bağlamda tercih edilen oyun, oyun türü, cihaz ya da platform gibi başlıklar altında bir araya gelen bireyler, oyun ve hizmet tüketiminin gerçekleştiği toplum yapıları olarak adlandırılabilir.

Baudrillard (2018), tüketim toplumunda zamanın, göstergesel bir bolluk içerisinde olduğunu ifade etmiştir. Tüketim davranışlarına boyun eğen zaman, nesneleşmiş ve tüketilmiş olan boş zaman kavramını gün yüzüne çıkarmıştır. Boş zaman, zamanı serbest bir şekilde kullanabilme, özgürleştirme fikirleri üzerinden bir misyon kazansa da tam anlamıyla daha özgür olmamıştır.

Boş zaman etkinliklerinin ideolojisinden bahseden Baudrillard (2018), bu etkinliklerin ihtiyaç adı altında resmi bir değer kazanmasından bahsetmektedir. Dinlenme, rahatlama, gevşeme ve eğlenme gibi eylemler, zaman-bütçe ve üretim sisteminden kaçmanın bir yolu, zamanı kaybetme özgürlüğü ile şekillenmiştir.

Oyunlar aracılığı ile zamanı kaybetme özgürlüğü, bu özgürlüğün ilanı söz konusudur. Oyunlarda geçen zaman, hizmet olarak satılmakta ve oyuncular buna talip olmaktadır. Oyunda geçirilen zamanın fazlalığı, oyunda tamamlanan görev ve etkinlikler ile birlikte ödüllendirilmektedir. Playstation, oyun görevlerini tamamlayan kullanıcılarını kupa adı verilen dijital etiketler ile ödüllendirmektedir. Kupalar sayesinde oyuncu profilleri, diğer profillere oranla daha prestijli kabul edilmektedir.

Tüketim Kültürü Bağlamında Dijital Oyun

Tüketimin bir kültür haline gelmesi, yaşam tarzını belirleyen ve insanları ayırıştırın, onlara statü sağlayan bir boyut kazandırmıştır.

Tüketim kültürü göstergeleri tüketmek olduğuna göre bu kültürün tipik özelliklerine bakmak gerekmektedir. Tüketim kültürü, tüketicilerin çoğunlukla statü arama, başkalarına karşı farklılığını ortaya koyma, yenilik arama ancak bunun da son model olması gibi maksatlarla ürün ve hizmetleri tutkuyla arzuladıkları, peşine düştükleri, elde etmek için çalıştıkları bir kültüre denk gelmektedir. Bu kültürün tipik özelliklerini, çağımızın egemen kültürel biçimini yansıtan doyumsuz zevk arayışı, meta fetişizmi, kullan-at, arzular, alışveriş bağımlılığı vs. oluşturmaktadır (Aytaç, 2006: 31).

Dijital oyunların tüketim kültürü içerisinde değerlendirilmesinde bireylerin tercihleri etkili olmaktadır. Oyun tercihleri ve alışkanlıkları, kültürel bir çizgide değerlendirilir. Planlı, programlı ve kendisini geliştirmeyi seven bireylerin strateji oyunlarını sevmesi tesadüf değil iken günlük hayatında sporla iç içe bir yaşamı olan ya da sporu takip eden bireylerin spor oyunlarını tercih etmesi de benzer şekilde öngörülen bir durumdur. Bu sebeple yaşam tarzı ve kültürel unsurların oyun tercihlerini şekillendirmesi görülmektedir.

Dijital oyunlar, tüketim kültürünün bir parçası olarak teknolojik gelişmeler ışığında en çok talep edilen ürünler olmuşlardır. "Gelişmiş teknolojiler giderek küçülen, bedenimizle ve günlük hayatımızla iç içe geçen makinelerle yaşamaya olanak vermektedir" (Favaro ve Akşit, 2014: 14 akt. Batu ve Tos, 2017: 1013).

Satın alınan oyun platformları, elektronik cihazlar üzerinden bir kültür üretimi ve kimliğin inşasını tetiklerken aynı zamanda bir statü göstergesi olmuşlardır. Sahip olunan platformlar, oynanan oyun sayısı, oyunda geçirilen zaman ve oyunun tanıtılması gibi pek çok seçenek tüketim üzerinden yeni bir toplumsallaşma pratiği oluşturmuştur.

Tüketilen ürünün halktan parçalar taşıması, onu halkın da bir kültürü haline getirmektedir. Yaygın bir şekilde tüketilebilen ve halka ait olan kültür, popüler kültür olarak adlandırılmaktadır. Batu ve Tos (2017), "Popüler kültür, yerel özellikler taşıyan kültürel yapıların tüketim argümanı haline dönüşmesidir. Dolayısıyla popüler kültür, ucuza mal edilebilen, herkesin kolaylıkla erişebileceği nitelikte olan nesnelerin kültürü olmakla beraber tekabül ettiği bireyler için söylenecek olursa bağımlı sınıfların arabesk yaşam pratikleri olarak tanımlanabilir" (s.1011) şeklinde popüler kültüre açıklık getirmiştir. Halk arasında en çok tüketilen ürünlerin daha fazla tüketilmesini sağlamak amacıyla pazarda teşvik edilip yeniden üretilmesini kapsamaktadır. Her ne kadar tüketimin sınıflar ve güçler dengesinin dışında bir kategori olarak erişilebilir olmasından söz ediliyor olsa da popüler kültür, içerisinde ideolojilerin yeniden üretimi olarak ön plana çıkmaktadır.

Dijital oyunlarda popüler kültür öğeleri bolca kullanılmakta, bu durum oyuncuların kullanımını etkilemektedir. Küresel ölçekte oyun pazarlayan firmaların oyunları içerisinde bölgesel kodlamalar ve yerleştirmeler gözlemlenebilir. Japon markası olan Sony şirketinin konsol oyunlarında Japonlara özgü manga sanatıyla tasarlanmış çizgi film animasyonlarının etkisi görülürken Amerikan şirketine ait yapımlarda Batı'ya özgü ideolojik yansımalar yer almaktadır.

Tüketim kültürünün popülerleşmesi, süreç olarak kapitalist üretim biçimi ve küreselleşme ile mümkün olmuştur. Popüler kültür, soft power olarak da adlandırılan, egemen güçlerin diğer devletler üzerinde güç kullanmadan kendi istediklerini yaptırabilme yeteneği üzerinden yayılmıştır. Fakat postmodernizm ile birlikte popüler kültürün dayandığı temel ideoloji ve kültürel kodların değişerek yeniden üretilmesi meydana gelmiştir.

Bir Amerikan şirketi olan Activision markasının popüler savaş oyun serisi Call of Duty, tüm dünya çapında büyük bir oyuncu kitlesine sahiptir. Oyun serisinde Amerikan ordusunun ağırlığının hissedildiği savaş senaryoları yer almaktadır. Amerikanlaşma ideolojisinin güç gösterileriyle, bayrak ve silah teknolojisinin tanıtılması ve düşmanlarla olan çatışmalarda galip gelmesi ile yerleştirilmesi, bilinçaltında etkili uyaranları tetiklemektedir. Marvel çizgi roman evrenine ait Spider-Man oyunlarında da Amerikan etkisini görmek mümkündür. New York gökdelenleri arasında ağırlarıyla gezinen süper kahramanın kötü adamları yakalaması, sadece Amerikan halkı için değil tüm dünyanın gözünde kahraman olarak anılmasını sağlamıştır. Amerikan şirketlerinin yarattığı oyun ve karakterler, çarpıcı bir soft power örneği temsil etmektedir.

Oyunlar ile gündelik ihtiyaçların kesiştiği noktada her sınıftan, kategoriden ya da kültürel temsilden gelen bireylerin deneyimleri kolaylaşmıştır. Cep telefonlarından bilgisayarlara, konsollardan tabletlere kadar geniş ölçekte olan araçlar sayesinde oyun kültürü, yarattığı imajla birlikte kullanıcıları bir arada tutmaktadır. Bu durum, oyunlarda kullanılan kıyafet ve aksesuarlarda da geçerlidir. Tüketiciler, cosplay olarak bilinen kurgusal karakterlerin kullanmış olduğu kıyafet ve araçların bütünü taklit ederek canlandırması üzerinden etkinlikler düzenlenmektedir. Oyun karakterinin kendisi gibi giyinen birey, onun davranışlarını da taklit ederek bundan zevk almakta ve kendisini özel hissetmektedir. Bu bağlamda hedonist bir duygu olarak beden ve cinsiyetin tüketim kültüründe yeniden tanımlanması oluşmuştur.

Sembolik tüketim, bir diğer önemli kavram olarak tüketimin karmaşıklaşan yapısında yer alır. "Tüketicilerin, ürünler ve onların markalarının taşıdıkları anlamları daha fazla anlamaya ve yararlanmaya yönelmeleri, "sembolik tüketim" kavramını, tüketim kültürünün ana unsurlarından biri haline getirmektedir" (Odabaşı, 2018: 98). Markaların anlam değerleri, şüphesiz reklamları değer yaratıcıları olarak kayda değer bir pozisyona getirmektedir. Reklamların enjekte ettiği göstergeler bütünü sayesinde ürünler ve satış yerleri, tüketicilerin mabedi haline gelmiştir. Marka ve ürünlerle kurulan bağ, materyalist olduğu kadar aynı zamanda ruhani bir boyuttadır. Bu noktada canlı cansız her nesnenin bir ruhunun olduğu inancı, animizm, markalarla bütünleşmede etkili bir bakış açısı olmaktadır (Odabaşı, 2017).

Oyunlar üzerinden sembolik tüketim, oyun ve platformların marka değerinden oyunların satış rakamları, beğeni oranları, sosyal medya ve internetteki etkinliğinden paylaşılan tanıtım ve içeriklere kadar pek çok alanda olabilmektedir. Oyunu oynamayan, herhangi bir platform sahibi olmayan bireyler bile gösterişli reklamlar ve internet paylaşımları ile tatmin olabilmektedir, kendilerini bir oyuncu gibi hissedebilmektedir.

SONUÇ

Dijital oyunu bir olgu olarak ele almak, klasik oyun kavramının teknolojik gelişmeler ışığında dijital bir formata dönüşerek bireylerin ve toplumların hayatında yer edinmesiyle mümkün olmuştur. Endüstri çağı ile birlikte şehirleşmenin artması, akabinde teknolojinin bir sanayi kolu olarak ortaya çıkması ile modern dünyanın tohumları filizlenmiştir. Hayatın her alanında etkisini gösteren teknoloji, bilgisayarlar ile birlikte bilgi stokları ve ağlarının tek bir merkezde toplanarak dünyayı birbirine bağlamasına zemin hazırlamıştır. 1950'nin sonlarına doğru bilgisayar ekranlarında ilk dijital oyun çalışmaları yapılmış, ardından 1970 ve 1980 yıllarında köklü oyun firmalarının kurularak oyun markalarının ortaya çıkışı hız kazanmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise bilgisayar oyunları ile birlikte konsol pazarı da etkisini artırarak oyun dünyasında ses getirmeye başlamıştır. İnternetin de etkisiyle oyun dünyası, çeşitli hizmet ve ürünler ile küresel ölçekte yaygınlaşarak birden çok platformda oynanabilir hale gelmiştir.

Dijital oyun ve postmodernizm ilişkisinin açıklanması için öncelikli olarak postmodernizmin nerede durduğu tartışmaları önemlidir. İnsanı ve doğayı anlama çabasının modern hayat içerisinde kalıplara sokulmasını eleştiren postmodernizm, kimi zaman modernizmin bir devamı, kimi zaman ise kendi gerçekliğini arayan ayrı bir dönem olarak atfedilmiştir. Dijital oyunlar ile oluşan oyuncu toplulukları, etiketsiz ve sınırları belli olmayan bir biçimde yer almıştır. Dünyanın her köşesinden insanın bir oyun platformu aracılığıyla internet üzerinden bir araya gelmesi, kimliksiz ve sınıfsız bir topluluk yapısına örnek gösterilebilmektedir. Bu sanal oluşumda bireyler, oluşturdukları profiller ile oyun ve hizmetler üzerinden fikir alışverişinde bulunmakta, oyun teknolojilerini tartışmakta, hatta alışveriş yapabilmektedir. Pandeminin etkisinde geçen iki yıllık süreçte dijital oyun topluluklarının Türkiye’de olduğu gibi dünyanın her yerinde daha aktif bir varlık gösterdiği gözlemlenmiştir. Bu durum, gündelik hayatın dijitalleşmesi ile beraber oyuncu topluluklarının daha fazla yaygınlaşacağına da bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Dijital oyun dünyasının simülasyon ile yeniden yaratılarak tasarlanan içerikleri sayesinde cazibesinin her geçen yıl artarak devam ettiği söylenebilmektedir. Gelişen teknoloji, oyunlar için tasarlanan mekânlar, insanlar, diğer canlılar ve nesnelerin görünümünü büyümlü göstergeler ile zenginleştirerek gerçeğinden daha cazip hale getirmektedir. Her biri alanında uzman kişiler tarafından ince detaylar ile kodlanarak üretilen evrenler, müzikler, hayat öyküleri ve zaman çizgisi, oyun dünyasındaki eleştirmenler ve yazarlar tarafından değerlendirilmektedir. Bu durumda gerçek dünyadan daha fazla anlam yüklenen dijital oyunlar ile kurulan bağ oldukça kuvvetlenir hale gelmiştir. Oyun karakterleri gibi davranan, onların kıyafetlerini giyen bireyler, çeşitli etkinlikler düzenlemektedirler. Cosplay olarak bir karakteri canlandıran bireylerin çeşitli etkinliklerde yer alması, bu duruma örnek gösterilebilirken oyun deneyimlerini sosyal medya kanalları aracılığıyla yayınlayan içerik üreticileri de oyun dünyasına anlam kazandırmaktadırlar.

Dijital oyun dünyası, sahip olduğu oyuncu toplulukları ve teknolojinin sağladığı gerçekçi simülasyonlar ile birlikte birer kültürel meta olarak da tüketilmektedir. Bu durum, bireylerin tüketim çılgınlığı içerisinde hazlarının ve benliklerinin metalaşarak özne konumlarını kaybetmelerine neden olmuştur.

Dijital oyun ve tüketim temasının ana örgüsünü, tüketimin karmaşıklaşan yapısı oluşturmaktadır. Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi piramidinin zirvesini temsil eden kendini gerçekleştirme, tüketimin fiziksel gereksinimlerin ötesine geçtiğini vurgulamaktadır. Bireyler, oyunlar ile kendini gerçekleştirerek günlük hayatın içerisinde yer almıştır. Dijital oyunları tüketme arzusu, Fromm’a (2003) göre tüketimin bir bağımlılık oluşturarak devamlı tüketime teşvik edilmesiyle orantılıdır. “Kullan At” motivasyonu ile oyun tüketmek, yeni oyun ve hizmetleri talep etmek söz konusudur. Oyunlar üzerinden markalar aracılığıyla prestij elde etme, Veblen’in (2015) gösterişçi tüketim kavramıyla açıklanmaktadır. Oyun ve platform markalarının oyuncuya yüklediği sembolik anlamlar neticesinde bireyler hazlarını tatmin etmektedir. Oyun oynamanın ilan edilmesi, araçların ve aksesuarların sergilenmesi de oyun oynamak kadar önemli bir unsur haline gelmiştir.

Oyun kullanımı, bir eğlence aracı olmanın ötesinde tüketilen ve talep edilen bir sektör olarak evrilmiştir. Markalar aracılığıyla üretilen oyunlar, oluşan rekabet ortamı sayesinde kendi kitlesini oluşturmuştur. Sahip olduğu oyun platformu ile anılmayı içselleştiren bireyler, bu sayede talep eden tüketiciler haline gelerek topluluğun devamlılığına katkıda bulunmaktadır. Oyun oynamak arzulanmakta, arzular yeni üretim sahalarını teşvik etmekte, üretilen oyunlar pazarlanmakta ve oyuncular bu oyunlar ile dijital dünyada bir araya gelmektedirler. Playstation, Xbox ve Nintendo gibi konsol platformu aracılığıyla bir arada bulunan oyuncu toplulukları olduğu gibi bilgisayar ve mobil platformları aracılığıyla var olan topluluklar da söz konusudur.

Dijital oyunların tüketim içerisinde yer alması, aynı zamanda bu oyunların sembolik bir değer kazanmasını beraberinde getirmiştir. Tüketilen oyunların yaygınlaşması, oyunların popüler kültür adı altında yaygın bir kültür üretiminin parçası olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Sanayi estetiği verilerek üretilen popüler kültür, her yaştan, sınıftan, inanıştan ve ülkeden insanı içerisine çekecek göstergelerle doludur. Dijital oyunlar da bu kültür içerisinde yüksek bir imaja sahiptir.

Oyunun sahip olduğu kültürel kodlar, firmaların ve çalışanların sahip olduğu değerlerden bağımsız düşünülmemelidir. Bu yüzden dijital oyun kullanımında tercih edilen oyunların içerikleri, bireylerin sahip olduğu değer yargılarına, zevklerine ve hayat tarzlarına göre şekillenmektedir. Tarihsel içeriklere sahip oyunlar olduğu gibi modern ve gelecek temalı oyunlar da vardır. Gerçek ya da kurgusal bir zemin üzerinde kendi hikayesini anlatabilen oyunlar, anlam ve içerik yönünden de çok yönlüdür. İç içe geçen kavramlar, oyuncu topluluklarının çok çeşitli ve boyutlu olarak bir araya gelebildiklerini göstermektedir. Mitolojik bir karakterin hikayesi, tarih severleri kendisine çekebilmektedir, uzay savaşları, yapay zekanın sebep olduğu yıkımlar ise distopya severleri bir araya getirebilmektedir. Bu sebeple tüketim kültürü içerisinde yer alan dijital oyunlar, kendi kitlesini farklı kültürel kodlar ile bir araya getirerek şekillendirmektedir.

Dijital oyun, oyun türleri, platformları ve oyuncu toplulukları ile bir bütün olarak değerlendirilmesi gereken komplike bir fenomendir. Oyunları sadece teknoloji ile doğmuş bir nesil olarak kabul edilen dijital yerlilere, çocuklara, ya da belirli bir zümreye aitmiş gibi etiketlemek, oyunun kendi potansiyelini ve modern insanı kavrayamamaktır. Dünyayı sarmalayan teknoloji ağının gündelik hayatı dijitalleştirilmesiyle yaygınlaşan süreç, bireyleri bağ kuracakları ve tüketecekleri ürünler ile birleştiren bir zaman dilimine dönüşmüştür. Dijital oyunlar ile modern insan, tüketimin hazzını ve gerçeküstü dünyaların hayali ile bütünleşerek kendini gerçekleştirilmektedir. Dijital oyunların sahip olduğu teknolojiler, geleceğin dünyasının tasarlanmasında da ilham kaynağı olmaktadır. Sanal evren olarak bilinen metaverse kavramı, bireylerin sanal dünyada tasarladıkları avatarlar ile temsil edilmelerini sağlayacaktır. Oyun karakterlerini yönettikleri gibi kendi hayatlarını da bir program üzerinden yönlendirmeyi öngören insanlar, dijital oyun olgusunun niteliklerinden faydalanacaklardır. Dijital oyunu sosyolojik bir perspektiften çalışmak, geleceğin dünyası için bir köprü görevi görecektir. Literatürdeki eksiklik göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmanın gelecekteki çalışmalar için ilham kaynağı olması amaçlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Acar, S. (2018). Tüketim Toplumu Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 5(7): 91-102. [Online] <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/594063> [Erişim Tarihi: 13.02.2022].

Akbulut, H. (2009). Dijital Oyun Rehberi: Oyun Tasarımı, Türler ve Oyuncu, M. Binark, G. Bayraktutan Sütçü ve I. B. Fidaner içinde, *Gelenekselden Dijitale, Mekândan Uzama Oyun Kültürü*: 26-81. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Anlı, Ö. F. (2013). Wittgenstein'da 'Dil-Oyunu' Kavramı Bağlamında 'Özel-Dil Sorununun ve Yeni Bir Oyun Olanağı Olarak Metafor Kullanımının İncelenmesi, *Dört Öge*, 2(4): 149-174. [Online] <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/567415> [Erişim Tarihi: 05.12.2021].

Ankara Kalkınma Ajansı. (2016). Dijital Oyun Sektör Raporu. [Online] <http://kutuphane.ankaraka.org.tr/upload/dokumandosya/dijital-oyun-sektoru-raporu.pdf> [Erişim Tarihi: 21.11.2021].

- Aytaç, Ö. (2006). Tüketimcilik ve Metalaşma Kısacasında Boş Zaman, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1): 27-53. [Online] <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/251991> [Erişim Tarihi: 14.02.2022].
- Bateson, P. ve Martin, P. (2014). *Oyun, Oyunbazlık, Yaratıcılık ve İnovasyon* (1. b.), (Çeviren, Kirgezen, S.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Batu, U. (2011). Dijital Oyunlar: Kendi Dünyanda Yaşa, Bizimkinde Oyna. G. Terek Ünal ve U. Batu içinde, *Sekizinci Sanatın İnşası: "Dijital Oyunlar Kesişiminde Postmodernizm, Tüketim Kültürü, Üstgerçeklik, Kimlik ve Olağan Şiddet"* (2. b.): 3-33. İstanbul: Derin Yayınları.
- Batu, M. ve Tos, O. (2017). Tüketim Kültürü Odağında Modernizm ve Postmodernizmin Karşılaştırılması, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(2): 991-1023. [Online] <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/357934> [Erişim Tarihi: 18.02.2022].
- Baudrillard, J. (2017). *Simülakrlar ve Simülasyon*, (Çeviren, Adanır, O.), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2018). *Tüketim Toplumu*, (Çeviren, Tatal, N ve Keskin, F.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayram, M. (2016). *AAA Oyun Nedir?*. [Online] <https://www.technopat.net/2016/09/19/aaa-oyun-nedir/> [Erişim Tarihi: 21.11.2021].
- Bergonse, R. (2017). Fifty Years On, What Exactly Is a Videogame? An Essentialistic Definitional Approach, *The Computer Games Journal*, 6(4): 239-255.
- Bilgin, A. (2015). *Rol Yapma Oyunları 1: RYO Nedir?*. [Online] <https://kahramangiller.com/rol-yapma-oyunu/rol-yapma-oyunlari-1-nedir/> [Erişim Tarihi: 21.11.2021].
- Bocock, R. (2005). *Tüketim*, (Çeviren, Kutluk, İ.), Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Caillois, R. (2001). *Man Play and Games*, Champaign: Illinois Press.
- Canlı, S. K., ve Demirarslan, D. (2020). Çocuk Oyun Alanlarının Tarihi Gelişimi, *Çocuk ve Gelişim Dergisi*: 60-75. [Online] <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1061705> [Erişim Tarihi: 07.10.2021].
- Dijital Oyun Sektörü Raporu. (2016). Ankara Kalkınma Ajansı. [Online] <http://kutuphane.ankaraka.org.tr/upload/dokumandosya/dijital-oyun-sektoru-raporu.pdf> [Erişim Tarihi: 21.11.2021].
- Donovan, T. (2010). *Replay: The History of Video Games*, Sussex: Wellow Yayınları.
- Emiroğlu, K. ve Aydın, S. (2003), *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Essays, UK. (2018). *Positive Effects Of Video Games Children And Young People Essay*. [Online] <https://www.ukessays.com/essays/young-people/positive-effects-of-video-games-children-and-young-people-essay.php?vref=1> [Erişim Tarihi: 05.12.2021].
- Fromm, E. (2003). *Sahip Olmak Ya Da Olmak*, (Çeviren, Arıtan, A.), İstanbul: Arıtan Yayınları.
- Goffman, E. (2018). *Karşılaşmalar: Etkileşim Sosyolojisinde İki Çalışma* (1. b.), (Çeviren, Çalıcı, S.), Ankara: Heretik Yayınları.
- Göldağ, B. (2019). Dijital Oyunlar: Olumlu ve Olumsuz Etkileri. M. Talas (Ed.), *III. Uluslararası Battalgazi Bilimsel Çalışmalar Kongresi* içinde (ss. 121-133) Malatya: İspek Yayınevi. [Online] https://www.researchgate.net/publication/339090847_dijital_oyunlar_olumlu_ve_olumsuz_etkileri_digital_games_positive_and_negative_effects_battal_goldag [erişim tarihi: 08.10.2021].

- Horzum, M. B. (2011). İlköğretim Öğrencilerinin Bilgisayar Oyunu Bağımlılık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi, *Eğitim ve Bilim*, 36(159): 56-68. [Online] <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/viewFile/268/238> [Erişim Tarihi: 08.10.2021].
- Huizinga, J. (2018). *Homo Ludens: Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme (7.b.)*, (Çeviren, Kılıçbay, M.A.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kızılçelik, S. (1996). *Postmodernizm Dedikleri*, İzmir: Saray Kitabevleri.
- Mustafaoğlu, R., Zirek, E., Yasacı, Z. ve Razak-Özdingler, A. (2018). Dijital Teknoloji Kullanımının Çocukların Gelişimi ve Sağlığı Üzerine Olumsuz Etkileri, *Addicta: The Turkish Journal On Addictions*, 5(2): 227-247. [Online] <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2018.5.2.0051> [Erişim Tarihi: 08.10.2021].
- Odabaşı, Y. (2017). *Tüketim Kültürü*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Poyraz, H. (1999), *Okul Öncesi Dönemde Oyun ve Oyuncak*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Ritzer, G. (2016). *Toplumun McDonaldlaştırılması*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Rutter, J. and Bryce, J. (2006). *Understanding Digital Games*, London: Sage Yayınları.
- Sezen, T. İ., ve Sezen, D. (2011). Dijital Oyun Tarihinin Dönüm Noktaları (Milestones of Digital Game History), *Dijital Oyunlar (Digital Games)*. G. T. Ünal ve U. Batı içinde: 249-284. İstanbul: Derin Yayınları. [Online] https://www.researchgate.net/publication/274309208_Dijital_Oyun_Tarihinin_Donum_Noktalar_i_Milestones_of_Digital_Game_History [Erişim Tarihi: 22.11.2021].
- Suits, B. (2012). *Çekirge: Oyun, Yaşam ve Ütopya*, (Çeviren, Sertabiboğlu, S.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Turan, R. ve Kırpık, G. (2016). *Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat*: 18-47, [Online] <https://www.manevisosyalhizmet.com/wp-content/uploads/2016/01/selcuklu-donemi-turklerde-sosyal-ve-ekonomik-hayat.pdf> [Erişim Tarihi: 05.10.2021].
- Veblen, T.B. (2015). *Aylak Sınıfın Teorisi*, (Çeviren, Kırmızıaltın, E. ve Bilir, H.), Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Yalıspor. (2020). *2010 ve Sonrasında En Çok Oynanan Spor Oyunları*. [Online] <https://www.yalisporspor.com.tr/blog/en-cok-oyunanan-spor-oyunlari> [Erişim Tarihi: 21.11.2021].
- Yüksek, Ö. M. (2021). *Birinci Şahıs Nişancı FPS Oyunlarının Tarihi*. [Online] <https://weblenow.com/fps-oyunlarinin-tarihi/> [Erişim Tarihi: 21.11.2021].

KAVRAMSAL MAKALE

Kişilerarası İletişim Boyutuyla Covid 19 Pandemisinin Sosyo-Pskolojik Yansımaları

Doç. Dr. Hüseyin DİKME, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul, e-posta: hdikme@gelisim.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6195-0515>

Dr. Öğr. Üyesi İpek SUCU, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul, e-posta: isucu@gelisim.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6298-7918>

Öz

Covid 19 pandemi sürecinde yaşanan sosyo-psikolojik etkiler kişilerarası iletişimde hem bireysel hem de toplumsal düzeyleri arasındaki ilişkiyi yakından etkilemiştir. Kişilerarası iletişimde Covid-19 sürecinin zorlayıcı yaşamından dolayı bireylerde geleceğe yönelik belirsizlik ve sosyal anksiyete düzeylerinde artış olmuştur. Kişilerarası iletişimde zorlayıcı yaşam olaylarının yol açtığı psikolojik belirtiler karşısında öz duyarlılık ve psikolojik sağlık açısından bireylerde yoğun kaygıların yaşandığı ve uzun yıllar etkisini hissettirecek travmaların yaşandığı görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, Covid-19 pandemi sürecinde bireylerin öz duyarlılık ve psikolojik yönden etkilendiklerinin nasıl olduğunu literatür kapsamında incelemektir. Bu çalışmada, Covid-19 pandemisinin kişilerarası iletişimde sosyo-psikolojik yönden etkilerinin nasıl yansıdığı üzerine literatür taraması kapsamında bir çalışma yürütülerek, iletişim boyutunda uygulanabilir stratejiler incelenmiştir. Covid-19 pandemi sürecinin bireylerin kişilerarası iletişimlerinde kaygı bozukluklarını psikolojik yönden sosyal yaşamlarında sosyal ve psikolojik yönden etkilediği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid 19, Pandemi, Kişilerarası İletişim, İletişim, Sosyo-Psikolojik Etkiler.

Makale Gönderme Tarihi: 29.10.2022

Makale Kabul Tarihi: 24.12.2022

Önerilen Atıf:

Dikme, H. ve Sucu, İ. (2022). Kişilerarası İletişim Boyutuyla Covid 19 Pandemisinin Sosyo-Pskolojik Yansımaları, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(12): 1818-1828.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2022, 5(12): 1818-1828. DOI:[10.26677/TR1010.2022.1161](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.1161)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

Socio Psychological Reflections of The Covid 19 Pandemic with The Dimension of Interpersonal Communication

Associate Prof. Dr. Hüseyin DİKME, İstanbul Gelişim University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, İstanbul, e-mail: hdikme@gelisim.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6195-0515>

Assistant Prof. Dr. İpek SUCU, İstanbul Gelişim University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, İstanbul, e-mail: isucu@gelisim.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6298-7918>

Abstract

The socio-psychological effects experienced during the Covid 19 pandemic process have closely affected the relationship between both individual and social levels in interpersonal communication. Due to the challenging life of the Covid-19 process in interpersonal communication, there has been an increase in the levels of uncertainty and social anxiety for the future in individuals. In the face of psychological symptoms caused by compelling life events in interpersonal communication, it is seen that individuals experience intense anxiety in terms of self-sensitivity and psychological resilience and traumas that will make their effects felt for many years. The aim of this study is to examine how individuals are affected by self-sensitivity and psychologically in the context of the literature during the Covid-19 pandemic process. In this study, a study was carried out within the scope of literature review on how the effects of the Covid-19 pandemic on interpersonal communication in socio-psychological aspects were reflected, and the strategies that could be applied in the communication dimension were examined. It is seen that the Covid-19 pandemic process affects the anxiety disorders in the interpersonal communication of individuals, psychologically, and socially and psychologically in their social lives.

Keywords: Covid 19, Pandemic, Interpersonal Communication, Communication, Socio-Psychological Effects.

Received: 29.10.2022

Accepted: 24.12.2022

Suggested Citation:

Dikme, H. and Sucu, İ. (2022). Socio Psychological Reflections of The Covid 19 Pandemic with The Dimension of Interpersonal Communication, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(12): 1818-1828.

GİRİŞ

Salgın hastalıklar konusu, dünya tarihi ve dünya nüfusu açısından önemli bir yere sahiptir. Özellikle salgın hastalıkların başlangıcı itibariyle oluşan kaos ortamı hem toplumsal yönden hem de siyasi yönden olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Ayrıca bireylerin yaşamlarında olumsuz anlamda bir etki bırakan salgınlar, bireylerin kişilerarası iletişimlerinde hem fiziksel hem de ruhsal anlamda sorunlar yaşamasına sebep olmaktadır. Öte yandan salgınlar sosyo-psikolojik açıdan kişilerarası iletişimde yoğun stres sürecine yol açarak stres bozukluklarına ve geleceğe yönelik anksiyete düzeylerinin yükselmesine yol açmaktadır.

Pandemi, kelime itibariyle ulusal anlamda birden fazla ülke de meydana gelen salgın hastalıkların karşılığıdır. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) tanımlamasına göre ise bir hastalığın pandemi olabilmesi için genel ifadelerle üç kriter aranmaktadır. Bunlar, yeni bir virüs veya mutasyona uğramış bir etken olması, insanlara kolayca geçebilmesi, insandan insana kolay ve sürekli bir şekilde bulaşması olarak sayılabilir. Dünya Sağlık Örgütü'nün olası bir pandemi durumunu ilan edebilmesi için belli başlı kriterlerin oluşması gerekmektedir. Bu kriterler ise ortaya çıkmış salgının yayılma gücü ve ölümcül boyutudur. Salgının kolayca insandan insana yayılıyor olması bir pandemi durumudur (WHO, World Health Organization, 2020).

Aralık ayında Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan yeni tip COVID-19 salgını da bu pandemi sınıfında değerlendirilmiş ve tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Bu mana da COVID-19 virüsünün yayılma hızı ve ölüm oranının yüksek olması sebebiyle dünyada pandemi ilan edilmiştir. Tıpkı geçmişte olduğu gibi birçok açıdan hayatın durma noktasında geldiği bu dönemde; sosyal izolasyon ve karantina kurallarının uygulandığı görülmektedir. İnsan ve toplum sağlığının yanında ayrıca hızlıca artan psikolojik sorunlarda bu dönemlerin bir vebası olmuş ve bireylerde kalıcı anlamda büyük ruhsal sorunlara yol açabilmektedir (Rossodivita ve diğerleri, 2010).). Öte yandan hızla artan vaka sayıları ve ölüm oranları, toplumsal anlamda travma boyutu riskini artırmaktadır. Bu noktada Beck (1992)'in küreselleşmenin etkisiyle ve modernleşen toplum yapıları içerisinde tehlikelilik durumunun ortaya çıkışıyla risk toplumuna geçiş ortaya çıkmıştır (Kasapoğlu, 2007).

Küreselleşen dünyada Beck (1992)'in ifade ettiği gibi bilgi toplumundan risk toplumuna geçişin olduğu görülmektedir. Oluşan bu risk toplumu algısında, tehlikelere karşı travmatik sonuçlar ve travma sonrası stres bozuklukları (TSSB) oranlarında artışın olabileceği düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, Covid 19'un insan ve toplumlar üzerinde oluşturmuş olduğu psikolojik ve sosyolojik sonuçları, tarihte meydana gelmiş diğer pandemi vakalarından yola çıkarak incelenmek amaçlanmış olup yeni dünya düzeni sorunsalına karşı dünyayı bekleyen psikososyal etkilerin neler olduğu irdelenecektir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVEDE PANDEMİ ve PANDEMİ SÜRECİ

Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nün COVID-19 için tüm dünyada pandemi ilan etmesiyle kamusal yaşamda ve tüm dünyadaki etkinlikler durma noktasına geldi. COVID-19 salgınının tüm dünyaya hızlıca yayılmasıyla ilan edilen pandemi, farklı enfeksiyon tiplerinin birleşim sonucunda herhangi bir canlıdan başka bir canlıya geçişi ile salgına anlamını kazanmaktadır. Birçok farklı virüs etkeninin virülansa bağlı olarak mutasyon geçirmesi sonucu ortaya çıkabilmektedir. Pandeminin kelime kavramı eski Yunanca da "pandemos" kelimesinden gelmektedir. Genel anlamı itibariyle yaygın hastalıkların tanımlanmasında kullanılır ve bu dönemde kara ölüm olarak anılan Veba salgınıyla karşımıza çıkmıştır. Tarihte ilk olarak "Kara Ölüm" olarak bilinen veba salgını, İsa'dan 320 yıl öncesine kadar bugünkü Filistin topraklarında görüldüğü düşünülmektedir (Arda, 1997).

Mikroorganizmaların tarih sahnesindeki oluşturmuş olduğu en önemli rolleri hiç şüphesiz Orta Çağ'da ve 19. yüzyıl Avrupa'sında olmuştur. Öte yandan Amerika kıtasının keşfinden sonra Avrupalı keşifçiler, bazı salgın hastalıkları da Amerika'ya taşımıştır. Bağışıklık anlamında yeteri kadar güçlü olmayan Amerikan Yerlileri ise salgınlara karşı savunmasız kalarak zaman içerisinde yok olmuşlardır. Bu süreç içerisinde 100 milyondan fazla yerlinin sıtma ve çiçek hastalığından dolayı öldüğü biliniyor. Bu denli bir toplumsal kırılmanın, yerliler için hem kültürel hem de yurtlarından olmalarının sebebi olmuştur.

Dünya tarihinin toplumsal hafıza olarak en derin travmalar yaratan olaylarından biri de Avrupa'da meydana gelmiştir. 14. yüzyılda yaklaşık Avrupa nüfusunun 3'te 1'ini yok eden veba salgını, dünya pandemi tarihinin en büyük trajedilerinden biridir. Her ne kadar ilk Veba, İsa'dan 320 yıl önce görülmüş olsa da yakın tarihe bakıldığında 1720 yılı Avrupa kıtası için korku ve felaketlerin toplumsal anlamda travma etkisi yarattığı dönem olarak kayıtlara geçmiştir. Hatta farklı dönemlerle ortaya çıkışı itibarıyla Roma İmparatorluğunun çöküşüne zemin hazırlayabilecek kadar etkili olmuştur (Lewis, 1998).

Bu denli bir kitlesel ölüm canavarının Avrupa nüfusunu etkilemesinin yanında hem ekonomik hem de hem de siyasal anlamda tüm devletleri işlevsiz hale getirmiştir. Ayrıca salgının yanında insanlar arasında yoksullaşma hızla artmış olup kıtlık sıkıntısının da yaşanmasına sebep olmuştur. Bu mana da kıtlık sıkıntısının da ortaya çıkmasıyla Veba hastalığının sıfır noktası olan Avrupa'da büyük trajediler meydana gelmiştir. Bu dönemde veba salgını sonucunda epidemiyolojik bulgulara dair verilere de hala tam olarak ulaşamamıştır. Salgınlar ayrıca devlet ve toplum yapısında birçok olumsuz çözümlere sebep olmanın yanında bazı ırkçı davranışları da tetiklemiştir. Özellikle Avrupa'da bazı toplumlar, veba salgının ortaya çıkmasında ki ana sebep olarak Yahudilerinin yaşam tarzını eleştirerek antisemitist hareketlerin oluşmasına sebep olmuşlardır (Kishlansky, 2006).

Kolera salgını, insanlık tarihinin başına gelmiş en büyük ikinci büyük felaketlerinden biridir. Daha çok sulara karışan *vibrio cholerae* bakterisinden dolayı ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu bakteri yoluyla kirlenen su bataklıkları ya da göllerden insanlara bulaşmıştır. Yiyeceklere temas etmesi halinde bile uzunca süre temas ettiği yerde yaşayan bu bakteri, ilk olarak Hindistan'ın Ganj Nehrinde ortaya çıkmıştır. Salgını ise Batılılar tespit etmiştir (Kenneth, 2008).

Kolera hastalığının başlangıç bölgesi olan Hindistan, uzun yıllar bu salgınla endemik olarak yaşadı ve 1817 yılından sonra tüm dünyaya yayılmasıyla yine kitlesel ölümlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Yaklaşık bir yıl arayla farklı türde mutasyon geçirmiş olan virüs, etkisini daha çok 1860 yıllarda göstermiştir. Yüz binlerce insanın ölümüne neden olan Kolera, Balkan savaşlarında da on binlerce insanın ölümüne neden olmuştur. Birçok ölümcül epidemi gibi 1918-1920 yılları arasında Dünyayı etkisi altına almış olan İspanyol Gribi, milyonlarca insanın ölümüne yol açmıştır. Bu kadar kısa sürede de olsa milyonlarca insanı etkisi altına almasının sebeplerinde biri de Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına ortaya çıkmasıdır. İspanyol Gribi olarak anılmasının sebebi virüsün İspanya'da başlamış olması değil, İspanyol doktorlar tarafından keşfedilmesidir. Bu gribe yol açan patojen, Influenza A virüsü olarak H1N1 olarak sınıflandırılmaktadır (Reid, 2003).

Bu virüs, coronavirüsü gibi kronik hasta ve yaşlı nüfusta etkili olmasının yanı sıra genç nüfusta daha etkili olmuştur. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonlarına doğru yayılmasının sebeplerinden biri de hastalığı taşıyıcı olarak ülkelerine getiren askerler olarak bilinmektedir. İspanyol gribinin küresel anlamda etkisi, diğer pandemilere oranla çok daha büyük olmuştur. Öyle ki, Birinci Dünya Savaşı içerisinde meydana gelmiş olması itibarıyla demografik anlamda birçok kırılmalara ve yıkılmaların yolunu açmıştır. Bu grip, başlarda ölümcül olarak görülmediğinden dolayı kısa sürede mortaliteye ulaşması şaşırtıcı anlamda karşılanmıştır (Howard, 2003). Salgın

sonunda kesin olarak resmi ölüm rakamları tespit edilememiştir. Bunun sebebi ise savaş dönemlerinde toplumun huzuru ve morali itibariyle ölü sayılarının açıklanmaması gösterilebilir.

COVID-19 virüsü, Coronavirüs ailesinden olan RNA virüsleri arasında gösterilir. 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Hubei eyaletine bağlı Wuhan şehrinde ortaya çıkmıştır. Etiyolojisi tam olarak bilinmeyen bir hastalığın, hastaneye başvuranların şiddetli akut solunum sendromu şikayeti üzerine kısa sürede bulaşıcı bir hastalık olduğu aynı rahatsızlıkla başvuran hastalarda oluşan kümelenme sonucu anlaşılmıştır (Yang, 2020).

Aralık ayında Çin'in Wuhan şehrinde başlayan salgın, bir ay gibi kısa sürede Avrupa ve çevre ülkelerine yayılmıştır. Bu noktada uluslararası anlamda tüm ticari, sosyal etkinlikler, spor organizasyonları, turizm ve havayolu seyahatleri durdurulmuştur. Dünya Sağlık Örgütü'nün pandemi ilanından sonra tüm dünyada acil durum ilan edildi ve toplumsal yaşamda sosyal izolasyon kuralları uygulanmaya başlandı.

Hastalığa karşı ilk olguların kayıt altına alındığı, 2019 Aralık ayı, Çin hükümetinin hastalıkla ilgili Çin Hastalık Kontrol Merkezine ilettiği olduğu 5 hastanın akut solunum sıkıntısı rahatsızlıklarıyla başvurduğu ve bu hastalardan birinin vefat ettiği bilgisi olmuştur. Sonrasında ise Hastalık Merkezine iletilen bilgilerde vaka oranlarının git gide çoğaldığı ve 3 Ocak 2020 tarihi itibariyle 44 vaka kayıtlara geçilmiştir. Bu tarihten itibaren Çin Hükümeti tarafından Dünya Sağlık Örgütü'ne de bilgi vermeye başlandı ve DSÖ tarafından hastalıkla ilgili çalışmalar, 3 Ocak itibariyle, başlamış oldu. Hastalığın ilk temel belirtileri arasında ise yüksek ateş, kuru öksürük, nefes darlığı, solunum yetmezliği, vücutta terleme, tat dokusunda uyuşma ve radyolojik incelemeler sonucunda oluşan akciğer rahatsızlıklarıdır. Çin hükümeti tarafından yayınlanan 7 Ocak tarihli raporda; yeni tip bir viral hastalığın, ortaya çıktığı ve insandan insana bulaşma özelliğinin olması nedeniyle ülke genelinde sıkı tedbirler alındığı yönündedir (Sohrabia vd., 2020).

Hastalığın Wuhan şehri dışında ilk vaka kaydı ise Çin'in 11 milyon nüfusa sahip Shenzhen şehrinde ortaya çıkmıştır. Buradan da Çin'in sanayi ve ekonomik kalbi olan Şangay şehrinde ilk vakalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Hastalığın giderek hız kazandığı bir dönem içerisinde girilmiş ve Dünya Sağlık Örgütü'nün Çin için hazırlanmış olduğu raporunda; salgının insandan insana bulaşma özelliğinin olması nedeniyle alınacak önlemlerin ivedilikle alınması ve toplumsal kısıtlamaların hemen uygulanması yönünde olmuştur.

COVID- 19 PANDEMİSİNİN PSİKOLOJİK YÖNDEKİ ETKİLERİ

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından 12 Mart 2020 tarihinde COVID-19 küresel bulaşıcı hastalığının hızlı bir şekilde yayılım göstermesi ve pek çok bireyin hayatını kaybetmesine neden olması sonucu pandemi olarak kayda geçmiştir. Bir hastalığın pandemi olarak nitelendirilmesi için öncelikle nüfusun daha önce karşılaşmadığı veya maruz kalmadığı bir hastalığın ortaya çıkması ile olabilmesi mümkündür. Hastalığın bulaşıcı olması pandemi olarak nitelendirilmesi için gereklidir. Hastalığa neden olan virüsün bireylere bulaşma göstermesiyle tehlike oluşturan bir hastalığa sebep olması ve pek çok insanın hayatını kaybetmesine neden olması hastalığın pandemi olarak nitelendirilmesini sağlamaktadır (Akgün, 2020: 204).

Pandeminin psikolojik etkilerinin, sürekli yaşanan pandemilerle küresel ölçekte salgınlara sebep olmaktadır. Bu süreçte pandemilerin önemli etkilerinden ilki, salgının bulaşma ve ölüm riskinin olması sebebiyle bireylerin panik yaşayarak daha fazla alış-verişe yönelmeleri ve gıda -temizlik malzemesi ihtiyaçlarını stoklamaya başlamışlardır. Bir diğeri olarak, salgın virüsünün kaynağı şeklinde kabul edilen ve dünyaya yayılmasında büyük etki gösteren toplumlara karşı dışlanma duygusunun olması ve bu toplumlara karşı tutum ve davranışların sergilenecek psikolojik

gösterimlerin sergilenmesi göze çarpmaktadır. Sağlık kaygısı ve bulaşma şüphesinin artması sebebiyle sağlık sisteminin fazlasıyla yoğun olması ve kişilerin normalde olduğundan daha fazla bir şekilde sağlık kontrollerine gittikleri görülmektedir. Salgının bulaşma göstermemesi amacıyla zorunlu izolasyon, sosyal mesafeyi koruma, evde kalma gibi durumlarına karşı bireylerin psikolojik olarak etkilenerek tahammül gösterememe durumları fark edilmektedir (Taylor, 2019).

Covid 19 sürecinde yasaklama süreçlerinde psikolojik etkiler neticesinde aile yaşamlarında da farklılıklar görülmeye başlanmıştır. Uzun süre evde kalmaya başlayan erkeklerin ev işi ve çocuk bakımı konusunda da iş yükü almaya başladıkları görülmüştür. Bu süreçte evde ailece geçirilen sürenin artış göstermesiyle birlikte boş zaman değerlendirme ve vakit geçirme yönelimlerinde artışa sebep olmuştur (Ahmadi, 2020: 67).

Tüm dünyayı etkisinde bırakan Covid-19 pandemi sürecinin siyasi, ekonomik ve toplumsal sonuçlarının olması kaçınılmaz olmaktadır (Özatay ve Sak, 2020). Bu yönde, yaşanan pandemi salgınları toplumların sosyal, psikolojik ve ekonomik yönden etkilenmelerine sebep olmaktadır.

KİŞİLERARASI İLETİŞİM ve SOSYO-PSİKOLOJİK BOYUTUYLA COVID-19

Pandeminin etkilerine bağlı olarak kişilerarası iletişimde travmalara bağlı insan ve insan grupları travmanın etkilerine karşı kolektif bir bellek oluşturarak ruhsal anlamda zedelenmelere maruz kalırlar. Özellikle sosyo-psikolojik yönden yoğun stres içerisinde psikolojik etmenlere maruz kalan insanlar, kamusal alanda veya bireysel anlamda yaşadığı topluma karşı güvende olma duygusunu yitirir.

Özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ki toplumlarda geleceğe karşı umutsuzluk ve kaygı durumları oluşmuştur. Modernitenin getirdiği değişimlerle birlikte bireylerin yaşamında yaşam tarzlarında da değişim yaşanarak modern küreselleşmenin getirdiği bir döneme giriş göze çarpmaktadır. Yeni modern küresel dönemle birlikte yaşam tarzlarındaki her yaşam alanı ve iletişim döngüsü risk parametrelerini de beraberinde getirerek kişilerarası iletişim biçimlerini de etkiler duruma gelmiştir. Bu modern yaşam döneminin beraberinde getirdiği yeni yaşamda dehşet verici olaylarla dolu kaotik bir yaşamın olduğu ve bir önceki ve daha önceki kuşakların karşılaşmak zorunda olmadığı ve geçmişten günümüze yansıyan kaotik olayların yeni kuşaklarda yeni risklere yol açması yönünde olduğu göze çarpmaktadır (Giddens, 2010). Toplum kavramına biyolojik olarak bir organizma benzetmesi yapacak olursak, bu denli bir organizmanın karşılaşacağı her türlü zararlı uyarılar, organizmanın hem ruhsal hem de fiziksel anlamda ani değişimlere maruz kalmasına sebep olacaktır.

Kişilerarası iletişimde pandeminin etkileriyle birlikte, risk faktörü toplumsal bir travmanın sonucu olmasının yanında o toplum içerisinde ki bireylerin gelecek üzerine endişelerini ve kaygılarını da beslemiştir. Beck'e (1992)'ye göre "19. yüzyılda tehditler bugünkülerden farklı olarak duyular tarafından algılanabiliyorlardı. Oysa bugünkü uygarlığın riskleri, umumiyetle algıdan kaçıyor, fiziksel ve kimyasal riskler alanında kalmaktadır (örneğin; iklim değişiklikleri, nükleer tehditler vb.)."

Ekonomik anlamda toplumsal travmaların meydana geldiği toplumlarda ise önemli derecede toplumsal kırılmaların meydana geldiği görülmüştür. Bu konu da yapılan araştırmalar ve elde edilen bulgular neticesinde ise toplum içerisinde ki ekonomiye bağlı sınıfsal farklılıklar arasında uçurum olan ülkelerde depresyon oranının ve intihar vakalarının yüksek olmasına dikkat edilmiştir. Özellikle yapıla araştırmalara göre toplumsal travmalara bağlı depresyonun gelişimi artan işsizlik ve ekonomik belirsizlikle alakalıdır. Kişilerarası iletişim yönünde iş yaşamında ve özellikle erişkin yaşam dönemlerinde kişilerarası iletişimi de etkileyen kişilerin özyeterlilik ve özsaygı gibi benliği etkileyen işlevleri yönünde kendini gerçekleştirme edinimi yönünde

imkanlara olanaklara sahip olmada toplumsal yapı içerisinde kendine önemli bir köprü oluşturması yönünde rol oynayan bir belirleyici olmaktadır (Dollard, 2002).

Ayrıca Bilimsel kanıtlar yirminci yüzyılın ikinci yarısında depresyon yaygınlığının fark edilir biçimde arttığını göstermektedir. Bu da demek oluyor ki sanayi devriminden sonra ortaya çıkan kariyer hedefi, ekonomik belirsizlikler gibi modern dünyanın sorunları, aslında bireylerin özgürlük anlayışını ve yaşam biçimini elinden almıştır. Günümüz toplumları tamamen "sahip olmak" ilkesine göre işlemektedirler (Fromm, 2003).

Fromm'un yaşadığı dönem itibariyle 20. yüzyılın kapitalist toplumlarında depresyona bağlı önemi farklarında olduğu saptanmıştır. Yaşanan sosyal olaylar ve pandemi gibi kişilerarası iletişimi derinden etkileyen faktörler depresyonun oluşum göstermesine zemin hazırlamaktadır. Depresyon belirtileri örüntüsünde batı ile batılı olmayan toplumlar arasında belirgin farklılıkların olduğu da görülmektedir. Batılı olmayan toplumlar yönünde depresyon yaşayan bireylerin bedensel yakınmalarla ile iletişimde kendilerini ifade etmeleri görünürken, batılı toplumlarda bu yönde daha çok suçluluk duygusunun yaşandığı göze çarpmaktadır. Bulgular yönünde toplumların etnik ve kültürel farklılıklarının olmasıyla birlikte dinsel yapı rolünün de bulunduğu dikkati çekmektedir (Sayar, 2000).

Dünya tarihi yönünde ortaya çıkmış olan pandemilerin ölümcül boyutu olmasının yanında pandemilerin yaşandığı yerdeki bireylerin nüfus yapısının ve kültürel belleğinin etkilenmesi de önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Pandemilerin toplumsal yönde kişiler arasında mesafe oluşturmasının yanında psikolojik, toplumsal, sosyal ve ekonomik yönde bireylerin olumsuz yönde etkilenmelerine yol açmaktadır. 14. yüzyılda ortaya çıkmış Veba salgınında da Avrupa kıtasının yüksek bir nüfus kaybına uğradığı görülmektedir. Salgın neticesinde ölen insanların olması ve aynı zamanda ekonomik yönde oldukça zarar gören halkın kıtlıkla boğuşmasına ve büyük bir kıtlığın ülkeye aşınmasına neden olmuştur. Avrupa kıtasının salgın sebebiyle nüfusunun büyük bir kısmını kaybetmesinin yanında, ekonomik olarak da sarsılması pandemilerin sonuçlarının uzunca bir süre kişilerarasındaki iletişimi olumsuz olarak etkilemesine yol açmıştır (Hohenberg, 1994).

Pandemiler sebebiyle büyük çöküşlerle mücadele etmek zorunda kalan Avrupa'da, feodal sistemin toplum içerisindeki etkisinin giderek azalmaya başlanarak kaybedilme noktasına geldiği görülmüştür. Dönem içerisinde yaşanan Veba'nın olumsuz sonuçları bireysel ve sosyal anlamda bireylerin psikolojik, ekonomik ve sosyal olarak etkilenmelerine neden olmuştur (Huberman, 1976). 2009 yılında ortaya çıkan H1N1 (Domuz Gribi) vakasında da benzer şekilde etkilerinin olduğu göze çarpmıştır. Bu vakada da toplumların bu virüse karşı ilk etapta kaygı ve stres düzeylerinin yükseliş gösterdiğine yönelik bulgular elde edilmiştir. Bu yönde yapılan çalışmalarda salgın dönemlerinde kişilerin salgınların başlangıçları itibariyle toplumsal ve sosyal alanlardan çekindikleri tespit edilmiştir (Goodwin, 2009).

Covid 19 Pandemisi ve diğer pandemi dönemlerinde uluslararası çapta toplumların yaşadığı olumsuz etkilenimler sadece belirli toplumları değil, toplumların pek çoğunu psikolojik, sosyal, toplumsal ve ekonomik olarak etkilerinin uzunca bir süre devam edeceği şekilde etkilemiştir ve etkilemektedir. Pandemi dönemlerinin sarsıcı etkilerinin kişilerin sosyal yaşamlarında olduğu gibi bireysel yaşamlarında da stres ve kaygı bozuklukları gibi psikolojik etkilerinin de devam ettiği ve kişilerarası iletişimlerinde bu durumu yansıttıkları göze çarpmaktadır.

Covid 19 Pandemisinin Sosyo-Psikolojik Yönden İletişim Boyutunu Değiştirmesine Yönelik Yansımalar

Günümüz ticaret sistemleri içerisinde yaygınlaşma evresinde bulunan e- ticaret sektöründe iyileştirici gelişmeler ortaya çıkmıştır. Özellikle pandemi döneminde evinde geçirmek zorunda kalmış insanlar, sanal tüketime ilgilerini arttırmışlardır. Bu anlamda sanal ticaret zincirlerinin hem gelecek adına hem de evde alışveriş yapma ihtiyacı, e-firmaların daha da kullanışlı ve alt yapısını ilerletme arayışlarına sebep olmuştur. Bununla birlikte alışveriş yapmanın en kolay yolları olan sanal uygulamaların kullanımı iyileştirilmiş, internet bankacılığı ve online ödeme sistemleri sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Bu hem insan sağlığı açısından daha güvenli bir alışverişin önünü açmış ve gelecekle ilgili fikirlerin daha da olgunlaşmasını sağlamıştır.

COVID-19 ile birlikte küreselleşmenin de boyutları internetin sık kullanımından dolayı etkileri daha hızlanmaya başlamıştır. Nitekim salgın dönemini evinde geçirmek zorunda kalan insanlar, internette geçirdikleri süre, normal kullanım süresinin üç katına çıkmıştır. Bu anlamda internet kullanıcıların bu süre içerisinde e- ticaretle tanışma fırsatı olmuş olup geleceğe yönelik tüketim toplumu konusunda bir devrime gidildiğini göstermektedir. Özellikle son günlerde küresel bir salgın olan COVID-19 ile birlikte dünyada ve ülkemizde dijital hızla bir yönelim gerçekleşmiştir (Localveri, 2020).

Ruhsal sorunların ortaya çıkmasında özellikle pandemi süresi boyunca ortaya konan önlem ve güvenlik davranışlarının (maske, eldiven takma, sosyal mesafe kuralı, dezenfektan kullanma, sık sık el yıkama gibi) gündelik hayatımızın adeta bir parçası haline gelmesi çok önemli bir etken olmuştur. İnsan yaşamının özellikle pandemi gibi bir büyük bir soruna karşı kaygı duyması gibi, bağlanma ve karantina kendi başlarına kaygıyı tetiklediğinden, dikkat eksikliği bağlamında bir artış beklenebilir.

Özellikle hiperaktif fenotip, fiziksel enerji serbest bırakılmadığı için bağlanmayı ve karantinayı taşımayı zorlaştırır. Aynı zamanda, büyük ölçüde eşlik eden DEHB'nin varlığına bağlı olan (Müller-Vahl vd., 2020) karşıt davranışların yanı sıra öfke nöbetlerinin/patlayıcı patlamaların da aileler üzerinde artan bir yük oluşturması muhtemel davranışlar olarak görülmektedir.

DEHB ve dürtüsellik ile ilgili olarak, kurallara (hijyen ve sosyal mesafe) uymak özellikle zor olabilir. DEHB ile ilgili davranışsal anormalliklerin sadece çocukları değil aynı zamanda yetişkinleri de özellikle uyumsuz davranışları ilgilendirdiği düşünülmektedir (Haddad vd., 2009).

Robertson ve arkadaşlarının (2020) üzerinde durmuş oldukları bir konu olarak dikkat çeken karantinanın aynı zamanda Tourette Bozukluğu yönünde etki gösteren DEHB (Dikkat Eksikliği Hiperaktive Bozukluğu) yüksek hareketliliğin ve fiziksel enerji boşaltımını bireylerin yaşayamamalarından dolayı kaynaklanmasıdır. Bu yönde, kişilerarası iletişimde karantina döneminin bireylerde daha sonradan yaşanabilen karşıt davranışların ve öfke patlamalarının süreci ile birlikte dayanılması güçlük yaratabilen etkiler doğurduğu göze çarpmaktadır. Diğer bir yönden öğrenme güçlükleri olan çocuklar tarafında da uzaktan eğitim sürecine adaptasyon zorluğunun olabileceği de farklı bir zorluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca DEHB'ye bağlı bireylerde pandemi döneminde empati güçlükleri ve söyleneni inkar etme davranışları ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, DEHB olan yetişkinler genellikle zaman yönetiminde de aksaklıklar yaşarlar ve zamanı doğru anlamda kullanmakta zorluklar yaşarlar. Bunu sosyal veya iş yaşamlarında da sergilerler ve bu da sosyal anlamda sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır.

(Bourion-Bédès vd., 2020). Covid-19 pandemisinin üniversite ve ilköğretim öğrencileri üzerindeki etkilerini araştıran bir çalışmada da öğrenciler arasında pandemiye tanık olma durumuna göre

olumsuz anlamda ruhsal sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir. Öte yandan öğrencilerde yoğun stres düzeylerinin arttığı ve travmaya bağlı anksiyete düzeylerinin yükseldiği ortaya çıkmıştır. Şüphesiz böyle bir dönemde Covid-19 salgınına yakalanma korkusuyla ortaya davranışsal değişikliklerde birtakım obsesyonlar oluşmasına sebep olmuştur. Özellikle OKB ve ilişkili bozuklukları yaşayan bireylerin pandemi süreci bir hayli zorlu geçmektedir. Edinilen bulgular ışığında OKB hastalarının gerek tanı ve gerekse tedavileri ile ilgili olarak sürekli maruz kaldıkları olumsuz senaryolara ve Covid-19 ölümlerine bağlı ileri düzeyde anksiyete bozuklukları ve ileri düzeyde obsesyon oluşumuna bağlı geleceğe yönelik olumsuz kaygılar içinde oldukları anlaşılmıştır. Ayrıca OKB'li bireylerde pandeminin etkisine bağlı kendilerini suçlama ve yaşadıkları kötü anılar (yakın birinin ölümü, hastalığa yakalanma) karşısında kendisini suçlama eğiliminde olduğu tespit edilmiştir.

Öte yandan araştırmanın bir diğer sonucu olan travmanın toplumsal anlamdaki etkilerine bakıldığında; Karataş (2020) Covid-19 döneminde bireylerde travma sonrası büyüme düzeylerinin %30,5 oranında olduğu saptanmıştır. Ayrıca bu sonuçlar kapsamında her iki cinsiyet yönünden anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Kadınların erkeklere oranla göreceli olarak travma büyüme düzeylerinin daha yüksek bir değere sahip olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan Covid-19 testi pozitif çıkan bireyler arasında yapılan bir çalışmada ise; Bourion-Bedes ve diğerlerine (2020) göre, Covid-19 pandemisi döneminde yakın çevresinde tedavi gören ya da hastalığa yakalanan bireylerin stres düzeylerinin arttığı ve olumsuz ruh haline girdiği yapılan araştırma sonucunda elde edilmiştir.

Bu bağlamda, covid-19 pandemi süreci bireylerin yaşamında sosyal yönden oluşturduğu olumsuz etkilerle kişilerarası iletişimde kişilerin toplumsal yönde sosyal yaşama uyum sağlamaları ve kaygı bozukluğu süreçlerinin oluşmasına neden olmaktadır.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Pandemi süreci başta sağlık alanı olmak üzere sosyal, psikolojik ve ekonomik yönde bireyleri etkilemiştir. Covid 19 bulaşıcı bir hastalık olması ve ölümlerle sonuçlanabilmesi nedeniyle salgının bulaş hızını azaltılması hedeflenmiştir. Covid-19 pandemisi ile ilgili yapılan çalışmalar ışığında Covid19 pandemisi süresi boyunca insan ve toplumların yaşayış biçimlerinde birtakım değişimlerin yanı sıra kişilerarası iletişim kapsamında birtakım bozulmaların da meydana geldiği görülmektedir. Özellikle insan yaşamının hemen her alanında etkinliği azalmış ve devam eden süreçte geleceğe yönelik olumsuz yargılar beslenmiştir. Bu noktada kronik rahatsızlığı olan bireylerin hayata bakış açılarında umutsuz ve endişeli bir hal ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak, salgınlar veya buna benzer yıkıcı bir etkiye sahip durumlarla karşılaşıldığında insanlarda ve toplumlarda korku ve panik durumlarının yaşanması kaçınılmaz olmaktadır. Dolayısıyla risk faktörünün tamamen arttığı ve geleceğe yönelik kaygıların oluşması bireylerde ve toplumsal anlamda umutsuzluğa doğru bir duygu durum bozuklukları yaşanmaktadır. Ayrıca risk altında kalan toplumların umut ve güven duygularında bozulmalar meydana gelmektedir (Beck, 1992).

Covid-19 pandemisi kişilerarası iletişimde bireylerin psiko-sosyal davranışlarını zaman içerisinde devamlılık arz eden bir biçimde etkilediği ve bazı psikolojik travmalara yol açtığı görülmektedir. Kişilerarası iletişim boyutunda kişilerin bu süreç içerisinde kaygı ve stres bozukluklarının oluştuğu, ekonomik yönde toplumların krizlerle karşılaşma durumuna daha açık konuma geldikleri, küresel boyutta ülkelerin yaşadıkları sorunların birbirini etkilemesinden dolayı küresel çapta etkilere sebep olduğu görülmektedir. Pandemi sürecinin toplumsal sonuçlarından biri olarak ekonomik kaygılarında beraberinde geldiği fark edilmektedir. Pandemi

süreci, dünyanın her yerini tehdit etmiştir ve salgından herkes farklı oranda etkilense de ekonomik, sosyal ve psikolojik yönden etkilenme göstermiştir. Bu sürece hazırlıksız yakalanılması toplumda ekonomik kaygıları beraberinde getirmiştir.

Çalışmanın incelemelerinde Covid 19 pandemi sürecinin toplumsal hayatı nasıl etkilediği ve toplumların bu süreci nasıl deneyimlediği yönünde daha fazla sayıda ve kapsamlı araştırmalarında yapılması gerektiği görülmüştür. Covid-19 süreci bireylerin sosyal yaşamlarında olumsuzluklara sebep olmalarından dolayı bireylerin sosyal yaşamlarında psikolojik olarak kaygı bozukları yaşamalarına neden olmaktadır. Bireylerin sosyal adaptasyonlarının azalması kişilerin sosyal yaşamlarında Covid-19 sürecini travmatik süreçlerle sıklıkla yaşamlarına dahil etmelerine neden olabilmektedir. Bu sürecin sarsıcı etkilerinin azaltılabilmesi adına, Covid-19 pandemisinin sosyal yönde oluşabilecek etkilerini göz önünde bulundurarak, sürece karşı hazırlıklı olmak, gerekli önlemleri almak, geçmişten dönemden günümüze kadar belirli aralıklarla bu tarz pandemilerin yaşandığını ve etkilerinin neler olduğunun farkında olabilmek önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmadi, R. (2020). Koronavirüs Pandemisinin (Kovid-19) Toplumsal Etkileri/ Social Effects of Coronavirus (Covid-19) Pandemic, *Bilim Armonisi Dergisi*, 3 (2), 65-72.

Arıkan H., ve Aytakin Ş., (2022). Covid 19 Pandemi Etkisi Araştırmaları Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme. *Habitus Toplum Bilim Dergisi*. 3 (3), 177-206.

Akgün, O. (2020). COVID-19 Salgını Döneminde Türkiye’de Alınan İdari Kararların Salgının Önlenmesindeki Etkisinin Değerlendirilmesi, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(7), 201-228.

Arda, B. (1997). *Batı Orta Çağı’nda Hastalık Kavramı*. Ankara: Güneş Kitapevi.

Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. London: Sage Publications.

Bourion-Bédès, S., Tarquinio, C., Batt, M., Tarquinio, P., Lebreuilly, R., Sorsana, C., Legrand, K., Rousseau, H., and Baumann, C. (2021). Psychological impact of the COVID-19 outbreaks on students in a French region severely affected by the disease: results of the PIMS-CoV 19 study. *Psychiatry Research*, (295):113559.

Çelik, R., Demir, M., Çetin, B., and Sarı, K. (2017). Fear culture and health: Discourse analysis of zika virus news: E. Doğan, ve E. Geçgin içinde, *Current Debates in Public Relation, Cultural & Media Studies* (s. 87-113). London: IJOPEC Publication.

Dollard, M. F., and Winefield, A. H. (2002). Mental Health: Overemployment, Underemployment, Unemployment and Healthy Jobs. *Australian e-Journal for the Advancement of Mental Health (AeJAMH)*, 1 (3), 170-195.

Duran, H. (2020). *Devletlerin Koronavirüsle Karşılaştırmalı Mücadele Stratejileri*. [Online] <https://setav.org/assets/uploads/2020/04/A317.pdf> [Erişim Tarihi: 07.12.2022]

Fromm, E. (2003). *Sahip Olmak Ya Da Olmak*. İstanbul: Artan Yayınevi.

Giddens, A. (2010). *Modernite ve Bireysel-Kimlik Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*. (Çeviren, Tatlıcan, Ü.) İstanbul: Say Yayınları.

Goodwin, M. J. (2011). *The New British Fascism: Rise of the British National Party*. Abingdon and New York: Routledge.

- Haddad, T. S.; Choe, E. and Lichtenhan, J. D., (1996). Hybrid Styryl-Based Polyhedral Oligomeric Silsesquioxane (Poss) Polymers. *MRS Online Proceedings Library*. 435, 25–32.
- Hohenberg, Paul M. and Lynn, Hollen Lees. (1996). *The Making of Urban Europe 1000- 1994*. ABD: Harvard University Press.
- Howard, P. and Killingray, D. (2003). *The Spanish Influenza Pandemic 1918- 19: New Perspectives*. New York: Routledge.
- Huberman, L. (1976). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, İstanbul: Bilim Yayınları.
- Kenneth F. Kiple. (1993). *The Cambridge world history of human disease* Cambridge: Cambridge University Press.
- Kishlansky, M. Patrick, G. ve Patricia, O. (2006) *Civilization in the West*. New York, Pearson Education.
- Lewis, P. (1998). *Tıp Tarihi*. İstanbul: Khalkedon Yayınları.
- Müller-Vahl, KR., Kolbe H., Schneider U., and Emrich, H. M. (1998). Cannabinoids: possible role in patho-physiology and therapy of Gilles de la Tourette syndrome. *Acta Psychiatr Scand*. 98(6): 502–506.
- Özatatay, F., ve Sak, G. (2020). COVID-19'un Ekonomik Sonuçlarını Yönetebilmek İçin Ne Yapılabilir? [Online] tepav.org.tr/upload/files/1585023057-6.Covid_19un_Ekonomik_Sonuclarini_Yonetebilmek_Icin_Ne_Yapilabilir.pdf [Erişim Tarihi: 07.12.2022]
- Reid A. (2005). The effects of the 1918-1919 influenza pandemic on infant and child health in Derbyshire. *Medical History* 49(1):29-54.
- Rossodiviva, A., Guidotti, M. and Tufanov, A. (2010). *Pandemics and Bioterrorism*. Amsterdam: IOS Press.
- Sayar, K. (2000). Psikiyatri ve Epistemoloji, *Yeni Symposium*. 38 (3): 131-135.
- Sohrabia C., Alsafib Z., O'Neilla N., Khanb M, Kerwanc A., Al-Jabir A., Iosifidis, C. and Agha, R., (2020). World Health Organization declares global emergency: A review of the 2019 novel coronavirus (COVID-19). *International Journal of Surgery*, 76:71-76.
- Taylor, S. (2019). *The Psychology of Pandemics: Preparing for the Next Global Outbreak of Infectious Disease*. Newcastle Upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Til, A. (2020). Yeni Koronavirüs Hastalığı Hakkında Bilinmesi Gerekenler, *Ayrıntı Dergisi*, 8(85), 54-57.
- Türk Tabipler Birliği Covid-19 Danışma ve İzleme Kurulu (2020). *COVID-19 Pandemisi İki Aylık Değerlendirme Raporu*. [Online] <https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/covid19-rapor.pdf> [Erişim Tarihi: 07.12.2022].
- Yang C-J., Chen T-C., and Chen Y-H. (2020). The Preventive Strategies of Community Hospital in the Battle of Fighting Pandemic COVID-19 in Taiwan. *Journal of Microbiology, Immunology and Infection*. 53(3):381-383.

KAVRAMSAL MAKALE

Türkiye ve Avrupa Ülkelerinde Okul Yöneticisi Eğitimi ve Atanma Süreçlerine İlişkin Bir Çalışma

Dr. Öğr. Üyesi Münir ŞAHİN, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Erbaa Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tokat, e-posta: munir.sahin@gop.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5722-496X>

Öz

Okul yöneticisi okulda verilen eğitimin amacına ulaşması için gerekli tüm planlamayı yapmalı, iş birliği ve ortaklaşa çalışma takımları oluşturarak, okulun içinde ve dışında bulunan paydaşlarla birlikte hareket etmelidir. İyi yönetilmeyen bir okulun başarıya ulaşması beklenemez. Bu nedenle bu çalışmada Türkiye’de ve Avrupa ülkelerinde okul yöneticisi yetiştirilmesi, seçme ve atama uygulamalarının incelenmesi amaçlanmıştır. 2018 PISA Sınavı sonuçları dikkate alınarak başarı durumu yüksek, orta ve düşük düzeyde üç ülke, Finlandiya, Fransa ve Yunanistan ile birlikte Türkiye’deki durum incelenmiştir. Nitel araştırma desenlerinden biri olan doküman incelemesine uygun bir şekilde çalışma yürütülmüştür. Konuya ilişkin literatür taraması yapılarak var olan durum belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, merkezîyetçi bir yönetim anlayışı ile yönetilen Türkiye ve Yunanistan gibi düşük PISA sınavı sonuçlarına sahip ülkelerde öğretmenlik tecrübesinin atamalarda önemli bir koşul olduğu ve genellikle atama için göreve başlamadan önce eğitim yönetimine yönelik bir eğitim şartı bulunmadığı görülmektedir. Ancak yerel yönetimlere eğitim yönetiminin büyük oranda bırakıldığı Finlandiya ve daha az özerkliğin tanındığı Fransa gibi ülkelerde eğitim yöneticilerinden tecrübe dışında eğitim yönetimi gibi alanlarda hizmet öncesi eğitim istendiği, hizmet içi eğitimlerle de yönetici eğitiminin devam ettiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Okul Yöneticisi Eğitimi, Okul Yöneticisi Ataması, Avrupa Ülkeleri.

Makale Gönderme Tarihi: 08.11.2022

Makale Kabul Tarihi: 23.12.2022

Önerilen Atıf:

Şahin, M. (2022). Türkiye ve Avrupa Ülkelerinde Okul Yöneticisi Eğitimi ve Atanma Süreçlerine İlişkin Bir Çalışma, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(12): 1829-1854.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2022, 5(12): 1829-1854. DOI:[10.26677/TR1010.2022.1162](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.1162)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

**A Study on The School Administrators Education and Appointment Processes in
Türkiye and European Countries**

Assistant Prof. Dr. Münir ŞAHİN, Tokat Gaziosmanpaşa University, Erbaa Faculty of Social Sciences and Humanities, Tokat, e-mail: munir.sahin@gop.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5722-496X>

Abstract

The school administrator should make all the necessary planning in order for the education given in the school to reach its goal, and act together with the stakeholders inside and outside the school by forming cooperation and joint working teams. A school that is not well managed cannot be expected to succeed. Therefore, in this study, it is aimed to examine school administrator training, selection and appointment practices in Turkey and European countries. Considering the results of the 2018 PISA Exam, the situation in Turkey was examined, along with three countries with high, medium and low success levels, Finland, France and Greece. The study was carried out in accordance with document analysis, which is one of the qualitative research designs. A literature review on the subject has been made and the existing situation has been tried to be determined in the light of the literature. According to the findings of the research, in countries with low PISA exam results such as Turkey and Greece, which are managed with a centralized management approach, teaching experience is an important condition for appointments, and there is generally no education requirement for educational administration before taking office for appointment. However, in countries such as Finland, where education management is largely left to local governments, and France, where less autonomy is recognized, pre-service training is required from education administrators in areas such as education management, apart from experience, and it has been observed that administrator training continues with in-service trainings.

Keywords: School Administrator Education, Appointment of School Administrators, European Countries.

Received: 08.11.2022

Accepted: 23.12.2022

Suggested Citation:

Şahin, M. (2022). A Study on The School Administrators Education and Appointment Processes in Türkiye and European Countries, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(12): 1829-1854.

GİRİŞ

Eğitim yönetimi, bir eğitim kurumunun bir programının amaçlarını gerçekleştirmesi için mevcut ve etkili kılınan uygun insan ve materyal kaynaklarının bütünleştirilmesi süreci olarak kabul edilir. "Yönetim" terimi, tek bir işlem veya eylemi ifade etmez. Performansın planlanması, organize edilmesi, yönlendirilmesi, koordinasyonu, kontrolü ve değerlendirilmesi gibi bir dizi süreci kapsayan geniş bir şemsiye gibidir. Aynı durum eğitim yönetimi alanında da görülmektedir. Eğitim yönetimi kavramı, yerine getirilmesi gereken belirli amaçları veya hedefleri olan bir eğitim kurumunda geçerlidir (Kashyap, 2022). Eğitim kurumunun, yani okulların hedeflerini gerçekleştirmesi için okul yöneticilerinin çeşitli program ve etkinlikleri dikkatli bir şekilde planlaması gerekir. Okul yöneticisi öğretmenler, veliler ve öğrenciler ile işbirliği ile yapılacak etkinlik ve programları düzenlemek durumundadır. Bunu yapabilmek için onları motive edebilmesi, öğretmenlerin koordinasyonunu sağlaması, yönlendirmesi ve kontrol etmesi gerekmektedir. Eğitim yönetimi, tek süreçten oluşmaz, farklı süreçler yönetimi oluşturur. Bunlar; planlama, örgütlenme, yönlendirme, koordinasyon, denetleme, kontrol ve değerlendirmedir. Etkili bir okul yönetiminin bu süreçleri iyi yönetebilmesi, öğrencilerin ve dolayısı ile okulun başarısı için önemli görülmektedir.

Okul yöneticiliğini herkesin yapabileceği bir meslek olarak görmemek gerekir. Okul yöneticilerinin yönetim ile ilgili yeterli bilgi ve donanıma sahip olmaları gerekir, aksi halde okul yönetiminden kaynaklı olumsuzlukları önlemek mümkün olmayacaktır (Aras ve Şimşek, 2022). Başarılı bir okul, öğretmekten çok daha fazlasıdır. İyi öğretme ve öğrenme çok önemli olsa da bunun temelini oluşturan yönetim, tüm çocuğu kapsayan çok yönlü bir eğitim sağlamanın anahtarıdır. Etkili yönetim ve yönetsel etkinlikler, bilgi aktarmanın çok ötesine geçen bir eğitimi desteklemelidir. Okul çalışanları, öğretmenler ve yardımcı personel, öğrencilerin günlük ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlar, sağlıklı bir ortamda eğitim öğretim etkinliklerinin sürdürülmesini, güvenli bir ortamda öğrenme etkinlikleriyle vakit geçirmelerini, öğrenmelerini ve uygun rehberlik desteği almalarını sağlarlar. Günlük işlerin ötesinde, öğrenci verilerinin kaydedilmesinden, kontrol ve analiz edilmesinden genellikle idari ekip sorumludur.

Etkili okul yönetiminin öğrenci eğitimindeki önemini Paget (2019) üç önemli noktaya işaret ederek açıklamaktadır. İlk olarak etkili okul yöneticilerinin öğretmenleri öğretime odaklamaları gerekmektedir. Okul yöneticisinin doğru uygulama ve prosedürler kullanması, öğretme ve öğrenmenin olabildiğince sorunsuz sürdürülmesini sağlar. Yöneticinin verileri zamanında girmesi gerekir. Öğretmenlerin öğrenci başarılarına odaklanmasını sağlar. Öğretmenlerin deneyimleriyle desteklenmesini ve okulun hedefleri doğrultusunda uygun etkinliklerin sürdürülmesini sağlayabilmesi gerekir. İkinci olarak, etkili okul yönetimi hesap verilebilirliği destekler. Veliler, çocuklarına mümkün olan en iyi eğitimi sağlayacağına inandıkları okullara çocuklarını kaydetmek isterler. Bu nedenle okul yöneticisinin velilere çocuklarının akademik başarıları, güvenlik ve gözetimleri konusunda etkili okul kayıtları tutmaları, raporlama ve belgeleme prosedürleri oluşturarak veliler ile iletişimi etkili bir şekilde sürdürebilmesi gerekir. Son olarak etkili bir okul yönetiminin kararları açık bir şekilde alması, karar verme sürecini etkili kullanması mümkün olduğu kadar kararlara katılımı artırması gerekmektedir.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Eğitim yönetimi tüm fiziksel ve insan kaynakları ile eğitim unsurlarının bütünleşmesini ve koordinasyonunu gerektirmektedir. Bununla birlikte eğitim yönetiminin insan sevgisi, bilgi ve becerisine dayalı büyük bir verimlilik gerektirdiği ifade edilmektedir (Kashyap, 2022). Bina, öğretim materyalleri ve ekipmanlar fiziki kaynakları, öğretmen, öğrenci, yönetici ve veliler ise

okulun insan kaynaklarını oluşturur. Bunlara ek unsurlar olarak eğitim felsefesi, eğitim yönetimi, disiplin, kurallar, düzenlemeler ve yasalar dâhil edilebilir. Türkiye’de bu karmaşık sistemin yönetimine ilişkin olarak zaman zaman yeni düzenlemeler yapılmış, çıkarılan yasa ve yönetmelikler ile eğitim yönetiminin etkililiği artırılmaya çalışılmıştır.

Türkiye’de eğitim faaliyetleri Anayasa ve diğer yönetmeliklere uygun olarak Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından merkezi düzeyde yürütülmektedir. MEB’in görev, yetki ve sorumlulukları 14.09.2011 tarihli Resmi Gazete’de 652 Sayılı kararname, 430 Sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile belirlenmiştir. Milli Eğitim Temel Kanuna göre Türk eğitim sisteminin temel amacı: 1) Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek; 2) Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek; 3) İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamaktır.

Böylece bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak; öte yandan milli birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk Milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmaktır (MEB, 1973,).

Kanuna göre eğitim yönetimi, okulun gerçekleştirmek istediği hedefleri elde edebilmek için eldeki kaynakların etkin kullanılmasına yönelik kararlar alan ve bu kararları uygulayan bilimdir (Genç, 2005: 22). Benzer bir tanımlamada yönetim, örgütün amaçlarını gerçekleştirmek için izleyenlerin örgütlenip eşgüdümünün sağlanması süreci olarak ifade edilmektedir (Başaran, 2000: 13). Bridge’e (2003: 58) göre de eğitim yönetimi eğitim örgütlerinin yönetilmesi, üyelerin iş birliği ve dayanışma içinde kaynakların en iyi şekilde kullanıldığı bir süreçtir. Literatürde eğitim yönetimi veya yönetim tanımlarına bakıldığında benzer kavramlara vurgu yapıldığı görülür. Okullar belli bazı amaçları gerçekleştirmek için kurulurlar. Buralarda eğitim alacak öğrencilerinde belli bazı hedefleri edinmeleri gerekir. Okulda bulunan insan gücünün, sermaye, zaman, malzeme, sınıf gibi kaynakların verimli kullanımları eğitim yöneticisinin sorumluluğu altındadır. Eğitim yönetimi genel yönetim süreçlerinin eğitim alanına uygulanması olarak da tanımlanabilir (Çalık ve Şehitoğlu, 2006).

Eğitim yönetiminin bir bilim olarak Batı toplumlarında daha fazla geliştiği görülmektedir. Eğitim boyutunu beşerî bilimlerden alan, yönetim boyutunda ise sosyal bilimlerle desteklenen eğitim yönetimine İngiltere, Avustralya gibi Avrupa Ülkelerinin öncülük ettiği görülmektedir. Bu ülkelerde eğitim yöneticilerinin yetiştirilmesinde üniversitelerde programlar açılmıştır. Okul yöneticiliği için belli diploma ve derecenin istendiği çok sayıda ülke bulunmaktadır. Okul yöneticilerinin eğitim ile yönetici görevlerine gelmesinin sağlanamadığı ülkelerde ise üst yönetim ile uyumlu çalışan ve kurallara uyan kişilerin yönetim görevlerine getirildiği görülür (Bursalıoğlu, 1991: 105). Ancak her geçen gün eğitim yönetiminin bir alan olarak tanınması, eğitim yöneticiliğinin bu bilim alanına özgü bir meslek haline getirilerek lisansüstü ve hizmet içi eğitimle yöneticilerin yetiştirilmeleri, bazı hakların verilen eğitime göre düzenlenmesi, eğitim

yöneticilerine verilen görevlerde yetki ve sorumluluk dengesinin oluşturulması gerekmektedir (Taymaz, 2003: 90).

Taymaz (2011: 20) yöneticileri sahip olmaları gereken zihinsel ve fiziksel özellikler ve yöneticiliğe ilgi, istek ve algılama açısından bir sanatçı olarak değerlendirirken, yöneticiliği ise ilgili işlerin yapılması için gereken kurallar, ilkeler ve teknikler bakımından bir bilim olarak değerlendirilebileceğini belirtmektedir. Yönetim insanlara iş yaptırma, onları örgütün amaçları doğrultusunda çalıştırma sanatı ve bilimidir.

Yönetim etkinliğinin temel ölçütü çalışanların örgütün amaçlarını gerçekleştirirken doyum sağlamalarıdır (Balci, 2006: 251). Yönetim biliminin eğitim alanına uygulanması ile oluşan eğitim yönetimi, özelde okullarda uygulama alanı bulur. Okul yönetimi eğitim yönetiminin eğitim alanına uygulanmasıdır (Bursalıoğlu, 1991: 5). Okul yöneticisi bu sınırlı alan içerisinde eğitim sisteminin amaçları ve yapısına uygun olarak okulun yönetiminden sorumlu olan kişidir. Erdoğan (2010: 41-47) yöneticinin sahip olması gereken özellikleri entelektüel, karakter ve sosyal özellikler olarak üç başlıkta toplamıştır. Entelektüel özellikler yöneticinin sahip olması gereken genel kültür, mantıklı düşünme, analiz ve sentez becerisine sahip olma, sezgi gücü, hayal kurabilme, muhakeme yapabilme, odaklanma, şeffaf olma gibi niteliklerdir. Karakter yönünden ise yöneticinin dengeli olması, uyum becerisi, hafıza gücü, kararlılığı, düzenli olması, çabukluk, ciddiyet gibi özellikler olarak verilmektedir. Sosyal özellikler olarak yöneticinin dış görünümü, hitap edebilmesi, grubu anlayabilmesi, iş disiplini, işbirliği yapabilmesidir.

Eğitim yöneticilerinin bir görevi de okullardaki insan gücünün ve diğer kaynakların etkili ve verimli kullanılmasını sağlamaktır. Bu nedenle eğitim yöneticilerinin yönetim konusunda bilgi sahibi olan kişiler olarak yetiştirilmeleri gerekir. Eğitim yöneticiliği doğuştan kazanılan bir özellik değildir (Acar, 2002). Yönetici adaylarının eğitimle yönetim becerisini kazanmaları gerekir. Toplumun en önemli kurumlarından olan okulların başarılı olması, eğitim yönetimi alanında görevlendirilen yöneticilerini iyi yetiştirilmeleriyle mümkündür. Okul yöneticisinin görevini başarı ile yapabilmesi için yönetim süreçlerini iyi bilmesi gerekir. Eğitim yönetimi ile ilgili kavram ve süreçlerin öğrenilmesi bir eğitim süreci gerektirmektedir. *Karar verme, planlama, eşgüdümleme, örgütlenme, iletişim, değerlendirme* süreçlerinin yanında eğitim yöneticisinin ekonomi, denetim gibi alanlarda iyi yetişmiş olması gerekir. Deneme yanılma yoluyla sorunlara çözüm aramak yerine bilimsel bir yolun izlenmesi ancak eğitim yöneticisinin iyi bir yönetici eğitimi almasına bağlıdır. Yönetim bilimi yukarıda da sayılan birçok etkinliğin iç içe olduğu karmaşık bir bilimdir.

Aydın (1988) okul yöneticisinin görevlerini okul binası ve çevresini eğitime hazırlama, eğitim programını geliştirme, insanlarla etkili bir şekilde çalışma, işletme, mesleğe hizmet olarak özetlemektedir. Eğitim örgütlerinde yöneticiler farklı paydaşlarla birlikte çalışmak durumundadır. Öğretmenler, öğrenciler, veliler, üst yöneticiler, il veya ilçe teşkilatı ve eğitime destek olabilecek diğer kurum ve kişiler ile etkili iletişim kurabilen, okulun paydaşlarını okulun amaçları doğrultusunda yönlendirebilen yöneticiler okulun hedeflerini gerçekleştirmesinde başarılı olacaklardır. Bununla birlikte iyi bir yöneticinin çalışanların yaşamlarını kolaylaştıracağını belirten Cemaloğlu (2005: 250), yönetimin bunu yapabilmesinin ancak iyi bir yönetim bilgisi, liderlik ve iletişim becerisine sahip olması gerektiğini belirtmektedir.

Okul yöneticisinin görevlerini etkili bir şekilde yerine getirmesi, kendi yöneticilik rolleri ile diğer iş görenlerin işlerini doğru anlamasına ve kendi eylemlerini buna göre ayarlamasına bağlıdır (Sarpkaya, 2013: 121). Toplumun gelişmesi açısından okulların iyi yönetilmesi gerekir. Ancak okul yöneticiliğinin Türkiye’de henüz mesleki bir çerçevesi oluşturulmamıştır. Bunun temel sebebi ise bürokratik işler dışında okul yöneticiliğinde uzmanlığa ihtiyaç duyulmamasıdır. Bu

durum okul yöneticiliğinin bir mesleki kimlik elde etmesine engel oluşturmaktadır (Erdoğan, 2010: 119).

Okul yönetimi tesadüfi kişilerin yapacağı tesadüfi işler değildir. Sergiovanni ve Fred, (1980: 4) okul müdürlerinin okul yönetimini genellikle sezgisel olarak yapılan bir girişim olarak tanımladıklarını belirtmektedir. Her ne kadar bugün bu anlayış değişmiş olsa da geçmişteki okul yöneticisi anlayışına göre “yönetici olunmaz, yönetici doğulur” anlayışı ile eğitim kurumlarının yönetildiğini hatırlamak gerekir. Okul yöneticilerinin genellikle öğretmenlik mesleği içinden geldiklerini ve bazen öğretmenlik ve yöneticilik rollerinin çatışabildiğini belirten Bursalıoğlu, (1978: 15) öğretmenliğe ek bir görev olarak yöneticilik görüldüğü sürece yöneticiliğin geliştirilmesinin mümkün olmadığını, eğitim yöneticilerinin yöneticilik mesleğine uygun yetiştirilmeleri gerektiğini belirtmektedir.

Değişen eğitim anlayışı, beklenti, yöntem, materyal ve okul yöneticisi rollerinin değişmesini de gerektirmektedir. Küreselleşme ile birlikte bilgi, eğitim ve iletişim teknolojileri hızla değişmiştir. Çelik’in de (2000) vurguladığı gibi, değişim yeni bir misyon, vizyon ve liderlik davranışının gelişmesini gerektirir. Planlı eğitimin yapıldığı bütün kurumlarda eğitim yöneticisine ihtiyaç vardır (Başaran, 1983: 15). Ancak iyi bir yönetici örgütün başarılı olmasını sağlar iken kötü yöneticiler aynı şartlarda dahi olsa örgütün amacına ulaşmasını sağlayamaz. Karip ve Köksal’a (1999: 193) göre okulda başarının anahtarı okul yöneticileridir. Ülkelerin ekonomik başarısının ve rekabet gücünün artmasındaki temel etkenin okulların başarısı olduğu belirtilmektedir.

“Okuldaki eğitim ve öğretimde okul müdürünün önemi” başlıkla çalışmada Aras ve Şimşek (2022) Amerika gibi bazı ülkelerde okul müdürlerinin yüksek lisans veya doktora düzeyinde bir eğitim almaları gerektiğine vurgu yapmışlardır. Bazı eyaletlerde lisans eğitimi yeterli görülürken, çoğu eyalette en az sekiz kredi yönetim ile ilgili dersin alınmış olması kabul gören uygulamalar arasında yer almaktadır. “Okul yöneticiliği herkesin yapabileceği meslek değildir. Mesleğe doğru yapabilmek için gerekli bilgi ve yeteneğin olması sağlanmalıdır, aksi takdirde oluşan olumsuzlukların önüne geçilmesi imkânsız olur.”

Okul yöneticilerinin yetiştirilme ve atama yöntemleri konulu bir çalışmada Türkiye’de okul yöneticilerinin hizmet öncesi yönetim ile ilgili bir eğitim almadıklarına vurgu yapan Arabacı vd. (2015), yöneticilik görevine başlayan öğretmenlerin bu görevlerini yaparken bile çoğu kez yeterli düzeyde hizmet içi eğitim almadan okul yöneticiliğine devam ettiklerini belirtmişlerdir.

Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye’de okul yöneticilerinin yetiştirilme ve atama süreçlerini inceleyen Bozkurt (2005), Avrupa ülkelerinde yönetici atamalarında yerel yöneticilerin güçlendirildiğini ancak bazı Avrupa ülkelerinde güçle merkeziyetçi yönetimin korunduğunu belirtmektedir.

Yöneticinin yönetim süreçlerinde, planlama, örgütü kurmak, eşgüdüm, karar verme, iletişim, değerlendirme ve denetimde ortaya çıkabilecek sorunları başarı ile çözebilmesi gerekir. Değişen koşulları takip edebilmek ve bunlara uygun bir şekilde yeniden örgütlenmeyi sağlamak gerekir (Binbaşoğlu, 1998). Okul yöneticilerinin değişen koşullara uyum sağlama başarıları almış oldukları eğitim göre değişmektedir. Eğitim örgütlerinin niteliğini artırabilmek için yönetim alanındaki değişmelerin eğitim kurumlarının yönetimine de uyarlandığı görülmektedir (Summak ve Karadağ, 2009: 131). Bu nedenle, okul yöneticilerinin yetiştirilmeleri ve atanma kriterlerinin önemi de artmaktadır. Bazı ülkelerde okul yöneticilerinin öğretmen olmaları yeterli görülürken, başka ülkelerde tecrübe, eğitim yönetimi veya kamu yönetimi alanlarında lisans, yüksek lisans veya okul yöneticiliği sertifikası gibi ölçütler aranabilmektedir.

Okul yöneticilerinin yetiştirilmesine ve atanmalarına ilişkin benimsenen modellerin karşılaştıran Pelit (2013) yaptığı çalışmada Türkiye ile diğer ülkeler arasındaki en önemli farklardan birisi

olarak okul yöneticisi yetiştirme sürecine işaret etmiştir. Okul yöneticisi atama kriterlerinin bir gelişmişlik göstergesi olmamakla birlikte okul yöneticiliğinin Türkiye’de bir meslek olarak kabul edilmediğinin ifade edildiği çalışmada, okul yöneticisi yetiştirme ve atama süreçlerine daha fazla önem verilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Okul yöneticiliği Türkiye’de bir meslek olarak görülmemektedir. Bu nedenle yönetici eğitimine ve atamalarına ilişkin ölçütlerin niteliği zaman zaman sorgulanmakta ve tartışmalar neden olabilmektedir. Bu nedenle bu çalışmada okul yöneticilerinin yetiştirilme ve atanma kriterlerine ilişkin uygulamaların Türkiye ve Avrupa ülkeleri özelinden incelenmesi amaçlanmış, okul yöneticisi eğitimi ve atanmasına ilişkin durumun belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Türkiye’de okul yöneticisi eğitimi ve atama uygulamaları nelerdir?
2. Fransa’da okul yöneticisi eğitimi ve atama uygulamaları nelerdir?
3. Finlandiya’da okul yöneticisi eğitimi ve atama uygulamaları nelerdir?
4. Yunanistan’da okul yöneticisi eğitimi ve atama uygulamaları nelerdir?

YÖNTEM

Çalışma doküman incelemesi desenine uygun olarak yapılmış nitel bir çalışmadır. Ülkelerin eğitim yönetimine ilişkin yasaları ve konuya ilişkin literatür incelenmiş ve çalışmanın amacına uygun olarak veriler derlenmiştir.

Çalışma İçin Ülke Belirlemesi

Araştırmaya dahil edilen ülkeler çalışmanın amacına uygun, bilgi açısından zengin durumların belirlenerek derinlemesine inceleme yapılmasına olanak sağlayarak farklı yönetici atama ve yetiştirme yöntemlerine ilişkin bilgi çeşitliliği sağlayabilmek amacıyla PISA Sınav başarısı ölçütüne göre yapılmıştır. Çalışmanın amacına uygun olarak ülkeler Türkiye’nin dünya sıralamasında 40.sırada (Avrupa’da 31.) yer aldığı 2018 PISA Sınavı sonuçlarına göre belirlenmiştir. Avrupa ülkeleri arasında yüksek başarı puanına sahip olan Finlandiya (dünyada 7. Avrupa’da 3.), orta düzeyde puana sahip Fransa (dünyada 22, Avrupa’da 18.) ve çok düşük puana sahip olan Yunanistan (dünyada 42 Avrupa’da 38.) örneklem olarak belirlenmiştir (MEB, 2019). Bu ülkeler aynı zamanda farklı ekonomik gelişmişlik düzeylerini de yansıtmaktalar.

Verilerin Toplanması

Verileri toplamak için literatür taraması yapılmıştır. Örneklem olarak alınan ülkelerdeki okul yöneticisi yetiştirme ve atamalara ilişkin resmi ve bilimsel yayınlar, resmî web siteleri ve eğitim yöneticiliğine ilişkin yasalar incelenerek toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Öncelikle araştırmaya konu edilen ülkelerdeki yönetici yetiştirme ve atama kriterleri incelenip, konuya ilişkin dokümanlardan veriler toplanmış ve bu dokümanlarda yer alan bilgiler durumu açıklayıcı biçimde ilgili başlıklar oluşturularak verilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde Türkiye, Finlandiya, Fransa ve Yunanistan'da okul yöneticisi yetiştirme ve atamalarına ilişkin uygulamalar verilerek yorumlar yapılmıştır.

Türkiye'de Okul Yöneticisi Eğitimi ve Atama Uygulamaları

Türkiye'de okulöncesi eğitimi zorunlu eğitim kapsamında bulunmamakla birlikte ilk, orta ve lise düzeyinde 12 yıllık zorunlu eğitim uygulaması bulunmaktadır. Öğrenciler ortaokul eğitimlerinin son yılında Liseye Geçiş Sınavı sonuçlarına göre farklı özellikleri bulunan Fen, Anadolu ve Meslek Lisesi türünden farklı liselere yerleşebilmektedirler. Sınava girme zorunluluğu yoktur. Sınava girmeyen öğrencilerin ise ortaöğretim başarı puanlarına göre okullara yerleştirildikleri bir süreç izlenmektedir. Öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin genel olarak eğitim fakültesi mezunu olmaları veya mesleki eğitim olarak bilinen pedagojik formasyon eğitim almaları gerekmektedir.

Türkiye'de Okul Yöneticisi Eğitimi

Türkiye'de eğitim yöneticisi yetiştirmeye ilişkin gelişmeleri Milli Eğitim Bakanlığının danışma organı olan şuralarda alınan kararlarda görmek mümkündür. Eğitim şuralarının ilki 1939 yılında toplanmıştır. Günümüze kadar 17 şura toplanmıştır. Şuralarda eğitim öğretim ile ilgili konular, eğitim ile ilgili temel ilkeler yanında eğitim yönetimi de tartışılan konular arasında yer almaktadır. 3. Eğitim Şurası 1946 yılında toplanmış ve bu şura kararlarında eğitim yönetiminin bir meslek olarak tanınması dile getirilmiş olsa da hükümet politikaları nedeniyle alınan kararların çoğu uygulama alanı bulamamıştır. 7. Milli Eğitim Şurası 1962 tarihinde toplanmış ve Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP) kurulmuştur. MEHTAP'ın hazırladığı rapora göre MEB'deki yüksek ve orta kademeli yöneticilik görevleri için eğitim yöneticisi yetiştirmenin önemi vurgulanmıştır. Ayrıca Şura'da eğitim fakültelerinin Eğitim Araştırma Merkezi olarak düzenlenmeleri, Eğitim Bilimleri Yüksek Enstitüsü veya Eğitim Bilimleri Akademisi adıyla yeni bir kurumun kurulması gibi konulara yer verilmiştir (Pelit, 2013: 65). Onuncu Milli Eğitim Şurası ile eğitim yöneticisi yetiştirme görevi MEB merkez örgütüne verilmiştir (MEB, 1981). Böylece hizmetiçi eğitim ile eğitim yöneticisi yetiştirme görevi MEB'e verilmiştir.

11. Şura 1982'de toplanmış ve eğitim yöneticiliğine ilişkin konular tartışılarak eğitim yöneticiliğinin bir uzmanlık alanı olduğu ve eğitim yöneticisinin tanımına yer verilmiştir. Eğitim yöneticisi, kurumsal alanda ve uygulamada yetişmiş değişik kurum ve kademelerde eğitim hizmetlerini yönetmeye yeterli olacak nitelikte olan uzmandır. Şura'da eğitim yöneticisi olabilmek için yüksek lisans eğitiminin gerekli olduğu ve eğitim yönetiminde lisans eğitimi alanların da yönetici yardımcısı olmaları istenmiştir (MEB, 1982). Ancak alınan kararlar uygulamaya konulamamıştır. 1988'deki 12. Milli Eğitim Şurası'nda eğitim yöneticiliğinin bir branş olarak benimsenmesi ve öğretmenler arasından sınav ile seçilerek Bakanlığın belirleyeceği hizmetiçi eğitim kurslarıyla yetiştirilmeleri istenmiştir (MEB, 1988). Bu öneri de bir süre uygulandıktan sonra rafa kaldırılmıştır.

Eğitim yöneticiliği ile ilgili en kapsamlı şura 14. Eğitim Şurasıdır. Bu şurada liyakat ilkesine göre seçim ve atanmanın yapılması, hizmetiçi ve hizmet öncesi yönetici eğitimi, yöneticiliğin bir meslek olarak görülmesi ve yönetici eğitiminde üniversitelerden destek alınması, *yöneticilikte esas öğretmenliktir* düşüncesinin yerine yöneticide bulunması gereken özelliklere yer verildiği görülür. Şura'da eğitim yöneticiliğinin meslek öncesi eğitim ile yapılacağı bir meslek olduğu, eğitim yöneticilerinin alacağı lisans eğitiminde yönetim bilgisi, eğitim formasyonu, yönetim alan bilgisi

gibi içeriklerin olması gerektiği belirtilmiştir (MEB, 1993). 15. Eğitim Şurası'nda ise eğitim yönetiminin bir bilim olarak algılanması ve bu alanda uzmanlık gerektirdiğinin kabul edilmesi, eğitim yöneticiliğinin meslek haline getirilmesi, okul yöneticilerinin yetki ve sorumluluk dengelerinin sağlanması, yönetici atamalarında liyakat, başarı kriterinin göz önünde bulundurulması, öğretmenlik tecrübesinin olması, objektif ölçülerle eğitim yöneticisinin lisansüstü eğitim ile yetiştirilmesi konuları tartışılmış ve önerilmiştir (MEB, 1996). 17. Eğitim Şurası da yönetici seçim ve atama şartlarının değişmesi gerektiğine vurgu yaparak sınav ile atanmanın yerine yöneticilik ve eğitim alanlarında nitelikli kişilerin yönetici olarak atanmasının altını çizmiştir (MEB, 2006).

1962'deki 7. Şura kararları doğrultusunda eğitim yöneticisi yetiştirmek amacıyla ilk önce Ankara Üniversitesinde bir yıl sonra da Hacettepe Üniversitesinde Eğitim bölümü açılmıştır (Kaya, 1999). 1997 yılında Yüksek Öğretim Kurumu'nun öğretmen yetiştiren kurumlara yönelik düzenlemesi ile eğitim bilimleri alanında "Eğitim Yöneticiliği ve Denetçiliği" lisans programları kapatılmış ve yüksek lisans ve doktora düzeyinde bu alanlarda eğitim vermeye başlanmıştır (Helvacı, 2007). Ancak bu alanlarda eğitim imkânı sağlanmasına rağmen okul yöneticilerinin bu alanlarda yüksek lisans veya doktora yapmış olmaları yönetici olarak atanma koşulu olarak uygulanmamıştır.

Türkiye'de okul yöneticisi yetiştirme uygulamalarını üç model altında toplayabiliriz. Tam olarak yönetici yetiştirme sayılmasa bile okul yöneticilerinin atanma ve seçilmelerinde etkili olduğu ve uygulandığı görülen bu uygulamalar *çıraklık modeli, eğitim yönetimi ve planlaması bölümünde eğitim alınması ve 1999 sonrasında getirilen ölçütlerdir*. Daha önce de belirtildiği üzere tam olarak bir yönetici yetiştirmeye yönelik eğitim ve uygulamanın Türkiye'de henüz etkin olarak kullanılmadığı görülmektedir. Aslında bizim ikinci yöntem olarak verdiğimiz ve 1970'ler sonrasında üniversitelerde eğitim yönetimi ve planlaması lisans eğitimi, okul yöneticilerinin örgüt yönetimi, liderlik, yönetim süreçleri, örgütsel stres, insan kaynakları yönetimi gibi yönetsel konularda okul yöneticilerinin bilgi sahibi olması gerektiği düşüncesine dayanmaktadır. Ancak bu bölümlerden mezun olanlar yönetici olarak atanmamışlar, öğretmen olarak istihdam edilmişlerdir (Pelit, 2013). Bir süre sonra da bu bölümlerin lisans düzeyinde eğitimlerine son verilmiş ve yüksek lisans, doktora düzeyinde eğitim yöneticiliği ve denetçiliği eğitimi vermeye devam etmiştir. Ancak eğitimi yönetimi alanında alınan yüksek lisans veya doktora eğitimleri okul yöneticisi atamalarında bir tercih önceliği iken yönetmelik bunun bir gereklilik olduğunu belirtmemiştir.

Okul yöneticilerinin yetiştirilmelerinde en fazla kullanılan ve günümüzde de geçerliliğini sürdüren model *çıraklık eğitimidir*. Okul yönetiminde asıl olanın öğretmenlik olduğu düşüncesinin devamı olan bu anlayışa göre okul yöneticisi olmak için öğretmenlik dışında başka bir eğitime ihtiyaç yoktur (Aras ve Şimşek, 2022; Şişman, 2002). Türkiye'de okul yöneticisi atanma yönetmelikleri de incelendiğinde okul yöneticilerinin farklı bir eğitim almaları şartı bulunmamaktadır. MEB'in geliştirdiği yönetici atama yönetmeliklerinde okul yöneticiliği bir uzmanlık alanı olarak görülmemektedir. Belli bir süre başarılı olarak öğretmenlik yapmak yeterlidir. Yöneticilik eğitimine ilgi gösterilmemiştir (Şişman, 2002: 21).

Bir başka uygulama ise 1999 yılından sonraki yönetmeliklerde yapılan değişiklikler ile okul yöneticisi atanmasında öğretmen olmanın dışında belli bazı ölçütlerin kullanılmaya başlanmasıdır. Bu yönetmeliğe göre herhangi bir alanda yüksek lisans yapmış olmak, eğitim, öğretim, yönetim, işletme gibi alanlarda yayını olmak bir tercih sebebi iken ön koşul haline dönüşmemiştir. Yine okul yöneticilerinin atanmaları için Yönetici Seçme Sınavı getirilmiş ve bu sınavdan başarılı olma şartı konmuştur (Şimşek, 2004). Bu sınavın formatında zamanla değişiklikler yapılmıştır. Eğitimcilerin tepkisine neden olan 652 sayılı KYK ile sınav kaldırılarak mülakat getirilmiştir. Şahin ve Üstüner (2014) yaptıkları çalışmada, bu uygulamanın öğretmen

ve okul yöneticilerince siyasi idarenin kendi istediği öğretmeni okul yöneticisi olarak ataması şeklinde algılandığı ve rahatsızlık yarattığı belirlenmiştir. 5 Şubat 2021 tarihli Resmî Gazete’de yayınlanan atama kriterlerine Eğitim Yöneticiliği Sertifikasının olması şartı konarak, niteliksel bir arayışın olduğunun sinyalleri verilmiş, eğitim yöneticilerinin yetersiz de olsa sesleri bir parça duyulmuştur.

Okul yönetimin önemi ve yönetici seçiminde gösterilmesi gereken hassasiyetler konusunda her yıl yapılan çok sayıda kongre ve bilimsel çalışmalarda çağrılarda bulunulmasına rağmen Türkiye’de henüz oturmuş bir uygulamanın olmadığı, uygulamaların sıklıkla nesnel bir sebep gösterilmeden değiştirildiği görülmektedir. Türk Eğitim Sistemi için okul yöneticiliği için aranan şartların belirlenmesi ve uygulanması hayati önem taşımaktadır (Taş ve Önder, 2010). Eğitim sistemindeki sorunların çözümünde okul yöneticiliği çözülmesi gereken temel sorun olarak görülmelidir. Okul yöneticileri eğitim yönetimine ilişkin hiçbir belirleyici eğitim almadıklarından, kendi öğrenciliklerinde veya öğretmenlik deneyimlerinde karşılaştıkları modası geçmiş yöntemlerle okulu yönetmeye çalışmaktadırlar. Çağdaş okul yöneticilerinin iletişim teknolojilerine hâkim olmaları, gelişen ve eğitim teknolojilerinin kullanılmasında yenilikçi olmaları, kapsamlı insan bilgisine sahip, felsefe, matematik, tarih eğitimi görmüş, yabancı dil bilen, bilgiyi yöneten ve etkili iletişim kurabilen, liderlik özelliklerine sahip, beden ve ruh haliyle sağlıklı bir kişilik sergileyen, eğitime inanan, anadilini doğru kullanabilen, yönetim alanında yeterli donanıma sahip kişiler olması gerekir.

Türkiye’de Okul Yöneticisi Atamaları

Okullar toplumun geleceğini oluşturan nesillerin yetiştirilmesinde çok önemli bir role sahiptirler. Bu nedenle okul yöneticiliği konusuna yeterli önemin verilmesi gerekir. Okulların eğitim yöneticiliğini eğitim olan, bu işi yapmakta istekli, gerekli bilgi ve becerilere sahip kişiler tarafından yönetilmeleri gerekir. Başarılı oldukları sürece okul yöneticilerinin görevlerini yapmaları, bir mesleki garantinin olması gerekir. Türkiye’de MEB’in yapmış olduğu uygulamalar zaman zaman değişikliklere uğramış, iyileştirmeler yapılmaya çalışılmış ve belli ölçütler getirilmiştir. Arabacı vd. (2015) yaptıkları çalışmada okul yöneticilerinin yönetime ilişkin herhangi bir eğitim almadan atamalarının yapıldığını ve çoğunlukla bu okul yöneticilerinin göreve başladıktan sonra dahi yeterli hizmet içi eğitim almadıklarını göstermiştir. Çalışmada, okul yöneticiliğinin zaman içinde kazanılacak bir tecrübe olarak görülmemesi gerektiği belirtilmiş, okul yöneticilerinin okul yönetimi, bütçe, denetim, ilgili mevzuat ve yasal düzenlemeler, hukuk, liderlik, etkili iletişim, insan kaynakları gibi pek çok alanda bilgi ve beceri sahibi olmaları gerektiği belirtilmektedir.

26 Temmuz 2014 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi ve İlköğretim kurumların Yönetmeliğinin 7.bölümü personelin görev ve yetkileri ile sorumluluklarını belirlemektedir. Yönetmeliğe göre okul müdürünün görev, yetki ve sorumlulukları şu şekilde tanımlanmaktadır (MEB, 2014):

Madde 39- (1) Okul öncesi eğitim ve ilköğretim kurumları, ilgili mevzuat hükümleri doğrultusunda diğer çalışanlarla birlikte müdür tarafından yönetilir. Müdür; okulun öğrenci, her türlü eğitim ve öğretim, yönetim, personel, tahakkuk, taşınır mal, yazışma, eğitici ve sosyal etkinlikler, yatılılık, bursluluk, taşınmalı eğitim, güvenlik, beslenme, bakım, koruma, temizlik, düzen, nöbet, halkla ilişkiler ve benzeri görevler ile Bakanlık ve il/ilçe millî eğitim müdürlüklerince verilen görevler ile görev tanımında belirtilen diğer görevlerin yerine getirilmesini sağlar.

Aynı yönetmeliğin 40.ve 41.Maddeleri ise müdür başyardımcısı ve müdür yardımcısının görev, yetki ve sorumluluklarını tanımlamaktadır. Bu maddelere göre; (1) *Müdür başyardımcısı*, müdürün olmadığı zamanlarda müdüre vekâlet eder ve müdürden sonra okulun yönetiminde birinci derecede sorumludur. Müdür başyardımcısı, görev tanımında belirtilen görevler ile müdür tarafından verilen görevleri yerine getirir (Madde 40). *Müdür yardımcısı* (1) Müdürün ve müdür başyardımcısının olmadığı zamanlarda müdüre vekâlet eder. Müdür yardımcısı, görev tanımında belirtilen görevler ile müdür tarafından verilen görevleri yerine getirir (Madde 41). Yönetmeliğin 44. Maddesi ise “Müdür yardımcıları, okulda kendilerine verilen nöbet görevini yerine getirir, nöbetçi öğretmen ve öğrencileri izler, nöbet raporlarını inceler, varsa sorunları müdür başyardımcısına veya müdüre bildirir.” şeklinde müdür yardımcılarının nöbet görevlerini düzenlemektedir.

5 Şubat 2021 tarihli 31386 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanan Millî Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim kurumları yöneticilerini ikinci görev olarak yürütecek personelin belirlenmesine ilişkin seçme ve görevlendirme usul ve esaslarını belirleyen yönetmelik, Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmelik’tir. Okul yöneticilerinin atanma ve yükselmelerine ilişkin son uygulamayı göstermektedir. Yönetmelik incelendiğinde birinci maddesi “Bu Yönetmeliğin amacı, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı resmî eğitim kurumları yöneticiliklerini ikinci görev olarak yürüteceklerin görevlendirilmelerine ilişkin usul ve esasları düzenlemektir” şeklinde yönetmeliğin amacını belirtmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmeliğinin 5., 6, ve 7. maddeleri yönetici olarak görevlendirileceklerde aranacak şartları belirlemektedir. Yönetmeliğe göre bu şartlar şu şekilde belirtilmiştir:

Madde 5 – (1) Yönetici olarak görevlendirileceklerde aranan şartlar: a)Yükseköğretim mezunu olmak, b) Bakanlık kadrolarında öğretmen olarak görev yapıyor olmak, c) Eğitim Yönetimi Sertifikasına sahip olmak, ç) Yöneticiliğe ilk defa görevlendirilecekler bakımından bu Yönetmelikte belirtilen sınavlarda başarılı olmak, d) Görevlendirileceği eğitim kurumu ile aynı türdeki eğitim kurumlarından birine öğretmen olarak atanabilecek nitelikte olmak ve görevlendirileceği eğitim kurumu ile aynı türdeki eğitim kurumlarından birinde aylık karşılığında okutabileceği ders bulunmak, e) Yazılı sınav başvurusunun son günü itibarıyla son dört yıl içinde adli veya idarî soruşturma sonucu yöneticilik görevi üzerinden alınmamış olmak, f) Zorunlu çalışma gerektiren yerler dışındaki eğitim kurumu yöneticiliklerine görevlendirilecekler bakımından, ilgili mevzuatına göre zorunlu çalışma yükümlülüğünü tamamlamış, erteletmiş ya da bu yükümlülüğünden muaf tutulmuş olmak, (2) Bazı alan öğretmenleri ya da tüm öğretmenleri yazılı sınav/değerlendirme/uygulama sınavı sonucuna göre atanan eğitim kurumlarının yöneticiliklerine görevlendirileceklerde, bu eğitim kurumlarına daha önce aynı süreçlerden geçerek öğretmen olarak atanmış olma şartı aranmaz.

Müdür olarak görevlendirileceklerde aranacak özel şartlar: Madde 6 – (1) Müdür olarak görevlendirileceklerin bu şartlardan en az birini taşımaları gerekir: a) Müdür olarak görev yapmış olmak, b) Kurucu müdür, müdür başyardımcısı, müdür yardımcısı ve müdür yetkili öğretmen olarak ayrı ayrı veya toplam en az bir yıl görev yapmış olmak, c) Bakanlığın şube müdürü veya daha üst unvanlı kadrolarında asaleten görev yapmış olmak, (2) Müdür olarak görevlendirileceklerde ayrıca; a) Meslekî ve teknik ortaöğretim kurumlarına müdür olarak görevlendirileceklerde, atölye, laboratuvar veya meslek dersleri öğretmenleri kapsamında olmak, b) İmam hatip liselerine müdür olarak görevlendirileceklerde, İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmeni olmak, c) Özel eğitim kurumlarına müdür olarak görevlendirileceklerde; bilim ve sanat merkezleri için bilim sanat merkezinde kadrolu olarak görev yapmış olmak, rehberlik ve araştırma merkezleri bakımından Rehberlik, diğer özel eğitim kurumları bakımından Özel Eğitim öğretmeni olmak, ç) Fen liselerine müdür olarak görevlendirileceklerde

Matematik, Fizik, Kimya veya Biyoloji öğretmeni olmak, d) Sosyal bilimler liselerine müdür olarak görevlendirileceklerde Türk Dili ve Edebiyatı, Tarih, Coğrafya, Felsefe, Psikoloji veya yabancı dil öğretmeni olmak, e) Güzel sanatlar liselerine müdür olarak görevlendirileceklerde Görsel Sanatlar/Resim veya Müzik öğretmeni olmak, f) Spor liselerine müdür olarak görevlendirileceklerde Beden Eğitimi öğretmeni olmak, şartları aranır.

Müdür başyardımcısı veya müdür yardımcısı olarak görevlendirileceklerde aranacak özel şartlar: Madde 7 – (1) Müdür başyardımcısı veya müdür yardımcısı olarak görevlendirileceklerin bu şartlardan en az birini taşımaları gerekir: a) Müdür, kurucu müdür, müdür başyardımcısı, müdür yardımcısı veya müdür yetkili öğretmen olarak görev yapmış olmak, b) Bakanlığın şube müdürü veya daha üst unvanlı kadrolarında görev yapmış olmak, c) Adaylık dâhil en az iki yıl öğretmen olarak görev yapmış olmaktır.

Türkiye’de eğitim kurumlarına atanacaklara ilişkin yukarıda yer alan ilgili yönetmelik maddeleri incelendiğinde 5.Madde, 1/c bendinde “Eğitim Yönetimi Sertifikasına sahip olmak” şartının getirildiği görülmektedir. Ancak bu sertifikanın içeriği ve niteliğine ilişkin bilgiye yer verilmemektedir. Ancak eğitim yöneticiliğini öğretmenlik mesleğinden ayrı tutan, böyle bir şartın getirilmiş olması eğitim yöneticiliği adına umut verici olarak değerlendirilebilir. Bu maddeni “Eğitim Yöneticiliği alanında yüksek lisans veya doktora eğitimi almış olmak” şeklinde yeniden düzenlenmesinin eğitimin kalitesin artıracağı açıktır. Eğitim alanında politika yapıcı ve karar vericilerin eğitim yönetiminin tesadüflere bırakılacak bir iş olmadığını bilincinde olmaları gerekir.

Yukarıda maddelerine yer verilen Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmelik 13.08.2009 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanan yönetmelik ile karşılaştırıldığında belli bir niteliksel mesafenin katledildiği görülmektedir. 2009 - 2021 yılları arasında geçerli olan yönetmelik maddelerinde eğitim kurumlarına atanacaklar için Eğitim Yöneticiliği alanında sertifika şartının olmadığı, yükseköğretim mezunu olmak, öğretmenlik ve devlet memurluğu adaylığının kalkmış olması, en az üç yıl görev yapmış olmak, yönetici seçme sınavında başarılı olmak şartları göz önünde bulundurularak atamaların yapıldığı görülmektedir. Sonuç olarak, Türkiye’de okul yöneticilerinin yetiştirilmesi ve atanmalarına ilişkin kriterlerin son yıllarda daha bilimsel ve niteliksel temellere dayandırılmaya çalışıldığını söyleyebiliriz.

Fransa’da Okul Yöneticisi Eğitimi ve Atama Uygulamaları

Fransız eğitim kademeleri 3-6 yaşındaki çocukların, kontenjan olduğunda 2 yaşındaki çocukların da kabul edildiği okul öncesi eğitim, 6-16 yaş arasında 10 yıl zorunlu eğitim dönemi olarak adlandırılan ilköğretim kademesi, ilköğretimin zorunlu eğitim kapsamındaki ilk beş yılı ilköğretimdir, devamında ise üç ve dört yıllık iki farklı devreden oluşan ortaöğretim gelir. Dört yıllık ilk devresi kolej adını alan ve son devrenin ilk bir yılının herhangi bir sınav olmadan herkesin gittiği lise, devamında ise iki yıllık isteğe bağlı olarak öğrencilerin tercih edebilecekleri genel, teknik ve meslek liseleri gelir. Yükseköğretimde ise lisans eğitimi 3, yüksek lisans 2 ve doktora eğitimi 3 yıllık eğitimden oluşmaktadır.

1985 yılından itibaren ortaokulların ilk devresi ve ilkokullar hariç eğitim kurumları idari, mali ve kısmen eğitim konularında belli bir özerkliğe sahiptirler. Devletin sağladığı kaynaklara ek olarak, okullar daha fazla kaynak sağlayabilirler; okul müdürü tarafından önerilen ve okul yönetim kurulu tarafından onaylanan kendi bütçelerini kullanabilirler. Okullar bir yönetim kurulu tarafından yönetilirler ve yönetim kurulunda üçlü bir kadro bulunur. Kurulun üçte biri sorumlu yerel otoritenin temsilcileri ve ayrıca müdür tarafından aday gösterilen okul dışı kişilerden

oluşur. Üçte biri öğretim ve öğretim dışı personelin temsilcilerinden ve üçte biri seçilmiş sözcüler ve öğrenci temsilcilerinden oluşmaktadır. Okul yönetim kurulu üyeleri (müdür ve yardımcısı) yönetim kurulunun doğal üyesidir. Müdür aynı zamanda yönetim kurulu başkanı ve okul yönetiminin temsilcisidir. Personel konuları (eğitim ve ileri eğitim, öğretmenlerin dışındaki çalışanların işe alınması, değerlendirilmesi, ödeme ve idaresi) sırasıyla bakanlığa veya yerel okul yetkilisine tabidir. Bireysel ortaöğretim okullarının bütçesi personel finansmanını, personelin (eğitim dışı) belirli bir süre sözleşmeli finansmanını kapsamamaktadır. Son zamanlarda devlet, öğretim üyesi olmayan personelin (kantin personeli, kütüphane, temizlik, sekreter, hemşire, danışmanlık) ücretlerini sorumlu okul kurullarına devretmeye çalışmıştır (www.leadership).

1988'den beri ortaokullarda müdür ve müdür yardımcısı kendilerine ait bir mesleki sınıfı oluşturmuşlardır, yani artık herhangi bir öğretim taahhütleri yoktur. Normal koşullarda böyle bir uygulamaya geçmişte izin verilmiyordu. Sadece okul yöneticileri öğretim dışı kişiler olduğunda öğretim zorunlulukları yoktu. Bu statü değişikliği ile okul yöneticiliği görevinin uzmanlaşması sağlanmaya çalışılmaktadır. Okul yönetim kurulu üyelerinin ana görevleri dört noktada toplanmaktadır; 1) eğitim öğretimin geliştirilmesini sağlamak, 2) insan kaynaklarını geliştirme ve yönetme, 3) bölgesel ve bölgeler arası yerel yönetimlerle sosyal ilişkileri ve iletişimi geliştirme, 4) okulu yönetme (www.eurydice/france).

Okul yönetim kurulları Bakanlık ve yerel okul yetkilisince belirlenen yönergelere uygun olarak müfredatı detaylandırıp resmileştirme çalışmaları yaparlar. Öğretmenlerin başarılarına ilişkin toplantılar yaparak öğretmenler ile değerlendirmelerde bulunurlar. Okulun programının hazırlanmasını, müfredatın yasalar dikkate alınarak hazırlanıp öğretim etkinlikleri düzenlerler. Özellikle öğrencilerin öğrenmelerine yardımcı, eğitimi destekleyici önlemler alır, öğrenme güçlüğü çeken öğrenciler için destek programları geliştirirler. Öğrencilerin başarısını kontrol eder, öğretmen değerlendirmeleri için eğitim yetkilileriyle iş birliği içinde çalışırlar. Öğrencilerin bireysel öğrenme koşullarını geliştirirler. Okulun sağlık ve sosyal alanlarda gelişimi için gerekli önlemleri alır, öğrencilerin dinlenme ve sosyal faaliyet zamanlarını düzenlerler. Rehberlik ve psikolojik desteğe ihtiyaç duyan öğrenciler için gerekli desteği sağlarlar. Okuldaki işleri düzenler ve veliler ile iletişimi sürdürürler (Pelit, 2013).

İnsan kaynakları geliştirme ve yönetme işleri de okul yönetim kurulunun yapacağı görevler arasında yer almaktadır. Bu kapsamda okul yönetim kurulları ileriye dönük insan kaynaklarının geliştirilmesi, yeni personelin sorunlarıyla başa çıkmasının desteklenmesi, hizmet içi eğitim programlarının geliştirilmesi, personelin kararları konusunda görüş bildirme ve destekleme görevlerini yerine getirirler. Öğretmenlerin yıllık değerlendirmelerini yapar, yardımcı personelin potansiyelini en iyi şekilde kullanmasını sağlar, okul içinde iç iletişim kanallarını düzenler ve kalitesini artırır. Okulun dışındaki diğer yerel ve bölgesel çevre, okul ve kuruluşlar ile karşılıklı iletişim halinde olurlar.

Okul yöneticisi okuldaki personelin uzmanlık alanlarını dikkate alarak görevlendirme yapar, okulun bütçesini hazırlayarak okul yönetimi kurulunun onayına sunar. Okulun, öğrencilerin ve personelin güvenlik ve düzenin sağlanması için gerekli önlemleri alır, okuldaki komitelere başkanlık eder, bunların düzenlenmesini ve toplanmasını sağlar. Okulun görevlerini analiz ederek bunları belgelendirir. Gelecekte okulun ihtiyaç duyabileceği insan kaynağı ve eğitim materyallerini belirler. Okul yöneticisi ayrıca belli aralıklarla öğretmenlerin derslerine ziyaretlerde bulunur (www.leadership).

Fransa'da Okul Yöneticisi Eğitimi

2018 PISA Sınavı sonuçlarına göre Fransa 22. sırada yer almaktadır. Merkezîyetçi bir kimliğe sahip olan Fransız eğitim sisteminde devlet her türlü eğitim işlerinin, müfredatın içeriği, öğretmenlerin işe alınma koşulları, hizmet içi eğitimin içeriği ve eğitim sisteminin kalitesinin

kontrol ve denetiminden sorumludur. Eğitim Bakanlığı okul müdürlerinin eğitim ve atamalarından sorumludur. 1789 Fransız devriminin de etkisi ile bazı temel ilkeler oluşturulmuş ve zamanla değişiklikler yapılarak günümüzdeki halini almıştır. Millî Eğitim Bakanlığı ve Yüksek Öğretim ve Araştırma Bakanlığı olmak üzere merkezi iki bölüm tarafından eğitim sisteminin düzenlendiği görülür. Millî Eğitim Bakanlığı okul sistemini yönetmek ve denetlemekten sorumludur. Yüksek Öğretim ve Araştırma Bakanlığı ise yükseköğretimin düzenlenmesi, yönetimi, denetimi, bilimsel araştırmaların yönetiminden sorumludur. 1980'lerde başlayan eğitim sisteminin yerelleşmesi çalışmaları nedeniyle son yıllarda yerel yönetimlerin eğitim yönetimindeki etkileri artmıştır (Bozkurt, 2005; Şahenk, 2009).

Merkeziyetçi bir yönetim anlayışının hâkim olduğu Fransa'da geleneksel okul yöneticisi seçme ve yerleştirme uygulaması devam ettirilmektedir. 1980'lere kadar okul yöneticileri öğretmenler arasından seçilmişlerdir. Okul yöneticisi, müdür veya müdür yardımcısı adayları olan öğretmenler bir mülakata alınır, başarılı kabul edilenler bölgedeki en üst eğitim yöneticisine iletilir ve ulusal okul yöneticisi aday listesine eklenirlerdi. Okul yöneticisi seçimi 3 aşamalı bir elemeye dönüşmüştü. Adaylar genellikle üç kademelidir ve genellikle yazılı sınavlara girerek seçilirlerdi. Son yıllarda bu değerlendirmeler merkezi olmaktan çıkmış, basitleştirilmiştir. Günümüzde kapsamlı bir başvuru dosyasının sunulmasından sonra merkezi olmayan iki sözlü sınav ile okul yöneticisi seçilmektedir. Okul yöneticisi seçiminde yapılan ilk görüşme veya başvuru formuna göre adayın uygun olup olmadığı belirlenirdi. Aday olumlu yanıt alırsa sınava katılmak üzere Paris'e davet edilir ve burada seçim komitesinde görüşme yapılırdı. Adayın kişiliği, Fransa eğitim sistemi hakkındaki bilgisi yapılan mülakatta belirleyici olurdu (www.leadership).

1988 yılına kadar müdür öğretmen statüsündeydi (sınırlı öğretim yükü ile). Tüm ortaöğretim okulları için tek tip olan bir okul yöneticisi bulunmaktaydı. 1990'da başlayan ve on yıl boyunca bakanlığın, eğitim sisteminin işlevselliği ve modernizasyonu için okul müdürünün temel rolü kabul ettiği ve aynı zamanda okul müdürlerinin ülke genelinde greve gittikten sonra, bir düşünme sürecinin sonunda karar verilen, Bakanlık ve okul müdürleri birliği ile 2000 yılında bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşma okul yöneticilerine kapsamlı bir faaliyet ve görev tanımı ile sorumlulukları artırmayı kabul ederek, mali ücret artışı ve daha fazla şeffaflık sağlamaktadır. Okul müdürlerinin yer değiştirmelerinde de daha acık prosedürler getirilmiştir (Courdes, 2003).

2003 yılında tüm eğitim yöneticileri için bir akademi kurulmuştur. Bu kurum okul idare bölgelerinden gelen öğretmenlerin (genellikle deneyimli müdürler ve okul idaresi müfettişleri), her yıl yeni işe alınan yaklaşık 700 ila 800 ortaokul yöneticisinin işe başlamadan önce başlangıç eğitimlerini ve ileri düzey mesleki gelişim eğitimlerini vermektedir. Okul yönetimi personeli ve okul müfettişleri için ortak eğitim modülleri yardımıyla, her iki personel kategorisinin ortak olduğu bir yenilik ve değerlendirme kültürünün oluşturulması, eğitim ve idari yönetim arasındaki tarihi ayrımın aşılması hedeflenmektedir. Müdürler için yeterlilik önlemleri bu gelişmeye uyum sağlamıştır. Mevcut prosedüre göre atanan yönetici seçim yarışmasını başarıyla geçtikten hemen sonra, üç yıl vekil olarak görev alır ve ilk iki yıl boyunca yeterlilik eğitiminin zorunlu bir parçası olarak 70 gün ücretsiz eğitimlere katılır (Courdes, 2003; Pelit, 2013).

Her okul idare bölgesinde deneyimli okul müdürlerinden oluşan bir eğitimci grubu bulunur. Her okul yöneticisi adayına doğrudan iletişim kurabileceği bir eğitimci atanır. Eğitimler bireysel öğrenme aşamalarından ve küçük öğrenme gruplarından oluşacak şekilde yapılandırılmıştır. Eğitimler vaka çalışması olabilir. Diğer bölgelerdeki şirketlerin, okulların kısa süreli misafir ziyaretleri ile raporlar ve değerlendirmeler oluşturmak için gereken konuların öğretimi, bütçe, pedagoji eğitimi, değerlendirme uygulamaları, işletme yöntemleri, toplantı yönetimi, idari işler, okul yasası, iletişim becerileri ve insan ilişkileri şeklinde eğitimler olabilir (Huber, 2003: 168).

Vekil okul yöneticisi olarak atanmada amaç iş başında öğrenmeyi sağlamaktır. Günlük rutin işlerin yapılmasına ek olarak iki yıllık eğitimin sonuna doğru eğitim yetkilileri ve öğretmen grubu tarafından bir değerlendirme yapılır. Bu değerlendirmeler yardımıyla bölge başkanı adayı kesin olarak yönetim kuruluna kazandırılması için bakanlığa önerilebilir. Vekil olarak atandıktan üç yıl sonra başarılı aday okul yöneticiliği için başvurabilir. Hizmet içi eğitim, karar planlaması, değerlendirme ve ileri eğitim gereksinimleri yönetim bölgesi tarafından belirlenir. Bütçe sınırlılığundan dolayı 2002 yılından itibaren bir e-öğrenme modülü aracılığıyla Ulusal Yönetim Akademisi ileri eğitim vermeye ve yüksek lisan belgesi vermeye başlamıştır. Okul müdürleri veya yöneticileri için iyi bir kariyer fırsatı daha büyük bir okula geçmek şeklinde olmaktadır.

Fransa'da 13000 okul müdürünün maaşı dört kademe şeklinde, ilk atama dönemine, hizmet yılına, eğitim kurumlarındaki hareketliliği, kanıtlanmış başarıları göz önünde bulundurularak belirlenir. 2000 yılından itibaren okul yöneticisi elamanı sıkıntısı çekilmektedir. Okul yöneticisi olmak, nitelikli ortaokul öğretmenlerinin çoğu için artan talepler söyle dursun genellikle maddi refahlarında bir düşüş anlamına geldiğinden, bu görev için öğretim kadrosundan yeterince nitelikli ve motive olmuş adayları işe almak daha zor hale gelmektedir. Okul yöneticisi olmanın avantajlı hale gelmesi ancak bazı maddi olanaklar sayesinde gerçekleşebilir. Örneğin okul müdürlerini verilen ve genellikle okul arazisi içinde bulunan resmi konut bir maddi avantajdır. Denetçi rolünü yerine getirebilmek için okul müdürünün okul arazisinde ikamet etmesi zorunluluğu vardır (Huber, 2003: 170).

Fransa'da Okul Yöneticisi Atamaları

Fransa'da ilköğretim okul yöneticilerine daha az okul yönetimi ile ilgili işler verilmektedir. Bu nedenle ortaöğretim kademelerine atanacak okul müdürlerinden daha farklı bir süreç izlenir. İlköğretim müdürleri yerel eğitim yetkilileri tarafından istihdam edilirler. Herhangi bir eğitim zorunluğu olmayan ilkokul müdürlerinin atanmasında öğretmenlik deneyimlerinin dikkate alındığı görülür. İki yıl tecrübeye sahip okul öncesi veya ilkokul öğretmenleri Ulusal Denetim Kuruluna başvuruda bulunur ve olumlu yanıt alırlarsa mülakata katılıp sonuca göre atanırlar. İlköğretim kurumlarında müdür yardımcılığı gibi bir kadro bulunmaz. İlköğretimdeki okul yöneticisi yönetim işlerine ek olarak derslere de girmek durumundadır. Yönetimsel işler nedeniyle ilköğretim müdürlerinin ders saatleri azaltılabilmektedir ancak ilköğretim müdürlerinin derslere girme zorunlulukları bulunmaktadır (Pont, Nusche ve Moorman, 2008).

Ortaöğretim kurumlarına müdür olarak atanabilmek önceki bölümde de anlatıldığı üzere belli bir eğitimin atama öncesinde alınmasına ve başarılı olmaya bağlıdır. Ortaöğretimde merkezi hükümetin ağırlığı daha fazla hissedilir. Çünkü bir ortaokul müdürü bir kamu kurumunun yöneticisi olarak devleti temsil eden bir görevli olarak tanımlanmaktadır. Farklı düzenlemeler yapılsa da bugün gelinen nokta da yine Fransa'da ortaokul yöneticilerinin seçimi ve yetiştirilmeleri merkezi olarak yapılmaktadır (Bozkurt, 2005; Huber ve West, 2002). İlköğretim müdürleri yerel yönetimlerce istihdam edilirken ortaöğretim kurumlarında yönetici istihdamı Eğitim Bakanlığı tarafından yapılır. Beş yıllık öğretmenlik tecrübesi ortaöğretim okul müdürü olabilmek için aranan önemli bir şarttır. Ortaöğretim müdürü olduktan sonra 3 yıl sonra yer değişikliği istenebilir ve ortaöğretim müdürlerinin yer değiştirmelerinde rotasyon uygulamasının olduğu görülür. Bir okulda en fazla 5 yıl çalışılabilir (Pont vd., 2008).

Lise veya kolej adları ile anılan ortaöğretim kurumlarında yönetici adayları bir sınavdan veya dönemsel olarak farklılık gösterebilecek süreçlerden geçtikten sonra, öğretmen, denetçi, ya da idari personel arasından seçilirler. Ortaöğretimde başöğretmenlik, müdür ve müdür yardımcılığı gibi yönetici kadroları bulunmaktadır. Adaylar iki aşamadan geçerek seçilirler. Yönetim ile ilgili kariyerleri, ilgili bilgileri, eğitimleri, mesleki tecrübeleri içeren resmi bir yazı ve yöneticiler

tarafından yazılan bir tavsiye mektubu ile başvurular yapılır. Başvuruları kabul edilen adaylara bir sunum yaptırılır. Sunum sonrasında adayların mesleki becerileri, ilgi ve iletişim becerileri değerlendirilir, adayların eğitim politikalarını uygulamalarını kapsayan bir örnek durum çalışması yapmaları istenilen bir giriş sınavı yapılır. Yani örnek durum ile ilgili ön hazırlık, örnek durum çalışmasının sunumu ve mülakat giriş sınavının aşamalarıdır. Yapılan sınavda başarılı olan adaylar iki yıllık bir süre için eğitim gören okul yöneticisi statüsü ile müdür yardımcısı olarak göreve başlarlar. İki yıllık süre içinde yeni görevlerinde ihtiyaç duyacakları becerileri geliştirmelerine yönelik bir eğitim programına katılırlar (Balyer ve Gündüz, 2011; Bozkurt, 2005; www.eurydice/france). Bu eğitimin içeriğine ilişkin bilgiler daha önceki bölümde verilmiştir.

Finlandiya’da Okul Yöneticisi Eğitimi ve Atanmaları

2018 PISA Sınav sonuçlarına göre Finlandiya Fransa’dan çok daha iyi bir performans sergileyerek Avrupa ülkeleri arasında ilk sırada dünya sıralamasında ise 7.sırada yer almaktadır. Finlandiya’da eğitim refah toplumunun temel taşıdır. Herkese eşit eğitim fırsatı sunan bir eğitim sistemine sahiptir. Finlandiya’da okul öncesi eğitimden yüksek eğitime kadar eğitim ücretsizdir. Buna ek olarak, Finli öğretmenler yüksek eğitilmiş ve işlerine bağlı kişilerdir (Ministry of Education and Agriculture, 2022). Ulusal Eğitim Ajansı Finlandiya’da eğitim işlerinden ve müfredattan sorumludur. Finlandiya’da milli eğitim kültürünün en önemli özelliği herkese fırsat eşitliği sağlamaktır. Her öğrencinin tam potansiyeline ulaşmasını garanti altına almak için her bir bireyin desteklendiği bireysel destek önlemleri mevcuttur. Okullar arasındaki farklar azdır ve ülkenin her yerinden okullarda verilen öğretimin kalitesi yüksektir. Eğitim sisteminde bireyin öğrenme potansiyelini etkileyecek herhangi bir çıkmaz bulunmamaktadır (www.eurydice/finland).

Fin eğitim sisteminde zorunlu eğitim okul öncesi eğitim ve bakım kurumlarında 7 yaş altındaki çocukların eğitimi ile başlar. Erken çocukluk ve bakım eğitiminde öğretim ve bakımın amacı çocukların sağlıklı bir şekilde gelişimlerini sağlamak ve çocuklara öğrenme fırsatları sunmaktır. Yerel yönetimler, yani belediyeler okul öncesi çocukların erken çocukluk eğitimi ve bakımından sorumludurlar. Finlandiya Ulusal Eğitim Ajansı tarafından onaylanan Erken Çocukluk Eğitimi ve Bakımı, Finlandiya Ulusal Müfredatının içeriğine uygun olarak planlaması ve uygulanmasına rehberlik eder ve yerel müfredat için bir çerçeve program sunar (<https://okm.fi/en/education-system#ecec>).

Okul öncesi eğitim, çocuklara öğrenme ve gelişme için daha iyi fırsatlar sunmayı amaçlar. Okul öncesi eğitim, erkek çocukluk eğitimi ve bakımından ilk ve orta öğretime uzanan süreçte önemli bir rol oynar. Okul öncesi eğitim ücretsiz olarak verilir ve 2015 yılından sonra Finlandiya’daki tüm çocuklar için zorunludur. Anne babaların veya çocuğun velisi durumundaki kişilerin mutlaka çocuğun okul öncesi eğitim faaliyetlerine katılmasını sağlaması gerekir. Finlandiya Ulusal Eğitim Ajansı tarafından onaylanan Okul Öncesi Eğitim Finlandiya Ulusal Müfredatının içeriğine uygun olarak planlaması ve uygulanmasına rehberlik eder ve yerel müfredat için bir çerçeve program sunar (Preprimary, 2022).

Finlandiya’da zorunlu eğitim okulöncesi eğitimle başlayıp 18 yaşında sona ermektedir. İlköğretim ve ortaöğretim eğitimi 1-9 arasındaki okul yıllarından oluşur ve 7 ile 17 yaş arasındaki tüm yaş grubu çocuklara yöneliktir. Çocukların 7 yaşına bastığı yılda başlayan zorunlu eğitime Finlandiya’da kalıcı olarak ikamet eden tüm çocukların katılması zorunludur (<https://okm.fi/en/education-system#pre-primary>). Finlandiya’da kalıcı olarak yaşayan çocukların yasal bir hak ve yükümlülüğü vardır. Bu yükümlülük onların zorunlu eğitime katılmalarıdır ve tüm çocuklar (%99,7) bunu yapmaktadır. Amaç tüm çocukların okul öncesi, temel ve lise eğitimlerini almalarını sağlamaktır. 190 iş gününden oluşan eğitim-öğretim yılı

ağustos ortasında başlar ve Haziran başına kadar devam eder. Yaz tatili 60 günden fazladır (Ministry of Education, 2007).

Finlandiya’da Okul Yöneticisi Eğitimi

Finlandiya’da eğitim çalışanlarının başarılı yönetimi, işlevsel ve sağlıklı okul ortamlarının hayati bir parçasıdır. Merkezi olmayan bir ortamda Fin belediyeleri farklı yaklaşımlar geliştirerek okul yöneticilerinin eğitim ve görevlendirilmelerinde önemli sorumluluklara sahiptirler (Bozkurt, 2005; Halasz ve Pont, 2007). Okul müdürleri sadece kendi okullarından değil aynı zamanda çevre okullardan yeni bir çevre yönetimi ve denetiminin yanı sıra değerlendirme ve geliştirme planlamasına çalışılmaktadır. Belediyeler yaptıkları eğitim reformlarıyla okulların bu şekilde birbirleriyle uyumlaşmalarını, ortak bir okullaşma vizyonunun oluşmasını teşvik etmektedirler (Halasz ve Pont, 2007).

Finlandiya’da eğitim sistemi güven ve sorumluluk üzerine kuruludur. Finlandiya’da eğitimin sağlanması yönetmelikler, bilgi ve finansman yoluyla yönetilir. Yerel özerklik yüksektir. Finansmanın çoğu yerel bütçelerden gelir. Önemli düzenlemelerden biri olan ulusal çekirdek müfredat yerel farklılıklara yer bırakır ve bu nedenle öğretmenlerin ve okulların kendi müfredatlarını ve öğretimlerini planlama konusunda çok fazla özgürlüğe sahipler. Ayrıca Finlandiya’daki yükseköğretim kurumlarının özerkliği çok büyüktür. Eğitimin finansmanı ve yönetim konusunda bağımsızdırlar. Yükseköğretimdeki kurumlar, öğretim ve araştırma konusunda bağımsızdırlar. Okulun veya ders kitaplarının uygunluğuna ilişkin incelemeler gibi çok az harici kontrol bulunmaktadır. Genel lise eğitimi tamamlandıktan sonra ilk ulusal sınav yapılır. Eğitim sağlayan kurumların, okulların kendi öz değerlendirmeleri en önemli kalite kontrol güvencesidir. Yükseköğretim kurumlarından ayrıca öğretimlerinin kalitesini takip etmeleri beklenir (www.eurydice/finland).

Finlandiya’da okul yöneticisi olabilmek ve yöneticilik için ihtiyaç duyulan yeterliliği sahip olmak yönetici adayının eğitim yönetimi alanındaki çalışmalarına ve öğretmen olarak deneyimine bağlıdır. Genel olarak eğitim liderliği ile ilgili bir eğitim zorunluluğu bulunmamaktadır. Genelde dağıtılmış liderlik anlayışının hâkim olduğu, okuldaki yönetici iş ve görevlerin öğretmen ve diğer eğitim dışı çalışanlar arasında paylaşıldığı bir okul yönetimi söz konusudur. Bu nedenle çalışanlar arasında etkili iletişim, dayanışma ve işbirliği vardır. Okul yöneticisi okulun işleriyle ilgili görevlendirmelerde çalışanların uzmanlık alanları göz önünde bulundurulur (Lahtero, Ahtiainen ve Lang, 2019).

Finlandiya’da çok amaçlı okul (lise düzeyi eğitime denk gelmektedir) yöneticilerinin görevleri arasında idari görevler, toplantılar, okul düzeyinde eğitimin düzenlenmesi ile ilgili sorumluluklar, müfredat çalışmaları ve tüm çalışanların gelişimi için destek sağlanması bulunmaktadır (FNBE, 2013). Avrupa düzeyinde ortak olan şey, çoğu ülkede okul yöneticilerinin yeterlilik gereksinimlerinin genellikle hem eğitim hem de iş deneyimi açısından yönetim ve öğretimin arka planına hâkim olmak gelmektedir (Kumpulainen, 2016). Ayrıca, Finlandiya’da eğitimi örgütlemekten sorumlu belediyeler özerk aktörlerdir. Bu nedenle eğitim yönetiminin yapısı ve okul özerkliğinin derecesi belediyeler arasında ve hatta bazen aynı belediye içindeki okullar arasında farklılık gösterebilir. Dolayısıyla öğretmen ve yardımcı öğretmen alımı da müdürlerin görevlerine dâhil edilebilir (FNBE, 2013).

Avrupa genelinde, okulların özerklik derecesi ülkeler arasında farklılık göstermektedir ve okul müdürlerinin özerkliği ve sorumlulukları da değişmektedir. Genel olarak, müdürlerin ders içeriğine ve okul bütçesi tahsislerine karar verme işlerinde öğretim elemanı alımına karar vermekten daha fazla özerklik olduğu görülmektedir (Taajamo vd., 2014). Mevcut eğitim

personeli kararnamesine göre okul yöneticileri için yeterlilik gereksinimleri, 1) yüksek lisans derecesi, 2) söz konusu eğitim düzeyiyle ilgili bir öğretmenlik yeterliliği, 3) öğretmen olarak iş deneyimi ve 4) Finlandiya Ulusal Eğitim Kurulu tarafından onaylanmış bir eğitim yönetimi sertifikası olmak üzere dört ana alandan oluşmaktadır. Eğitimlerin içeriğini eğitim liderliği ve yönetiminde üniversite çalışmaları veya eğitim yönetimi ile ilgili diğer bilgiler oluşturmaktadır. Bu alternatif eğitim biçimlerine aynı temel içeriğe sahip, yani Finlandiya Ulusal Eğitim Kurulu tarafından onaylanmış bir eğitim derecesi de eklenebilir. Belediyeler, eğitim, personel ve finans ile ilgili kamu hukuku ve idaresi çalışmaları da dahil olmak üzere beş odak alanı etrafında oluşturulmuştur. Eğitim liderliği ve yönetimi üzerine yapılan üniversite çalışmaları, eğitim liderliği ile ilgili literatür ve araştırmaları incelemek ve deneyimli müdürlerle görüşmeler yapmak okul yöneticiliği için faydalı bilgiler sağlayabilir (Taipale, 2012: 26).

Belediyelerin genellikle yerel eğitim kurumlarında mesleki gelişim için kendi politika ve amaçları bulunmaktadır. Yerel eğitimden sorumlu yöneticiler genelde eğitim için belirli programları tercih edebilirler. Profesyonel Liderlik Programı yerel eğitim sorumlularının okul yöneticileri için sundukları eğitim programlarından biridir. Kısmen devlet tarafından da desteklenen bu program düşük maliyeti nedeniyle yerel yönetimler içinde uygundur. Profesyonel Liderlik Programı biri zorunlu diğeri isteğe bağlı olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Zorunlu kısmı eğitim yönetiminin uygulama kısmıdır ve katılımcılar insan kaynakları yönetimi, müşteri ve üretim yönetimi, ağ yönetimi gibi isteğe bağlı bir konuyu seçebilirler. Okul yöneticileri için tasarlanan bu program eğitim liderliği veya liderliğin herhangi bir pedagojik yönüyle ilgili değildir. Bu nedenle okul yöneticilerine yönelik akademik bir eğitim programı değildir. Ancak müdürler isteğe bağlı olarak hizmetiçi eğitim programlarına katılabilirler. Ancak Finlandiya'da okul yöneticileri için hizmetiçi eğitim çoğunlukla kısa sürelidir ve pedagojik liderliğin farklı yönlerine odaklanan uzun vadeli bir eğitime katılım nadiren olur (Taipale, 2012). Uluslararası karşılaştırmada, Finli okul müdürleri ortalama olarak diğer OECD ülkelerindeki akranlarına göre yönetim alanında daha az eğitim aldıkları görünmektedir (Kumpulainen, 2016).

Finlandiya'da Okul Yöneticisi Atamaları

Finlandiya'da daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi yerel yönetimlerin eğitim yönetiminde ve eğitimin finansmanında önemli rolü bulunmaktadır. Belediyeler kendi bünyelerindeki okulların finansmanından ve personelin görevlendirilmesinden sorumludur. Personel ödemelerini genellikle yerel belediyeler yapmaktadır. Okul müdürleri ve diğer yönetim kadroları için farklılaştırılmış yasal bir maaş aralığı bulunmaktadır. Finlandiya'da ayrıca yönetim ödeneği adı altında ek ödeme yapılmaz (European Commission, 2018: 23). Yüksek düzeyde yerel ve özerk bir eğitim yönetimi anlayışına sahip olan Finlandiya'da yönetim işleri çalışanlar arasında paylaşılmıştır. Okul yöneticilerinin almış oldukları eğitimin içeriğine göre yönetim tarzları değişebilmekle beraber ağırlıklı olarak dağıtılmış veya paylaşılmış liderlik özelliği taşıdıkları belirlenmiştir (Lahtero vd., 2019).

Okul yöneticilerinin atanmalarında aranan ölçütlere bakıldığında öğretmenlik eğitimine ek olarak yüksek lisans eğitimi istenmektedir. İlgili alanda öğretmenlik eğitimi almış olmak ve öğretmenlikte yeterli tecrübeye sahip olmak önemlidir. Yönetici adayının eğitim diline uygun dilde çok iyi sözlü ve yazılı becerilere sahip olması gerekir. Yönetim alanında Finlandiya Ulusal Ajansı tarafından onaylanan ölçütlere göre eğitim yönetimi alanından üniversiteler tarafından düzenlenen en az 25 eğitim kredisi veya en az 15 hafta eğitim yönetimi çalışmaları veya başka bir şekilde edinilmiş yeterli eğitim yönetimi bilgisine sahip olmaları gerekir. Ayrıca başvuru sahiplerinin Anayasanın 125. maddesinin içeriğine uygun olunması gerekir. Finlandiya Anayasası 125. maddesi Kamu görevi için genel nitelikleri ve diğer koşulları belirler. Bu maddeye

göre belirli bir kamu görevi için Fin vatandaşı olmak gerekir. Kamu görevi için istenen bilgi, beceri, yetenek ve liyakate sahip olmak gerektiğini belirtmektedir (Finland Constitution, 2000).

Yunanistan'da Okul Yöneticisi Eğitimi ve Atanmaları

Yunan Anayasasına göre tüm vatandaşlara eğitim her seviyede ücretsizdir. Yunanistan'da merkezi yönetimin ağırlıklı hissedildiği bir eğitim yönetimi sistemi bulunmaktadır. Yasalar, cumhurbaşkanlığı kararları ve bakanlar kurulu kararları eğitim yönetiminde önemli yer tutar. Eğitim ve Diyanet İşleri Bakanlığı Yunanistan'da tüm eğitim işlerinden ve eğitim kurumlarından sorumlu bakanlıktır. Uzun vadeli önemli kararları Bakanlık alır. Müfredatın içeriği, öğretmen, yönetici ve diğer çalışanların işe atanma ve alım işleri, eğitim kurumlarının finansmanı gibi konular Bakanlığın sorumluluğu altında yer alır. Ülkedeki eğitimden sorumlu yetkililerin yükseköğretim eğitimine sahip olmaları zorunluluğu vardır (www.eurydice/greece).

Yunanistan'da zorunlu eğitim süresi 11 yıldır. Bu süre 4 yaş ile 15 yaş arasındaki çocukları kapsamaktadır. Eğitim sistemi içinde yer alan okullar üç aşamadan oluşur. Bunların başında ilköğretim okulları gelir. İlköğretim okulöncesi ve ilkokulu kapsar. Okul öncesi eğitimi 2018/2019 eğitim öğretim yılından itibaren 4 yaşındaki çocuklar için zorunlu hale getirilmiştir. Bunun dışında erken çocukluk bakım merkezleri gibi kreş olarak nitelendirilebileceğimiz ve 2 aylıktan zorunlu eğitimin başladığı 4 yaşına kadar olan eğitimden belediyeler sorumludur. Okulöncesi eğitim süresi 2 yıldır ve devamında ilköğretim aşaması 6-12 yaş gurubundaki çocukları kapsar. Bu okullarda öğretmen olmak için 4 yıllık eğitim süresine sahip öğretmenlik eğitimi almak gerekir (Çimşir, 2009; www.eurydice/greece.).

İlköğretim sonrasında ortaöğretim başlar ve 12-15 yaşındaki çocukları kapsar. İki farklı aşamadan oluşan ve ilk aşaması ortaokul olarak ifade edilebilecek 3 yıllık eğitim zorunlu eğitim kapsamındadır. Ortaokulda öğrencilere genel eğitim verilir. Ortaöğretim genel veya meslek liselerine kaydolmak için bir ön koşuldur. Ortaöğretimin ikinci aşaması lise olarak ifade edebileceğimiz 3 yıllık ve 14 yaşından sonra başlayan eğitimidir. Liseler genel lise veya meslek lisesi olarak farklılaşır ve öğrencilerin isteğine bağlıdır. Genel liselerde ortak temel konular ve isteğe bağlı olarak öğrencinin seçebileceği alanlara özgü dersler vardır. Meslek liseleri de gündüz ve akşam çıraklık okulları olarak farklılaşmaktadır. Lise sonrasında ise sınav sistemiyle yerleştirmenin yapıldığı ve çoğu bölümün 4 yıllık lisans eğitimi gerektirdiği yükseköğretim yer alır. Yüksek lisans eğitimi 2 doktora eğitim 3 yıllık bir eğitim gerektirir (www.eurydice/greece.).

Yunanistan'da Okul Yöneticisi Eğitimi

Yunanistan'da eğitim 2 ay ile zorunlu eğitimin başladığı 4 yaşına kadar erken çocukluk/kreş/bebek bakımı hizmetleri ile başlar ve 4 yaş öncesinde verilen eğitim okula kayıt ile başlayan resmi eğitim sisteminin bir parçası olarak kabul edilmez. Bebek bakım merkezi/kreş veya erken çocuk bakım merkezi olarak adlandırılabilen zorunlu eğitim öncesi eğitimden belediyeler sorumludur ve bu kurumlar belediyeler tarafından atanan bir yönetim kurulunca yönetilirler. Diğer tüm örgün ve yaygın eğitim kurumlarına ilişkin tüm alanlarda sorumluluk Eğitim ve Diyanet İşleri Bakanlığı'na aittir. İlk, orta ve lise düzeyinde bütün zorunlu eğitim kapsamındaki okulların ve zorunlu eğitim dışındaki eğitim kurumlarının yönetim işleri Bakanlık bünyesindeki kurullar tarafından merkezi olarak denetlenir. Bölgesel düzeyde yönetim İlk ve Ortaöğretim Bölge Müdürlükleri bölgelerde, illerde İlk ve Ortaöğretim Müdürlükleri tarafından yürütülür (www.eurydice/greece).

İlk ve orta öğretim okullarında birim düzeyinde okullarda yönetim işlerini okul müdürleri, müdür yardımcıları ve okul öğretmenler kurulu yapar. Eğitim Politikaları Enstitüsü ilk ve orta öğretim kalite kontrolü ile ilgili olarak ülke düzeyinde yetkili organdır. Bu enstitünün amacı ilk ve orta öğretimle ilgili konularda bilimsel araştırma ve çalışma yapmak, söz konusu konularda uygulanan eğitim politikasının planlanması ve uygulanması konusunda sürekli bilimsel ve teknik destek sağlamaktır. Bölgesel düzeyde, Bölgesel Eğitim Planlama Merkezlerinde görev yapan eğitim koordinatörleri, kamu ve özel okul birimlerinin ve laboratuvar merkezlerinin eğitim çalışmalarını planlar, izler, koordine eder ve destekler. Okul yöneticilerin eğitimlerine yönelik 90'lara kadar öğretmenlik dışında herhangi bir eğitim uygulaması bulunmamaktadır. Ancak 2000'li yılların başlarından itibaren Eğitim ve Din İşleri Bakanlığınca kısa süreli yönetici eğitimleri hizmet içi eğitim şeklinde verilmeye başlanmıştır (www.eurydice/greece).

Okulun her türlü işleri, bina, personel istihdamı, müfredat, ders materyallerinin dağıtım Eğitim Bakanlığının kontrolünde gerçekleşir. Yunanistan'da öğretmenler için istenen koşullar okul yöneticileri içinde istenmektedir. Bozkurt (2005: 144) Yunanistan okul müdürlerinin istihdamlarında "akademik, pedagojik eğitim, hizmet sicili, öğretim deneyimi, idari ve yönetsel yeterlik, sosyal faaliyetler ve benzeri konulara dikkat" edildiğini belirtmiştir.

Yunanistan'da Okul Yöneticisi Atamaları

Yunanistan merkeziyetçi bir yönetim anlayışına sahiptir. Eğitim yönetiminde merkezi yönetim etkilidir. Bu nedenle eğitim kurumlarının ve diğer kurumların yönetici ve çalışanların işe alımlarında ve atamalarında merkezi yönetimin ağırlığı oldukça fazladır. Okul müdürlerinin atamaları da merkezi yönetim tarafından yapılmaktadır. (Güven, Yıltanlılar ve Başkan, 2019; Thody, Papanoum, Johansson ve Pashiardis, 2007). Okul yöneticisi olarak atanmak isteyen adayların tecrübeli olmaları, alanlarında başarılı olmaları, belli bilgi ve becerilere sahip olmaları beklenmektedir. Buldukları illerde Milli Eğitim Müdürlüğü bulunuyorsa bu müdürlüğe bağlı olarak görev yaparlar. Okul yönetimine öğrenciler ve veliler de katılabilir (İnanlı, 2005). Okul müdürleri 4 yıllık bir süre için atanırlar. Dört yılda bir yapılan değerlendirmeler ile müdürlük seçimleri yenilenir (Bozkurt, 2005).

Bilgi, beceri ve başarının yanında okul yöneticisi olarak atanacakların belli bir süre öğretmenlik veya idari deneyime sahip olması gerekir. Okul yöneticisi olmak için istenen deneyim diğer ülkelere nispeten daha fazladır ve Yunanistan'da 8 yıllık hizmet gerekir. Bu hizmetin 5 yılının öğretmenlikte üç yılın ise ilgili alanda olması istenmektedir. Okul yöneticileri adayları için hazırlanan ve dört yılda bir yapılan değerlendirme tablosuna göre yönetici atama ve seçimleri gerçekleştirilir. Hazırlanan değerlendirme tablolarında yönetici adaylarının sahip oldukları yeterlilikler, kaç yıllık tecrübeye sahip oldukları, mesleki gelişim ve akademik yayınları göz önünde bulundurulur (www.eurydice/greece, 2022, Uygur, 2021). Okul müdürlerinin seçiminde eğitimlerinin etkisi bulunmaktadır. Özellikle yüksek lisans, doktora eğitimi, yabancı dil bilgisi, eğitim öğretim deneyimleri, pedagoji eğitimleri önemsenmektedir (Stravakou, 2019).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada Türkiye ve Avrupa ülkelerinde okul yöneticilerinin yetiştirilmesi ve atamalarına ilişkin uygulamalar incelenmiştir. Araştırma örneklemini 2018 PISA Sınav başarılarına göre başarı düzeyi yüksek (Finlandiya), orta (Fransa), düşük (Yunanistan) olan birer ülke seçilerek belirlenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, merkeziyetçi bir yönetim anlayışı ile yönetilen Türkiye ve Yunanistan gibi düşük PISA sınavı sonuçlarına sahip ülkelerde öğretmenlik tecrübesi atamalarda önemli bir koşuldur, ancak atama için göreve başlamadan önce bir eğitim

şartı bulunmamaktadır. Ancak yerel yönetimlere eğitim yönetiminin büyük oranda bırakıldığı Finlandiya ve daha az özerkliğin tanındığı Fransa gibi ülkelerde eğitim yöneticilerinden tecrübe dışında belli başlı alanlarda eğitim istendiği, hizmet içi eğitimlerle de yönetici eğitimin devam ettiği görülmüştür.

Çalışmada incelenen Türkiye ile diğer ülkeler arasında yönetici yetiştirme uygulamaları arasında önemli farklılıklar bulunduğu görülmüştür. Türkiye’de yazılı veya sözlü sınavların kullanıldığı ve öğretmenlik tecrübesinin ön koşul olduğu bir öğretmenlik atama uygulaması yıllardır devam etmektedir. Okul yöneticiliği ayrı bir meslek olarak tanınmamaktadır. Okul yöneticilerinin ücretleri ise öğretmenlere oranla ek ders ücreti ve idari kadro tazminatı şeklinde uygulanmaktadır. Son yıllarda yapılan Eğitim Şuralarında alınan kararlar eğitim yöneticiliğinin bir meslek olarak tanınmasında önem taşımaktadır. 5 Şubat 2021 tarihli Resmî Gazete ’de yayınlanan atama kriterlerine Eğitimi Yöneticiliği Sertifikasının olması şartı konarak, nitelik yönünden bir arayışın olduğu sinyali verilmiş, eğitim yöneticilerinin yeterli düzeyde olmasa da seslerinin bir parça duyulduğu görülmüştür.

Fransa’da merkeziyetçi bir yönetim anlayışı mevcuttur. Okul öncesi eğitim dışında zorunlu eğitim kurumlarından ve buralardaki yöneticilerin atanmalarından büyük oranda merkezi hükümetin, yani Eğitim Bakanlığının sorumlu olduğu görülür. Okul yöneticilerini eğitimleri çok daha karmaşık süreçlerden oluşur. Fransa’da okul yöneticisi yetiştirmek amacıyla yükseköğretim düzeyinde 2003 yılında bir akademi kurulduğu, yönetici adaylarının bu akademide eğitim yönetimi ile ilgili alanlarda hizmet öncesi eğitim almaları gerektiği görülmektedir. Mevcut prosedürlere göre atanan yöneticiler seçim yarışmasını başarıyla geçtikten hemen sonra, üç yıl vekil olarak görev alır ve ilk iki yıl boyunca yeterlilik eğitiminin zorunlu bir parçası olarak 70 gün ücretsiz eğitimlere katılırlar. Her okul idare bölgesinde deneyimli okul müdürlerinden oluşan bir eğitmen grubu bulunur. Her vekil okul yöneticisi adayına doğrudan iletişim kurabileceği bir eğitmen atanır. Eğitimler bireysel öğrenme aşamalarından ve küçük öğrenme gruplarından oluşacak şekilde yapılandırılmıştır. Eğitimler vaka çalışması şeklinde olabilir. Diğer bölgelerdeki şirketlerin, okulların kısa süreli misafir ziyaretleri ile raporlar ve değerlendirmeler oluşturmak için gereken konuların öğretimi, değerlendirme uygulamaları, okul yasası, pedagoji eğitimi, işletme yöntemleri, iletişim becerileri ve insan ilişkileri, bütçe, toplantı yönetimi, idari işler şeklide eğitimler olabilmektedir. Vekil okul yöneticisi olarak atanmada amaç iş başında öğrenmeyi sağlamaktır. Günlük rutin işlerin yapılmasına ek olarak iki yıllık eğitimin sonuna doğru eğitim yetkilileri ve eğitmen grubu tarafından bir değerlendirme yapılır. Değerlendirmeler farklı aşamalardan oluşabilmektedir. Örnek durum çalışması, durumun sunumu ve mesleki bilgilerin ölçüldüğü bir sınav yapıldıktan sonra olumlu bulunan adaylar sürekli yönetici kadrolarına atanırlar.

Finlandiya’da eğitim büyük oranda yerel yönetimlere bırakılmıştır. Uzun vadeli planlamaları ve müfredatın genel çerçevesinin merkezi olarak belirlendiği, buna rağmen öğretmenlerin kendi programlarını yapabilecekleri, yerel müfredat farklılıkların olabileceği kadar bir özerkliğin olduğu görülür. Okul yöneticilerinin atanmalarında aranan ölçütlere bakıldığında öğretmenlik eğitimine ek olarak yüksek lisans eğitimi istenmektedir. İlgili alanda öğretmenlik eğitimi almış olmak ve öğretmenlikte yeterli tecrübeye sahip olmak önemlidir. Yönetici adayının eğitim diline uygun dilde çok iyi sözlü ve yazılı becerilere sahip olması gerekir. Yönetim alanında Finlandiya Ulusal Ajansı tarafından onaylanan ölçütlere göre eğitim yönetimi alanından üniversiteler tarafından düzenlenen en az 25 eğitim kredisi veya en az 15 hafta eğitim yönetimi çalışmaları veya başka bir şekilde edinilmiş yeterli eğitim yönetimi bilgisine sahip olmaları gerekir. Ayrıca başvuru sahiplerinin Anayasanın 125. Maddesinin içeriğine uygun olmaları atanmaları için şarttır. Finlandiya’da belediyelerin kendilerine özgü eğitim politikaları olabilir. Yerel eğitimden sorumlu yöneticiler genelde yönetici eğitimi için belirli programları tercih edebilirler.

Profesyonel Liderlik Programı yerel eğitim sorumlularının okul yöneticileri için sundukları, en fazla tercih edilen eğitim programlarından biridir. Belediyelerin eğitim ile ilgili kurulları bulunmaktadır ve bu kurullar okul yöneticisi ve diğer personelin belirlenmesinde, atanmasında ve ücretlerin ödenmesinde sorumluluğa sahiptirler.

Düşük başarı puanlarıyla ve az gelişmişlik düzeyi ile Türkiye'den PISA sonuçlarına göre iki basamak daha aşağıda yer alan Yunanistan'da merkezi yönetim tarafından eğitim ile ilgili hizmetler ve personel atamaları yapılmaktadır. Okul yöneticisi olarak atanmak için hizmet öncesi eğitim şartının olmadığı Yunanistan'da belli bir süre öğretmenlik ve idari deneyime sahip olmak gerekir. Kendi alanında 3 yıl ve öğretmen olarak 5 yıl olmak üzere en az 8 yıllık bir tecrübeye sahip olan öğretmenler okul yönetimi için başvurarak, dört yılda bir yenilenen değerlendirme tablosuna göre seçilir ve atanırlar. Değerlendirme tablosunda yönetici adayının sahip olduğu eğitimler, yeterlilik belgeleri, tecrübe, mesleki gelişime ilişkin aldıkları eğitim, akademik çalışmalar yer alır.

Yapılan bu çalışmada, meslek öncesi eğitimin en az öneme sahip olduğu ülkenin Türkiye olduğu, okul yöneticiliğine ilişkin mesleki bir yapılanmanın olmadığı ve sık sık okul yöneticisi atama koşullarında değişiklikler olduğu tespit edilmiştir. Okul yönetimi tesadüfe bırakılmayacak bir meslek olarak tanımlanmadığı sürece eğitim uygulamalarda farklılıklara ve sorunlara maruz kalmaya devam edecektir. Bu nedenle öncelikle öğretmenlik mesleği dışında okul yöneticiliğinin uzmanlık isteyen bir meslek olarak tanınması gerekir. Sonraki aşama ise bu mesleğe ilişkin bilgi ve becerilerin aktarılabilmesi lisans, yüksek lisans ve doktora eğitiminin okul yöneticisi adayları için getirilmesi, eğitim yönetiminin bilimsel olarak gelişmesinde de önemli katkı sağlayacaktır.

Finlandiya, Fransa ve Yunanistan'ın da içinde bulunduğu birçok Avrupa Birliği Ülkede okul yönetimine öğretmen, veli ve öğrencilerden oluşan kurulların önemli katkılar sağladığı görülmektedir (Bozkurt, 2005). Benzer kurulların da Türkiye'de eğitim yönetiminde söz sahibi olmaları eğitimde kapsayıcılığı artırabileceği gibi okuldaki kararlara paydaşların desteğini de artırabilir.

Türkiye'de gerekli yasal düzenlemeler yapılarak okul yöneticiliği bir meslek olarak tanımlanmalıdır. Okul yöneticilerinde bulunması gereken insani ilişkiler, etkili yöneticilik ve liderlik vasıflar, yöneticilik alanında eğitim, liderlik yapabilme becerisi okul yöneticileri için aranan kriterlerden olmalıdır. Okul yöneticisi yetiştirme MEB'in önemli politikalarından biri haline gelmeli ve bu konuya ilişkin yasal düzenlemeler yapılarak okul yöneticiliği herkesin değil, gerekli vasıflara, beceri ve yeterliliklere sahip olanların yapması gereken bir meslek haline getirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Acar, H., (2002). *Eğitim Yöneticileri Nasıl Yetiştirilmeli? 21. Yüzyıl Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi Sempozyumu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları

Arabacı, İ.B. Şanlı, Ö.ve Altun M. (2015). Okul yöneticilerinin yetiştirilmesi ve atama yöntemlerine ilişkin sendika temsilcilerinin, maarif müfettişlerinin ve okul yöneticilerinin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(31), 166-186.

Aras, H. ve Şimşek, S. (2022). Okuldaki eğitim ve öğretimde okul müdürünün önemi. *International Journal of Social Sciences & Humanities*, 6(2), 246-249.

Aydın, M. (1988). *Eğitim Yönetimi* (2. Baskı). Ankara: Hatiboğlu Yayınevi.

- Balcı, A. (2006). *Türk Eğitim Sisteminde Yeni Paradigma Arayışları-Bildiriler Kitabı*. Eğitim Bir Sen. Ankara:Pozitif Matbaacılık
- Balyer, A. ve Gündüz, Y. (2011). Değişik Ülkelerde Okul Müdürlerinin Yetiştirilmesi: Türk Eğitim Sistemi İçin Bir Model Önerisi. *Kuramsal Eğitim Bilim*, 4 (2), 182-197.
- Başaran, İ. E. (1983). *Eğitim Yönetimi*. Ankara: Gül Yayınevi.
- Başaran, İ. E. (2000). *Eğitim Yönetimi -Nitelikli Okul*. Ankara: Gül Yayınevi.
- Binbaşıoğlu, C. (1998). *Eğitime Giriş*. Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi.
- Bozkurt, N. (2005). *Türkiye’de ve bazı Avrupa Birliği Ülkelerindeki okul yöneticilerinin yetiştirilme ve atanma süreçlerine ilişkin karşılaştırma* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bridge, B. (2003). *Eğitimde Vizyoner Liderlik ve Etkin Yöneticilik*. İstanbul: Beyaz Yayınları.
- Bursalıoğlu, Z. (1978). *Eğitim Yönetiminde Teori ve Uygulama*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları. No. 71.
- Bursalıoğlu, Z. (1991). *Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış Şafak Matbaacılık Ltd. Şti*. 1991.
- CEDEFOP (2022), France. <https://www.cedefop.europa.eu/en/countries/france> [05.10.2022]
- Cemaloğlu, N. (2005). Türkiye’de Okul Yöneticisi Yetiştirme ve İstihdamı: Var Olan Durum; Gelecekteki Olası Gelişmeler ve Sorunlar. *GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (25)2, 249-274.
- Cour des, C. (2003): *La gestion du système éducatif, Rapport au Président de la République*, Paris.
- Çalık, C., ve Şehitoğlu, E. T. (2006). Okul müdürlerinin insan kaynakları yönetimi işlevlerini yerine getirebilme yeterlikleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 34(170), 1-9 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/470428>
- Çelik, V. (2000). *Okul Kültürü ve Yönetimi*. Ankara: Pegem A Yayınevi.
- Çimşir, K. S. (2009). *Yunanistan eğitim sistemi*, Sefer Ada ve Z. Nurdan Baysal (Ed.), Eğitim Yapıları ve Yönetimleri Açısından Çeşitli Ülkelere Bir Bakış içinde (451-468), 1. Baskı, Ankara. Pegem Akademi.
- Erdoğan, İ. (2010). *Eğitim ve Okul Yönetimi*. İstanbul: Alfa.
- European Commission (2018). Avrupa’da okul öğretmen ve müdürlerinin maaşları ve ödenekleri <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d2009f6eef0211e9-a32c01aa75ed71a1/language-tr/format-PDF> Erişim Tarihi: 14.10.2022
- Finland Constitution (2000). <https://www.refworld.org/pdfile/4e5cf5f12.pdf> Erişim Tarihi: 11.10.2022.
- FNBE (2011). Näyttötutkinnon perusteet-Johtamisen erikoisammattitutkinto. Määräykset ja ohjeet 2011:29 [*Professional Leadership Degree – Guide for Examination.Regulations and guidelines 2011:29*], Opetushallitus, Helsinki.
- Genc, N. (2005). *Yönetim ve Organizasyon*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Güven, S., Yılanlılar, A. ve Başkan, G. A. (2019). Eğitim yöneticilerinin yetiştirilmesi ve atanması: bazı Avrupa Birliği Ülkeleri, Türkiye ve KKTC’deki uygulamalara yönelik karşılaştırma ve KKTC’ye yönelik çözüm önerileri. *Turkish Studies Educational Sciences*, 14 (3), 611-626.

- Halasz, G. and Pont, B. (2007). School leadership for systemic improvement in Finland: A case study report for the OECD activity Improving school leadership <https://www.oecd.org/education/school/39928629.pdf> Erişim Tarihi: 05.10.2022
- Helvacı, M.A. (2007). *Okul Yöneticilerinin Yerleştirilmesi ve Atanmaları: Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi*, Editör: Kadir Keskinılıç. Ankara: Pegema Yayınları.
- Huber, S. (2003). *Qualifizierung von Schulleiterinnen und Schulleitern im Internationalen Vergleich*. Kronach: Wolters Kluwer Deutschland.
- <https://okm.fi/en/education-system#ecec>
- <https://okm.fi/en/education-system#pre-primary> Erişim Tarihi: 11.10.2022
- İnandı, Y. (2005). *Avrupa birliği ülkeleri eğitim sistemi ile Türk eğitim sisteminde eğitim yönetimi ve finansmanı* (Yayınlanmamış Doktora tezi), Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karip, E. ve Koksall, K. (1999). Okul Yöneticilerinin Yetiştirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 18, 193-207.
- Kashyap, D. (2022). Education administration: Meaning, nature and other details. <https://www.yourarticlelibrary.com/educational-management/educational-administration/educational-administration-meaning-nature-and-other-details/63730> Erişim Tarihi: 05.10.2022
- Kaya, Y. K. (1999). *Eğitim Yönetimi*. Ankara: Bilim Yayıncılık
- Kumpulainen, T. (2016). Opettajat ja rehtorit Suomessa 2016. Raportit ja selvitykset 2017:2. [Teachers and Principals in Finland 2016. *Reports of National Board of Education 2017:2*, Helsinki, Opetushallitus.
- Lahtero, T.J., Ahtainen, R.S. and Lang, N. (2019). Finnish principals: Leadership training and views on distributed leadership, *Educational Research and Reviews*, 14(10), 340-348.
- Ministry of Education (2007). Improving School Leadership, Finland. <https://www.oecd.org/education/school/38529249.pdf> Erişim Tarihi: 13.10.2022
- Ministry of Education and Agriculture (2022). Finland <https://okm.fi/en/education-system> Erişim Tarihi: 10.10.2022
- MEB (1946). Üçüncü Milli Eğitim Şurası. http://ttkb.meb.gov.tr/dosyalar/suralar/3_sura.pdf Erişim Tarihi: 03.10.2022
- MEB, 1973), 1739 Sayılı Kanun. "Milli Eğitim Temel Kanunu" *Resmi Gazete*, Sayı: 14574, 24 Mayıs 1973, Md.2/1.
- MEB (1962). Yedinci Milli Eğitim Şurası. http://ttkb.meb.gov.tr/dosyalar/suralar/7_sura.pdf Erişim Tarihi: 01.10.2022
- MEB (1981). Onuncu Milli Eğitim Şurası. http://ttkb.meb.gov.tr/dosyalar/suralar/10_sura.pdf Erişim Tarihi: 12.10.2022
- MEB (1982). On Birinci Milli Eğitim Şurası. http://ttkb.meb.gov.tr/dosyalar/suralar/11_sura.pdf Erişim Tarihi: 14.10.2022
- MEB (1988). On İkinci Milli Eğitim Şurası. http://ttkb.meb.gov.tr/dosyalar/suralar/12_sura.pdf Erişim Tarihi: 14.10.2022

- MEB (1993). On Dördüncü Milli Eğitim Şurası. http://ttkb.meb.gov.tr/dosyalar/suralar/14_sura.pdf Erişim Tarihi: 04.10.2022
- MEB (1994). Milli Eğitim Bakanlığı Hizmetiçi Eğitim Yönetmeliği. <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/51.html> Erişim Tarihi: 04.10.2022
- MEB (1996). On Besinci Milli Eğitim Şurası. http://ttkb.meb.gov.tr/dosyalar/suralar/15_sura.pdf Erişim Tarihi: 05.10.2022.
- MEB (2001). Milli Eğitim Bakanlığı Açık Öğretim Ortaokulu Yönetmeliği. http://mevzuat.meb.gov.tr/html/2530_0.html Erişim Tarihi: 10.10.2022.
- MEB (2003). Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Kurumları Yönetmeliği. http://mevzuat.meb.gov.tr/html/225_0.html Erişim Tarihi: 22.09.2022
- MEB (2006). On Yedinci Milli Eğitim Şurası. http://ttkb.meb.gov.tr/dosyalar/suralar/17_sura.pdf Erişim Tarihi: 15.09.2022
- MEB (26.07.2014). Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği. *Resmi Gazete, Sayı, 29072.* <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=19942&MevzuatTur=7&Mevzuatertip=5> Erişim Tarihi: 14.09.2022
- MEB (2019). PISA 2018 Türkiye Ön Raporu. *Eğitim Analiz ve Değerlendirme Raporları Serisi* http://pisa.meb.gov.tr/eski%20dosyalar/wp-content/uploads/2020/01/PISA_2018_Turkiye_On_Raporu.pdf Erişim Tarihi: 08.10.2022
- MEB (5 Şubat 2021). Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Eğitim Kurumlarına Yönetici Seçme ve Görevlendirme Yönetmeliği. *Resmi Gazete, Sayı No: 31386.*
- Paget, V. (2019). 3 Reasons Why School Administration Is Important for Student Education <https://www.ora.com/blog/3-reasons-why-school-administration-is-important-for-student-education> Erişim Tarihi: 11.10.2022
- Peck, T. B. and Ramsey, H. A. (1998). *Managing Schools: The European Experience*. Nova Publications
- Pelit, A. (2013). *Okul yöneticilerinin yetiştirilmesine ve atanmalarına ilişkin benimsenen modellerin karşılaştırılması (Türkiye, Fransa, Danimarka ve İngiltere örneği)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pont, B., Nusche, D. and Moorman, H. (2008). *Improving School Leadership, Volume 1: Policy and Practice*. OECD. Pont, B.Nusche, D.Moorman, H. (2008). *Improving School Leadership, Volume 1: Policy and Practice*. OECD. Erişim Tarihi: 15.11.2022
- Preprimary, E. (2022). Pre-primary education improves children's opportunities for learning <https://okm.fi/en/education-system#pre-primary> Erişim Tarihi: 11.10.2022
- Sarpkaya, R. (2013). *Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi*. Ankara: Anı.
- Sergiovanni, T. J. and Fred, D. C. (1980). *The New School Executive, A Theory of Administration*. New York: Second Edition, Harper and Row Publishers,
- Simsek, H. (2004). Eğitim Yöneticilerinin Yetiştirilmesi: Karşılaştırmalı Örnekler ve Türkiye İçin Öneriler. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 29(307), 13-21.
- Summak, M.S. ve Karadağ, N. (2009). Okul Merkezli Yönetim Sürecinde Görev Alan Okul Müdürlerinin Rollerini. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3), 30-140.

Şahenk, S. S. (2009). *Fransa eğitim sistemi, Sefer Ada ve Z. Nurdan Baysal (Ed.), Eğitim Yapıları ve Yönetimleri Açısından Çeşitli Ülkelere Bir Bakış içinde (195-213)*, 1. Ankara. Pegem Akademi.

Şahin, M. ve Üstüner, M. (2014). Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki 652 Sayılı Kanun Hükmündeki Kararnameye İlişkin Okul Müdürlerinin Görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(25), 373-392.

Şişman, M. (2002). *Eğitimde Mükemmellik Arayışı*. Ankara: Pegem A Yay.

Stravakou, P. (2019). Selecting School Principals in Greece in the Last Fifteen Years – A Theoretical Approach. *Journal of Advances in Education and Philosophy*, 3 (8), 277-282.

Taajamo M, Puhakka E, and Välijärvi, J. (2014). Opetuksen ja oppimisen kansainvälinen tutkimus TALIS 2013. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2014:15. [Teaching and Learning International Survey, TALIS 2013. Publications of the Ministry of Education and Culture], Helsinki, Opetus- ja kulttuuriministeriö.

Taipale, A. (2012). Kansainvälinen rehtorikartoitus – Kartoitus oppilaitosjohdon työstä ja täydennyskoulutuksesta. Raportit ja selvitykset 2012:12 [International Principal Survey. Reports of National Board of Education 2012:12], Opetushallitus, Helsinki.

Taş, A. ve Önder, E. (2010). 2004 Yılı ve Sonrasında Yayınlanan Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Atama ve Yer Değiştirmelerine İlişkin Yönetmeliklerin Karşılaştırması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(12), 171-185.

Taymaz, H. (2003). *İlköğretim ve Ortaöğretim Müdürleri İçin Okul Yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi.

Taymaz, H. (2011). *Okul Yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi.

Thody, A., Papanoum, Z., Johansson, O. ve Pashiardis, P. (2007). Avrupa’da okul müdürlerinin hazırlanması. Çev. Abdurrahman Ilgan, Hilmi Süngü, Semra Kıranlı. *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, (18), 214-215.

Uygur, M. (2021). Comparison of The Training and Appointment of School Administrators in Turkey, France, England, Finland, South Korea and Greece, *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi (JOHASS)*, 4 (1), 171-191.

652 KHK. Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, *Resmî Gazete*, Sayı: 28054, Erişim Tarihi: 14.10.2022

www.leadership.(2022). Country Background Report Turkey. http://www.leadershipin education.eu/fileadmin/reports/CR_FR.pdf Erişim Tarihi: 08.10.2022

www.eurydice/finland(2022).<https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/finland/finland> Erişim Tarihi: 12.10.2022

www.eurydice/france.(2022).<https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/france/management-and-other-education-staff> Erişim Tarihi: 06.10.2022

www.eurydice/greece (2022). Greece. <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/greece/greece> Erişim Tarihi: 12.10.2022

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2022, 5(12): 1855-1863.

DOI: [10.26677/TR1010.2022.1163](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.1163)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Nasihatnameler Özelinde 17. Yüzyıl Osmanlı Süvarilerinin Problemleri ve Dönemin Yazarlarının Çözüm Arayışları

Prof. Dr. Alpaslan DEMİR, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tokat, e-posta: alpaslan.demir@gop.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2397-8293>

Çağrı ONAR, Doktora Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tokat, e-posta: cagrionar@yaani.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3928-5755>

Öz

Osmanlı Devleti'ni yıkıma götüren sebepleri, 16. yüzyıl sonu ve takip eden 17. yüzyıl boyunca devlet adamları tartışma konusu etmişlerdir. Yazılan bu eserler siyasetname, nasihatname ve ıslahatname olarak adlandırılmıştır. Siyaset, Arapça bir kelime olup gözetmek anlamına gelmektedir. Kelime daha sonra diplomasi, politika ve devlet işleri anlamlarına gelecek şekilde de kullanılmıştır. Nasihatnameler aynı zamanda devlet adamlarına, şehzadelere ve hükümdarlara devlet yönetiminde doğru yolu göstermek için yazılmıştır. Bu eserler, siyasetten, askeriye, ekonomiden, adalete kadar birçok alanda görülen aksaklıkları ihtiva etmektedir. Konuyla ilgili birçok kitap, tez ve makale kaleme alınmıştır. Bu eserler vasıtasıyla, her araştırma devletin aksayan bir yönünü aydınlatmaya çalışmıştır. Bu çalışmayla ordunun elit birliği olan süvarilerin bozulma sebepleri ve tekrar eski gücüne döndürülebilmesi için verilen tavsiyeler “*Kitab-ı Müstetab, Koçi Bey Risalesi, Kitabı Mesalihu'l Müslimin ve Menafii'l- Mü'minin, Hırzül Mülük ve Muhayyel Bir Mülakatın Zabıtları*” üzerinden değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Nasihatname, Tımarlı Sipahi, Islahatname, Kapıkulu, Süvari.

Makale Gönderme Tarihi: 28.10.2022

Makale Kabul Tarihi: 16.12.2022

Önerilen Atf:

Demir, A. ve Onar, Ç. (2022). Nasihatnameler Özelinde 17. Yüzyıl Osmanlı Süvarilerinin Problemleri ve Dönemin Yazarlarının Çözüm Arayışları, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(12): 1855-1863.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2022, 5(12): 1855-1863. DOI:[10.26677/TR1010.2022.1163](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.1163)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

**The Problems of the 17th Century Ottoman Cavalry and Their Search
for Solutions in Nasihatnames**

Prof. Dr. Alpaslan DEMİR, Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Arts and Sciences, Tokat,
e-mail: alpaslan.demir@gop.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2397-8293>

Çağrı ONAR, Ph.D. Student, Tokat Gaziosmanpaşa University, Institute of Graduate Programs,
Tokat, e-mail: cagrionarr@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3928-5755>

Abstract

The very fundamental problem of the Ottoman high elite in the end of 16th and the onset of 17th centuries was the declining process of the empire. In this respect, many produced Nasihatnames, Islahatnames and Siyasetnames. *Siyaset*, originally Arabic, means to protection of the ruler over his subjects. This definition changed over time and gained the meaning of politics, diplomacy and state affairs. Besides, Nasihatnames aimed to provide guidance to the elites, rulers and princess how to govern the state. These written works contain many issues ranged from politics and military to economy and law. Plenty of thesis, articles and books were produced concerning aforementioned issue. Inspired by Nasihanames, many research dedicated to cast light on the state problems. In this respect, this humble study based on “Kitab-ı Müstetab, Koçi Bey Risalesi, Kitabu Mesalihi'l Müslimin ve Menafii'l- Mü'minin, Hırzül Mülük and *Muhayyel Bir Mülakatın Zabıtları*” tried to illuminate reasons of the deterioration of the cavalry and the recommendations to them.

Keywords: Admonition, Timarli Sipahi, Islahatname, Kapikulu, Cavalry.

Received: 28.10.2022

Accepted: 16.12.2022

Suggested Citation:

Demir, A. and Onar, Ç. (2022). The Problems of the 17th Century Ottoman Cavalry and Their Search for Solutions in Nasihatnames, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(12): 1855-1863.

GİRİŞ

Klasik Türk ordu yapılanmasının (Kafesoğlu, 1997:207) bir devamı niteliğinde kurulmuş ve teşkilatlanmış bulunan Osmanlı ordusunun temelini mobilize birlik olan süvariler teşkil etmektedir (Murphey, 2007:58). Nitekim Osmanlı ordusunun en gözde askerleri olan kapıkullarının “Altı Bölük Halkı” olarak adlandırılan birlikleri süvaridir (Uzunçarşılı, 1988:138-213). Ayrıca klasik dönemde ordunun en kalabalık birliği olan “Tımarlı” askerler de süvarilerden müteşekkildir (İnalçık, 2012:170). Bunlarla beraber sınır hatlarında görev yapan akıncılar ve orduya yardımcı birlik olarak katılan Tatar taifesi de atlı birliktir. Ordudaki sayısının fazla olması nedeniyle 17. yüzyıla değin kazanılan zaferlerin çoğunda ordunun ana omurgasını teşkil eden bu birliklerin payı büyüktür. Ancak ordunun savaş kaybetmesiyle beraber gözler bu birlik üzerine dönmüştür. Yapılan çalışmalarda, süvarilerin problemleriyle ilgili tespitler ve bu problemlerin çözümü için tavsiyelerde bulunulmuştur.

Çalışmamız beş nasihatname üzerinden olup, ilk dördü 17. yüzyıla ait olan Kitab-ı Müstetab, Koçi Bey Risalesi, Kitab-ı Mesalih ve Hırzül Mülûk’tür. Klasik nasihatname türünde yazılan eserler yönetimde gördükleri eksikliklerle kurumların aksayan yönlerini ele almış ve bunların düzeltilmesi için çözüm önerisinde bulunmuşlardır. Hatta Mesalihi’l Müslimin’de matbah-ı amirenin pişireceği yemeğe kadar bir bab açılarak izahatta bulunulmuştur (Yücel, 1988:105). 18. yüzyıla ait olan Muhayyel Bir Mülakatın Zabıtları ise ilk dördünden daha farklı bir metot izleyerek konuyu ele almıştır. Diğer nasihatname türleri sadece Osmanlı Devlet kurumlarının problemleriyle ilgilenip tek taraflı bir bakış açısıyla değerlendirmede bulunurken, bu risale Avrupa ve Osmanlı Ordusu arasında kıyaslamalar yaparak problemi anlamaya çalışmıştır. Orduyu birlik birlik ayırarak incelemek yerine bütün olarak ele almıştır.

Konuyla ilgili Kâtip Çelebi, Düsturu’l Amel li-İslahi’l- Halel isimli bir eser yazmış olmasına rağmen çözüm arayışlarını askeriye den ziyade ekonominin düzeltilmesinde bulmuştur. Bu sebepten eser makalenin kapsamı dışında kalmaktadır. Aynı şekilde 17. yüzyılın başlarında kaleme alınan Veysi’nin eseri olan Hâbname’de de sipahiler bozulmanın bir nedeni olarak görülmemektedir (Öz, 2017:73).

Nasihatnamelere yukarıda belirtilen Akıncı, Tatar ve diğer süvari birliklerinden ziyade altı bölük halkının ve tımarlı sipahilerin bozulma sebepleri yansımıştır. Bu çalışmamızda öncelikle altı bölük halkının bozulma sebepleri ve tekrar eski haline gelmesi için tavsiyeler incelenecek ikinci başlık olarak da tımarlı sipahilerle ilgili problem ve çözüm önerilerine bakılacaktır.

ALTI BÖLÜK HALKI’NIN BOZULMA SEBEPLERİ ve DÜZELMESİ İÇİN TAVSİYELER

Bozulmanın başlıca sebebi, sipahilik gibi önemli bir makamın kanuna aykırı olarak hak etmeyenlere dağıtılması görülmektedir. Nitekim sefer yürüyüşü esnasında sadrazam yararlılık gösteren birine terakkide bulunmak istediğinde bunu rikab-ı hümayuna arz ederek gerçekleştirirdi. Ancak XVII. yüzyıla gelindiğinde işlerin farklılaştığı görülmektedir. Kitab-ı Müstetab’da haksız şekilde verilen sipahilik neticesinde hem kapıhalkının sayısının artmasından hem de ehil olmayan kişilerin bu göreve getirilmesinden şikâyet edilmektedir (Yücel, 1988:4). Aynı zamanda hukuksuz verilen makamların neticesinde ordu içerisine kanunen hiç girmemesi gerekenler de girmeye başlamışlardır. Yazar durumu “*Etrak ve Ekrad ve Çingane ve Tatar ve Acem el-hasıl her isteyen ilal-an varub ... kul taifesine bu sebep ile ecnebi karışub herc ü merc olmuşlardır.*” (Yücel, 1988:4) diyerek izah etmektedir. Bu hukuksuz alımlar bir başka problemi de beraberinde getirmiş, yedi sekiz bin civarında bulunan bölük halkının sayısı yirmi bin civarına çıkmıştır (Yücel, 1988:7). Eserde eski askerlerin sayısı “*az idi lakin uz idi*” diyerek geçmiş zamanda hukuki

olarak askere alınanların kalitece daha iyi oldukları, nicelik yerine niteliğin üstün tutulduğu belirtilmiştir. Ayrıca süvarilerin başarıları, içlerinde saplama olarak adlandırılan Türk kökenlilerinin ve ecnebi olarak tanımlanan taşralıların karışmamasına bağlanmaktadır (Yücel, 1988:7).

Hemen hemen aynı dönemlerde kaleme alınan Koçi Bey risalesinde de aynı problemlere dikkat çekilmiştir. Devlet hazinesinden maaş alan bu taifeye, zaman içinde belirlenen kaideler dışında alımlar yapılarak “*ne idüği belirsiz*” sayısı fazla becerisi az, devlet hazinesine zarar veren bir çehreye dönüştüğü görüşü hâkimdir. Koçi Bey durumun ancak askerlerin sayısının azaltılıp kalitesinin yükseltilmesiyle düzeleceğini söylemektedir (Danışman, 1985:35). Kapıkulu askerlerinin, padişahı yahut vezirleri hal etmek için çıkardıkları isyanların önüne geçebilmek amacıyla padişaha itaatkâr daha az sayıda savaşçı istihdam edilmesini salık vermiştir (Danışman, 1985:35). Ayrıca Koçi Bey bunların sayısı arttıkça muharebe meziyetleri azaldığı gibi, bir zamanlar “*raiiyet vasfı taşıyan bu nev-zuhur*” savaşçılar, vergi de ödemeyerek devletin gelir kalemlerini zayıflatmaktan başka bir işe yaramadıkları iddiasında bulunmuştur (Danışman, 1985:35).

Ordu içine hukuksuz olarak girenlerle sayı artmış olmasına rağmen savaş sahasına gitmeyenlerin fazlalığı bir başka eleştiri konusu olmuştur. Altı bölük halkının toplam yirmi binden fazla sayısı olmasına rağmen sefere ancak beş altı bin askerle katılmaktadır (Yücel, 1988:15). Ulufeli olan bu taifenin kimisi defterdar hizmetinde istihdam edilmekte, kimisi vezirlerin defterlisi denilerek, kimisi de ulufelerini almak için ağa ve kâtiplerin himayesine girerek sefere gitmekten kaçmanın yolunu bulmuşlardır (Yücel, 1988:15). Bunların yerine sefere katılanlarsa Türk, Çingen ve Celali taifesinden olan sipahilerdir (Yücel, 1988:16). Bu taife ise sefere katılmak için gereken paraya bile sahip değilken bir şekilde sefere katılıp üstüne de bir yolunu bulup kendilerini bölüğe yazdırmışlardır. Ek olarak bölük halkından olmaya layık olmayıp fakirliklerinden at ve silah bulamadığından sefere piyade ve silahsız olarak katılmışlardır. Atı dahi olmayan bu sipahiler ulufe yoklaması yapıldığındaysa var görülerek yerine geldiği kişinin ulufesinin kesilmesine mani olmaktadır (Yücel, 1988:38).

Yukarıda sözü edilen bozulmalar, zaman içinde sipahilerin devlete başkaldırmasına varacak kadar ileri seviyeye ulaşmıştır. Nitekim iç oğlanlarının taşra halkı ve baltacılarla münasebetleri kanun-ı kadimce kesinlikle yasak olmasına rağmen bu kanun unutulmuş ve iç oğlanları baltacılar ve taşradakilerle münasebetin de önüne geçerek anne babalarıyla ve birçok muhtelif şahıslarla irtibat kurmaya başlamışlardır. Bu haberleşmelerde iç oğlanlar taşrada bulunan sipahilere gönderdikleri tezkirelerle, sarayın sipahilerden korktuğunu, saray karşısında isteklerinden geri adım atmamalarını salık verdiler. Bu haberleri alan sipahiler önce edepsizlik etmeye ardından da ayaklanmaya başlamışlardır (Yücel, 1988:26).

Kitab-ı Müstetab yukarıda verilen problemlerin doğuş sebeplerinin araştırılması gerektiği ile son bulmuş, kendisi sadece problemleri tespit etmiş, sorunun kaynağı ve çözümüyle ilgili bir tavsiyede bulunmamıştır. Ancak kanun-ı kadime gönderme yapması ve eskinin güzelliğini kanun-ı kadime bağlaması problemlerin çözümünü de orda gördüğüne işaret etmektedir. Genel kanı olarak eser döneminde birçok probleme çözüm önerisinde bulunmakla birlikte askeri alanda kapı kullarının sayısında azaltılmaya gidilmesi ve devlet işlerinden uzaklaştırılmalarını tavsiye etmektedir (Yücel, 1988:53).

Kitab-ı Müstetab’dan 15-20 yıl kadar sonra yazıldığı tahmin edilen Kitab-ı Mesalih’in 1637-40 yılları aralığında yazıldığı düşünülmektedir (Yücel, 1988:52). Aradan geçen zaman içerisinde problemler çözülmediği gibi artık daha derinleşmiştir. Kitab-ı Mesalih’de acemi oğlanlarından başlamak suretiyle orduda değişikliğe gidilmesi gerektiği düşünülmektedir. Nitekim acemi ocağına alınanların Türk’e verilerek çift sürdürülmesi ve tarla işlerinde kullanılmalarının

gereksiz olduğu savunulmaktadır. Bu çocukların geldikleri köylerde tarla işlerini öğrenmiş olmaları nedeniyle tekrar bu işlerde istihdamları zaman kaybı olarak görülmektedir. Bu çocukların öncelikle askeri eğitim almaları, at binerek sipahilik öğrenmelerinin daha faydalı olacağı düşünülmektedir (Yücel, 1988:93). Askeri eğitim de ancak sahada öğrenileceği için bu çocuklar İstanbul'a getirilip sipahilere yaya seyis olarak hizmet etmeleri tavsiye olunmaktadır. Ancak bu çocuklar savaşta asla süvari olmayacak muharebenin her halini gözlemleyip, izleyerek tecrübe edeceklerdir. Yazar, çocukların bu şekilde istihdam edilmesi halinde, asker olduklarında kırk yıllık asker gibi tecrübe sahibi olacaklarını iddia etmektedir. Bu iddiasına, sipahilerin yanında bulunan yamakların bazılarının iyi at binmesini, kahramanca hareket etmesini ve ağasından daha yararlı olmasını delil göstermektedir. Ayrıca sipahilere bir akçe terakki vermektense bu çocukları yanlarına verilmesi onları daha mutlu edecektir (Yücel, 1988:93). Çünkü bu çocuklar ilerde sipahiliğe çıktıklarında atı eyerlemesini dahi bilmemeleri savaş sahasında bu çocuklardan istenilen verimin alınamamasına sebebiyet verdiği gibi, güvensizliğe de neden olmaktadır. Eserde de bunlar "*ne at eyerlemek bilür ne dülbendlerin sarmak bilürler*" diye eleştirilmişlerdir. At sürerken bir eliyle eyer kaşını tutmazsa düşmesi de kaçınılmazdır, kendi düşmezse de başındaki tülbendi düşer diyerek sipahi oldukları zaman acemilik gösterdiklerinin altı çizilmektedir (Yücel, 1988:93). Nihayetinde bu askerlerin ne zaman eğitilerek harpte yararlılık göstereceği sorgulanmakta ve ancak saç ve sakalı beyazladığında denilerek yaşlılığında at binip silah kullanmayı öğrenebileceği nükteli bir üslupla dile getirilmiştir (Yücel, 1988:93). Kanun-ı kadimden dönmemek gerekliliğini savunanlara "*Resulu'llah zamanından kalmış degildir ki bozulmakla günah ola.*" diyerek cevap vermiştir (Yücel, 1988:93).

Kitab-ı Mesalih'de acemi ocağının ıslahı için verilen tavsiyelerden sonra altı bölüm halkın problemleri teşhis edilmiş ve çözüm olarak da tavsiyelerde bulunulmuştur. Nitekim Kapıkulu sipahilerinin odalarında yattıklarını, bunların bazılarının sipahi olmasına rağmen at binmeyi bilmediklerini söylemektedir. Yazar, odalarında boş boş yatacaklarına günlük at binseler, bunların içinde at binmeyi bilen ustalarına hizmetleri için "*terakkicik*" verilse bu askerlerin eğitimleri için çok faydalı olacağını düşünmektedir. Bu sipahilerin at binmeyi bilmedikleri gibi silah kullanmaktan da bihaber oldukları vurgulanmıştır. 1650'li yıllarda yazıldığı tahmin edilen kitapta, bu kadar erken tarihte altı bölüm halkı gibi seçkin bir birliğin at binemez, silah kullanamaz oldukları iddiası oldukça düşündürücüdür. Yazar, bu taifenin boşuna ulufe alıp devlet malını boşa sarf ettiklerini belirterek ağır bir eleştiride bulunur. Çavuşların, genç olan askerlere at binmeyi katiyen öğretmeleri gerektiğinin altı çizilir. Ayrıca silahlı olarak at binmenin zor olduğu sarp arazilerde alay talimi yapılmasının da savaş esnasında ne kadar fayda getireceğini belirtmektedir (Yücel, 1988:99). Bu yapılacakların hiçbir faydası olmasa bile elçiler geldiğinde, onların karşısında talim yaptırılması onlara göz korkusu vereceği düşünülmüştür (Yücel, 1988:99). Askerliği öğrenmeleri karşılığında bunlara hizmet ve terakkiler verilirse şevke gelip daha iyi asker olurlar aksi halde hem askerlik işlerinden uzak kalırlar hem de devlet adamlarının işlerini aksatır, onları huzursuz ederler denilmiştir (Yücel, 1988:99).

Sipahi taifesinin yararlı hale gelmesi için bir diğer eleştiri taşıdıkları silahlarıdır. Sadak ve yay birçok yerden bağlanması sebebiyle sipahinin hareketini kısıtlamaktadır. İstanbul'da Cuma günü gösteri için takılmaktan başka işe yaramayan bu silahın ve gümüşten süslü göğüslüklerinin bırakılması gerekmektedir. Sipahi, silah kullanma ihtiyacı hâsıl olduğunda bağı ile uğraşmamalıdır. Bu sebeple öncelikle bellerinde, bıçak benzeri bir silah olan, hafif yatağan bulunmalıdır. Ayrıca başlarında bulunan kaba tülbentleri de sadece İstanbul'da kullanmalı, savaş meydanına ince tülbentle gelmelidirler. At koştururken birçoğu ya başındaki tülbendi tutmaya çalışır yahut sadağından okları düşer yahut yayını düşürdüğü için savaşamayacak hale gelmektedirler. Ayrıca bir emir çıkarılıp bütün elbise ve gereksiz ağırlıklarını bırakmaları

istenmelidir. Çünkü elbise ve gereksiz ağırlıklarından yiyeceklerine yer kalmamakta, aç kalan sipahilerse menzillerde kavga çıkarmaktadırlar (Yücel, 1988:100).

Bir diğer problem sefer yürüyüşü esnasındadır. Anadolu sipahisi Rumeli'ne giderken Rumeli sipahisi Anadolu'ya gelirken, atları o kadar yorulmaktadır ki düşman üzerine vardıklarında bu atlar fayda sağlayamamaktadır. Bu sebeple gönüllü yahut zorla bir kısım süvari alaya bırakılıp orduyla yürütülse, geri kalan bir ay önceden serhatlara gönderilse atlar dinleneceği için faydaları artar (Yücel, 1988:101). Ulufelerinin bir kısmını serhat bölgesinde verilmesi de askerin kaçmasını engelleyici önlem olarak alınabilir (Yücel, 1988:101). Alay hizmetini görmek için orduyla beraber yürüyenlere de ileri giden gönüllüler iki üç günlük ulufelerinden vermeleri alay hizmeti gören sipahilerin gönlünü hoş edebilir (Yücel, 1988:101). Bu yöntem hem askere çok büyük kolaylık sağlar hem de yoldaşı olan atları yorarak savaş verimliliğini düşürmez denilmiştir. "*Asl yoldaşlık atladur, at zebun olıcak yoldaşlık gelmez.*" Bu cümle atın zayıf düşmesi durumunda yoldaşlık yapamayarak bütün yükü askerin sırtına bırakacağından atın gözetilmesinin gerekliliğini açıklamaktadır.

Mesalih yazarı, orduda bulunan herkesten yararlanılması durumunda ordunun savaş kazanma kapasitesinin artacağını düşünmektedir. Bu sebeple bölük halkı ve tımarlı sipahinin hizmetinde bulunan at oğlanlarının ellerinde silah bulunmamasını eleştirmektedir. Eserde bu hizmetkâr taifesinin sayısının yüz binden ziyade olduğu belirtilmektedir. Silah taşımayan bu grup, düşman baskını esnasında kendini savunamadığından sipahiler içine girerek alayda bulunan sipahilerin düzenlerini bozmaktadırlar. Silah verilse bunların içinden birçoğunun ağasından iyi at binip silah kullandığına şahitlik eden yazar bunların silahlandırılmasının çok büyük fayda vereceğini iddia etmektedir. Ancak bunlara hafif silah verilerek yaptıkları hizmetin aksaması engellenmelidir (Yücel, 1988:109). Hem bunlar at otlatmaya gittiklerinde ellerinde silahları olması halinde düşman eline geçmezler. Bu sayede düşmanın istihbarat alması da engellenir. Ayrıca at oğlanlarının silahsız olduğunu bilen düşman bir başına beş kişinin üzerine at sürme cesaretini göstermektedir. Silahları olsa buna cesaret edemeyecek etse bile at oğlanlarına esir düşecektir. Ayrıca iyi at binmeyi bilen bu at oğlanlarının silahı olsa dağılan düşmanı takip edip tekrar toplanmalarını engelleyebileceği bir başka fayda olarak öne sürülmektedir (Yücel, 1988:109).

Bölük halkının hizmetini görmek amacıyla her sipahinin ekseri bir hizmetkârı bulunmaktadır (Yücel, 1988:120). Bu hizmetkârlar sipahinin savaştan başka bir şey düşünmemesi gerektiği için çadırını, yiyeceğini temin edip atın da bakımını gerçekleştirmesi gerekmektedir (Yücel, 1988:120). Ancak tek başına olduğundan sipahi alaydan gelir gelmez yemek temininden sonra at bakımını ve diğer ihtiyaçları gerçekleştirmeden çadırı toplayıp bir menzil ileri gitmesi zaruridir. Bu sebeple süvari ertesi gün salt atıyla birlikte kalıp bütün işlerini kendi görmesi gerektiğinden alay hizmetini aksatmaktadır (Yücel, 1988:120). Bu sebeple hizmetkârların sayısının tekrar artırılması talep edilmektedir (Yücel, 1988:120).

Kitab-ı Mesalih süvarilerden farklı bir yöntemle faydalanmayı düşünmüştür. Onların hızlı hareket etmeleri ve manevra kabiliyetlerinin yüksek olması nedeniyle tavsiyelerinde yeniçerilerin dahi atlanması gerektiğini savunur. Nitekim hazineye büyük zarar veren ve Batı politikasını etkileyen Safevi üzerine büyük orduyla hareket etmektense Kitab-ı mesalih yazarı: Devamlı kalmak üzere üç bin atlı bölük sipahisi ve beş bin kadar tüfekli, atlı yeniçeri gönüllünün bölgede bulunmasının devlete çok büyük menfaati olacağını düşünmektedir. Bu askerlerin ulufelerine yapılacak 5 akçe kadar terakki azmi artıracaktır. Bu askerlerden 5-6 nefere bir çadır verilmeli ve peksimetle diğer işleri eksik edilmemesi tavsiyesi işleri olmayan askerin dağılma tehlikesini engellemek için kuvvetli bir önlem olarak tavsiye edilmektedir. Ayrıca aldıkları yerlerin askerlere dirlik olarak verilmesi birlikleri cesaretlendireceği gibi hazinenin masrafını da azaltacaktır. Bunun yanında gönüllü sayısı artar bölgenin fethi kolaylaşır. Yine hazineden para

almayan ve Safevi'nin korktuğu Tatar taifesinden de gönüllülerin katılması Doğu probleminin çözümünde etkili bir çözüm olarak görülmektedir (Yücel, 1988:123).

TIMARLI SİPAHİ'NİN BOZULMA SEBEPLERİ ve DÜZELMESİ İÇİN TAVSİYELER

Çocukluktan itibaren ekmek yemesinden, su içmesine varıncaya kadar terbiye ve disiplin içinde bulunan bir asker, vezir olduğunda kanunları ve ehemmiyetini iyi bilmektedir. Hazinenin; ne işe yaradığını, nerede kullanılması gerektiğinin bilincindedir. Halkın ihtiyaçlarının neler olduğu, neden asker olmamaları gerektiğinin idrakindedir. En önemlisi ise bütün kariyerini hakkıyla tamamladığı için adaletin bozulması, zulmün yaygınlaşması halinde olabilecekleri öngörebilir. Kitab-ı Müstetab, devletin zayıflamasının dayanağını, asker içerisine hak etmeden giren kişilerin devleti ayakta tutan bu ayrıntılara dikkat etmemesi olarak görmektedir (Yücel, 1988:8).

Nitekim zamanında ulufeli kapıkulları, sair yerlerde tasarruf ettikleri zeamet ve tımarlardan iki yüz bine yakın asker çıkarmaktaydılar. Bu askerlerin yanlarında bulunan cebelilerle beraber toplanan asker nereye sefer düzenlense buralardan fetihle dönerlerdi (Yücel, 1988:15). Fetihlerde asıl görevi gören bu tımar ve zeamet sahipleriye kapıhalkı olarak adlandırılan askerler padişahın hizmetini görecektir kadar az sayıdaydılar (Yücel, 1988:15). Daha sonraki yıllarda bu zeamet ve tımarlar, vezir ve ekâbirlerin sepetlerinde toplanmaya başlayınca sipahi taifesi önemini kaybetmeye başlamıştır (Yücel, 1988:15). Zuema ve ekâbir taifesi ellerinde bulunan bu tımar topraklarını hademelerine, kölelerine hatta hizmetkârlarının üzerine yaparak mahsulünü tasarruf etmeye başlamışlardır. Eserde, "kelp"lerine dahi tımar vermişlerdir diyerek durumun ciddiyeti mübalağayla anlatılmaya çalışılmıştır (Yücel, 1988:39). Savaş zamanı geldiğindeyse beratları göndererek yoklamaya girerlerdi (Yücel, 1988:15). Ordu bu şekilde savaş sahasında eksik bırakılır kapıhalkıyla savaş kazanılmaya çalışılırdı. Bu az sayıda askerle savaş kazanmak mümkün değildir (Yücel, 1988:15). Kapıhalkı kendi savaş kazanmaya muktedir olsaydı, önceki sultanları tahtlarından indirip bütün zeamet ve tımarları daha fazla maaş almak amacıyla hazineye aktarırlardı (Yücel, 1988:15).

Zeamet ve tımarın sayısı, sadece kılıç hakkı olan en küçük birimi dahi binleri bulmaktadır. Buna rağmen beratlarda isimleri yazanlar savaş meydanlarında görülmemektedirler. Vergi muafiyeti karşılığında sefere gelmesi gereken mirmiranlar yanlarında iki yüz, üç yüz, mir-livaların yüz, yüz elli cebeliyle savaşa katılması gerekirken mirmiranlar kırk elli, mir-livalarsa on, on beş kadar cebelileriyle sefere katılmaktadırlar (Yücel, 1988:82).

Mesalihü'l Müslimîn'de Kapıkulu sipahilerinin problemleri incelenip çözüm önerisinden sonra ordunun en kalabalık birliği olan tımarlı sipahiler için de tavsiyelerde bulunulmuştur. En önemli husus tımarlıların sefere iştirak etmelerini sağlamaktır. Nitekim yazar bunu sağlayabilmek amacıyla sefere sebepsiz katılmayan dirlik sahiplerinin ellerinden dirliklerinin alınmasını uygun görmüştür (Yücel, 1988:75). Ayrıca zeamet ve tımarların vezir ve ekâbirlerin ellerinde toplanmasının sakıncalı olduğu görüşündedir. Bölük ihtiyarlarına verilecek tımarların hem askerlerin eğitilmesinde hem savaşa katılımın artırılması için önemi vurgulanmaktadır. Bunun yanında diğer yazarlardan farklı olarak kadınlara da tımar verilebileceğini söyleyen yazar, bu şekilde sipahilerin ilim ehlinin bilgilerinden fayda göreceğini düşünmüştür (Yücel, 1988:75).

Kitab-ı Mesalih, altı bölük halkının elbise ve bayraklarının düzenlenmesiyle ilgili tavsiye verirken tımarlı sipahilerle ilgili sadece elbiselerine eleştiri gelmiştir. Nitekim elbiselerin harp sahasında savaşmayı engellememesi için çözüm önerisinde bulunulmuştur. Uzun yenli çukaların savaşa münasip olmadığı kısa çukaların daha münasip olacağı salık verilmiştir (Yücel, 1988:73). Nitekim yazar, Anadolu sipahisinin beceriksizliğini üzerindeki elbiselerin uzunluğunda görmektedir.

Ayrıca Anadolu sipahisinin askeri taktik olarak düşman üzerine hücum etmek yerine pusuda bekletilmesinin sebebini de uzun kıyafete dayandırmaktadır (Yücel, 1988:98).

Bir diğer nasihatname olan Hırzû'l-Mülük'de ise askerlerin kılık kıyafet ve savaş sahasında gösterdikleri performanstan ziyade tımarların bozulmaması için gayret sarf edilmesi istenmiş ve tımarların gerçekten yararlılık gösterenlere dağıtılması vezirler bahsinde tavsiye edilmiştir (Yücel, 1988:179). Kapıhalkı içinse terakki artırımlarında adaletli olunmasını terakki artırımının sonlandığı yerde dirlik verilecek kişilerin parayla dirlik sahibi olunmasının önüne geçilmesinin faydasından bahsedilmiştir (Yücel, 1988:179). Yazar dirliklerin ehil kişilere verilmesi halinde tımarlı sipahinin zaten bozulmaktan kurtulacağı fikrini savunmuştur.

Muhayyel Bir Mülakatın Zabıtları isimli, III. Ahmet dönemine ait bir nasihatnamede yine makam ve mevkilerin hak edenlere verilmesi devletin ve ordunun kurtuluşu için ilk çare olarak görülmüştür (Unat, 1941:111). Ordunun yenilmesinin sebebi ise şeriatın ayrılmak ve kanun-ı kadime aykırı davranmak olarak açıklanmıştır (Unat, 1941:112). Kapıhalkının ticaretle uğraşması da eleştirilmiş eski âdet ve kanunlara göre askerlerin ticaretle uğraşmasının sakıncalı olduğu belirtilmiştir. Ordu içindeki disiplin "*Ast üstüne itaatli, üst astına muhabbetli*" sözüyle ifade edilmiştir. Astın da üstün de memnun kaldığı bu disiplin sayesinde ordu hücum kadar zor görevleri layığıyla yerine getirmektedir (Unat, 1941:112). Ayrıca Osmanlı ordusu hücumda kalktığı anda düşmana ateş hakkı tanınmayarak geri çekilmeye zorlanması, özlem duyulan günler olarak yâd edilmektedir. Osmanlı ordusunun bu şekilde ani hücum yapan birliklerinin süvariler olduğu malumdur. Süvari birliklerinin bozulması hücum gücünü kırmış ordunun yenilmesinin sebeplerinden birisi olarak gösterilmiştir. Yazara göre yenilgilerin tek sebebi Osmanlı ordusundaki problemler değildir. Düşmanın savaş felsefesini değiştirmesi de yenilgilerin sebepleri arasındadır. Nitekim tabur cengi ve ateşli silahların kullanılması Osmanlı ordusunu güçlü kılan ani ve hızlı hücumları durdurmuştur (Unat, 1941:112). Ayrıca daha önce askeri eğitim ve kullanılan silahlar Osmanlı ordusunun gerisindeyken artık bu durum da tam tersine dönmüştür. Ek olarak askeri işlerde gerçekleştirdikleri bu reformları yazdıkları kitaplar ve açtıkları askeri okullarla sonraki nesillere aktarmayı başarmışlardır (Unat, 1941:112). Osmanlı ordusu ise eski disiplininin kopması ve ihmalkârlıkları dolayısıyla atıl duruma düşmüştür. Bir başka yenilik olarak bütün piyade ve süvarileri önce biner kişiye daha sonra da yüzer ve onar kişilik gruplara ayırmışlardır. Yazar, Avrupa ordularına başarıyı getiren tabur ve saf cengi için aynı anda hareket etmenin hayatîyetinin altını çizer. Bu sebeple askerlerin kıyafetlerinden silahlarına, eğitimlerinden yemeklerine kadar her şeylerinin standart olmasının başarıdaki payını gözler önüne serer (Unat, 1941:113). Buna karşıt olarak da Osmanlı ordusunun, barış zamanı eğitimden uzak ziraatla uğraşan, savaş vaktiyse ortak eğitim ve hedefi olmayan, askerliği bilmeyen kişilerden oluştuğu için başarısız olduğu eleştirisini getirmektedir (Unat, 1941:113).

SONUÇ

Altı bölük halkı için bozulmanın ilk sebebi, acemi ocağında gereksiz yere verilen eğitimlerle çocukların savaş ortamına hazırlıksız olmalarıdır. Ayrıca hak etmeyenlerin ocağa girmeleri, Türk ve diğer taifelerden saplama olarak adlandırılan kaynamaların gerçekleşmesi kanunların hilafına hareket edildiğini göstermektedir. Ocağa girerken kanunlara riayetsizlik diğer konularda da kendini göstermiştir. Nitekim acemi ocağının dışarıyla ilişkileri yasak olmasına rağmen kanuna aykırı olarak, aileleriyle dahi irtibat kurmaya başlamışlardır. İlerleyen yıllarda problemler derinleşmiş, 7-8 bin dolaylarında olan altı bölük halkının sayısı yirmi binlere çıkmıştır. Ancak sayının artması kalitenin düşmesine neden olmuştur. O kadar ki bölüğe çıkan sipahiler at binmesini ve silah kullanmasını bilmemektedirler. Bütün bunların yanında bu askerlerin ticaretle uğraşmaları ve askerlikle olan ilgilerini kesmeleriyle bir başka eleştiri konusudur. Ticaretle

uğraşmaları ve diğer sebeplerle savaşa gitmek istemeyen süvarilerin yerlerine adam göndermeleri gönderilen kişilerinse savaşmaktan aciz olmaları ve süvari olmalarına rağmen atlarının ve silahlarının bulunmaması altı bölük halkındaki bozulmanın seviyesini göstermektedir. Tımarlı sipahi için ise tımarın ehil olmayan kişilere verilmesi en büyük bozulma sebebi olarak görülmektedir.

Sorunların çözümü için farklı bakış açıları bulunmaktadır. Bunların içerisinde kanun-ı kadime dönüş en ileri çıkanıdır. Kanunlara riayet edilirse, eski başarılı günlerin geleceği inancı hâkimdir. Ancak Kitab-ı Müstetab yazarı peygamber buyruğu değil ya diyerek, kanunların da değişebileceğini söylemiş ve farklı çözüm önerilerinde bulunmuştur. Problemin temeli hak etmeyenlerin orduya girmesi olarak görülmektedir. Bu durumun önüne geçilmeli ve liyakat ehli orduya girmelidir. Liyakatsiz olarak orduya giren askerlikten bihaber ve aldığı maaşla hazineye zarar verenler ordudan atılmalı sayı tekrar azaltılmalıdır. Acemi ocağından itibaren eğitim yöntemi değiştirilmeli savaş sahasında işe yarayacak eğitim verilmelidir. Bölüğe çıkanlar da eğitime her daim devam etmelidir. Ayrıca tek işleri askerlik olmalı ticaretle uğraşmaları da engellenmelidir. Tımar ve zeamet dağıtımına dikkat edilmeli ve tımarlı sipahi sistemi bozulmamalıdır. Ayrıca ortak eğitim alan ve birlikte hareket eden bir ordu vücuda getirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Danışman, Z. (1985). *Koçi Bey Risalesi*, (2. Basım), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İnalçık, H. (2012). Tımar, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.41, s.168-172.
- Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk Milli Kültürü*, (15. Basım), Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Öz, M. (2017), *Kanun-ı Kadim'in Peşinde Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları*, (7. Baskı), Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Rhoads, M. (2007), *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, M. Tanju Akad (Çev.), Homer Kitabevi, İstanbul.
- Unat, F. (1941). Ahmet III. Devrine Ait Bir Islahat Tavrı Muhayyel Bir Mülakatın Zabıtları, *Tarih Vesikaları*, 2: 107-121.
- Uzunçarşılı, İ. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları II*, (3. Baskı), TTK Yayınları, Ankara.
- Yücel, Y. (1988), *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, (1. Baskı), TTK Yayınları, Ankara.